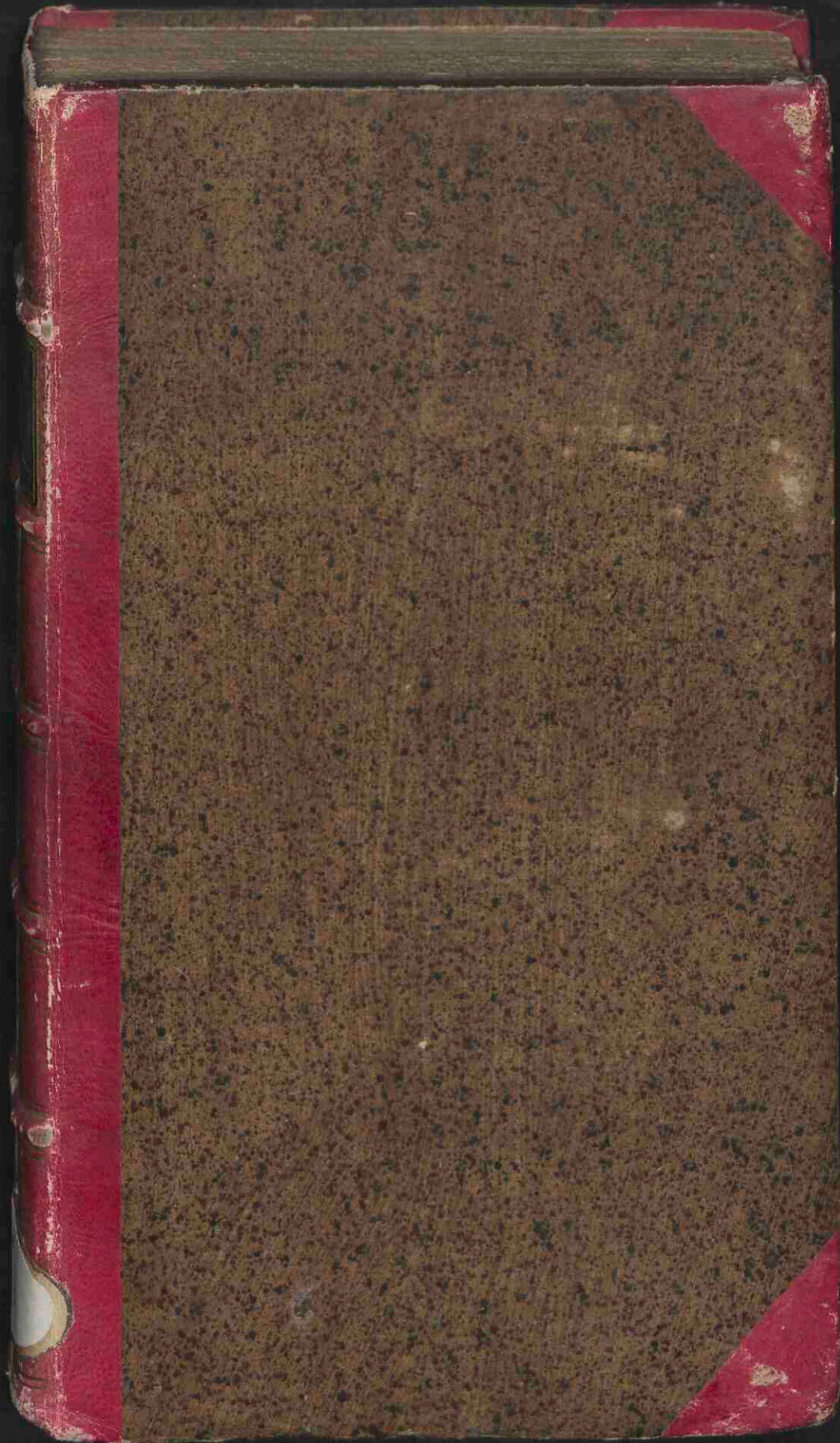

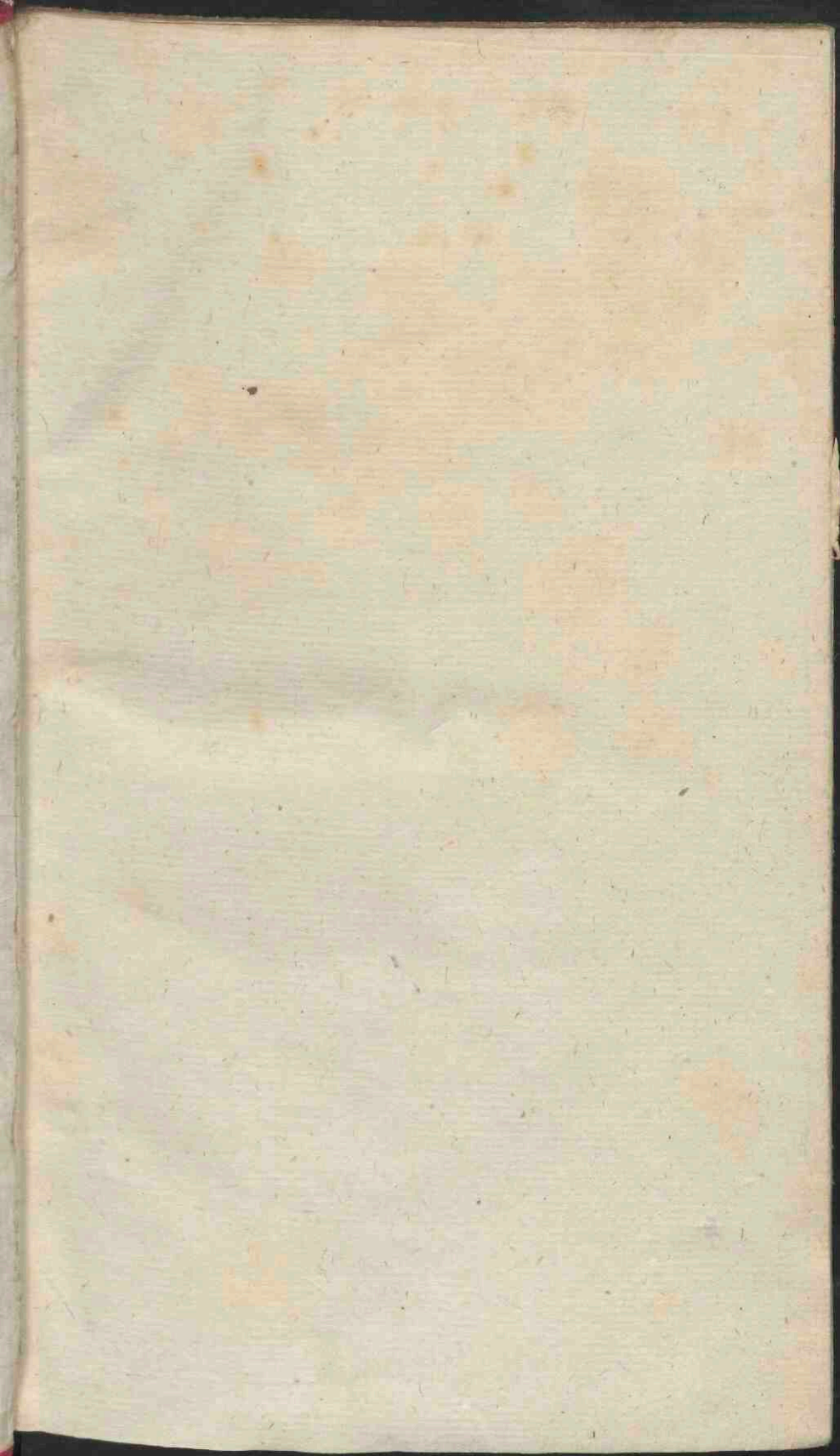
**Hedendaagsche historie van, en reis-boek door Italiën :
vervattende eene naauwkeurige beschryving van den
tegenwoordigen staat, zoo van het land zelve, deszelfs zeeden
en gebruiken, regerings-wyze, handel, huishoudelyk weezen,
oudheden, enz. als byzonder der nutte konsten en
weetenschappen**

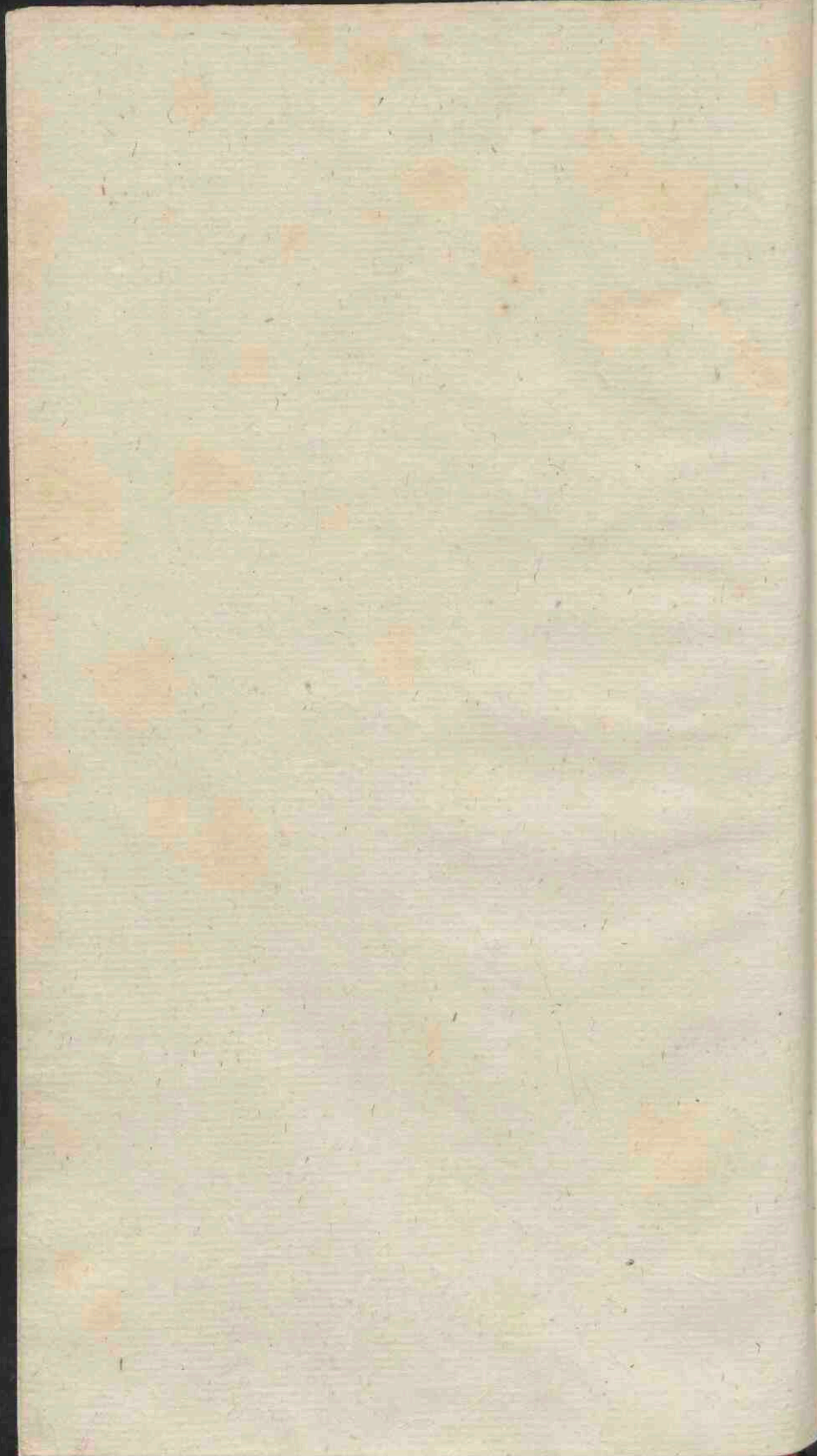
<https://hdl.handle.net/1874/364672>

Geographi et Itinerares

Octavo n°. 409.

HEDENDAAGSCHE
HISTORIE
VAN, EN
REIS-BOEK
DOOR
ITALIEN.

Vervattende eene naauwkeurige
BESCHRYVING
VAN DEN
TEGENWOORDIGEN STAAT,
Zoo van het Land zelve, deszelfs Zeeden en Gebruiken, Re-
gerings-wyze, Handel, Huishoudelyk Weezen, Oudheden,
enz. als byzonder der nutte

KONSTEN
EN
WEETENSCHAPPEN,
Uit de nieuwste Reisbeschryvingen, eigene Waarneemingen en Aanmerkingen, zamengefeld
door

D. J. VOLKMAN.

Nu ten dienste der Nederlanders uit het Hoog-
duitsch overgezet, en verrykt met eene geheel
Nieuwe KAART en dertig PLAATEN.

NIEUWE UITGAAF.

ZESDE DEEL.

Te AMSTERDAM,
By MARTINUS DE BRUYN,
M D C C L X I X.

HERBARDUS
HISTORIE
REISEBOK
VON A. E. W.
BESCHREIBUNG
TECHNISCHEM

*****
* Biblioth. Rhen.-Traj. *
* d. d. *
* Vir. Cl. G. Mell. *
*****

WESTENSCHALEN
D. V. O. F. K. M. A. N.
WIRTSCHAFTLICHE
SACHSISCHER
MUSEUMS
MUSEUMS

DUONNI III

I N H O U D

DES

ZESDEN DEELS.

	Bladz.
<i>Republiek van San Marino.</i>	1
<i>De Rubicon. Cefenatico. Cervia. Zout- werken. La Classe.</i>	4
RAVENNA. <i>Domkerk. S. Vitalis. Graf van Placidia. Rotonda. Graf van Koning Theodorik en van Dante.</i>	7
<i>Weg van Rimini naar Bologna. Cefena. Forli. Faënza. Imola.</i>	19
FERRARA. <i>Cento. Guercino. Domkerk. Andere kerken. Graf van Ariosto. Ge- leerden. Moerasfen. Ontwerpen van droog- maaking. Valle di Comachio.</i>	22
<i>Weg naar Venetien. Dyken van den Po. Chiozza. Malamocco.</i>	35
VENETIEN. <i>Historie. Getal der eilanden. Kanaalen. Bouwwyze. Kerk van S. Marco. Antieke paarden. Hertoglyk Paleis. De</i>	S.

VI I N H O U D.

<i>S. Marcusplaats. Zuilen. Broglio. Bibliothek. Antieken. Munten. S. Geminiano. Toren.</i>	Bladz. 38
<i>Wyk van S. Marcus. S. Zaccaria. La Pietà. S. Sepolcro. Paleis Cornaro. S. Stefano. Paleis Pisani. S. Fantino. S. Luca. S. Salvatore. Ponte Rialto.</i>	68
<i>Oostelyk gedeelte der stad. I Miracoli. S. Giovanni e Paolo. Scuola di S. Marco. S. Francesco della Vigna. Paleis Grassi.</i>	75
<i>Het Arsenal en de nabuurschap. De Bucentoro. S. Pietro. S. Giuseppe.</i>	80
<i>Wyk van S. Paulus. S. Casfano. I Tolentini. S. Polo. Scuola di S. Rocco. I Frari. Paleis Barbarigo.</i>	86
<i>Noordelyk gedeelte van Venetien. S. Sofia. S. Catarina. I Gesuiti. I Mendicanti. Madonna dell'Orto. S. Giobbe. I Scalzi. Maria Mater Domini. La Carità.</i>	93
<i>Zuidelyk gedeelte van Venetien. La Salute. L'Umiltà. La Dogana. S. Giorgio. Il Redentore. S. Bastiano. S. Maria Maggiore. Eilanden om Venetien.</i>	97
<i>Regeeringsform. Gran Consiglio. Pregadi Consiglio de' Dieci. Pieno Collegio. Doge.</i>	

I N H O U D. IV

<i>Savij, Procuratori di S. Marco. Ge- regtsboven. Inkomsten en krygsmagt.</i>	Bladz. 107
<i>Zeeden en gebruiken. De adel. Gezelschap- pen. Leevenswys. Casini. Courtisanes. Kleeding. Gondels. Taal. Borgers.</i>	119
<i>Veiligheid. Godsdienst. Kloosters.</i>	134
<i>Karneval. Masques. Ridotti. Bals. Trou- wen der zee. Peotten. Schouwspelen.</i>	142
<i>Muziek in de hospitaalen. Theater.</i>	158
<i>Weetenschappen. Schilderkonst. Gewigt. Munten. Maat. Handel. Spiegels.</i>	186
<i>Koraalen. Lettergieteryen. Lugt. Visch. Gebrek aan water.</i>	186
<i>Rcis langs de Brenta. Lagune. PADUA.</i>	186
<i>Historie. Ligging. Domkerk. S. An- tonio. S. Giustina. Annunziata. S. Be- nedetto. Casa di Dio. S. Filippo e Gia- como. Andere kerken. Raadhuis. Pa- lazzo del Podesta. La Loggia. Univer- siteit. Geleerden. Theater. Tartini. Handel.</i>	186
<i>Landstreek om Padua. Landhuis Farsetti.</i>	186
<i>Abano. Catajo. Arqua. Bassano.</i>	186
<i>VICENZA. Teatro Olimpico. Raadhuis. Lombaard. Paleizen. Domkerk. S. Co-</i>	186

VI I N H O U D.

- rona. Handel. Regeering. Landsdouwwe.
 Merkwaardigheden. La Rotonda. Ma-
 donna del Monte. Het bol Covoli.
 Bolco. Bladz. 190
- VERONA. Rivier de Adige. Amfitheater.
 Plaats Bra. Muscum. Theater. Triomf-
 boogen. Domkerk en andere kerken. La
 Fiera. Paleizen. Weetenschappen. Han-
 del. Zeeden. Groene aarde. Versteende
 vischen. 203
- MANTUA. Kerken. Paleis T. Julius Ro-
 manus. Virgilius' vaderland. 221
- Weg naar Brescia. Peschiera. Lago di
 Garda, Castiglione. 232
- BRESCIA. Het Slot. Domkerk. Raadhuis.
 Kerken en paleizen. Regeering. Inwoon-
 ders. Weetenschappen. Munten. Han-
 del. Olie. Grondgebied. Zyde. Vino
 Santo. Jagt met den slinger. Vische-
 ry. Veeugt. Kaas. Weg naar Ber-
 gamo. 235
- BERGAMO. Historie. La Fiera. Domkerk.
 Maria Maggiore en andere kerken. Pa-
 leis Terzi en Sanchi. Handel. Ingezeta-
 nen. Geleerden. Weg naar Milaan. Cas-
 sano.

I N H O U D. VII

Jano. Agnadel. Canonica. Gergonzola.	Bladz. 255
PAVIA. Kartuizer kerk. Domkerk. Universiteit. Paleizen. Wetenschappen. Brug. Handel.	264
Reis van Pavia naar Genua. Tortona. Novi. Bochetta. Rivier Polcevera.	275
GENUA. Historie. Oorsprong des adels. Andries Doria. Heerschappy der zee. Ligging der stad. Grootte. Haven. Domkerk. Annunziata. Maria di Carignano nevens de brug. S. Siro. S. Ambrogio. S. Luca. S. Domenico.	279
Jesulietenkollegie. Paleis van den Doge. Paleis Doria, Brignole, Balbi, Giacomino Balbi, Marcellone en Marcellino Durazzo, Carega, Doria, Turfi, twee paleizen Pallavicini.	296
Stigtingen. L'Albergo, groot en klein hospitaal. Schoone straaten. Lantaarns.	311
Regeeringsform. Kleine en groote Raad. Doge. Wetten. Inquisitie. Karakter der inwooners. Cicisbei. Spel. Kleding. Schouwspelen.	316
Magt der Republiek. Inkomsten. Bank van	S.

VIII I N H O U D.

S. Giorgio. Politie. Handel. Olie.	
Scheepsbouw. Maaten, gewigten, munten. Lotery. Beroemde mannen. Weetenschappen. Grond van Genua. Landfreck om de stad.	Bladz. 328
Reis van Genua naar Antibes. Savona.	
Finale. Monaco. Nizza.	341

V E R V O L G

V A N D E

VOORREDE

VAN DEN HEER ***.

De druk van dit werk loopt ten einde en de aflevering van het laatste Deel genaakt. Myne Voorrede is ten halven blyven steken. Het Publiek — over 't geheel genomen, is wellicht zeer onverschillig of ik ze vervolge: doch, myne vrienden verlangen het, de Boekverkoper dringt my, het welstaan van de zaak vordert het, myn gegeven woord verplicht my; en doch! Hoe vele veranderingen brengen niet twee jaren — wel niet in iemands wyze van denken: op 't zelfde stuk: als men eerst gewoon is na te denken, eer men ene denkwyze aanneemt; doch — in duizend dingen! In zyne omstandigheden die op deze duizend dingen hunnen invloed hebben, en die men niet altoos voor het Publiek kan openleggen.

†

Zoo

II   V O O R R E D E

Zoo oit een stuk *con amore* geschreven is, het is de verdediging geweest van een land waar ik velen zeer goede vrienden heb, die het eerste deel myner Voorrede uitmaakt. Ik schikte het vervolg om de noodzakelykheid van een goed *Reisboek door Italiën*, gelyk dit van Volkman, te betogen; dat is, niet ene *História Critico-, philologico-, polemico-, literaria* te leveren van alles wat oit over Italiën geschreven is, van *Antonini Itinerarium* af tot de *Promenade de deux (badauds) Parisiens* (1771. 8vo. 2 voll.) ingesloten; die te recenseeren, compareeren, critiseeren, chicaneeren, en dan eindelyk een eerzuil te stichten voor Volkman op de puinhopen van alle zyne voorgangeren. Neen: maar om by deze gelegenheid, even gelyk ik te voren over de wanstaltigen en belagchelyke vooroordelen van velen myner landgenoten aangaande Italiën en de Italianen myn moed gekoeld heb; zoo ook over het gewone reizen zoo van myne landgenoten als anderen eveneens myn hart te luchten: en met een klein getal dier lezers, voor wien ik byzonder schryve, op den trant van *Montaigne*, of liever op myn trant gelyk *Montaigne* op den zynen, te *praten* over de wyze waarop men reift, en over de wyze waarop men niet reift, dat is

over

over de wyze waarop men behoorde te reizen, en zyne kinderen en aanbevolenen trachten te doen reizen.

Die het eerste deel myner Voorrede met aandacht hebben gelezen, zullen genoeg bedenkingen over dit stuk zyn gerezen, om te kunnen afnemen hoe velen er my te dier tyd door het hoofd zyn gevlogen. En in de daad de overmate van stof was de grote rede die my deed afbreken, en het schikken van alle die bouwstoffen tot een gelegener tyd verschuiven. Had ik er toen terstond kunnen aangaan om al tans voor myzelven de schets te ontwerpen, het eerste deel myner Voorrede was met minder *animò* noch geschreven geweest dan het tweede. Ik heb vroeg reeds gelegenheid gehad om voor my zelven veel te denken over het reizen; velen zien uitgaan om te reizen, zien reizen, en t'huis komen van 't reizen. Daarby leidt my myn gansch nochmalig bestaan in de wereld tot gedurige aanmerkingen over de opvoeding met alles wat daartoe zyne betrekking heeft. Zoo ik in myne omstandigheden, daar ze my dagelyks hier op weder brengen, niet elk ogenblik aanleiding vindt om nieuwe opmerkingen over dit allerwichtigst onderwerp te maken, waarlyk ik ware — een onnutte dienstknecht! In één woord, zoo iemand veel

by deze gelegenheid aan het gemeen kon te zeggen hebben, ik was het. Doch myn noodlot wilde 't niet, toen ter tyd; en noch minder gedurende de volgende twee jaren: allermint nu tegenwoordig, nu 't er op aan komt, dat ik, het koste wat het koste, altans myn Boekverkooper myn woord houde.

Waren drie, tot vier dagen genoegzaam, ik zette ze in weerwil van myne bezigheden, van myn veelvuldig verdriet en onaangenaamheden, van de gansche vervreemding aller myner tegenwoordige gedachten van zulk een onderwerp en in de daad van het behandelen van enig onderwerp hoe genaamd. Doch, hoe kan ik in vier dagen rekenen er mede klaar te raken! Myne gedachten van over twee jaren mogen veelal vervlogen zyn: als ik de stoffe slechts een ogenblik bedaard overdenke, schiet my genoeg in te zeggen. Myne ondervindingen zyn my genoeg tegenwoordig: de gevolgtrekkingen, die ik er uit maakte, licht te herroepen; vele oude gedachten herinner ik my: vele nieuwen ryzen by my op. Had ik den tyd slechts om het alles te schikken, den Lezer recht met my bekend te maken, dan my by hem neder te zetten, en zoo ordentlyk over het stuk te spreken. Doch, myn haast belemmert my: de menigte myner gedachten verdringt

dringt zich : *mens agit at molem* —

Hoe het zy, ik doe liever myzelven dan myn woord te kort. Men verwachtte geen *Geſchrift*, maar *Fragmenten*: gene *Verhandeling*, maar vliegende, afgebrokene, ongeëindigde en ongeſchikte *gedachten* en *invoallen*.

EERSTE FRAGMENT.

Myn Vriend Sterne verdeelde de reizigers in

Idle travellers

Inquisitive travellers

Lying travellers

Splenetic travellers

Travellers from neceſſity, en

Sentimental travellers. (*)

Ik zal ze tot myn oogmerk verdeelen in 1) Koopluiden. 2) Geleerden van zekere jaren, kundigheid, en nadenken. 3) Reizigers om gezondheid en *Idle travellers*. 4) Jonge luiden van fatſoen, die uit reizen worden gezonden, om — de laatste hand aan hunne opvoeding te leggen.

Met de drie eerſten denk ik my weinig op te

(*) *Sentimental Journey*.

VI   V O O R R E D E

te houden. *Koopluiden* hebben hun hoofd-
oogmerk, en voor 't geen zy er by willen zien
en opmerken van het land dat zy doorreizen,
zoo 't Italiën is, kan hen dit Reisboek van
Volkman van meer nut zyn dan enig ander.
Geleerden gaan of om de Natuurlyke Historie
van een land op te nemen: of om ontdekkingen
van Oudheden te doen: of om de Boekeryen
zich ten nutte te maken, en de handschriften
te gebruiken, geleerden te bezoeken, enz. *Le-
digen* en *zieke* reizigers gaan om de baden te ge-
bruiken, met artzen raad te plegen, een ge-
zonder lucht te scheppen, zich te verstroyen,
bezig te houden, beweging te nemen, of den
kostelyken tyd te slyten, en zich aan zich zel-
ven te onttrekken: *Et l'ennui monte en croupe &
galoppe avec eux.* Zoo hen niet te veel is een
boek in de hand te nemen, om zich al was 't
maar te orienteeren, denk ik dat Volkman zoo
goed zal zyn en beter dan eenig ander. Alleen-
lyk dat hy minder geschikt is om enen milt-
zuchtigen te vermaken dan Sharp's of Smollet's
reizen, die ik den zulken dan liever aanrade,
voorondersteld dat zy zich voorstellen het volk,
't welk zy gaan bezoeken, te *detesteeren* en daar-
van *gedetesteerd* te worden.

Zoo veel met opzicht tot myne drie eerste
soorten van reizigers. Ik stap te gereeder van
hen

hen af, wyl onze natie er weiniger van oplevert dan enige andere, altans na Italien. Onze zieken gaan na Aken, na Cleef, of na 't zuiden van Vrankryk. Onze leeglopers en verkwifters na Bruffel of na Parys. Onze Geleerden nergens. En onze Kooplieden, de gehele wereld door — met brieven: en in perfoon, na den Overtoom, na Buikflood, na Sardam en na Loenen: alle reizen, waarop hen Volkman noch myne Voorrede van geen het minfte nut kan zyn.

Doch, daar blyft myne vierde *Claffe* van reizigers: ene dierbare en wichtige classe: de spruiten onzer aanzienlykfte huizen de waarde panden onzer beste burgers: jongelingen, wien thans dit eenig middel van volmaking overig is te ontfangen, om de steunen van hun vaderland en voorbeelden der natie te worden. Voor hen werkte ik, toen ik dit Reisboek deed vertalen. Zy leggen my te na aan het harte, dan dat ik my niet breder met hen zoude ophouden.

Ik heb my in het eerste gedeelte myner Voorrede rondborftig voor het reizen, als een wichtig deel van fatfoenlyke opvoeding, verklaard: en dat stuk eerder als afgedaan aangeroord, dan op nieuws my voorgesteld hetzelve te betogen. Wezentlyk is het by beschaafde, fat-

VIII   V O O R R E D E

foenlyke lieden, vooral die zelven gereisd hebben, uitgemaakt: zoo dat daar geen twee gevoelens meer over blyven. Wat in andere classen der natie by myne Voorrede gedacht is, is my onverschillig: en ik ken de wyze van denken van vele luiden te wel om my aan hunne toestemming te laten gelegen leggen, of enigfints my te bemoejen om die te winnen. Elk ziet door zyne eige brillen: en veel goed moge het hen doen, al zyn de glazen fomtyds wat ruw geslepen; zoo de vryheid alleenlyk maar over en weder blyve, en niemand zich een uitsluitend recht aanmatige om de menigte met brillen van zyn maakfel te voorzien: en die zyne eige durfde behouden, als een gevaarlyk burger te verklagen of wel heimelyk te benadeelen.

Het heeft my derhalven geenfints verwonderd te horen, wat by gelegenheid myner Voorrede gezegd is. Dat het verschil over de voordeligheid van het reizen, altans door Europa, geenfints was uitgemaakt: dat integendeel de vrugt er van meestal deze was, dat een jongman leerde *Opera's* en *Bals* bywonen, (*)

ene
 (*) Twee toverwoorden in vele plaatfen van Nederland, die na de onderscheide wyze waarop zy worden uitgesproken, terstond de begrippen omtrend iemands deugd en karakter beflisen.

ene *Aétrice* onderhouden, en de gedenktekenen dezer verbintenis in zyn Vaderland en huisgezin te rug bragte. In een woord, dat de goeden door 't reizen niet beter en de kwaden slechts erger wierden. Want doch, ziet! — die in zyn Vaderland een ezels geweest was, dat die te Parys geen peerd zou worden — een wonderfpreuk uit het *batbos*, (*) die ik grimlagchende toe zal stemmen, met deze bepaling, dat hy echter op zyn reis zal gewennen, zyne oren zoo veel mogelyk te verbergen, althans er niet mede te pronken; 't geen in stuk van ezels, als men van ezels spreken moet, na myn gedachten al veel gevorderd is.

Doch de ezels daargelaten — Ik verzoek myne lezers om verschoning dat ik eens in myn leven dit onbeschofte woord heb moeten ter nederstellen! — Wat zeggen doch alle deze manken, kortzichtigen, duizend en duizendmaal opgewarmde tegenredenen, anders dan 't geen elk weet, dat veeltyds kwalyk gereisd wordt. (†) Hiervan moest men de

(*) Mogelyk herinneren zich niet alle myne lezers *Pope's Art of Bathos, or sinking in Poetry* achter *Martinus Scriblerus*.

(†) Ik vleide my ze allen in eens te zyn voorgekomen, door te zeggen: dat het reizen byzonder in dezen tyd, voor-

X V O O R R E D E V

de oorzaken nasporen, en dan middelen tot verbetering aan de hand geven, zoo men konde. Ten minsten men moest wel onderzoeken, of 't *onmogelyk* ware dat een jongman met vrucht zou reizen: en eer men dat had uitgemaakt, niet in den blinde tegen een meulen scher-
men.

Zoo ik het reizen myner natie aanpryze, 't is voorzeker niet om ons geld in andere landen te doen brengen: of de Hollanders te leren *Macaroni* eten en *Crescendo* spelen. Geef my enen jongeling van wien gy zeker zyt, vooraf te kunnen bewyzen, dat hy meer nadeel dan vrucht van zyn reizen zal hebben; ik zal hemel en aarde met u bewegen, dat hy niet reize. Doch
— zal deze jongeling, met de hoedanigheden die hem zoo ongeschikt tot het reizen maakten, t'huis blyvende, wel een loffelyk en dienstig burger worden? Als wy uitdrukkelyk overeen waren gekomen, wat men vooronder-

stelde

voordelig mocht gebonden worden: daar onze jonge luiden weinige fouten en dwaasbeden den vreemdeling kunnen afzien, waarvan zy, des gezind, gene voorbeelden ter navolging 't huis zouden vinden: en integendeel in andere landen, voornamentlyk in *Italien*, noch oneindig veel goeds voor hen te leren is, waarvan zy buiten de mogelykheid zyn om in hun *Vaderland* eenig begrip te krygen, I. Deel, Voorrede van den Heer *** bl. V.

stelde aan iemand wien het reizen niet dan na-
deelig kon gehouden worden, de vraag was
met eenen beantwoord. Wat volgt hier uit?
Dat alles op de voorafgegane opvoeding aan-
komt. (*) En hier moest ik de zaak hebben!
Het reizen blyft altoos voordeelig voor onze
natie in 't afgetrokkene; en zoo, denk ik,
verstaat men ene zaak als men ze op haar zel-
ve en in 't algemeen beschouwt. Alleenlyk het
moet niet in de plaats van opvoeding komen:
niet dienen om de mislagen ener verkeerde, de
gebreken ener nalatige opvoeding te verhel-
pen. De opvoeding moet geëindigd, afgedaan
zyn: dat is, zy moet wel geslaagd hebben, als
men ze door dit laatste toegift zal bekronen; en
zy moet gedeeltelyk onder de hand ook zyn in-
gericht, om door dit toegift met den meesten
vrugt te kunnen bekrond worden.

Ik heb over de *Opvoeding*, ik durf bykans
zeggen alles gelezen, van *Plato* af tot *Dr. Wil-*
liams's Essay (Lond. 1774.) toe: alle de *Emi-*
len, *Anti-Emilen*, *Nieuwe Emilen*, *Christelyke*

Emi-

(*) *Maak, dat uwe reiziger gescbikt zy om goed by den*
vreemdeling te leren, zoo zal by ook geen kwaad leren.
Wissen de menschen, boe veel goeds er voor hen in de we-
reld te doen ware, zy zouden weinig kwaad doen! I. Deel,
Voorrede van den Heer *** bl. XXIII. XXIV.

Emilen, enz. enz. enz. ingesloten. En zoo ik oit dien ballast met ene nieuwe *Verhandeling over de Opvoeding* vermeerderde, 't zou zyn om te betogen, dat men ——— noit over de opvoeding had behoren te schryven (*). Ik spreek van de byzondere en huislyke opvoeding: niet van

(*). 'T geen gy daar zegt, is of ene *tournaire*, en bygevolg ene *trivialiteit*, of het is valsch gedagt.

De Heer *** Mevrouw, ik heb U het volgende niet gelezen!

Mevr. N. Noem my vooruit een derde.

De Heer *** Tusschen beiden, Mevrouw! hoe staat het met de denkbeelden, die Gy my laatst klaagde, dat de Kinder-meid, die gy hebt laten gaan, aan uwe twee oudste kinderen had bygebracht, rakende ———

Mevr. N. Apropos ja! Ik heb alles bedacht om er den indruk van uitte wischen, doch ik vind geen middel. Ik bid U, hebt gy iets uitgevonden?

De Heer *** Wat zeggen er uwe boeken van?

Mevr. N. 'T geen ik ondervonden heb, dat men gene kinderen onder dienstboden moet vertrouwen.

De Heer *** Ik weet, Mevrouw, dat zy van U geheel anders zouden geleerd hebben!

Mevr. N. Dit gelykt veel na een verwyf, dat ik een maand lang aan myn Moeders ziekbed heb moeten doorbrengen?

De Heer *** Vergeef my, Mevrouw, het is maar ene *tournaire*.

Mevr. N. *Poursuis, traître!*

van de algemene of publike, die uit haren aart niet anders dan algemene beginsels en ene evenredige uitvoering kan hebben, en dus wetenschappelyk behandeld worden. Al het overige wat voor de byzondere opvoeding algemeen kan gerekend worden, schikt zich tot zoo weinige, baarblykelyke beginsels, dat men waarlyk zoo veel papier niet zou vermorst hebben, had men die alleen zich voorgestelt te scharen en in het regte licht te stellen. Dan blyft Rousseau ten minsten noch bestaanbaar met zich zelve. Hy verdicht zich enen voederling, en hy verdicht zich enen leidsman. Met deze poppen van zyn brein speelt hy zyne lezers voor; en, poppen voor poppen genomen, moet men allerwege voldaan zyn en dikwils zich verwonderen over zyne kunst. Doch geef hem in plaats van Emile den een of anderen Hoogwelgeborenen jongenheer met zynen Mentor, den nieuw aangelandenen *Mirlifont* of *Jolicœur*, en laat hem aan deze weerbarstige poppen diezelfde kunsten ondernemen ——— 't is de dobbelstenen van enen valschen speler verruilen. Zoo zou men, eer men iets had uitgericht ten voordele der Opvoeding, zoo vele Verhandelingen van Opvoeding moeten schryven, als er kinderen in een land geboren worden; dat is, wy zyn den kring rondgelopen en

XIV V O O R R E D E

en komen weer tot de tyden der Patriarchen, wanneer elk zyne eige kinderen opvoedde, en niet over die van enen anderen schreef of zich daarmede bemoeide.

Zyt gy in de *noodzakelykheid*, om over de Opvoeding te schryven: dat is — hoe weet ik het? — heeft veellicht een Vorst het u opgelegd: of hebt gy u onbedachtelyk verhuurd om een Boekdeel daar over te leveren; alles wat voor u overig is, dat gy u voorstellen kunt te doen, is — het gewigt van uw onderwerp te betogen. Preek den adel de welstaanlykheid, en den burger de voordeligheid der Opvoeding. Houd de Overheid stil by het belang dat de Staat heeft, daarin dat zyne burgers van alle rangen, die geschiktheid hebben om hunne kinderen tot menschen en tot burgers te vormen, tyd en lust mogen vinden om hunne voornaamste zorg daaraan te leggen. En die er gene geschiktheid toe hebben, dat ene wel ingerichte publike Opvoeding hen te hulpe kome. Zy kan noit ergens toe dienen dan om het gebrek der byzondere huisfelyke te vervullen, en kinderen die door hunne ouders zouden verwaarlooft of bedorven zyn, te redden. Dit alleen kan den inhoud uitmaken ener Verhandeling over de Opvoeding. En byaldien die menigte van werken,

ken, die de befaamdheid van *Emile* in de laatste jaren heeft voortgebracht, enig nut gerekend kan worden te hebben gedaan, het bestaat daarin dat zy den aandacht van het Gemeen op dit gewichtig onderwerp hebben terug gebragt, en de overdenking en betrachting der Opvoeding altans voor een tyd, tot ene bezigheid van de mode gemaakt.

Maar ene schets van *individuele* Opvoeding te willen ontwerpen: algemene regelen te maken, die op alle mogelyke voorvallen in zoo vele onderscheide omstandigheden zullen passen: middelen aan de hand te geven, die door zoo vele verschillende onderwerpen in 't werk gesteld en aan zoo vele verschillende onderwerpen zullen moeten uitgeoeffend worden: dag aan dag ouders voor te schryven, nu moet gy dit met uwe kinderen, dan dat doen: zoo oud moet een kind zyn, als gy hem hiervan zoo oud als gy hem daarvan onderricht, enz. Hoe is 't mogelyk, dat de konstigste opsmukking van dusdanig een ontwerp oit verschooning voor het plan heeft kunnen verwerven, of maken dat men dat voorby zag. Zoo mogt Taliacotius ondernemen ener gehele Stad voor te schryven wat in alle huizen middag en avond moest worden gegeten, en zich vleien van voor de gezondheid zyner medeburgeren te hebben

ben gearbeid , en zyn voorschrift te zien nakomen. (*)

„ Zal men dan geensints beschouwelyk (theoretisch) aan de Opvoeding werken : noit iemand zyn meerder doorzicht ten nutte van anderen aanleggen ; en slechts elk in zyn huis aan het vormen zyner voedsterlingen arbeiden ? ” Ik antwoorde. Of er wel veel tyd in 't geheel , voor de grootste menigte , tot boeken te schryven en Verhandelingen uitgegeven zou overblyven , indien elk zich met al zyn vermogen beyverde om zoo veel mogelyk eerst zelve een goed burger te zyn , dat is al dat nut te doen wat hy in den ganschen kring zyner natuurlyke en burgerlyke betrekkingen in staat is te doen : en dan noch goede burgers te vormen — Ik weet het niet : doch dit weet ik , Aristides en Socrates hebben er noit tyd toe gevonden. En onze hedendaagsche algemeene geleerdheid , na de uitvinding der Druk-

kunst,

(*) *De vray le plus souvent ils semblent estre ravalez , mesmes du sens commun. Il leur eschappe de belles paroles , mais qu'un autre les accommode : ils cognoissent bien Gallien , mais nullement le malade : ils vous ont desjà remply la teste de loix , & si n'ont encore congeu le nœud de la cause ; ils sçavent la theorique de toutes choses , cherchez qui la mettè en pratique. Montaigne.*

kunst, doedt, denk ik, meer eer aan de beschaving van het verstand dan aan de verbetering van het karakter en de zeden der laatste tyden, in vergelyking by voorbeeld van de beschaafde volkeren onder de ouden. (*)

Doch, het zy zoo! Men moge zich kunnen verledigen om aan de beschouwing (*theorie*) der Opvoeding te arbeiden: dan staat alvorens noch alles te doen, (†) behalven *Verhandelingen over de Opvoeding* te schryven en die stelsels-wyze als ene wetenschap te verhandelen. *Dag-registers van Opvoeding*, en *Geschiedenissen*, — *karakters van kinderen* — lange, woordelyke, dood-onnozele, maar voor den Wysgeer oneindig schatbare *zamenspraken van en met kinderen*: — *beschryvingen van zedelyke toevallen van kinderen*, met alle hunne tekenen (*symptomata*): de wyze hoe menze behandeld, de middelen die men aangewend heeft, met alle de gevolgen daarvan, genen de geringste omstandigheden overgeslagen — enz. Dit aan den enen kant, onder den algemenen titel van *Ge-*
denk-

(*) Ik vertrouw dat niemand hier denken zal aan Rousseau's *Discours sur les Arts & les Sciences*.

(†) Ik vooronderstel dat niemand onderneme over de Opvoeding te schryven, die niet zelve kinderen gehad, of ten minsten eens anders kinderen heeft opgevoed.

XVIII V O O R R E D E

denkschriften om te dienen voor de Opvoeding der kinderen, door ouders en meesters. (*) Aan den anderen, nauwkeurigen, wysgerigen, doch vooral naïve aantekeningen van zyne *eige herinneringen* omtrend zyne kindsheid en lydelyke opvoeding; — de geschiedenis zyner denkbeelden — de voortgangen van zyn redensvermogen: — en vooral (wyl doch den Burgerstaat meer gelegen legt, dat goeden dan dat scherpzinnigen of geleerde menschen gevormd worden) de ontwikkeling zyner hartstochten: de gelegenheden en oorzaken derzelve verkeerde of goede wending; het karakter zyner Ouderen, Opzienders en Meesters: in zoo verre het op hunne wyze van opvoeding en de behandeling die men van hen ondergaat heeft, invloed heeft gehad. De indruk, dien men zich herinnert daarvan te zyn gewaar geworden: de fauten die men denkt omtrend zich te zyn begaan: de middelen die men oordeelt dat geschikter zouden geweest zyn voor het beoogde goede einde, enz. enz. enz. *Tweede Deel, of gedenkschriften voor de Opvoeding der kinderen: door kinderen. (†)*

Ik

(*) In *Emile* vindt men er hier en daar voorbeelden van, doch niet volkomen na myn ideaal.

(†) By *Montaigne* zyn duizenden, en sommige volmaakte

Ik beken, er zou tot deze gedenkschriften geen gering doorzicht, een allergeoeffendste geeft

te voorbeelden er van. Hoe schatbaar is zyn verhaal by voorbeeld van den Marechal de Montluc, 't geen ik hierna bl. 26. in ene noot aanhale! — In eige levensbeschryvingen van velen ouden en nieuwen: (by voorbeeld, om er ene slechts te noemen, die van Th. Agrippa d'Aubigné) in gemeenzame brieven: in alle naïve schryvers, Plutarchus aan het hoofd: vindt men modellen van zulke aantekeningen verspreidt. Waarom dezen in voorraad niet lang reeds by een gebragt, en onder hoofden geschaard? Zoo kon iemand, die den tyd had, al had hy gene kinderen, al had hy noit aan enige opvoeding deel gehad, voor de beschouwing der opvoeding werken, en zoo niet zich enen naam maken, ten minsten nuttig zyn, nuttiger dan velen die zich enen naam hebben gemaakt. Elendige loonschryvers! — laat my liever zeggen — Gy gehele talloze menigte van ledige hersenen door gansch Europa, die om dat elk boeken schryft, na de uitvinding der Drukkunst, ook wilt een boek schryven of mogelyk rekest uit hoofde uwer omstandigheden en plaats in de burgerlyke maatschappy, welstaanshalve gehouden te zyn om dien brandstapel van boeken, waaronder wy zuchten en die, zoo lang er de vlam niet is in gestoken, ons zoo veel kostelyken tyd beneemt, te vermeederen — Wat klaagt gy dat voor u niets overblyft te doen: dat de vorige euwen het gras voor uwe voeten hebben weggemaaid, en enkel de stoppelen overgelaten, waar op gy ons vergaft? Noemt my ene enkele wetenschap, één deel of rak ener wetenschap, waar niet oneindig veel noch in is te doen: en hoe velen, daar men genoeg aan

XX V O O R R E D E

geeft van opmerking, en dan ene bekwaamheid van uitdrukking en mededeling van gedachten vereifcht worden, die fomtyds alle talen gebrekkig, ja het fchrift zelve niet toereikende zou vinden, en de tekenkunft en levendige fpraak daarmede moeten verenigen, om zich verftaanbaar te maken en anderen zyne ervaringen mededelen. Doch — zoo 't onmogelyk is ene *wetenfchap* van de opvoeding te maken, voor dat men, mogelyk euwen lang, niet dan zulke bouwftoffen geleverd heeft; (*) dat is,

doen zoude, als men recht onderzocht of niet alles wat er aan gedaan ware, eerft behoorde om ver te worden geworpen. Hadden *Ramus* en *Bacon* den Aristotelifchen Moloch zoo niet aangeaft, hoe ftond het noch met de Wysbegeerte, en — wezentlyk met alles?

(*) Daar zich in onze dagen Vorften beginnen aan de opvoeding te laten gelegen leggen. waarom de Meesters en Meesteresfen op alle fcholen niet opgelegd als een voornamte plicht, by hun overig werk, jaarlyks aantekeningen en dagregisters over te leveren 1) van opmerkingen omrend kinderen gemaakt 2) van hunne behandeling van dezelve by voorvallende byzondere gelegenheden. Zoo zou men bouwftoffen krygen voor de befchouwing der opvoeding. En men zou weten, in welke handen men het gansche volgende geflacht had betrouwd.

Men is dikwils in de gelegenheid, dat men de bekwaamheid van een Meester in een Koft-school, van enen huisfelyken Leidsman of Gouverneur, die zich

voor-

is, — zoo men noit een stelsel van *natuurkunde* kon vervaardigen, zonder eerst tyden lang alle

voordoet, zou willen afmeten. Hoe doet men dit? Men toetst zyne ervarenheid in de talen, in de geschiedenis, in de aardryksbeschryving, in de wiskunde; en op zyn best dat men er op sta, dat hy getuigschriften van zyn eige karakter en goed gedrag vertone. Doch — niet ééne vraag over zyne kennis van kinderen, over zyne bedrevenheid in het behandelen derzelve, in het vormen beiden van hun verstand en hart: of ten minsten over zyne denkswyze en lange beschouwelyke aanmerkingen over dit alles. Verstaat men, dat ik van genen leermeester, maar van enen opvoeder, van enen leidsman spreke! Of bestaat daar de opvoeding in, dat een kind lere lezen, rekenen en schryven, dansen en zingen, schilderen, scherpen, te paard ryden en zwemmen, en dat zyn geheugen voor 't overige met enige onoverdachten, onbegrepenen en dus onnutte kundigheden vervuld worde; of wel zyn dit alles maar de naakte muren van het gebouw, dat om door een mensch bewoond te worden, heel anders noch moet voorzien, opgeciert en ten gebruike toegericht worden? En bestaat het wezen van alles niet daarin veelliever, dat het kind zyn hart geleid, en zyn verstand, niet met kundigheden oerladen worde, maar gewend zyne verkregene kundigheden te kauwen, te vergelyken, 't zaam te trekken, in te zien in hare gevolgen, en op zyne bestemming te rug te brengen, dat is zich ten nutte te maken?

Had ik den Leidsman, dien ik wilde toetsen, by voorbeeld in de Geschiedkunde ondervraagd en daarin bedreven gevonden, ik zou hem zekerlyk op zyne wetenschap niet

alle de *data* te hebben verzameld, waaruit men tot de eerste natuur-wetten kon opklimmen; — zoo men noit de *Geneeskunde* tot ene wetenschap had kunnen maken, zoo men niet duizenden van ziekten alvorens waargenomen en beschreven had; In een woord — Zoo men ene wetenschap, die alleen op dadelykheden gegrond is, en omtrend dadelykheden verkeert, noit beschouwelyk scheppen kan: maar allengskens uit de byzondere dadelykheden t'zaamgestelde gevolgtrekkingen en algemene regelen moet afleiden, en zoo langzaam en met den tyd zyn gebouw optimmeren en ene afgetrokkene kunst of wetenschap vervaardigen. — Kan ik er tegen, dat een eindig verstand geen andere loop kon gesteld worden: en dat onze minste afgetrokkene denkbeelden voortbrengfelen zyn van enkele gewaarwordingen!

Enige algemene aanmerkingen over de Opvoeding kan men maken, die uit den aart en bestemming (*destinatie*) der menschen, en de

we-
aannemen. Verre van zyn proef voor my te hebben gedaan, zou die eerst beginnen. En zoo hy myn kind dat gedeelte van de Geschiedenissen, waar na ik hem gevraagd had, even zoo leerde als hy 't wist voor zich zelve en aan my herhaald had, op eens was zyn lot by my besliff-

wederzydsche betrekking van ouders en kinderen, met het einde 't welk de natuur kan voorondersteld worden beoogd te hebben in het ordineren dezer betrekking, onmiddelyk voortvloeyen.

By voorbeeld: met opzicht tot het onderricht der kinderen (of de zorg over hen als redelyke wezens) — Dat, wyl der menschen redelyk vermogen enkel door gewaarwordingen of ondervindingen gevormd wordt, dit onderricht daarin bestaan moet, dat de ouders het getal van ondervindingen voor de kinderen zoeken te vermeerderen, 'en daartoe byzonder ook hunne eigen aan hen mededelen: op ene wyze waarvan de indruk zoo na mogelyk kome aan dien die ene eige gedane ondervinding gewoon is op het verstand en op het harte te doen. (*) — Dat de ouders, verre van
zich

(*) *La façon de leur discipline (de quelques anciens peuples) c'estoit leur faire des questions sur le jugement des hommes & de leurs actions: & s'ils condamnoient ou louoient ou ce personage ou ce fait, il falloit raisonner leur dire, & par ce moyen ils aiguifoyent ensemble leur entendement & apprenoyent le droit. Aftages en Xenophon, demande a Cyrus compte de sa dernière leçon. C'est dit-il, qu'en nostre escole un grand garçon ayant un petit saye, le donna à l'un de ses compagnons de petite taille, & luy osta son saye qui estoit plus grand: nostre precepteur m'a-
yant*

zich voortstellen in die betrekking tot hunne kinderen, waarin zy zich bevinden, van de natuur gesteld te zyn en door de inrichting der burgerlyke maatschappy daar by bewaard te worden, om deze weerloze schefelen tot hun ver-

yant fait juge de ce differend, je jugeay qu'il falloit laisser les choses en cest estat, & que l'un & l'autre sembloient estre mieux accommodé en ce poinct: sur quoy il me remonstra que j'avoys mal fait, car je m'essois arresté à considerer la bienséance, & il falloit premierement avoir pourveu à la justice, qui vouloit que nul ne fust forcé en ce qui luy apartenoit. Et dit qu'il en fust fouetté, tout ainsi que nous sommes en nos villages, pour avoir oublié le premier Aoriste de $\alpha\beta\gamma\delta$. Mon regent me feroit une belle harangue in genere demonstrativo, avant qu'il me persuadat que son escole vaut celle là. Ils ont voulu couper chemin: & puis qu'il est ainsi que les sciences, lors mesme qu'on les prend de droit fil, ne peuvent que nous enseigner la prudence, la prudhomie & la resolution: ils ont voulu d'arrivée mettre leurs enfans au propre des effectz, & les instruire, non par ouy dire, mais par l'essay de l'action, en les formant & moultant vivement, non seulement de preceptes & paroles, mais principalement d'exemples & d'œuvres: afin que ce ne fust pas une science en leur ame, mais sa complexion & habitude: que ce ne fust pas un acquest, mais une naturelle possession. A ce propos on demandoit à Agesilaus, ce qu'il seroit d'avis que les enfans apprinsent; ce qu'ils doivent faire, estant hommes, respondit-il. Ce n'est pas merveille si une telle institution a produit des effectz si admirables. Montaigne.

vermaak te genieten, en hunne hartstochten, byzonder eigenliefde en heerschezugt, met hen te voldoen, — een wanbegrip dat noit ontwikkeld, doch by de meefte ouders diep geworteld is — maar eniglyk daarom, wyl deze kinderen nodig hadden door volwassene menschen gevormd te worden tot leden der Menschheid en Burgerlyke maatschappy: en dat, zoo iemand het geboren kind moest vormen, geen nader daartoe was dan zy die hem het aanwezen hadden gegeven. Dat by gevolg de kinderen, na mate zy in beschaafdheid toenamen, aan het gezag der ouderen onttrokken wierden, 't geen meer en meer door liefde en toegenegenheid verplaatst en eindelyk in de nauwste vriendschap en vertrouwen verwisfeld moest worden. (*)

Ver-

(*) *J'essayeroy par une douce conversation de nourrir en mes enfans une vive amitié & bienveillance non feinte en mon endroit. Ce qu'on gagne aisément envers des natures bien nées. Je veux mal à cette costume, d'interdire aux enfans l'appellation paternelle, & leur en enjoindre une estrangere, comme plus reverentiale: nature n'ayant volontiers pas suffisamment pourveu à nostre autorité. Nous apellons Dieu tout puissant, pere, & dédaignons que nos enfans nous en appellent. J'ay reformé cette erreur en ma famille. C'est aussi folie & injustice de priver les enfans qui sont en aage de la familiarité des peres, & vouloir main-*

Verder, dat het wel gezegd is, wyl de burgerlyke maatschappy eens in rangen verdeeld is, *tenir en leur endroit une morgue austere & dedaigneuse, esperant par là les tenir en crainte & obeissance. Car c'est une force très inutile, qui rend les peres ennuyeux aux enfans, & qui plus est ridicules. Ils ont la jeunesse & les forces en la main, & par consequent le vent & la faveur du monde; & reçoivent avec moquerie ces mines fieres & tyranniques d'un homme qui n'a plus de sang, ny au cœur, ny aux veines: vrais épouvantails de che-nevriere. Quand je pourroy me faire craindre, j'aymeray encore mieux me faire aymer. —* Feu Monsieur le Marechal de Montuc, ayant perdu son fils, qui mourut en l'Isle de Maderes, brave gentilhomme à la verité & de grande esperance, me faisoit fort valoir entre ses autres regrets, le desplaisir, & creve cœur qu'il sentoit de ne s'estre jamais communiqué a luy; & sur ceste humeur d'une gravité & grimace paternelle, avoir perdu la commodité de goustier & bien cognoitre son fils; & aussi de luy declarer l'extreme amitié qu'il luy portoit, & le digne jugement qu'il faisoit de sa vertu. Et ce pauvre garçon, disoit il, n'a rien veu de moy qu'une contenance refroidnée & pleine de mespris: & a emporté ceste cré-ance, que je n'ay sçeu ny l'aimer ny l'estimer selon son merite. A qui gardoy je à descouvrir ceste singuliere affectation que je luy portoy dans mon ame? estoit ce pas luy qui en devoit avoir tout le plaisir & toute l'obligation? Je me suis contrainct & gehenné pour maintenir ce vain masque: & ay perdu le plaisir de sa conversation & sa volon-té quant & quant, qu'il ne me peut avoir portée autre que bien froide, n'ayant jamais receu de moy que rudesse,

is , dat elk zyne kinderen behore optevoeden na zyn staat: doch, dat behalven dezen ondergeschikten burgerlyken staat, dien het kind niet verschuldigd is dan daar aan, dat hy van dezen en niet van anderen ouders geboren is, er een algemene eerste staat is, waarin het kind onmiddelyk door zyne geboorte gesteld wordt, en die nooit behoort uit het oog te worden verloren: te weten die van mensch, dat is lid der gehele burgerlyke maatschappy. Dat by gevolg het kind wel mag overeenkomstig zynen burgerlyken staat en rang of geboorte worden opgevoed, doch dat deze opvoeding tegen zynen staat en betrekking als mensch niet moet aanlopen noch dien enigints voor hem verduisteren: zoo dat hem denkbeelden wierden byge-

ny senty qu'une façon tyrannique. Je trouve que ceste plainte estoit bien prise & raisonnable. Car comme je scay par une trop certaine experience, il n'est aucune si douce consolation en la perte de nos amis, que celle que nous aporte la science de n'avoir rien oublié a leur dire: & d'avoir eu avec eux une parfaite & entiere communication. — Je m'ouvre aux miens tant que je puis: & leur signifie très volontiers l'estat de ma volonté & de mon jugement envers eux, comme envers un chacun: je me haste de me produire, & de me presenter: car je ne veux pas qu'on s'y mescompte, à quelque part que ce soit.

Montaigne.

XXVIII VOORREDE

gebragt, ftrydig met die welken hem met opzigt tot deze eerste en voorname betrekking behoren eigen te zyn: maar dat men veel meer zich beneerftigen moet, om hem in staat te stellen van, buiten dezen rang verftoten en midden onder zyne medemenschen gefteld zynde, dan noch een nuttig wezen in de fcheping te zyn, en der maatschappy het voordeel, 't geen hy van haar trok, voor zyn deel goed te doen. (*)

ENZ. ENZ. ENZ.

Wat

(*) Van welk een gewigt is deze grote en zekerlyk *algemene* waarheid — voor kinderen van alle ftaten boven de allerlaagfte: doch byzonder voor kinderen — van Vorften! Kinderen, gelyk de onzen; toekomstige menschen, gelyk wy: doch menschen, wier kring van werkzaamheid en betrekkingen, niet meer als leden maar hoofden der maatschappy, leidsmannen en voorgangeren der natie, eens ene gansch andere uitgestrektheid zal hebben, dan die van één onzer allen. Hoe zal men hen voeren uit den stoet die hen omringt, en hen plaatsen in het midden hunner broederen? En hoe zal men hen menschen van gelyker beweging vertonen in de menigte die voor hen neder knielt: en haren schuldigen eerbied en hulde doen ontfangen, zonder het pak uit het oog te verliezen 't geen hun daardoor word opgelegd: zonder te vergeten dat het deze onderdanige menigte is, om wier wille zy in zulk ene hoogte boven dezelve gefteld zyn? Zoo oit het reizen voor een mensch kan voordelig zyn, 't is voor jonge Vorften. Hoe vreemd zou dit voor

Wat ik voorstelle, zyn gene nieuwigheden: gene ontdekkingen, waarop ik my enigints konde beroemen. Het zyn de eenvoudigsten en gemeenste waarheden: de eerste gevolgen ener oppervlakkige beschouwing van den mensch als een lid der menschelyke maatschappy. Doch, wie maaktze tot de algemene springvederen ener gansche evenredige opvoeding? By wien is het denkbeeld er van zodanig verwickeld met het denkbeeld van Opvoeding, dat hem geen kind onder de ogen komt, zonder dat zy zich met alle hunne gevolgen ogenblikkelyk aan zyn redens-vermogen allerlevendigst voordoen? — Maar, wat ik voorstelle, zyn ook gene harsfenschimmen, gene Utopische dromen of konstig verdichte fabelen. Weinige Ouders, ik beken het, zyn volkomen door zulke beginselen beziel, zoo datze er standvastig en evenredig na handelen. Er zyn er, by wien mogelyk zelfs geen duidelyk inzicht in dezelve oit ontstaan is, en die nimmer bedaard over de oorsprongelyke voorschikking hunner kinderen als leden der menschheid hebben gedacht. Ja, wie weet of er niet velen zyn zoudeden, voormaals hebben geklonken! Doch vraag het te Wenen, en vraag het te Stokholm. Ook hierin moest myne wysgerige euw het voorbeeld geven!

den, die deze beginselen, altrans in verscheiden daarvan afteleidene gevolgen, zouden betwisten. Doch — Ik getuige het ter eere van het menschelyk geslacht! Ik getuige het ter eere van onze zekerlyk verlichte tyden! En ik getuige het ter eere ook van myne natie! Ik heb niet alleen buiten myn land, maar byzonder in hetzelfde, Ouders gezien die in de Opvoeding hunner kinderen zoo na aan myn ideaal kwamen, als der menschelyke onvolmaaktheid kan worden toebetrouwd. En ik kan er ter eere van myn ideaal by getuigen, dat ik hunne pogingen met den besten uitflag heb zien vervolgen: (*) Ik herinnere my het hemelsch genoegen van zulke ondervindingen. Na de uiterste einden der aarde mocht een menschen-vriend reizen, om een vader zyn kind tot *mensch* te zien vormen, zoo hy ongelukkig genoeg geweest was van er genen in den kring zynner verkeering aan te treffen! Dit mag by uitstek, zoo oit iets, heten: *Spectaculum dignum in quod respiciat intentus operi suo Deus!* En stond

(*) Zal ik myn pen vereeren door hen te noemen? — Anderen ten voorbeelde? Het nut dat hunne kinderen aan hun vaderland doen zullen, zal hen der natie aanwyzen. — Hen ter beloning? Zy hebben er ene, daar geen roem by kan halen.

stond my te kiezen tuschen de vleierende ver-
rukking van enen Newton by de beschouwelyke
overtuiging van zyn stelsel van de grote alge-
mene natuurwet, en het stil genoeg 't welk
myne weinige ontmoetingen van dezen aart my
hebben gegeven, ik bedacht my geen ogenblik
om den ruil te weigeren.

Zal men de vervoering, waarin my 't her-
denken brengt, voor dwepery houden? Zou
myne gevoeligheid in myne verbeeldingskracht,
en niet in een diep doch juist inzien in het we-
zen der zaak kunnen gegrond zyn? Ik geloof
het niet, hoe ik my onderzoek. En die my
beoordeelt, laat hem wel doordenken of hy
krachtig begrype wat het zy een kind te vor-
men, met een evenredig, onafgebroken, al-
lerlevendigst inzicht in zyne betrekking en
voorbestemming als *lid der gehele menschelyke
maatschappy*.

Wichtige, uitgestrekte, diere betrekking,
van een redelyk wezen tot zyne broederen, ja
tot de gehele schepping! Hoe zyn uwe palen
omvergeftoten, of dwaasfelyk verplaatst! Hoe
zyn uwe banden verbroken, door blinden die
u voorby zagen, door ongelukkigen dien gy
tot een last waart! Hoe vele instellingen, die
u belemmeren; hoe vele overeenkomsten en
gewoonten die u verftikken; hoe vele voor-
oor-

XXXII   V O O R R E D E

oordelen, meningen en dwaalleeren die u' met wortel en al uitroejen!

En gy, aanlokkelyk beeld van myne verbeeldingskracht! Gelukkig voedsterling, dien deze beginselen met den melk zyn ingegeven: die van uwe geboorte aan de menschheid zyt toegewyd, en in de rechten derzelve opgekweekt! Hoe onschatbaar, hoe menigvuldig zyn uwe voorrechten! Hoe vele onheilen zyn van uw hoofd afgewend: hoe vele scherpe pylen zullen op uwen borst afstuiten! Vermaken, die van duizenden niet een smaakt, zyn voor u opgelegd als een schat: en de gehele schepping zwanger van de zuiversten, redelykste genoegens! Hoe zal het gevoel uwer verbintenis met de gansche natuur den band tuschen u en uwen Schepper toehalen; en hoe veel waar-der zal u de redelykste, verhevenste, zaligste van alle Godsdiensten, de Christelyke Godsdienst, zyn, na mate gy meer zult geschikt zyn om dien recht te schatten, en in zyne oorspron-gelyke eenvoudigheid te overzien! Alle uwe plichten zyn voor u vermaken; alle de opoffe-ringen, die gy aan de deugd en aan uwen Godsdienst doen zult, loutere genietingen. Zelfs de bittere druppen die het noodlot in uwen kelk mag storten, verre van u te onvre-den te maken over uwen plaats in het Heel-al,
zul-

zullen enkel dienen om uwe gevoeligheid in gelukkiger oogenblikken te wetten; gy zultze aanmerken als het zout in uwe spyzen, als den edik en alfem waar gy uwe dranken mede smakelyk maakt (*). Gene wifselvalligheden van het leven zullen u het gevoel uwer waardigheid als menfch benemen; gene verzoeking en brengen om die te verzaken of ftrydig te handelen met het befef van de onfterfelykheid uwer ziele! Voor den onderdrukker zult gy niet buigen, maar de rechten der menfchheid tegen zyn geweld verdedigen; en uwe ftandvaftigheid zal den dwingeland doen wankelen! Verre van de inrichting der burgerlyke maatfchappy of het onderscheid van rang en ftaten te berifpen, zult gy die helpen handhaven en onderschragen. Welk een genoeg zal u de befchouwing dier verfeidenheid van raderen en dryfveren in een en hetzelfde werktuig geven! Hoe zult gy ene inrichting hoogfchatten, volgens welke zoo vele ondeelbare leden, elk in zynen ftand en na de mate zynere vermogens, het hunne toe kunnen brengen en medewerken tot welzyn van het geheel. Eindelyk, voelt gy u met de gehele fchepping verbonden, ziet gy in uwe mede-

(*) Tabletten van Pſammis in Wieland's Gulden Spiegel.

XXXIV   V O O R R E D E

demenschen allen uwe broeders: hoedanig zal uw verband zyn met de zulken die in noch veel nauwer betrekking met u staan, uwe godsdienst- en land-genoten, uwe medeburgers, uwe vrienden, uwe naastbestaanden, uwe echtgenoot en uwe kinderen! En hoe zal de gansche hebbelyke wending uwer gedachten, met de vergenoegdheid en kalmte die, onmiddelyk daaruit onstaande, onafgebroken by u zal moeten plaats hebben, op het geluk van allen degenen die u omringen, niet moeten invloed hebben!

Is dit beeld ene harsfenschim? Is de rechtvaardige man een verdichtfel? God verhoede het! Ik ken de origineelen, wier karakter en bestaan my de trekken opleverden, waaruit dit tafereel is t'zaamgesteld. Ik heb hen — niet, horen spreken; maar — zien handelen: in beslissenden, onverwachte gevallen handelen: hebbelyk handelen, eerder uit de onmogelykheid van anders te doen, dan met enig schynbaar terugzicht op aangenomene beginsels. En de ontmoeting van één dezer cieraaden der schepping, — had ik er enen slechts gevonden — zou my myn leven lang krachtig en overvloedig hebben getroost over de gehele talloze menigte van kortzichtigen, eng-gevoeligen, lagen en verachtelyke geesten.

die

die ik overal op mynen weg in het slyk zie kruipen en wentelen.

Hoe is hun getal zoo menigvuldig! Zoo velen verhevene schepselen, gemaakt om het hoofd in edele onschuld te verheffen, waarom bukken zy neder in het stof, en verbergen hun aangezicht, daar de laagheid hunner ziele op staat afgemaald! Niet dan de almachtige heerschappy van het *eigebelang*, is het die hen zoo diep vernederde. Konden op eens hun hart en harsenen veranderd worden, welk een verschillend aanzien kreeg niet eensklaps alles voor hunne ogen! Hoe zouden zy, als redelyke wezens, hun geluk als eniglyk in henzelfen berustend en onafhangelijk van alle uitwendige omstandigheden beschouwen; doch hoe nauw zouden zy het verbonden zien met het geluk van hunne evenmenschen, zoo ras zy zich als leden der burgerlyke maatschappy aanmerkten! Hoe onbegrypelyk zouden die enge harsenen zich uitzetten: hoe zouden die ingekrompene, verschroeiide harten zwellen! Hoe velen, wanstaltigen, onvergeeflyke vooroordeelen zouden zy links en rechts zien vervallen! Hoe velen konstig gesmeedden, door het eigebelang gansch en gaar gebouwde stelsels vielen op eens in duigen!

Geef my enen Burgerstaat, t'zaamgesteld uit

zülken, omtrent hunne wezentlyke belangen en onderlinge betrekking verlichte menschen; daar zal men de ware liefde voor het vaderland zien herleven, die in onze dagen een klank is geworden. Daar zal men juiste begrippen van burgerlyke vryheid hebben, en voor derzelver bewaring goed en bloed opzetten. Daar zullen de byzondere belangen van elk ondeelbaar lid niet meer onderscheiden of onbestaanbaar zyn met die van het gemeen. Integendeel elk zal geredelyk een gedeelte zyner byzondere belangen voor het welzyn van het gemeen ten beste geven. En een ygelyk zal zynen broeder zulkte verhevene gevoelens toetrouwen, en niet bedrogen worden.

Het tegendeel van dit alles neemt meer en meer de overhand. De kinderen worden opgevoed, elk voor zich zelve: als of zy alleen in de wereld waren, en voorgeschiedt om buiten enige betrekking tot iets buiten hen te leven. Zyn hunne Ouders van fatsoen, zy worden gerekend in hunne plaatsen te moeten treden; niet uit hoofde van enige verdiensten, maar om dat het geluk hen van dezen en niet van geringeren Ouderen deed geboren worden; en als de Vorst hen voorbyging, en enen waardigen vreemdeling voor het land wilde winnen, zou men over misbruik en willekeurige regering klagen. —

Zyn

Zyn de Ouders ryk : waarlyk Ouders en kinderen beiden rekenen het , als of God tweelei foorten van menschen had voorgeschikt , de enen om geld te verteren en zich te vermaken , en de anderen om door hen ten dienste te staan , zoo in het zweet huns arbeid enen schralen kost te verdienen. Wat is hier het gevolg van ? Dat de ryken en aanzienlyken , die in gene ampten komen , een ballast worden van de aarde. En die er toe geraken , dat zy — of ze als een last beschouwen , waaraan hunne geboorte hen bloot stelt : wyl doch 't gemeen , 't geen zy zoo verre beneden zich zien om dat zy 't niet kennen , aan het roer der regering niet kan gesteld worden ; en gevolgelyk — dat zyze zeer nalatig waarnemen. Of , zoo de heerschzugt hen aanzet om er zich meer mede te bemoejen , dat zy , 't geen onvermydelyk is , in het waarnemen er van allen die vooroordelen en wanbegrippen brengen , waarmede zy bezet zyn ; zoo dat alle hunne besluiten , maatregelen en ondernemingen , de indrukfelen dragen van den geest die hen bezielt , en gedenktekenen blyven van hunne lage , enge , en gansch wanstaltige hebbelyke wyze van denken.

Zoo verspreidt zich de besmetting van de uiterste delen door het gehele lighaam , en ontsteekt

XXXVIII V O O R R E D E

steekt zelfs de edelste partyen, die het gansche zamenstel de beweging en het leven moeten geven. Het eigebelang, diep geworteld in de boezem van elk ondeelbaar lid der maatschappij, woedde eerst in de huisgezinnen, en verbrak daar den band, tuschen man en vrouw, ouders en kinderen, broeders en zusters; elk had zyne belangen onderscheiden en stryde met die van zyne waardste panden: en noit wily hy was het ware een gedeelte er van met blydschap op te offeren; wat zeg ik, elk wilde de overigen allen hunne belangen aan het zynen zouden opofferen. Van de huisgezinnen verspreidde zich deze geest, en verdorf de natie te zamen genomen als een volk. Daar viel liefde voor het vaderland, *public spirit*, en denkswyze — niet als van een hoop te zamen gebragte vreemdelingen: maar — als van ene menigte leden van één lighaam, éénen burgerstaat, één gemeenebest, wier belangen allen aan den anderen onafscheidelyk verbonden waren. (*) Hoe konden, in zulk een algemeene

(*) *To be a good member of Parliament is, let me tell you, no easy task; especially at this time, when there is so strong a disposition to run into perilous extremes of servile complaisance, or wild popularity. To unite circumspection with*

verval, de stoelen der ere volkomen onbesmet blyven! Dezelfde geest, die in de huisgezinnen geregeerd, die het volk bemachtigd had, moest zich ook daar indringen. Zoo kreeg men nayver en twisten tusschen stad en stad, tusschen Provintie en Provintie: in een land, dat niet bestaan kan, zoo haast de band van eendracht, die hetzelfde vryheid, voorspoed, alle burgerlyke voorrechten verschafte, eens verzwakt, veel min verbroken was ———

„ Wat anders maakt Philippus zoo stout, besluit Demosthenes, dat hy onderneeme Griekenland te overheren: dan dat hy weet, dat thans elke

vigour is absolutely necessary; but it is extremely difficult. We are now members for a rich commercial city; this city however is but a part of a rich commercial nation, the interests of which are various, multiform & intricate. We are members for that great nation, which however is but a part of a great Empire, extended by our virtue & our fortune to the farthest limits of the East & of the West. All these wide-spread interests must be reconciled, if possible. We are members for a free Country. & surely we all know that the machine of a free constitution is no simple thing, but as intricate & delicate as it is valuable. Edm. Burke's Esq. Speech to the Electors of Bristol, on his being elected one of the Representatives in Parliament for that City, on Thursday the 3^d of November 1774. (London-Newspapers).

XL   V O O R R E D E

elke stad, elke Provintie zyne eige belangen heeft, onderscheiden en strydig met die van de Unie van Griekenland!"

God zy dank, dat het met ons land op verre na zoo niet gesteld zy! Doch allen welmenenden burgeren zy het aanbevolen, toetezien wat de gevolgen zyn konden van de toenemende enge wyze van denken (die zoo velen verre in schyn vervreemde dryfvederen helpen bevorderen) van de zorgeloosheid veler onzer ouderen, en van het weinig inzicht dat onze jonge luiden hebben in hunne betrekking en plichten als menschen en als burgers.

Dagelyks komen er my nieuwen onder de ogen; en ik beken het voor 't gemeen, myn hart bloedt voor myn Vaderland, als ik de meesten hoor spreken. 'T is als of zy uit de lucht waren komen vallen, om zich hun leven lang op ene vreemde wereld te vermaken, en dat het gansche Heel-al hen daarin moest ten dienste staan. *Non his juvenus orta parentibus Infecit aequor sanguine Iberico!* Velen, ik beken het, hoe oneindig zy ook af zyn van myn ideaal van een geschikt jong reiziger, wenschte ik dat ten minsten een jaar reisden; zeker niet om ene Actrice te onderhouden of Bals en Opera's by te wonen: *mais pour froter puissamment leur*

cervelle contre celle d'autrui (*); dat is, om allen de vernederingen te ondergaan, die een reiziger met zulk ene denkwysze buiten zyn vaderland by elken stap moet ontmoeten.

Ik schryf zonder plan, zonder orde, zonder verband: zoo als myne gedachten zich voor my opstapelen. Had ik meer tyd om aan dit opstel te geven, ik maakte 't een aanmerkelyk deel korter. Doch men verschone de gebreken van het voorstel, ter liefde van het onderwerp!

Laat ik kortelyk my vervatten, om weder op den weg te raken. Ik wenschte dat men toch in de opvoeding zyner kinderen zich ten voornameste doeleinde stelde, beiden hun hart en harsenen zoo veel mogelyk te verwyden, en den kring hunner gevoelens na mate van die hunner kundigheden uittezetten (†). Dage-lyks

(*) Montaigne.

(†) *De vray le soin & la despense de nos peres, ne vise qu'à nous meubler la teste de sciences: du jugement & de la vertu, peu de nouvelles. Criez d'un passant à nostre peuple: O le scavant homme! Et d'un autre: O le bon homme! Il ne faudra pas a destourner les yeux & son respect vers le premier. Il y faudroit un tiers crieur: O les lourdes testes! Nous enquerons volontiers: sçait-il*

†††

du

lyks bemoeje ik er my mede voor my zelven; en ik ben niet voldaan over myn dag, dan voor zoo veel myne bezigheden my geleid hebben om daarin te vorderen.

Hier ook, gelyk in verscheiden andere gevallen, moet men, om den rechten weg te houden, van den buitensten kring beginnen. Voer uwen voedsterling met zyne gedachten eensklaps wyd in het Heel-al. Laat hem noit een ogenblik in zyn leven zich verbeelden, dat de Zonne voor hem gemaakt zy, en de Sterren om hem te dienen. Toon hem dat ongemeente stelsel van werelden; en als zyn geest er op zoude beginnen te schemeren, dan zeg hem hoe

du Grec & du Latin? escrit-il en vers ou en prose? mais s'il est devenu meilleur & plus avisé, c'estoit le principal, & c'est ce qui demeure derriere. Il falloit s'enquerir qui est mieux sçavant, non qui est plus sçavant. Nous ne travaillons qu'à remplir la memoire & laissons l'entendement & la conscience vuide. — Il ne faut pas attacher le sçavoir a l'ame, il l'y faut incorporer: il ne l'en faut pas arrouser, il l'en faut teindre, & s'il ne le change & ameliore son estat imparfait, certainement il vaut beaucoup mieux le laisser là. — Si nostre ame n'en va un meilleur branle, si nous n'en avons le jugement plus sain, j'aimeroiy aussi cher que mon escolier eust passé le tems à jouer à la paume, au moins le corps en seroit plus allegre. Montaigne.

hoe allen die delen maar één geheel uitmaken: hoe zy allen van ééne hand daargesteld en tot één einde dienstbaar gemaakt zyn. Breng hem een oppervlakkig en altoos duister denkbeeld, doch ene allerlevendigste overtuiging by, van de oneindig menigvuldigen en in alle zinnen zich kruisfende betrekkingen van al het geschapene, met allen derzelve bestemde wisselvaligheden, en de volmaakte orde die uit zoo vele onderscheiden en in schyn onvolmaakte delen, (*) zonder twyffel ontstaat. Laat de verwondering, waarin hem die orde gebragt heeft, diep in zyne ziele indringen. Hoe kan zy hem anders dan een allerlevendigst belang aan denzelfden doen nemen! En dan — Dan herinner hem, dat hy met zyn aanwezen ene plaats in deze ongemeette ruimte heeft verkregen: en dat de kring bestemd is, waar in hy zyn tyd uit zal moeten drajen. Hoe gering is hy nu noch in zyne eige ogen: hoe onzienlyk schynt hem de plaats die voor hem besteld is! Doch, wilde ik wel dat hy zich voor een tyd in het heelal zou verliezen, 't was om hem daarna zich beter te doen wedervinden. Nu moogt

gy

(*) Zie by voorbeeld *Lord Kames's Sketches of the history of man B. II. Sk. 6. of war & peace.*

gy hem vrylyk zyne voortreffelykheid voorhouden als *mensch*: zyne verhevene bestemming, menigvuldige betrekkingen, en het gansche gewigt der waardy van de onsterfelykheid zynere ziele! ——— Welke ene edele denkwysze zal by hem moeten ontstaan by dusdanig ene leiding! Hoe zal hy ene geneigdheid krygen, om het goede te doen, niet om enig voordeel maar om de vergenoeging van het gedaan te hebben! Hoe zal hy streven, *om zichzelven te volmaken, en zyne evenmenschen nuttig te zyn!*

Dit zyn de grote hoekstenen en houvasten van alles. Hierop rust het gansche gebouw van Opvoeding. En zoo Amphion slechts de harpe slaat ——— dat is, zoo de Bouwmeester het oog houde over het werk, en met vrolykheid en gezang den arbeid aanmoedige, ——— zullen de stenen van zelve zich op hunne plaats gaan schikken! *Exegi monumentum ære perennius.*

TWEDE FRAGMENT.

Wat stelt men zich voor, als men enen jongeling van 20, 21, 22. jaren, wiens opvoeding geëindigd is, eer men hem den Burgerstaat voorstelle, noch een jaar of twee, drie, laat

laat reizen? — Ik heb het in het eerste deel dezer Voorrede gezegd. Men beoogt daarmede — *dat hy dat alles zien en leren moge, wat hy in zyn land niet zien noch leren konde.*

Ik vooronderstel dus, dat hy zyn land gezien, en dat hy in hetzelfde alles gezien en geleerd hebbe, wat hy, voor zyne byzondere bestemming, op zyne jaren, dat is zonder zelve noch een werkzaam lid van het gemene wezen geweest te zyn, daar konde zien en leren.

Deze voorbereiding heeft hy ten hoogsten nodig. Om met vrucht te reizen, moet 1) zyn karakter gevormd zyn: en hy moet 2) enen gemenen merkpaal, maatstaf en toets (*a common standard*) hebben, waarop hy zyne ervaringen in vreemde landen te rug moge brengen.

Laat ons beide vereischen wat nader beschouwen. Alleenlyk herinnere zich de Lezer, wat ik van den beginne af beloofde: te weten gene Verhandeling, maar lossen, afgebrokenen, vliegende gedachten.

Behalven de geweldige storing der gemene rust en zekerheid en de opentlyke inbreuken in de burgerlyke rechten der menschen, heeft de verscheidenheid van aart, denkens-wyze en belanghen der ondeelbare leden van de maatschap

XLVI   V O O R R E D E

py noch een oneindig getal mindere beledigingen van het maatschappelyk wezen en van de onderlinge verkering der menschen voortgebracht, die nimmer onder het gebied der wetten kunnen vallen. Over deze mindere beledigingen hebben zich de menschen zelve het oordeel behouden, beiden als wetgevers en uitvoerders der straffe. Ik zeg de menschen, dat is eigentlyk niet zoo zeer hoofd voor hoofd: noch minder als een burgerlyk verenigd volk: maar als ene menigte eenstemmige rechters, die de weinigen eigenzinnigen, die niet geneigd mochten zyn zich by hen te voegen, overschreuwte of den toon geeft. En de gereedheid van hun vonnis vellen is gelyk aan den yl waarmede zy den overtreder straffen. Zy hebben er twee vreesfelyke geesfel-roeden toe uitgevonden, die den schuldigen tot in den diepsten schuilhoek vervolgen, die den geweldenaar aantasten midden tusfchen zyne lyfwachten, die den ryken pynigen by allen zyne genietingen, en doornen zagen onder zyne rozen. Ik meen

— *verachting en belagching.*

Schatbare werktuigen, genoegzaam om al het onvermydelyk gebrek der wetten te vervullen! Zy bedwingen zelfs dien die de wetten zou weten te ontduiken, of zyn macht misbruiken om ze voor hem te doen zwygen. Doch

gevaarlyken , allergevaarlykste werktuigen , wyl zy door een yder behandeld en op alles zonder onderscheid kunnen toegepast en gericht worden.

Myn voedsterling kon niet gevormd worden, zonder voor beiden te leren zidderen. In zyn eerste jeugd leerde hy de *verachting* kennen. Naderhand onderwees men hem van 't geen ook *wel staat* , van de overeenkomsten, meningen en gewoonten der menschen : en doen ondervond hy het bittere der *belagching*. Zoo weinig als op het uiterlyk aanzien zyn er gedraging was acht geslagen, zoo lang hy moest leren wat te doen, en uit welk beginsel het te doen, doch niet hoe het te doen: goed en beminnelyk of achtingswaardig , en niet noch behaaglyk te zyn; zoo vele vernederingen had hy moeten ondergaan gedurende zyne leerjaren in deze noodzakelyke nadere besehaving en opciëring. Doch was hy aan de verachting blood gesteld geweest, had hy het grievende van de belagching beproefd , het waren zyne ouders en leidsman geweest, die de gelegenheden tot deze ondervindingen hadden beschikt en de punten van beide priemen op hem gericht; en dus was hy, onder hun opzicht, noit dan om ene wezentlyke laagheid veracht, noit om iets dat

XLVIII   V O O R R E D E

dat niet opentlyk de welvoeglykheid kwetste, belagchen.

Doch de tyd dat hy onder menschen moet gebragt worden, genaakt: en zal hy daar deze wapenen even rechtmatig, even voorzichtig zien gebruiken? Dat maar niet meestal recht het tegengestelde plaats had!

Daar zal hy ——— somtyds de ondeugd en het geweld ——— en overal de verdiensteloze macht en rykdom zien eren: en den nederigen rechtveerdigen verwaarlozen, ja verachten. Maar daar zal hy ook byzonder het wapen van belagching allerschandelykst zien misbruiken.

Zyne redelyken, juistten, betamelyke begrippen van Godsdienst zullen met de dwepery verward, en voor kleinhartigheid, engdenkenheid, lichtgelovigheid worden uitgekreten. Men zal ——— niet hem verwaardigen van hem te willen overtuigen, maar de schouders over hem ophalen, en met een grimlach hem den rug toe wenden. Of liever, heeft hy zich weten een gewichtiger aanzien te geven, zoo dat men meer oplettenheden (*egards*) voor hem hebbe: dan zal men hem de eer doen van zich verzekerd te houden, dat hy beter weet voor zich zelve, en te beschaafd is om zoo nauw te kun-

kunnen denken: doch men zal hem onderrichten, dat hy niet nodig heeft zyne begrippen te verbergen of te ontveinzen: dat het in onze tyden zelfs niet genoeg meer is een Deift te zyn, & *que partout aujourd'hui on peut mettre les coudes sur table.*

Heeft hy dezen geweldigen fchok tegen zynen godsdienst doorgestaan, zyne zedelyke gevoeligheid zal niet minder worden aangetaft. Elk ogenblik zal hy niet alleen ene denkswyze en handelingen rechtstreeks overgesteld tegen de zynen ontmoeten; maar de naïve opwellingen van zyn altoos liefderyk, medelydend, gloeiend hart — die zynen leidsman zoo menige vergenoeging hadden verschaft: zyne ouderen zoo vele tranen van vreugde doen verbergen; — verre van hem *sympathetische* omhelzingen te verwerven, zullen met enen vernederenden grimlach of ogen van verwondering en stilzwygen beantwoord worden; en zyn yver voor rechtmatigheid zal velen zyner bekenden voor hem schuw maken.

Laat ik alles zamentrekken: wat hem dierbaarst geweest was, zal hy zien verfmaden: waar hy den meesten prys op had gesteld, zal hy horen licht achten. Aan vele dingen, die hy voor beuzelingen hield, zal hy het uiterste gewigt zien hechten; velen, die hy veracht had,

††††

had, najagen met alle krachten. Meningen zal hy tot besliffingen, vooroordelen tot wetten gemaakt zien; en ene willekeurige, zoo niet gansch verkeerde en schadelyke denkenswyze opgericht als de maatftaf en toetfteen van be- fchaafdheid en goede opvoeding.

In zulke kringen van verkering zal hy komen: en wyl het zeker is dat hy er vroeg of laat onder komen moet, zoo laat er hem zyn leidsman zelve onder brengen. Als hem zulke ondervindingen noch te doen ftonden, na enen kring van werkzaamheid in den Burgerftaat verkregen te hebben, de indruk er van zou- ten minften voor een tyd, op zyne gedraging invloeyen, en daaraan niet anders dan nadelig kunnen zyn; behalven dat hy ze alleen doen- de, het gevaar voor hem dubbel zyn moest. Doch ook ——— Hy moet deze ondervindingen niet eerst doen op zyn reizen, of zy zullen hem beletten in al het andere nut dat hy er van kon trekken.

Hier ftoten wy weder aan de fchyven, waar- over het gefchil rakende het nut of de nadelig- heid van het reizen grotendeels loopt. Wierd er een weg gebaad na een Planeet, waar on- deugden plaats hadden die wy niet kenden, waar fchepselen woonden verdorvener dan wy, wie zou gaan om er ooggetuige van te zyn?

Doch

Doch, myne goede vrienden! gy die van tusfchen de vier muren, waar gy uw leven hebt gefleten, ene wereld overzien wilt, die u in uwe eenzaamheid niet is komen opzoeken: hoe zult gy kringen van verkering beoordelen, waarin gy u nooit bevonden hebt, of besluiten dat niet rondom u gebeurt, wat gy met uwe ogen niet zaagt gebeuren. Ik heb ene korte fchets gegeven van het verderf dat in de wereld is. (*) Doch wat meent gy? Zal myn voedsterling buiten zyn land behoeven te gaan om er de voorbeelden van te ontmoeten, om aan de fterkste proeven te worden bloot gefield? (†) Ik

(*) Ik zeg — niet het verderf van de wereld: maar het verderf — dat in de wereld is; dat is, het verderf van sommigen ondeelbare leden, en van die kringen, waarin zy den toon geven, of die van huns gelyken zyn zaamgefied: en waarin men zich fomtyds ook al genoodzaakt is te bevinden. Hieruit volgt geenfints, dat in 't geen de wereld genoemd wordt, niet ook andere kringen zouden zyn, waarin weinig van al het genoemde plaats had, en waarop men niet dan met de grootfte onbillykheid myne fchets zou toepaffen.

(†) Wie zegt hier: Ja maar ten minften in ons land is dit verderf van beginsels en zeden minder opentlyk, minder gemeen, en mogelyk minder in trap, dan wel in anderen, by voorbeeld Italiën? Kan hy zich zelven niet antwoorden: dan zal het iemand vervuld met redelyke be-

LII   V O O R R E D E

Ik heb het meermalen gezegd: Ik fchryf voor deze luiden niet! Ik kan my by geen mogelykheid in hun oogpunt verzetten!

Wie is dwaas genoeg, dat hy zich vleije om zyn kind als de zoon van *Frere Philippe* op te voeden! Sluit hem dan in een kevie, of zend hem na een onbewoond eiland, en laat hem daar afgefcheiden van zyne medemenschen, nutteloos zyn leven flyten. Maar is hy beftemd om hen zoo veel mogelyk voordelig te zyn, en zal hy daartoe met hen allen moeten verkeeren, laat hem toe dat hy ze grondig lere kennen, in een tyd dat gy noch toe kunt zien dat hy het doe met zyne minste fchade, en het nodige tegen gif gedurig hem toedienen. Zou 't beter zyn hem zoo lang mogelyk, dat is enkel voor een tyd, maar blind te houden, en dan zyne verzwakte, ontwende ogen op eens aan de volle fchittering bloot te ftellen?

In ginfels en van ene hebbelyke goede denkens- en handelwyze des te meer ftoten en walgen. Menigen Engelfche fchryvers over de opvoeding zyn van begrip dat het beffe middel om een jongman van voor den Tempel van *Venus Pandemos* voorby te leiden, is hem ooggetuige te maken van het zedelyk en natuurlyk nadeel van haren dienft. En dan brengt men hem, niet by *Polly Kennedy*, maar in de kisten van *Covent-garden* en in *Lock Hospital*.

In één woord zyn karakter moet gevormd zyn ,
 eer by ga reizen. En het moet niet gevormd zyn
 op het land , of tusfchen vier muren , uit boe-
 ken en volgens befchouwelyke beginfels en les-
 fen. (*) Onder de menschen moet het ge-
 vormd

(*) *I have this day been tired, jaded, nay tormented by the company of a most wortby, sensible & learned man, a near relation of mine, who dined & passed the evening with me. This seems a paradox, but it is a plain truth; he has no knowledge of the world, no manners, no address; far from talking without book, as is commonly said of people who talk sillily, he only talks by book, which in general conversation is ten times worse. He has formed in his own closet, from books, certain systems of every thing, argues tenaciously upon these principles, & is both surpris'd & angry at whatever deviates from them. His theories are good, but, unfortunately, all unpracticable. Why? Because he has only read & not conversed. He is acquainted with books & an absolute stranger to men. Labouring with his matter, he is deliver'd of it with pangs; he hesitates, stops in his utterance, & always expresses himself inelegantly. His actions are all ungracefull, so that with all his merit & knowledge, I would rather converse six hours with the most frivolous tittle-tattle woman, who knew something of the world, than with him. The preposterous notions of a systematical man, who does not know the world, tire the patience of a man who does. It would be endless to correct his mistakes, nor would he take it kindly; for he has considered every thing deliberately, & is very sure that he is in the right. Impropryety is a characteristic, &*

vormd zyn , en de goede hebbelykheid van zyne denkenswyze niet op haar zelve gesteld , als van enen eenzamen : maar bestaanbaar gemaakt met de fouten , zwakheden en dwaasheden zyner evenmenschen ; zoo dat hy aan den enen kant geen gevaar lope van er door besmet te worden , en aan den anderen niet belet worde van onder hen te verkeren. (*) Dat is : zyn deugd

a never failing one, of these people. Regardless, because ignorant of custom & manners, they violate them every moment. They often shock, though they never mean to offend; never attending, either to the general character, or the particular distinguishing circumstances of the people to whom, or before whom they talk: whereas the knowledge of the world teaches one, that the very same things, which are exceedingly right & proper in one Company, time & place, are exceedingly absurd, in others. In short a man who has great knowledge, from experience & observation, of the characters, customs & manners of mankind, is a being as different from & as superior to a man of mere book & systematical knowledge, as a well managed horse is to an ass.
Lord Chesterfield.

(*) *La sottise est une mauvaise qualité; mais ne la pouvoir supporter & s'en dépister & rognier, comme il n'advient, c'est une autre sorte de maladie, qui ne doit gueres à la sottise en importunité. — J'accuse mon impatience, & tiens qu'elle est également vicieuse en celui qui a droit, comme en celui qui a tort. — Il n'est point de plus grande sadoise, ni de plus heteroclite, que de s'emouvoir & piquer*

deugd en goede geschiktheid moeten met wellevendheid (*) gepaard zyn. Beiden moeten zy by hem in een vloejen, en de ene de andere ondergeschikt en behulpzaam zyn.

Dien

quer des fadaïses du monde. — Cette vicieuse apreté est plus au juge qu'à la faute. — Somme, il faut vivre avec les vivans, & laisser la riviere courre sous le pont sans notre soin, ou dumoins sans notre alteration. Montaigne.

(*) Door *wellevendheid* verstaat men niet wat men *beleeftheid* of in 't Fransch *civilité*, maar wat men *politessé* noemt. Elk is in staat om *beleeftheid* te leren, die enkel bestaat in zekere uitdrukkingen en zekere willekeurige plichtplegingen, die even gelyk de taal ahangelyk zyn van het onderscheid van land, tyd en rangen of soorten van menschen. De *wellevendheid* daarentegen of *beschaafdheid* en *politessé* — die David Hume *a kind of lesser morality, calculated for the ease of company & conversation* noemt — kan niet worden verkregen zonder ene natuerlyke geschiktheid, die nodig heeft opgewekt en volmaakt te worden door den ommevang met menschen en kennis van de wereld. Deze *wellevendheid* is dezelfde in alle tyden en in alle landen; De weinige modificatiën, die het onderscheid van gewoonten en overeenkomsten haar somtyds bybrengen, zyn haar zoo weinig eigen, dat zy doorstraalt door enen ouden vergetenen styl (by voorbeeld van Montaigne, Brantome, enz.) dode taal (by voorbeeld van Horatius, Plato, Xenophon, Lucianus) en vreemdste gewoontens. Hiervan de gemene aanmerking, dat de hoogste kring of classee van menschen (even gelyk de laagste) zich gelyk is in alle landen en in alle tyden.

Dien dit brabbeltaal is, hoe kan ik het hem verklaren? Hoe hem beduiden, dat er ene gevestigdheid van karakter is, verre onderscheiden van die welke alle lesfen en beschouwelyke beginsfels geven: die niet dan in den ommeegang met menschen wordt verkregen, en wanneer ze er uit ontstaat een der beste vruchten is van denzelfven. De wellevendheid schynt voor het uiterlyk voorkomen enen byzonderen trap van onderlinge hoogachting en toegenegenheid, en ene volmaakte overeenkomst van beginsfels en denkwysze te onderstellen. Doch wie laat zich door dezen schyn misleiden? Die voor 't eerst het toneel ziet, zonder oit noch achter de schermen te zyn geweest! Laat hem in den beginne prys stellen om zoo veel gelykvormig te zyn, als mogelyk, aan den beschaafden en bevalligen kring waaronder hy gebracht is, en die voor hem is als ene nieuwe schepping. Ja, laat die eerezucht hem voor een korten tyd vervoe- ren om alle de begrippen en vooroordelen daarvan te willen overnemen (*). Wel haast zal hy van zyne dwaling te rug komen, en als hy eens het blinkend gaas, waarop zyne ogen sche-
mer-

(*) *Le desir de plaire est dans la Nature; il seroit plus necessaire de le reprimer que de l'exciter; ceux qui le conseillent, devroient le diriger.* Duclos.

merden, zal hebben afgeligt, en geleerd van deze gehele vertoning die begrippen te vormen die er de spelers zelven van hebben, en zoo alles en een yder geruft op de plaats te stellen die zy in zyne ware achting verdienen, zal hy welhaast weder zelve ook op de zyne hersteld worden: en 't geen 't voornaamste is, zich er op voelen (†). Dan zal hy weten, dat de wel-

(†) Dat is, niet alleen met opzicht tot zyn eige denkbeeld, maar byzonder ook dat van anderen, omtrend zyn karakter; en daarom zeg ik: 't geen 't voornaamste is. — Welk karakter men ook moge aangenomen hebben, zoo ras men denkt daar voor bekend te staan in den kring waarin men verkeert, zal men er aan vast houden en zelfs zich geweld doen om het te vertonen, zoo men het naderhand frydig vond met zyn aart en geneigdheid. Ik weet niet of deze aanmerking nieuw, doch ik verbeeld my dat zy juist en van groten invloed is. Men kan er op toepassen, wat Sterne van een gansch ander onderwerp (van de weldadigheid) zegt: *You take a withering twig & put it in the ground, & then you water it, because you have planted it!* Een van de grootste geheimen van opvoeding, alrens met een kind dat de minste eerzucht en goede geschiktheid heeft, is hem altyd te behandelen als of men hem voor zodanig kende als men wenscht dat hy zyn mogte. Het tegendeel wordt bykans altyd gedaan. Om kinderen aan 't spreken te krygen, doet men hen vragen, die zy weten, dat men zich zelven beantwoorden kan: en ik heb er menigen met duidelykste verontwaardiging

LVIII   V O O R R E D E

levendheid niet daarin bestaat , dat men alle de begrippen van enen zekeren kring van menschen overneme en in hunne handelingen dele: maar dat men , behoudens dezelve, een gevestigd karakter en zeden en begrippen kan hebben, die zonder de menigte tegen zich op te maken of enigzints voor 't uiterlyke zelfs by hen afsteken, wezentlyk echter van hare begrippen en zeden onderscheide zy. In één woord, dat, om behaaglyk te zyn en in den besten ommegang te delen, geensints vereischt word dat iemand redelyken, gematigden en algemeen nuttige beginsels en denkbeelden van menschen en daden verzake; ja niet eens dat hy eigenzinnigen, willekeurige vooroordelen en meningen opoffere; maar dat veel meer een gevestigd, altoos zichzelven gelyk karakter, ondersteund door ene, niet trotsse (*), maar groot-

ging met toeleg op zien stilzwygen. Men zou haast kunnen zeggen: *pour se mettre à la portée des enfans, il faut se mettre au dessus de leur portée.* Ouder geworden zynde, doedt men hen verdienden en onverdiende verwyten zonder onderscheid, en preekt hen tydig en ontydig lessen die door hen te vernederen, dikwyls ene tegengestelde nwerking doen, van die men zich voorstelde. Hoe dikwyls moet men het herhalen: *Il n'est pas question de parler, il faut agir avec les enfans.*

(*) *Trots en trotsheid* neem ik niet alleen voor hoogmoed

grootsche, dat is edele en deftige houding, dien die deze voorrechten heeft weten te verkrygen, altyd ene aanzienlyke plaats in de beschaafdfte kringen van verkering zal verwerven: veel aanzienlyker dan die van den buigzaamsten losbol en allen de schitterenden *elegans*, die om hem henen springen. Ja ——— waarom zoude ik het binnenste gordyn niet opschuiven! ——— dat het deze edele gevestigdheid van karakter, dit grootsch gevoelen van zyne wezentlyke waardigheid, deze in schyn zeer beleefde doch tevens koele houding en statige behandeling van enen onbekenden en van velen bekenden, is, die in de hoogsten kringen van verkering, aan Hoven en van den eersten adel, als het toppunt van wellevendheid

moed maar ook voor *hauteur*. 'T geen *trots* of *hoogheid*, *hoogdragenheid*, *sierheid* is in een Vorst, of Minister of Edelman van den hoogsten rang, word in enen tweden rang *fauteit*, en in enen noch lageren *insolentie*. ——— *La hauteur qu'inspireroit le merite seroit d'autant plus blâmable, qu'elle devoit estre corrigée par le merite mesme.*
L'Abbé Trublet.

Dit zegt met één, dat ik deze houding bestaanbaar reken zelfs met den uiterlyken schyn van *modestie*. Zy is alleenlyk het tegengestelde van *timiditeit*, ene eigenschap die met vele deugden gepaard kan gaan, doch noit zelve ene deugd zyn kan.

heid met toelig word aangenomen, en dat alles uitmaakt, wat men *le grand air de cour* noemt. En kan het anders zyn daar zich deze gehele kring vormt na het beeld van den Vorst, by wien het gevoel zyner wezentlyke waardigheid, in aanzien van geboorteen macht, noodzakelyk zich over zyne gansche uitwendige houding en manieren verspreid: en daar die koele bejegening of wel die vernederende gemeenzaamheid voortbrengt, die alles wat hem omringt, op enen afstand van hem houden.

Ik beken, het voorkomen en de manieren waarvan ik spreek, schikken zich niet volkomen, zoo als ik ze schilderde, voor de jaren van myn voedsterling, eer hy gaat reizen. De plaats, die ze voor hem zouden eischen in de verkering, is voor hem noch niet open. En eerst zal hy ten minsten gereisd moeten hebben, eer ene uitgestrekte ondervinding hem wettige om na dezelve te staan. Doch ik beroep my op allen, die de wereld met opletzendheid gezien hebben: zyn er niet neventrekken (*nuanzen*) van dezelfde houding en gedragingen, die zich, onder zekere bedingen, voor allerlei ouderdom, zoo wel als voor allerlei rangen, schikken? Daarenboven alles wat ik my voorstelde over 't geheel te bewyzen, is eniglyk dit: dat een man van fatsoen, behoudens

dens zyn karakter en beginsels, midden in de grootste wereld kan leven, en daar gezien, geacht en bemind zyn, ja oneindig veel voordeel zelfs doen, zonder zich enigfints oit ten toon te stellen, of zelfs het voorkomen van enen *zonderling* te dragen. (*)

Deze waarheid heeft myn Eugenio schielyk reeds ontdekt, en de leiding van zyn opziender is hem hiertoe byzonder dienstig geweest, gedurende de laatste jaren die hy in zyn eige land heeft doorgebracht, om de menschen en de wereld enigermate te leren kennen: Doch hy heeft deze ontdekking noch meest maar befehouwelyk gedaan, en slechts by enkele gelegenheden met zyne gelyken of minderen ene verre navolging gewaagd. 'T is op zyn reizen, dat hy de kunst die hem zoo nodig is volkomen zal moeten leren, en zyne bedrevenheid er in zal geen van de geringste vruchten daarvan zyn. Verre van door ene kinderachtige buigzaamheid zich yder ogenblik van zyne beginsels te laten afbrengen en met elken jongen of ouden losbol mede te lopen, zal hy meer en meer leren dezelve gepast te doen doorschynen, en zich, zoo verre het voor hem schikt

(*) *Licet sapere sine pompa, sine invidia.* Seneca.

LXII   V O O R R E D E

en hem wel kan staan, te doen gelden. Eugenio is niet gemaakt, om een onbeduidende toestemmer te zyn in den ommevang, en altoos van anderen den toon te ontfangen. Laat hem maar enige jaren ouder zyn, enige onderzindingen meer hebben verkregen, en welhaast zal hy in staat zyn, om zelve dien te geven; zyn verdienste zal te veel in het oog lopen en te algemeen erkend worden, dat niet de kringen, waarin hy verschynt, zich na hem zouden zoeken te vormen of altans te schikken: en zoo zal hy een voorbeeld ter navolging voor de natie worden.

Zoo hy oit tot deze grote en enige ware verheffing geraakt, ik ben verzekerd dat hy erkennen zal, dat het zyne reifen zyn, waaraan hy dezelve bykans geheel verschuldigd is. Daar heeft hy die oneindige verscheidenheid van willekeurigen en voorbygaande gewoontens, overeenkomsten en meningen, opgemerkt: en in elken onderscheiden kring dat alles zien belagchen, en onbegrypelyk wanstaltig vinden, wat alleenlyk met de byzondere toenmalige hebbelykheid deszelven niet overeenkwam en daarby aftak of *contrasceerde*; en bygevolg zyn zyne begrippen wegens de welvoeglykheid hoe langer hoe ruimer, en juistere geworden; en zynere eige gevoeligheid aan de belagching of
het

het belagchelyke even die enige wending gegeven, die zy hebben moest om in gene gevallen voor hem gevaarlyk te zyn. Daar heeft hy acht geflagen op alle de kunstgrepen en zeer verscheiden, niet daar buiten uit te denkene, wyzen en middelen, waarop dezen en die zich weten in enen beschaafden kring te doen opmerken, en zoo, 't geen men noemt, *en vogus* te komen en den toon te geven. En heeft zyne fcherpziendenheid hem de kenmerken van het onderscheid doen waarnemen tuschen lighamelijken en zedelyken, natuurlyken en verkregene voorrechten; schitterende en wezentlyke eigenschappen: begaafdheden (of talenten) en hoedanigheden: behaaglykheid en verdienste: oppervlakkigheid en grondigheid: vertoning en wezen, beschouwing en oeffening, en allen de uitvindingen en wendingen der eigenliefde om zich op het voordeligst by anderen voor te doen; — deze kennis is hem byzonder dienstig geweest, om gedurende zyne gehele omwandeling door de wereld; en in alle de kringenzyner verkering, enigen weinigen waardige modellen van navolging, voor iemand van zyn karakter en beginsels, onder den hoop te onderkennen en uittekippen; mannen van een door velen en langé ondervindingen gevormd karakter, en van een evenredig, standvastig, edel

LXIV   V O O R R E D E

edel gedrag , die zonder luidruftig de ogen op zich te trekken en zich door fchitterende begaafdheden te doen bewonderen, ene houding met zich in den ommevang voeren, die van de edelheid hunner ziele getuigt: en hen ogenblikkelyk niet alleen de achting maar ook de toegenegenheid van een ygelyk verwerft; en te gelyk daar zy de vrolykheid fchynen mede te brengen, ook de losbandigheid op eens, gedurende hun byzyn, verbannen.

Had ik den tyd om in byzonderheden te treden, ik zou hier tonen, hoe voornamentlyk Italiën, boven andere landen, zulke modellen oplevert, en noodzakelyk op moet leveren om velen verfchillende redenen. Doch ik haast my ten einde: en vergenoeg my in ééne korte, oppervlakkige, zeer gebrekkige, dat is overhaaste fchets te hebben ingeweven, te gelyk hoe het karakter voorbereid moeft worden tot het reizen, en door hetzelfde alsdan ook ten nutte verder, gevormd en volmaakt wierd. Anderen veelvuldige voordelen, die uit het rechte zien van de menschen en verkering in de wereld ontfiaan, zal ik my tans niet mede ophouden. Zy kunnen gedeeltelyk uit het gezegde worden afgeleid: en wat er ontbreekt, moge de plaats van *Montaigne* vervullen,

len , die ik hier onder laat drukken. (*)

Laat ik een ogenblik adem halen! — Nu mag

(*) *Il se tire une merveilleuse clarté pour le jugement humain de la fréquentation du monde. Nous sommes tous contraincts & avoncellez en nous, & avons la veue raccourcie à la longueur de notre nez. On demandoit à Socrate, d'ou il estoit, il ne respondit pas, d'Athenes: mais du monde; luy qui avoit l'imagination plus pleine & plus estendue, embrassoit l'univers, comme sa ville, jettoit ses cognoissances, sa sociéte & ses affections à tout le genre humain: non pas comme nous, qui ne regardons que sous nous. Quand les vignes gellent en mon village, mon prestre en argumente l'ire de Dieu sur la race humaine, & juge que la pepie en tienvc desjà les cannibales; à voir nos guerres civiles, qui ne crie que ceste machine se bouleverse, & que le jour du jugement nous prend au collet: sans s'avoiser que plusieurs pires choses se sont veues, & que les dix mille parts du monde ne laissent pas de galler le bon tems cependant? Moy selon leur licence & impunité, admire de les voir si douces & molles. A qui il gresse sur la teste, tout l'hemisphère semble estre en tempeste & orage: Et disoit le savoyard, que si ce sot Roy de france eust secu bien conduire sa fortune, il estoit homme pour devenir maistre d'hotel de son Duc. Son imagination ne concevoit autre plus eslevée grandeur, que celle de son Maistre. Nous sommes insensiblement tous en ceste erreur de grande suite & prejudice. Mais qui se pre-*

++++

son-

mag Eugenio geruft vertrekken ! Zyn vader
geeft hem gene lessen mede. Wat konde hy
hem

fente comme dans un tableau, ceste grande image de nostre mere nature, en son entière majesté : qui lit en son visage une si generale & constante varieté : qui se remarque là dedans, & non soy, mais tout un royaume, comme un trait d'une pointe très delicate ; celui là seul estime les choses selon leur juste grandeur. Le grand monde, que les uns multiplient encore comme especes sous un genre, c'est le miroir, ou il nous faut regarder, pour nous cognoistre de bon biais. Somme je veux que ce soit le livre de mon escolier. Tant d'humeurs, de sectes, de jugemens, d'opinions, de loix, & de coustumes, nous apprennent à juger sainement des nostres, & apprennent nostre jugement à recognoistre son imperfection & sa naturelle foiblesse : qui n'est pas un leger apprentissage. Tant de remuemens d'estat, & changemens de fortune publique nous instruisent à faire grand miracle de la nostre. Tant de noms, tant de victoires & conquestes ensevelies sous l'oubliance, rendent ridicule l'esperance d'eterniser nostre nom par la prise de dix argoulets & d'un poullier, qui n'est cogneue que de sa cheute. L'orgueil & la fierté de tant de pompes estrangeres, la majesté si enflée de tant de cours & de grandeurs, nous fermit & assure la veuë, à soutenir l'esclat des nostres, sans siller les yeux. Tant de milliers d'hommes enterrez avant nous, nous encouragent à ne craindre d'aller trouver si bonne compagnie en l'autre monde, ainsi du reste. Nostre vie, disoit Pythagoras, retire à la grande & populeuse assemblée des yeux Olympiques. Les uns exercent le corps pour en acquerir la gloire des jeux :
d'au-

hem zeggen, 't geen Eugenio niet gevoelt; en
noit verweert zich zyn vader ene te kleine, en
zyne

*D'autres y portent des marchandises à vendre, pour le gain.
Il en est (& qui ne sont pas les pires) lesquels n'y cherchent
autre fruit, que de regarder comment & pourquoy chaque
chose se fait: & estre spectateurs de la vie des autres hom-
mes pour en juger & regler la leur. Aux exemples se
pourront proprement assortir tous les plus profitables discours
de la Philosophie, à laquelle se doivent toucher les actions
humaines, comme à leur regle. On luy dira,*

quid fas optare, quid asper

Utile nummus habet, patriæ charisque propinquis

Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse

Iussit, & humana qua parte locatus es in re,

Quid sumus, aut quidnam victori gignimur:

*que c'est que sçavoir & ignorer, qui doit estre le but de
l'estude: que c'est que vaillance, temperance, & justice:
ce qu'il y a à dire entre l'ambition & l'avarice: la servi-
tude & la subjection, la licence & la liberté: à quelles
marques on cognoit le vray & solide contentement: jusques
où il faut trairdre la mort, & la douleur & la honte,*

Et quo quisque modo fugiatque feratque laborem:

*quels ressorts nous meuvent, & le moyen de tant de di-
vers branfles en nous. Car il me semble que les premiers
discours dequoy on luy doit abbreuver l'entendement, se
doivent estre ceux, qui reglent ses mœurs & son sens, qui
luy apprendront à se cognoistre, & à sçavoir bien mourir*

††††† 2

&

LXVIII V O O R R E D E

zynes moeder ene te grote mening van zyn we-
zentlyk verdienste te hebben gehad. Zelfs het

VOOR-

Et bien vivre. Et entre les arts liberaux, commençons part l'art qui nous fait libres. Elles servent toutes voirement en quelque maniere à l'instruction de nostre vie, & à son usage: comme toutes autres choses y servent en quelque maniere aussi. Mais choïssons celle qui y sert directement & professeirement.

Sçavoir par cœur n'est pas sçavoir: c'est tenir ce qu'on a donné en garde à sa memoire. Ce qu'on sçait droitement, on en dispose, sans regarder au patron, sans tourner les yeux vers son livre. Facheuse suffisance, qu'une suffisance pure livresque! Je m'attens qu'elle serue d'ornement, non de fondement: suivant l'advis de Platon, qui dit, la fermeté, la loy, la sincerité, estre la vraye Philosophie: les autres sciences, & qui visent ailleurs, n'estre que fard. Je voudrois que le Paluël ou Pompée, ces beaux danceurs de mon temps, apprinsent des caprioles à les voir seulement faire, sans nous bouger de nos places, comme ceux-cy veulent instruire nostre entendement, sans l'esbranler: ou qu'on nous apprinst à manier un cheval, ou une pique, ou un Luth, ou la voix, sans nous y exercer: comme ceux-cy nous veulent apprendre à bien juger, & à bien parler, sans nous exercer à parler ny à juger. Or à cet apprentissage tout ce qui se presente à nos yeux, sert de livre suffisant: la malice d'un page, la sottise d'un valet, un propos de table, ce sont autant de nouvelles matieres. A ceste cause le commerce des hommes y est
mer-

voortreffelyk affcheid van Polonius aan zynen
waar-

merveilleusement propre, & la visite des pays estrangers: non pour rapporter seulement, à la mode de nostre noblesse Françoisse, combien de pas à Santa rotonda, ou la richesse des caleffons de la Signora Livia: ou comme d'autres combien le visage de Neron, de quelque vieille ruine de là, est plus long ou plus large, que celui de quelque pareille médaille. Mais pour en rapporter principalement les humeurs de ces nations & leurs façons: & pour frotter & limer nostre ceruelle contre celle d'autrui. —

En ceste escole du commerce des hommes, j'ay souvent remarqué ce vice, qu'au lieu de prendre cognoissance d'autrui, nous ne travaillons qu'à la donner de nous: & sommes plus en peine d'exploiter nostre marchandise, que d'en acquerir de nouvelle. Le silence & la modestie sont qualitez tres commodes à la conversation. On dressera cet enfant à estre espargnant mesnager de sa suffisance, quand il l'aura acquise, à ne se formaliser point des sottises & fables qui se diront en sa presence: car c'est une incivile importunité de choquer tout ce qui n'est pas de nostre appetit. Qu'il se contente de se corriger soy mesme. Et ne semble pas reprocher à autrui, tout ce qu'il refuse à faire: ny contraindre aux mœurs publiques. —

On l'advertira, estant en compagnie, d'avoir les yeux par tout: car je trouve que les premiers sieges sont communément saisis par les hommes moins capables, & que les grandeurs de fortune ne se trouvent gueres jointes à la suffisance. J'ay veu cependant qu'on s'entretenoit au bout d'une table de la beauté d'une tapisserie, ou du goust de la malvoisie, se perdre beaucoup de beaux traits à l'autre

waarden Laertes (*) ware hier overvloedig.
Eugenio drukt stilzwygend, starend, zyn vader
de

*bout. Il sondera la portée d'un chacun: un bouvier, un
masson, un passant, il faut tout mettre en besogne, &
emprunter chacun selon sa marchandise: car tout sert en
mesnage, la sottise mesmes, & foiblesse d'autrui luy sera
instrudion. A contreroller les graces & façons d'un cha-
cun, il s'engendrera envie des bonnes, & mespris des mau-
vâises. Q'on luy mette en fantaisie une bonneste curiosité
de s'enquerir de toutes choses: tout ce qu'il y aura de sin-
gulier autour de luy, il le verra: un bastiment, une sen-
taine, un homme, le lieu d'une bataille ancienne, le passa-
ge de Cesar ou Charlemaigne. Il s'enquerra des mœurs,
moyens, & des alliances de ce Prince, & de celuy là. Ce
sont choses tres plaisantes à apprendre & tres-utiles à sça-
voir. &c. &c. &c. Montaigne.*

(*) *Yet here, Laertes! get aboard for shame,
The wind sits in the shoulder of your sail,
And you are staid for. There—my blessing with you;
And these few precepts in thy memory
See thou character. Give thy thoughts no tongue,
Nor any unproportion'd thought his aid:
Be thou familiar, but by no means vulgar;
The friends thou hast, and their adoption try'd,
Grapple them to thy soul with hooks of steel;
But do not dull thy palm with entertainment
Of each new hatch'd, unsledg'd comrade. Beware
Of entrance to a quarrel: but being in,
Bear't that t' opposed may beware of thee.*

Give

de hand : en deze omhelst hem en geeft hem den blydften zegen.

Nu gaat het gordyn der wereld geheel voor Eugenio open! En alle de volken van Europa zullen dienstbaar gemaakt worden , tot zyne volmaking. De veelvormigheid van dit uitgestrekt toneel doet zyne ogen niet schemeren. Zyn plan is gemaakt, en in zynen gehelen omtrek altyd aan hem tegenwoordig. Hy weet het einde waartoe hy moest reizen : en het duidelyk begrip daarvan dient hem ten leidraad in den doolhof dien hy zal doorwandelen , en doet hem by elken stap de voorwerpen onderscheiden die zyne oplettendheid verdienen.

Eu.

*Give every man thine ear ; but few thy voice.
Take each man's censure ; but reserve thy judgment.
Costly thy habit as thy purse can buy,
But not exprest in fancy ; rich , not gaudy ;
For the apparel oft proclaims the man,
Neither a borrower , nor a lender be ;
This above all ; to thine own self be true ;
And it must follow , as the night the day,
Thou canst not then be false to any man.
Farewel ; my blessing season is in thee.*

Shakespeare's Hamlet A. I. Sc. 6.

LXXII V O O R R E D E

Eugenio weet, beter dan iemand, dat het voornaamste, waardigste voorwerp ter beschouwing en door en door ziening voor een mensch zoo beschaafd en zoo wel ópgelegd als hy, de *mensch* zelve is. Deze dan blyft het hoofdonderwerp van zynen gestadigen aandacht en allernauwkeurigste opmerking. Hy heeft de buitenste trekken van zynen aart, bestaan, en wezen eerst beschouwelyk leren kennen: en naderhand gedurende zyne korte verkeerung onder zyne landsgenoten, zoo veel daar kon geschieden, dadelyk nader in acht genomen en onderzocht. Nu staat hy hem in alle de groten en kleinere onderscheide *modificatien* te volgen, dié het vershil of de verandering van tyd, plaats, godsdienst, regeringsvorm, taal en gebruiken onvermydelyk hem moesten bybrengen.

Konde Eugenio volkomen zynen brandenden yver ter uitbreiding en volmaking dezer kennis den teugel vieren, hy vergenoegde zich niet met het waarnemen van dezen op hunzelven zeer aanmerkelyken en zeer leesbaren, maar echter slauwen en zagtere trekken, in vergelyking van die, welken grote veranderingen, geweldige schokken en beroeringen van het natuurlyk en burgerlyk wezen, der menschheid indrukken. Elke leeftyd levert de zynen op:
en

en die van Eugenio was te ryk aan zulken verhevenen en treffende gebeurtenissen, om de begeerte van daarvan ooggetuige te zyn, in een opgewekt, onverschrokken, en werkzaam, vyerig hart als het zyne, niet by elke gelegenheid te doen ontstaan.

Wierd ene machtige Hoofdstad, te gelyk de zetel van het Hof en den ganschen koophandel der natie, op één onverwacht, allerysfelykft punt des tyds, als door ene almachtige hand, uit zyne fondamenten gerukt; ylings — niet meer opgeheven, maar reeds, daar ik 't denk — nedergestort in een afgrond van rokende sulfer; en tallozen duizenden zielen onder de kletterenden, ploffenden, rollenden, en brandende brokken en puinhopen van torens, kerken, paleizen, onder en op malkander stortenden, stotenden en zich verdringenden, eensklaps, allen, met éénen ysfelyk opgaanden gil, verpletterd en — zoo in ene diepe, akelige, ewige stilte gesmoord! het hart van Eugenio verzinkt en slikt van gevoelen by de eerste overgebrachte mare dezer ontzagchelyke gebeurtenis; doch zyne tweede gedachte is ene begeerte om, ware 't mogelyk, vleugelen te nemen, en zich ogenblikkelyk op dat vreesfelyk toneel van verwoesting te verplaatsen: dáár de natuur in barensnoot, en hare kinderen diep getroffen

LXXIV V O O R R E D E

en alle de krachten hunner ziele op eens tot den hoogsten trap van werkzaamheid gespannen te aanschouwen.

Hoe vele anderen, min of meer oogenblikkelyk of duurzaam en evenredig treffenden, groten en aanmerkelyke voorvallen en wisselvalligheden, die hy in alle hunne omstandigheden, invloed en gevolgen, gaarne op de plaats wenschte te kunnen bywonen en onderzoeken!

Scherpt het bygeloof of de heerschzucht het verraderlyk staal, om dat zynen wettigen Heer in het hart te drukken: en klinkt op eens, door alle de straten ener machtige hoofdstad, daar yder of druk bezig was of zich vermaakte, en niemand dacht aan den beminden Vorst, het naar en verward geroep: de Koning is vermoord! de Koning is vermoord! — Worstelt ene oorsprongelyk vrye, doch overheerde, langgedrukte en getergde natie, eilanders onbeschaafd en ruw als hunne rotsen, woest en onttembaar als de zee die hen omringt, lange tegen de zware hand des onderdrukkers (*); en ont-

(*) *The elevation of sentiment that a struggle for liberty inspires, is conspicuous in the following incident. A Corsican being condemned to die for an atrocious crime, his nephew with deep concern addressed Paoli in the following terms. „ Sir, if you pardon my uncle, his relations will*
„ give

ontstaat uit het midden van hen een held, die voor een tyd de ogen van geheel Europa na zich trekt, en de beroemte voorvechters der vryheid van het oude Romen of Griekenland fchynt te zullen doen herleven. — Heeft een wanfaltig gedrocht van kerkelyke en burgerlyke macht, van bygeloof en gewetensdwang, van bedrog, list, moord en verradery wezentlyk zaamgesteld, en voor 't uiterlyke met nedrigheid, nauwgezetheid en letterkundige verdienften bekleed, onder het voorwendfel van handhaving van het welzyn van Kerk en Godsdienft, lang onvermoeid in het duifter gewerkt aan zyne verheffing, in de binnenfte geheimen der Vorften en Staatsdienaren ingedrongen, daar het lot van flaten en volkeren naar zyne oogmerken beflift, en enen yzeren fcepter

ge-

„ give to the State a thousand Zecchines, befide furnishing
 „ fifty fouldiers during the fiege of Furiati. Let him be
 „ banifhed, & he fhall never return.” Paoli, knowing the
 „ virtue of the young man, faid to him. „ You are ac-
 „ quainted with the circumftances of that cafe: I will
 „ confent to a pardon, if you can fay as an honeft man,
 „ that it will be juft or honourable for Corfica.” The
 „ young man, hiding his face, burft into tears, faying
 „ I would not have the honour of our country fold for
 „ a thoufand zecchines. Lord Kames's Sketches of the History
 of man Vol. I.

gezwaaid over allen die het belemmerden of tegenstonden in zynen loop; en ziet het verbaasde Europa op eens deze machtige en gevaarlyke maatschappy, daar zy tot het hoogste toppunt geklommen was, neder storten in de laagste diepte: en allen hare leden, op énen dag, door het beleid en gezag van énen man, met één bevel en geheime uitschryving, door het gansche koningryk, uit hunne bezittingen uitstoten, verstrojen en wegvoeren buiten de grensen van een land, waar zy den meesten aanhang, het grootste gezag hadden verkregen, en zeker lyk minst van verwacht kon worden, dat daar het eerst de byl aan dezen boom zou worden gelegd, en ene machtige slag hem op zyne wortelen doen schudden. — Barst niet min onvoorziens, ene diep in stilzwygen gesmeede staatswisseling uit. Wordt ene Vorstin, de gemalin des Konings en een's Konings dochter, na het eindigen van een vrolyk feest, in het holle der nacht, onverhoeds overvallen, omcینگeld, opgeligt van hare slaapstede en in ene gevangenis overgebracht; alle hare aanhangeren uit de hoogte, waartoe zyze verheven had, nedergestort en verftoten: ja twee harer byzonderste gunstelingen van den eersten plaats dien zy bekleedden in het ryk, overgevoerd na een schavot, en daar te recht gesteld, ter aanzien

ener verbaasde en als 't ware hare ogen mistrouwende, noch over dit alles onzekere en mymerende menigte. — Of stookt ene razende, domme Godsdienstyver, aangekweekt en verftout door de zwakheid ener gebrekkige regeringsvorm, het vuur van burgerlyken oorlog, in een uitgestrekt, volkryk en vruchtbaar Koningryk; worden grote naburige mogendheden in dezen broedertwift ingewikkeld, en door hunnen tusfchenkomst, de ongelukkige burgerftaat meer en meer gefcheurd, geslagen, en eindelyk verdeeld en overheerd. — Staat een machtig nageslacht van vrygeborene kinderen, by het enkel vermoeden en twyffelachtig ver vooruitzicht ener mogelyke inkrimping of bepaling zyner voorrechten, op tegen de moeder die hen gezogen, opgekweekt en beschermd, en alle hunne belangen altoos nauwverbonden gerekend heeft met de hare, en als hare eigene voorgestaan! (*) —

Wel-

(*) De oorlogen van Frederik den Groten, de Staatswifeling in Sweden, de verfchyning ener Rusfifche Vloot in den Archipel, en de voortreffelyke aanvang der regeering van Lodewyk XVI. zyn hier overgeslagen. 'T was dat ik voor had, hier onder Eugenio wat nader te volgen op zyne reis door Europa, en hem onder anderen aan de Hoven van Berlyn, Petersburg, Versailles en Stockholm te

ver-

LXXVIII   V O O R R E D E

Welketoneelen voor enen opmerkzamen, diepdoordenkenden en wydvatbaren geest, als die van Eugenio! Hy herinnert ze zich menigmaalen, zoo als zy gedurende zynen korten leeftyd en jonge jaren 't een na 't andere op enen afstand voor zyne ogen zyn voorby gegaan. Zyn geest, op wien de enkele verbeelding den sterkten indruk maakte, behaagt zich met ze allen in één oogpunt te verenigen, en ware 't mogelyk, hy zou ze allen in één tydperk doen zamenlopen, en by elk tegenwoordig willen zyn. Welk enen schat van de wichtigste ondervindingen en beschouwingen van menschen en daden: welk enen voedselryken oogst beloofden zy, beide voor zyn verstand en hart! Als hy ze overpeinst, schynen 't bykans de enige voorwerpen te zyn, die verdienen ene verhevene ziel als de zyne bezig te houden. Doch ——— welhaast herroept hy ene overylde en mogelyk dwaze begeerte. Hy herinnert zich zynen korten, voorbygaanden, onzekeren doortocht door de wereld, en de pelen en inrichting zyner bestemming in denzelven. Dan besluit hy, dat zyn leven niet voorbestemd was om een leven van aanschouwen te vergezellen: daar hem zoo vele aanmerkingen staan te maken. Doch dit gansche volgende deel heb ik door den haast moeten verkorten.

zyn: en dat zyn beginfel van werkzaamheid, als lid van enen enkelen burgerftaat, tot enen veel nauweren en stilleren kring bepaald is. In één woord, één ogenblik nadenken brengt hem volkomen te rug van ene grootsche doch wilde begeerte, die kon zy vervuld worden, zyner ziele enen trap van inspanning en verheffing zou geven, die hem geheel ongeschikt maakte tot het volbrengen der stillen, vreedzamen, kleineren, doch niet min door hunnen uitgestrekten invloed wichtige plichten der zamenleving en verkering in een geruft en gelukkig land.

Hiertoe dan richt hy eniglyk en alleen het uitzicht van zyn reizen: en legt zich meer toe om den mensch in zyn dagelyksch, hebbelyk wezen, dan by groten, zeldzamen en treffende indrukfelen te beschouwen. (*) Zyne geboorte, middelen, en

(*) Hieruit is teffens ook de rede afte leiden, waarom men ter volmaking ener beschaafde opvoeding, ene reis door Europa, en niet door de drie andere wereld-delen, altans Asia en Africa, aanraadt. Deze kan, met opzicht tot het zien en kennis van menschen, niet dienen dan voor den schryver van een *Esprit des loix* of *Sketches of the History of Man*: en niet voor de zamenleving of het waarnemen van burgerlyke bedieningen. Ene reis door den Archipel alleen zou men als een byvoegfel van het letterkundige gedeelte der opvoeding kunnen aanmerken, en den genen aanpryzen, die de Grieksehe schryvers had leren schatten: dat hy het genoeg en mogt hebben van ze zelfs, of met

en verbintenissen openen hem in alle grote fteden de deuren der beste huizen, en zyn verdienfte doet hem welhaast zoeken en verlangen, waar hy eerst flechts ontfangen en geduld was. Daar hoort hy in den gemeenften ommevang duizende aanmerkingen in 't voorbygaan maken over menfchen en daden, over driften en geneigdheden, over fpraak en gewoonte, over groten, over hovelingen, over vrouwen, enz. oncindig fyner gedacht en fyner uitgedrukt dan hy oit uit boeken of door eige nadenking zou hebben geleerd; en begrypt nu hoe verre iemand, buiten deze kringen, af moet blyven van ene wezentlyke, noemenswaardige kennis van menfchen: en hoe de nieuwften en grondigfte gedachten, die hy in zyne eenzaamheid zich vlejen zou gemaakt te hebben, in deze kringen allerbekendften en oppervlakkige opmerkingen zyn, die men niet eens herhaalt dan om ze ene nieuwe, befchaafder, geestiger wending te geven; (*) Doch 't is in de grote

fte-
met anderen, na zyn terugkomt met meer vermaak te lezen, en te kunnen zeggen:

*Hac ibat Simois, hæc est Sigæia tellus,
Hic steterat Priami regia celsa senis.*

(*) De bewustheid dezer waarheid heeft my dikwils ver-

fteden, in de befte huizen, niet alleen dat hy onderwys gaat halen. Hy weet, dat de gedurige zamenleving van allerlei foort en geartheden van menfchen, in ene grote volkryke ftad, altyd de *nationale* en *individuele* karakter-trekken verduifteren, en velen zelfs uitwifchen moet: even gelyk in *residentie*-plaatsen de invloed van het Hof zich tot den laagften rang zelfs uifrekt, en allen den inwoonderen een eenvormig wezen indrukt. Wil hy derhalven de Engelsche natie leren kennen, hy beftudeert ze niet alleen in Westmünfter, maar in de oude ftad: niet alleen te London, maar te York, Liverpool, enz. De Franschen beoordeelt hy niet te Parys, (+) veel min te Verfailles: maar in de

Pro-
verveelt in het fchryven dezer Voorrede. Voor wie fchryf ik ze? Voor luiden van de wereld? De meeften myner aanmerkingen zyn hen gemeender dan my, en zy hebben ze beter doorgedacht dan ik ze voorftelle. Voor anderen? Dezen zyn zy *paradoxen*, hersfenschimmen, *praat van de mode*; en mogelyk — ene ergernis! Had ik alleenlyk den tyd gehad, om heur de enige verdienfte te geven waarvoor zy vatbaar waten, die van ze op ene nieuwer, juifter en behaaglyker wyze te hebben voorgesteld, zoo zoude ik my ten minften noch meer er over troofken! *Non alia vellem dicere, sed melius & pauciora.*

(*) Offchoon hy in deze grote wereldfteden, gelyk Parys en London, niet in één gedeelte van de ftad bleef wonen, maar drie, viermaal zyn optrek veranderd had, om elke keer zich als onder ene andere natie te vinden.

†††††

LXXXII VOORREDE

Provinciën en op het land. (*) En komt hy in Spanjen, hy verwondert zich de burgers en ge-
goe-

(*) Ik moet hier noch ene aanmerking maken, die ik denk dat alle reizigers erkennen of bevinden zullen. In grote steden heeft men te veel te zien, en raakt in een dwarwind van indrukken en ervaringen. Daarenboven de maalyden, gezelschappen en vermaken, waar men in getrokken wordt, en tot enen zekeren trap zich moet inlaten, verstrojen den aandacht, en beletten het bekoken zynor opmerkingen. Het beste middel hier tegen is, denk ik, niet op eens noch aan één zich voortstellen, Parys, Lyons, Bourdeaux, Marseille, London, Venetien, Florence, Rome, Napels, Madrid, Wenen, Petersburg, enz. te zien, maar ze enkel tot het middelpunt en de *rendez-vous* of terugkerings plaats te houden van zyn reis door het land, de provincie of het koningryk, waarvan zy de hoofdsteden zyn: telkens er 8, 14 dagen, drie weken te blyven, en tuschen beiden enigen tyd op het land met een geringen toefsel in stilte te gaan doorbrengen. Hiertoe kan dienstig zyn (altans in sommige landen) wat Mylord Chesterfield byzonder zyn zoon aanraadt op zyn reizen. „Vergenoeg „ u niet met in de openbare grote gezelschappen als een „ vreemdeling, die doortrekt, te worden ingelaten: maar „ dring in enige weinigen van de beste huizen en familien „ in, maak u daar eerder bemind dan gezien, en als den „ vriend van het huis enz.” Behalven de voordelen die men licht raad dat Lord Chesterfield hiermede beoogde voor zyn zoon, kan het ook dienen om in den zomertyd ene *resraite* op verscheide landgoederen zich te verwerven, daar men in korte dagen bedaard zynen in de stad gedanen opmerkingen schikken, overdenken, en met den beschaafden kleinen kring, die men daar aantrest, bespreken kan.

goede luiden in Madrid, Toledo, Seville, zoo statig, achterhoudend en schuw, en het gemeen voor al op het land zoo vrellyk, openhartig, en opgewekt te vinden: tegen het denkbeeld dat hem reisbeschryvers hadden gegeven, die meest ene natie beoordelen na 't geen de natie niet is; of liever hy verwondert zich niet meer, als hy nadenkt dat de vrees der Inquisitie en honderd andere oorzaken zich tot den laagsten kring van inwoonders niet uitstrekken. Alles levert enen nauwkeurigen opmerker stof tot nieuwe ontdekkingen, en hy verzuimt daartoe gene middelen. Zyn varen of ryden van de ene plaats na de andere is voor hem niet, wat in een schouwspel de tyd is, wanneer de schermeft veranderd worden: maar een nieuw byzonder veld van ervaringen, 't geen hy zich ten nutte maakt. Hy laat zich niet in een gesloten rytuig, dommelende, voortslepen van het ene grote toneel tot het andere: maar vindt onder weg overal stof tot opmerkingen, die hy nergens anders doen konde. De invloed der regeeringsvorm op het geluk en de denkenswyze der inwoonderen is daar het zichtbaarst; en schoon hy nergens de stene, net geschilderden, zindelyke boerenhuizen, van Holland, wedervindt; de luchthartigheid, herbergzaamheid, goedwilligheid, die hy in velen lage hutten aantrest,

LXXXIV V O O R R E D E

trooſt hem over de ſporen van onderdrukking en elende die hem elders voorkwamen. Hy onderricht zich, welken de wyzen van beſtaan voor den burger en boerenſtand zyn in de kleine ſteden en op het land, in evenredigheid met hunne vertering, benodigdheden en laſten, en in de onderscheide ſaiſoenen des jaars. En leert zoo in welk een verband de koophandel en vlyt van een land en provincie ſtaat met dezelfs vruchtbaarheid en wyze van regering: met den invloed van den Godsdienſt en wezentlyke of aangewende plichten: dien van het lüchtgeſtel, enz. enz. enz. Duizenden onderwerpen van naſporing ſtap ik voorby, om enkel aantemerken, dat hy om zebte kunnen en willen naſporen, voor zyn reizen vlytig is voorbereid: en dat de grondige kennis die men hem heeft bygebracht van zyn eige land in dezelfs algemene godsdienſtige, ſtaatkundige en burgerlyke individuele geſteldheid, voorrechten, gebreken en wyzingen, met de onderlinge betrekkingen en invloed van dit alles op elkanderen, hem ten maatſtaf en leidraad dient in de beſchouwing van andere landen en volkeren in dezelfde opzichten en oogpunten.

Daarenboven, de grote trekken, die elke natie onderscheiden, zyn hem tegenwoordig. Hy

is in hare geschiedenisfen of liever in de geschiedenis van haren tegenwoordigen staat (*) onder-

(*) De Geschiedenisfen van een Volk, zoo als men tot noch toe dezen tak van wetenschap behandeld heeft, zyn meest de geschiedenisfen, dat is daden, enz. van zyne Koningen, Vorsten, doorluchtige mannen: en in een Gemeenebest, van deszelfs staatkundig wezen. In plaats dat het de geschiedenis der natie zelve zyn zoude, in haren burgerlyken toestand, hare bevolking, vlyt, koophandel, en maatschappelyken voorspoed en geluk? zoo dat de oorlogen, vredens-tractaten, en daden harer Vorsten, karakter der Staatsdiensnaars, enz. enkel het *écbafaudage* wierden: en verre van het hoofd- onderwerp der geschiedenis uit te maken, niet daarin te pas wierden gebracht, dan in zoo verre zy de dryfvederen zyn die het burgerlyk wezen bewegen, en deszelfs wisselvalligheden bewerken! Deze aanmerking begint in onzen tyd by zekere luiden ene afgedane, bekende zaak te zyn; en zoo 't waar is, dat wy dit aan Voltaire schuldig zyn, vergeef ik hem gaarne alle zyne feilen in de Historie. Doch hoe velen blyven er over, voor wien het een ongehoord *paradox* zyn zoude, als ik by voorbeeld zeide, dat ik alle de historien die wy hebben van Alexander den Groten, gaarne zou willen geven, om ene goede geschiedenis van den staat en opkomst van Alexandrien te hebben. Daarenboven — het gezigtspunt, waarin men gewoon is de Geschiedenisfen te behandelen, geeft niet alleen gebrekkigen, maar ik denk zelfs bedriegelyke begrippen. By voorbeeld hoe meer ik by de oude Grieksche en Romeinsche Geschiedenisfen nadenke, hoe meer ik geloof, dat de wyze waarop zy geschreven zyn een in-

LXXXVI   V O O R R E D E

derwezen, en behoeft dus alleenlyk, om zoo te spreken, de onderdelen aantevullen van de schets die hy in zyn hoofd heeft, en hier en daar een misflag of vooroordeel te verbeteren.

Hier wordt een goed Reisboek voor hem van het uiterste gewigt. Was er geen geweest, voor een land 't geen hy wilde bezichtigen, hy

druk op ons maakt, waardoor een ganfeh doorgaand verkeerd denkbeeld der natien zelve in ons verwekt wordt. Wy kennen Pisistatus; maar hoe is de historie van Thya te begrypen? Als men Aristophanes leest na Thucydides of Xenophon te hebben gelezen, 't is als of men in ene andere wereld verplaatst wierd.

'T is het onderscheid van rang der handelende personen niet die de uitwerking doet, welke ik bedoel. Maar 't is dat wy niets hebben, 't geen voor ons de gapende tuschenwydte tuschen *Aspasia* en de *Ecclesiazusa* vervulle. Dat is, de Historie-schryvers hebben zich zoo zeer bemoeit om ons de hoofden van het volk te doen kennen, dat zy vergeten hebben ons met het volk zelve bekend te maken. Kortom wy hebben voortreffelyke *staats-historien*, maar gene *volks historie*: den goeden Herodotus mogelyk alleen uitgezonderd, die toch verre is van een model te kunnen zyn. — En dan blyft noch de vraag, met betrekking tot het leren der Historie, of men niet beter doen zoude, gelyk d'Alembert wilde, van die van achteren af te beginnen. Doch het is de plaats hier niet van my in dit alles in te laten. Vergelyk myne noot hier voor bl. XIX. XX.

hy zou er, eer hy op reis ging, een voor zich zelve hebben moeten vervaardigen: en de hoofdzaken scharen die zyne opmerking in dat land byzonder verdienden; dat is hy zou niet alleen ene geographische, maar historische en pragmatifche kaart van hetzelve in voorraad hebben moeten ontwerpen, om zyn gang na te richten. En elk heeft bekend, toen de reis door Italiën van den Heer la Lande uitkwam, dat het nieuwe plan waarop dezelve gefchreven was, beter dan enig ander voldeed aan het ideaal en de vereifchten van een nuttig *Reisboek*.

De Heer Volkman heeft hetzelve met de Beschryving van Italiën van den Abt Richard ineengefmolten, verkort, verbeterd en met zyne eige aanmerkingen verrykt. En ik beroep my op de aanftaanden goede reizigers onder myne landgenoten, die hetzelve met zich zullen nemen en bygelegenheid vergelyken met alle de vorige reisbeschryvingen; of ene derzelve (Brevall en Blainville, Misfon, Keysler, Addison en Baretti niet uitgesloten) den naam van *Reisboek* verdiene, gelyk ik dit in de Nederduitfche uitgave gedacht heb te mogen laten noemen. (*)

Het

(*) In het Hoogduitsch heette het *Historisch Critifch Nachrichten*.

LXXXVIII V O O R R E D E

Het behelst voor eerst alles, wat iemand die zich voorstelde Italiën met vrucht te bezichtigen, vooraf in ene korte schets zou willen na- gaan en zich in het hoofd brengen: en te ge- lyk vervat het by elke plaats ene korte aanwy- zing van alles wat iemand, die dadelyk er zich bevindt, nodig heeft te weten om zyne erva- ringen in ene goede orde en zoo volledig mo- gelyk aantestellen en interichten: tot de mun- ten, maten, enz. ingesloten.

Doch byzonder hebben de drie medewerkers aan hetzelfde voor ogen gehad, wat Eugenio's vader hem na Turin schreef: „Denk dat gy „ door dat land gaat reizen, waar de beschaafd- „ heid en kunsten eerst zyn uitgevonden. Eer- „ biedig zyn ouden roem, en die grysheid „ welke aan een mensch achtbaar en aan ene „ stad heilig is. Acht de oudheid, de grote „ daden, zelfs de verdichtfelen. Stel u altyd „ voor ogen, dat dit het land is, waarvan wy „ zelfs onze wetten en rechten ontleend heb- „ ben. Laat de herdenking wat elke stad ge- „ weeft zy, u beletten van haar te verachten, „ dat zy opgehouden heeft het te zyn. Zoo „ zult gy beter, beschaafder, ervarener en be- „ proefd, terug keren!” (*)

(*) *Cogita te peregrinum in eam regionem abire, ubi hu-*
ma-

Te weten, zoo oit van een land kan gezegd worden, dat men in hetzelfde veel kan leren, waarvan men 't huis blyvende noit enig begrip zou krygen, (†) het is Italiën. Wie verbeeldt zich den grootschen luister van het oude Romē: *Et majestatem antiqui illius Senatus*, die de wegen niet betreden heeft die Cato en Cæsar bewandelden? In Romē is niets klein, niets nederig, zelfs in haar tegenwoordig verval. Alles leidt op tot een denkbeeld van wat zy geweest is: en dit denkbeeld is niet te vormen anders dan op de plaats. Verheft en verwydt de ziel des menschen zich by het zien van een hoog bosch, trots gebouw, wyde ruimte, enz. hoedanig zal de indruk zyn van zulk een aantal van grootsche voortbrengselen van natuur, macht en kunst,

als

manitas Et literæ inventæ sunt — Reverere conditores Deos, reverere gloriam veterem Et hanc ipsam senectutem quæ in homine venerabilis, in urbibus sacra. Sit apud te bonos antiquitati, sit ingentibus factis, sit fabulis quoque. Habe ante oculos hanc esse terram, quæ nobis miserit jura, quæ leges non victa acceperit, sed petentibus dederit. Recordare quid quæque civitas fuerit, non ut despicias quod esse deserit. Quo magis nitendum est, ne rudis Et incognitus, quam exploratus probatusque, humanior, melior, peritior, fuisse videaris. Plin. lib. 8. ep. ult.

(†) I. Deel, Voorrede van den Heer *** bl. V. of hier boven bl. X.

als te Romen voor den aanschouwer zich verenigen: gevoegd by het herdenken aan de verhevene geesten, die daar geleefd en dien groten rol gespeeld hebben, dien wy in de geschiedenissen bewonderen.

Doch ik heb met toeleg in deze gansche Voorrede vermyd het nut aanteroeren, dat ene reis door Italiën voor de geleerdheid heeft: en de rede is, dat dit my oneindig verder zou vervoeren dan myn bestek toeliet: wyl ik hierover vry wat anders en meer zou te zeggen hebben. Ik stap dan terstond hiervan af, om my aan alle verzoeking te ontrekken. Genoeg dat ook myn reiziger, voor wien ik byzonder schryve, en die ik vooronderstel dat ene *classische* opvoeding (*) heeft gekregen: (als hy ouder

wierd,

(*) Ten bewys van den staat onzer opvoeding, hebben wy in onze taal enkel het naakte, onbepaalde, geslachtwoord *opvoeding*: en daarmede gaan de ouders van allerlei rangen (die zich enkel niet vergenoegen met hunne kinderen in ouderdom optegroejen) aan 't werk met hunne kinderen, om met hen te handelen na de onderscheiden en meer of min wyden, meer of min klaren en juistten begrippen, die zich van dit woord in hun hoofd hebben gevestigd. In Engelland, waar zekerlyk beter dan ergens, de opvoeding wordt ingericht, heeft men de meer bepaalde en duidelyke namen van *liberal* en *classical education*. En de laatste wordt, ten minsten in Schotland, meest onafscheid-

scheid-

wierd, zou 't hem berouwen de Griekſchen en Latynſche goede ſchryvers niet even gemakke- lyk als de nieuwen elk in zyne taal te lezen) geen gering vermaak zal ſcheppen, van by elken ſtap in Italië te rug gebragt te worden op het geen hy omtrend de oude Romeinen geleerd heeft: en zich een gansch ander denkbeeld daarvan te vormen, dan dat welk zich prent in het hoofd van den vlytigſten doorzoeker van Livius en Dionyſius van Halicarnasfen: ja noch in den aart der hedendaagſche Romeinen trekken te vinden, die hem meermalen zynen Tacitus, Petronius en Horatius zullen herinneren; even gelyk hy in Griekenland beter Theocritus, Ariſtophanes, Homerus en Lucianus zou verſtaan, dan met behulp van allen de Scholiaſten en Varianten.

Doch, ſcheidbaar van de eerſte gehouden. Zoo dat een koopman te Edinburgh, na zich vermoeid te hebben met het opmaken zynen balans, zich uitſpant met het lezen van Milton en Homerus, van Terentius en Shakeſpeare. En menig land- of zee-officier vermaakt zich in zyn kajuit of na het opbrengen der parade, zoo wel met Aefchylus, als de goede Parſon Adams, dat is vry wat beter.

Hier komt men dagelyks my vragen: maar, Mynheer, mag ik weren, van welk nut is het Griekſch in de Rechten? — Niets, zoo den rechtsgeleerden Homerus onweſchillig is!

Doch, ik zeg, in dit wyd — voor my byzonder zeer wyd — veld laat ik my niet in. De Italiaanen hebben niet alleen de verdienste van een land te bewonen, dat eertyds de wet stelde aan het gehele bekende aardryk, en de overblyffelen dezès groten oorsprongs te vereeren en gaarne den vreemdeling te vertonen. Zy zyn zelve de eersten geweest, na de algemene verduistering van kunsten en wetenschappen, die dezen beoeffend en genen herschept, ja sommigen zelve geschapen hebben. Ik verstout my het te zeggen, en die my wederleggen kan, dat hy my tegenspreke: Het ideaal van volmaakte schoonheid, *illa species quaedam pulcritudinis extremæ* (*), beelt en vestigt zich beter in het hoofd van enen Italiaan, dan in dat van enige andere natie; en veelvuldige redenen waren van dit voorrecht te geven. Daarvan hunne voortgangen in de Bouw-, en Beeldhouwkunst die zy herschept, en in de Schilder- en Toonkunst die zy geschapen hebben. (†) Myn Eu-
ge-

(*) Zie I. Deel bl. 69.

(†) *Scheppen* — zoo verre menschen dit groot regaal van hunnen maker kunnen gezegd worden te delen — is niet alleen de eerste ene kunst of wetenschap uitvinden: maar, ik denk, ook ten twedemaal ze uitvinden, na dat alle de sporen der eerste beoeffening door den tyd waren
uit-

genio, die te veel inzicht heeft in het nauw verband van de beschaving en verfyning der smaak met de volmaking van den zedelyken zin, (*) is verre van deze behaaglyke kunsten klein te achten. Als hy den Apollo van Belvedere beschouwt, leeft hy hem in het verheven aangezicht alle de denkbeelden die zynen werkmeester door het hoofd vlogen: en zyn geeft verheft zich tot den hohen maatstaf, die deze verbeeldingskracht vervulde. Is het enkel plan, van een geheel als de Pieterskerk, — niet in zyne grootte met vademmen of stappen gemeeten, maar — in de evenredige medewerking van alle de delen tot den indruk van het geheel, minder geschikt om, by de voorstelling van zulke ene harmonie in zoo grote ene verscheidenheid, de grootste gevoelens in de ziel te doen ontstaan? Welk een gevaarte, zegt de domme menigte! Welk een genie, zegt de beschouwer die alleen verdient hem te beoordeelen!

Gai d'Arezzo heeft Amphion noch Linus toegelusterd. Noch Cimabue de Venus van Zeuxis gezien. Bleef Newton geen schepper, zoo in 't Herkulanum een handschrift van Archimedes gevonden wierd, dat zyn stelsel bevatte? — Maar de Bouwkunst en Beeldhouwkunde hebben zich in het hoofd van Michel Angelo na de overblyfselen der oudheid gevormd.

(*) Zie I. Deel bl. 168.

XCIV VOORREDE

len! En wat is in de ziel van enen Pergolese omgegaan, toen hy het *Stabat Mater* componeerde!

Deze dingen zyn niet dan in Italiën te leren! Wy praten er wat over, maar daar voelt men, wat buiten Italiën noit in enig menschen hart is opgekomen: enigen zeer zeldzame genien uitgezonderd, die gene aanleiding nodig hebben om te zyn wat zy zyn, en hunne kunst zouden geschapen hebben, zoo zy er buiten hen niet geweest ware (*). — *Cetera desunt.*

NOCH ENIGE FRAGMENTEN

om te dienen tot ene eigemlyke Voorrede of Vervolg der Voorrede van Volkman.

Onder alle de mislyken, wonderbaarlyken, nooit by mogelykheid door my te voorziene indrukken, die myne Voorrede voor het eerste deel van Volkman, op de onderscheide *organisatiën* van enigen myner geëerden en min of meer

(*) By voorbeeld *Correge*, *Falconet*, die niet in Italiën geweest is, *Shakespeare* die gene opvoeding gehad heeft, *Klopstock*, enz.

meer befcheide (*) lezers heeft gemaakt: is my niets vreemder voorgekomen, dan dat my de Boekverkoper verzekerd heeft, dat velen te rug zyn gebracht van het kopen van Volkman, wyl ik by bl. 197. van het eerste Deel myn opzicht over het werk had gestaakt. Kon ene belagchelyke eigeliefde my vervoeren, om deze uitwerking van een in 't voorbygaan, daar 't nodig was, gegeven bericht, te vermengen met de vleierende toegenegenheid van enigen weinige vrienden, die my verwyten hebben gedaen over het laten varen van dit werk; ik zou niet denken om daar van te spreken. Doch niet minder dan dat! Myn bericht staat straks aan het begin der Voorrede, op de tweede of derde regel. En het was op het lezen dezer derde regel van het werk, zonder noch het overige der Voorrede, noch myne aanmerkingen, noch het boek zelve in te zien, dat men zoo terstond zich daar over bepaalde: enkel uit de onzekerheid, dat is onvoldane nieuwsgierigheid, wegens de redenen die my bewogen hadden om my

(*) Zie Huydekopers Proeve van Taal en Dichtkunde bl. 4. aangehaald door den Hooggeleerden Heer en Mr. M. Tydeman in zyne Voorrede voor de Nederduitfche Uitgave van Shaw's Reizen by J. van Schoonhoven en Comp. bl. I.

my daar aan te onttrekken! — „Na bl.
 „ 197. heeft hy geen deel meer aan het werk
 „ genomen! zeg doch om welke rede?” —
 Ik weet het niet, zeide de Boekverkoper, of
 liever ik weet er dit en dat van: doch het
 rechte zal de Heer *** in het vervolg zyner
 voorrede zelve aan het Publiek berichten. —
 „ Wel nu dan zullen wy daarna wagten!” zeide
 de een koel, de ander deftig en nadenkende, en
 een derde haastig. En daarmede moesten ik
 weet niet hoe velen Volkmannen weder na 't
 zolder! Dit zyn voor my onbegrypelyken, ongeloofe-
 lyken en onbezeffelyke dingen! — „ En ik
 verzeker u evenwel op myn woord van eer,
 zegt de Boekverkoper, Mynheer, dat het waar
 is! Met myne eige handen heb ik de Volkmannen
 weder weg gedragen! „ — Wie kan hier
 tegen! Erg genoeg, dat ik den man heb ter
 neder gezet, met hem eveneens op myn woord
 van eer te verzekeren, dat het myn schuld niet
 was. En nog is hy die droevige derde regel niet
 vergeten!

Waarlyk het is ene bittere gedachte voor een
 fchryver, dat het lot zyner werken door dusda-
 nige dryfvederen geregeerd wordt! Ik zeg het,
 befchouwelyk. Dat is, myn gansche hart deelt
 in de grievende finert van een waardig, door

en door geleerd man, die in het zweet zynes aangezichts een dik boek heeft gefchreven, en in de eenvoudigheid zynes harte vooruitgerkend, hoe dikwils het herdrukt, in hoe vele talen het overgezet, en van wie het al geciteerd, geattaqueerd en gevindiceerd, of gecompileerd zal worden. De zuivere vergenoeging, die dit vleierend vooruitzicht over zyne gansche ziel moest verspreiden, vloeide, maanden ja mogelyk jaren lang, in op het geluk van zyne vrouw en kinderen, van zyne dienstmaagd en onderhorigen; en op eens, op één ongelukkig uur des tyds, komt de Boekverkoper met een gemelyk wezen, en zegt: „Ik verkoop geen een van uwe boeken. Zy zeggen dat het te dik of te groot, of te lang of te kort is. In één woord, niemand volftrekt wil het hebben! En noit in myn leven druk ik voor u weder boeken!”

Deze ééne pyniging en bron van ongeluk heeft my altans het lot gespaard! En noit legt een kind zich geruster, zorgelofer in zyns moeders schoot te slapen, dan ik tot myne dagelyksche bezigheden wederkere, na een opstel, dat voor weinigen, bepaalde lezers geschreven was, aan al het overige gemeen te hebben overgegeven. Wie zou zich vleijen elk en een ygelyk te voldoen? Men heeft het gezegd: geen, dan die verdiende aan niemand te voldoen!

+++++

Noch-

XCVIII   V O O R R E D E

Nochtans, als ik my onderzoekte, is het niet zoo zeer deze gedachte, waaraan ik myne gelukkige onverschilligheid te danken heb. Het is eerder een ruim inzicht in den schaal van letterkundige verdiensten. Wie kan ene recht vaderlyke toegenegenheid voor zyn werk voelen, zoo dit werk geen *Telemaque*, geen *Esprit des loix*, of noch beter is! En wat zyn allen onze kleinen, vluchtig ontworpenen en noch rascher vergetene verhandelingen, aenmerkingen, ja zelfs vele grote boeken, die de ziekte ter wereld brengen waaraan zy na een kort, zukkelend, duister leven een eeuwige dood sterven: dat wy een ogenblik ons over hun noodlot zouden ont-ruffen! altans zoo wy niet zoo ongelukkig zyn dat ons tydelyk welzyn en personele achting onder de menschen ten enenmalen van de hunne afhange.

Met zulk ene hebbelyke denkenswyze, kan men licht raden, hoe het bericht van J. van Schoonhoven & Comp. wegens den aftrek van het eerste deel van dit werk my heeft aangedaen. Alleenlyk dat de man te zeer getroffen schein over de schade die ik hem onschuldig had toegebracht, dan dat ik van my verkrygen kon om by zyn ongeluk te lagchen. En was het deze aanmerking niet die my overhaalde, ik vermaakte my met allen die nieuwsgierigen voor altoos onzeker te laten,

laten, wat my toch had kunnen bewegen om zoo fchielyk dit werk te laten varen. Zie daar dan kortelyk de gehele geheime gefchiedenis van myn opzicht over dit werk, wat ik er aan gedaan hebbe, en wat my belet heeft in de volvoering van dit voornemen.

Ik heb gezegd dat het op myn raad is geweest, dat men ondernomen had dit werk te doen vertalen: en de redenen die my daar toe bewogen, beflaan het gehele eerfte deel myner Voorrede, en een gedeelte van dit vervolg. Zelve kon ik het niet vertalen. Had ik den tyd er toe gehad, zou ik toch geen luft gehad hebben om dien er aan te geven. Doch men vond hier toe twee luiden: eerft den enen die het eerfte Deel vertaald heeft, en doen belet wierd te vervolgen; en naderhand enen anderen, die al het overige heeft ten einde gebracht. Beiden zyn zy my bekend, en beiden myne goede vrienden. Van den enen leeft men in onze taal met genoegeen verfcheiden zeer goeden, naamloze fchriften. En de ander zou het gemeen niet minder goeds van zyn eige opftel kunnen te lezen geven. Geen van beiden beoogde met dezen laftigen arbeid enig gewin. Doch, beiden hadden genoeg kundigheid en zucht voor de kunften, die eender voornaamfte onderwerpen van dit Reisboek door Italien uit-

C O O R R E D E

maken, om zich der moeite te getroosten, die de vertaling daarvan hen zou geven. Zulke luiden waren de enigsten, aan wien men die kon betrouwen; en het werk, dat in Duitschland met ene algemene toejuiching was ontfangen, en terstond zelfs in Vrankryk bekend geworden en geprefen (*), kon gerekend worden gene nadere zorg te verdienen. Doch ik had de uitgave er van aan den Boekverkoper geraden: en deze stond er op, dat ik de vertaling nazien, ene Voorrede er voor schryven, en hier en daar enige aanmerkingen of veranderingen, die ik goed dacht, zou maken. Ik voorzag hier in minder enen lastigen dan aangename arbeid, en besloot dan denzelve te ondernemen.

Myn plan, zoo als ik het zelve tot bl. 197. van het I. Deel gedeeltelyk volvoerd heb, bestond kortelyk in het volgende. Eerst nam ik de overzetting en vergeleek die met het hoogduitsch van Volkman. Dan zocht ik in *la Lande* en *Richard*, wat Volkman uit elk had overgenomen. En behield my de vryheid, van hier en daar, iets 't geen hy daar gelaten had en my van belang scheen, in onze uitgave te herstellen. Scheen my Volkman, of zyne voorgangeren ergens te hebben gedwaald, ik had

(*) *Journal Encyclopedique.*

voorgenomen den lezer in ene noot er van te verwittigen: en hier toe zou ik, buiten 't geen my zelven was voorgekómen, ook de aanmerkingen die in Duitschland op dit Reisboek zyn gemaakt, by voorbeeld van den Heer Heineke (*), getoetst, en gebruikt hebben. En dacht ik, dat iets was overgeslagen, en beter of breder moest worden verklaard, ik stelde my voor het te verhelpen. Zoo heb ik den *Naamlyst der Schilders*, die uit Richard genomen was en kriede van fouten, van voren tot achteren hersteld en vermeerderd: gelyk yder die onze uitgave met de hoogduitsche of fransche vergelyken wil, terstond zal ontdekken. In één woord, ik had my over het werk van Volkman, in onze uitgave, byna hetzelfde recht behouden, dat hy aan den Heer la Lande en den Abt Richard heeft geoeffend. Hiertoe had ik velen en onderscheide hulpmiddelen: zekeren en onzekeren. Voor eerst allen de bekende Beschryvingen en Reizen door Italiën in alle talen (†): velen

Ita-

(*) In een stukje genaamt: *Schreiben an Herrn J. P. Krause Buchbandlern in Wien, über die beurtheilung der Nachrichte von Künstlern und Kunstfachen Leipz. 1771.*

(†) Dat is, behalven verscheide reizen door Europa, en die van Italiën, welken de Heer Volkman in zyne Voorrede optelt (*de Delices d'Italie, P. Labat, Cochlin, Gressley, Mad. du Bocage, de Marquis d'Orbessan, Addison, Bur-*

+++++ 3

net,

Italiaenschen topographische geschiedschryvers: levens van beroemde mannen, kunstena-

ren, get, *Brevall, Richardson, Blainville, Wright, Smollet, Sharp, Baretti, Keyser en Misson*) verscheiden zoo goeden als slechten, ouden en nieuwen. By voorbeeld *Kyriaci Anconitani Itinerarium Florent.* 1742. 8. *Epistres de Maistre Fr. Rabelais ecrites pendant son voiage d'Italie* Paris 1651. 8. *Wegbwyzer door Italien door L. v. Bos Dord.* 1657. 12. *Memoires Curieux & galans d'un Voiage nouveau d'Italie par Mad. de Rocheguilben.* la Haie 1713. 12. *Voiage historique d'Italie Ouvrage semé d'anecdotes, de pieces fugitives, &c.* la Haye 1729. 8. 2 voll. *Beknopte beschryving van Italien* Amst. 1704. 8. *J. Cbr. Nemeitz Nachlese besonderer nachrichte von Italien, als ein supplement von Misson, Burnet, Addison und andern.* Leipz. 1726. 8. 2 voll. *Letters from a young Painter to his friends in England* Lond. 1750. 8. 2 voll. *Antiquités Romaines ou Memoires du Comte de M**.* la Haie 1750. 4. *Fr. Ant. Zachariae Iter literarium per Italiam ab A.* 1753—1757. Venet. 1762. 4. *Heerkens Notabilia* Groning. 1760. 8. *la Promenade de deux Parisiens* Paris 1768. 2 voll. *Viaggi di Targioni Tozzetti* 1768—1772. 8. 6 voll. enz. enz. tot een zeer zeldzaam en by weinigen bekend Dagregister van de reize van den Landgraaf Karel van Hessen in 1699. door Italien gedaan toe. Dit dagregister, dat in 't Hoogduitsch te Cassel 1722. Fol. gedrukt, en na ik gis, niet openbaar verkogt is, kan in zyn soort niet beter vergeleken worden dan by de *Promenade de deux Parisiens*. Het is opgesteld en uitgegeven door zynere *Hoch-Vorstel. Durchlauchts onderdanigsten, plichtschuldigsten, en trouwgehoorzaamsten Dienaar en Knecht, Jo. Balibazar Klauze, Com.*

ren, enz. de meeste uitgaven en verzamelingen
van Oudheden, lysten van kabinetten en
schil-

Palat. Cef. die de eer had gehad een medgesel van de reis te zyn, en tot Historie-schryver derzelve was aangesteld. Hier heeft men dan een relaas van de reis van enen Vorst: het enige stuk van deze soort dat ik my herinnere! Welk een allerwichtigste, onschatbare vond! Als maar zyne Keizerl. Palzgraafsche Genade, Johann Balthasar Klaute, niet van *Papefiguiere* geweest ware! De twee Parysche wandelaars, zyn minder onnozel, dom, plat en belagchelyk: en noch kan men het hem niet kwalyk nemen, zoo zeer is hy dat alles in de eenvoudigheid en uit den overvloed zyns harten. Hoe wel zyn boek in 't hoogduitsch geschreven is, heet het echter *Diarium Italicum*: en der Herr von Klaute geeft in zyn Voorbericht aan den *nach Standesgebühr geobrten* Lezer, er de volgende rekenfchap van: Een *Diarium*, zegt hy, heeft hy dit *Scriptum* genaamd, om de rede die men raden kan: en *Italicum*, wyl het eigentlyk *dessein* op de *perlufration* van Italiën gericht was, niet tegenstaande een gedeelte van de reis door Duitschland en Switserland is gegaan: te weten om ene zeer natuurlyke rede, welke is, dat Z. Hoog Vorstel. Doorl. niet van Cassel na Turin kon komen zonder aan het noodlot van alle de overige menschen-kinderen onderworpen te zyn, dat van de plaats die tussehen beiden legt, te moeten raken. Doch laten wy tot het *Diarium* zelfs komen. Ik zou my vergenoegen kunnen met één staaltje alleen er van te geven, te weten dat op den altoos merkweerdigen dag van 25. Jan. 1700. St. N. *Serenissimi Hoogvorstel. Durchlaucht* te Pésaro in de Herberg, *nach dem essen, in der eil*, zyn *goldenes mit Diamanten besetztes Köcherlein met Curedens* vergeten had: en

++++++ 4

dat

schilderyen door Italiën, enz. en een Boekver-
koper te Venetiën, die wat my ontbrak, kon
ver-

dat men terstond wel een *expressen* terug gezonden heeft, doch dat dezelve, helaas! onverrichter zake, met het bericht, de waard had niets gevonden, wederom *revertirt* was. Ik haal de woorden aan, zonder er iets by te doen, uit bl. 84. En op dezelfde bladzyde begint een noch veel interessanter verhaal, dat de gansche volgende bl. 85. in Folio beslaat, van enen *posirlicher streich*, die denzelfden avond te Ancona met *Serenissimi Mundkoch* M. Manuel *passirte*: doch dien ik niet uitschryven kan, wyl het op ene dubbelzinnigheid aankomt van een der onvoeglykste woorden der Italiaansche taal, en buiten dezelve niet wel kan herhaald worden: hoe onbetaalbaar ook de zamenpraak van zyne Genade von Klauté, die zelfs in de keuken gegaan was om te zien wat er te doen ware, met de waardin en hare *drey größe magden*, verhaald zy: met *Ego* en *Illa* of *Illæ* aan malkander geknoopt, in plaats van de streepjes waarmede Marmontel zyne zamensprekende personen onderscheidt. — Van dezelfde soort zyn verscheide voorvallen met *Serenissimi fromme dicke* Lyf-Medicus: die dan eens door zyne *massa* uit de *sedie* valt (bl. 187. 215.) dan eens door te veel gedronken te hebben in de dagen verward, en er op blyft staan dat het de 27ste zyn moest, daar het noch de 26. *hujus* was: (bl. 223.) en te Venetiën *in die äufferste gefabr seiner keuschheit* geraakt, met twee *zwar nicht puttane, aber nur donne d' amor*, die den vromen Falstaff in 't voorbygaan elk onder een arm nemen en zoo wegslepen, *worüber Ihro Hoch Fürstl. Durchlaucht selbstn nicht wenig lachte.* (bl. 39) — Na welke proeven ik niet denk, dat iemand zich verwonderen zal, den Graaf von Klauté

vervullen. Doch byzonder vleide ik my enigen onuitgegevene stukken te zullen machtig worden

Klaute overal van *Asdrubal* in plaats van *Hannibal* te horen spreken (bl. 84.) noch dat hy in Palazzo Barberini *Item* een Schildery van Latona gezien heeft, hoe zy in een kikvorsch veranderde. (bl. 107). Om van de *plaisanteste aventure in der welt* met den *Curs* van Procyta (bl. 220), en vele andere schone zaken niet te spreken.

Dit wgens deze Hoogvorstelyke reis, tot vermaak myner Lezers, en om dat het boek, gelyk ik zeg, zeer zeldzaam is. — Voor 't overige zyn, na het uitgeven myner Voorrede voor het I. Deel, noeh twee Reizen door Italien uitgekomen, waarvan ik een woord moet zeggen. De ene het bekende, lang verloren handschrift van *Montaigne*, door M. du Querlon in dit lopende jaar te Parys uitgegeven: een stuk dat, even als de Reis van *Cyriacus Anconitanus* en de Brieven van *Rabelais*, voor de kennis van Italien, zelfs in dien tyd (1580.) weinig merkwaardigs bevat, en over 't geheel niet aan de verwachting heeft beantwoord: doch echter voor enigen weinige luiden, die, gelyk ik, *personeel* veel werks van Montaigne maken, altyd schatbaar blyft; byzonder het gedeelte dat in 't Italiaansch geschreven is, en waar men zich vermaakt met te zien, hoe een origineel genie den toon van zyn karakter aan ene vreemde taal indrukt. — De andere reis zyn de Brieven door wylen *Lord Orrery* in 1754. en 1755. uit Italien geschreven, en te London 1773. in het Engelsch door zyn Kapellaan Mr. J. Duncombe uitgegeven, met ene Levensbeschryving van den waardigen reiziger. Ik heb deze brieven met veel genoegen gelezen. Zy bevatten, hoe kort ook, verscheiden aanmerkelyke zaken, byzonder Flo-

CVI   V O O R R E D E

den, waaruit ik het werk kon verryken. De Heer Volkman had my uit Nurnberg in 't begin van het jaar 1772, geschreven, dat hy zyn werk

straks

rence rakende; en overal heerscht een rechte geest van opmerking over menschen en gebruiken, vergezeld met enen levendigen, vrolyken en leezamen styl, die te meer genoegen doet, als men zich herinnert dat Lord Orrery om zyne gezondheid reisde, doch door zyne *podagra* en ongemakken niet in zyne hebbelyke vergenoegdheid gestoord wierd. — Te Parma ontmoette hy een Franschman, die hem veel beleefdheid deed. Na ene openhartige zamenpraak van een paar uren zeide deze tegen hem: *A vous dire vrai, Mylord, nous sommes tous de très bons Catholiques: mais pour de la religion, nous n'en avons point.* „ Na „ welk een land, zegt Lord Orrery, is de Godsdienst ge- „ trokken? Zekerlyk zy heeft in Engelland haren optrek „ niet genomen!” (bl. 61.) En van de vrugtbaarheid van het Bolonneesche sprekende: „ Overal, zegt hy, vindt „ men sporen van arbeid. Er ontbreekt enkel maar volk! „ Waar zyn zy? In slaap in de kloosters: of, zoo zy wa- „ ken, bezig met kralen te tellen; herenden ledigheid, „ godsdienst: luiheid, godsvrucht: en nalatigheid, het „ gebod Gods!” (bl. 61.) Hoe waar, en hoe juist zyn deze aanmerkingen! — Byzonder is zyne beschryving van het dier, dat ik, zegt hy, noch afduiden noch spelen kan, een *Cicisbéo*, de moeite waardig te lezen bl. 113—117. Zyne gedachten er over zyn niet anders, dan het *resultaat* van de aanmerkingen, welken men vinden kan in myne eerste Voorrede bl. XLIII. XLIV. — En met myne noot I. Deel, bl. 73. kan men zyne Brieven vergelyken bl. 133. enz.

straks na de uitgave aan twee luiden van kundigheid, die na Italiën vertrokken, had medegegeven, en verzocht nochmaals hetzelfde te toetsen, en hunne aanmerkingen van tyd tot tyd aan hem medeteden: en hy beloofde dezelve terstond aan my te zullen zenden.

Daarby herinnerde ik my twee onzer eigen beste reizigers door Italiën: en vleide my hunne toegenegenheid jegens my ten nutte te maken, en hen overtehalen dat zy de voortreffelyke aanmerkingen, die ik zeker was dat zy op hunne reis hadden gemaakt, aan my mededeelden, om ons werk daarmede den grootsten lust by te zetten. Eindelyk myne eige verbintenissen, in de meeste steden van Italiën, met verscheide luiden van den eersten rang of bekendste letterkundige verdienste, en met de aanzienlykste genoodschappen van Italiën, waarin men my wel heeft willen als medelid aannemen, gaven my enen open weg om alle twyffelachtige punten van enig belang voldoende te verifiëren: ja zelfs van sommige stukken onderricht te worden, die niet dan van Staatsdienaars en luiden die in ampten van *Finantie* en *Politie* geweest zyn, kunnen geweten worden.

Met zodanige hulp-middelen voorzien, vleide ik my in staat te zullen zyn om een aanmerkelyk voorrecht aan onze Nederduitsche uitgave

bo-

CVIII V O O R R E D E

boven het oorspronkelijke te kunnen geven, en dit Reisboek voor myne landgenoten meer en meer bruikbaar te maken. Daarenboven was myn voornemen tusschen beiden wichtige invoegselen te brengen, rakende den tegenwoordigen staat der *Toonkunst* in de voornaamste steden van Italië: ten dele uit de toonkundige Reis van den geestigen *Ch. Burney* (*), en ten dele uit myne eige aantekeningen: en aan 't einde mogelyk een half boekdeel meer te geven, dan beloofd was, over Sicilië en Malta, uit *d'Orville*, *Riedesel*, *Brydone*, *Hamilton*, en enigen Siciliaanschen en Malteeschen oorspronkelijke Schryvers, als *Agius de Soldanis* en anderen.

Zie daar het ontwerp myner zorge en opzigt over dit werk. De rede, die my bewoog om terstond aan het begin hetzelfde te laten varen, is grotendeels in myn karakter grond, en eenvoudig deze. Zoo menigmaal ik ene onderneming doe van enig belang, vorm ik my van de uitvoering daarvan een ideaal voor myzelven; en als dit ideaal zich eens in myn hoofd heeft gezet, moet ik kans zien om altans myzelven te kunnen voldoen in de volbrenging

(*) *Present State of Music in Italy Lond. 1772. 8.*

daarvan, of ik laat de onderneming zoo rasch mogelyk varen. Dit nu gelukte my niet met opzicht tot dit Reisboek, en velen zaken liepen te zamen om myn ideaal in duigen te helpen.

Voor eerst, de Heer Volkman hield my zyn woord niet, 'en ik hoorde verder van hem niets, hoewel hy my enige eige verbeteringen beloofd had. En van mynen twee Nederland-sche reizigers, wierd de een, wien ik in myne eerste Voorrede bl. IX. een gedenkteken oprichte, kort daarop door enen alleronvoorziensten, ontydigen dood, aan myn Vaderland, dat alles van hem verwachtte, ontrukkt. De ander, die zoo vele hoedanigheden met hem gemeen heeft, en een voorbeeld blyft in ons land van enen goeden reiziger, ik meen den Heer J. H—pe, heeft het ongeluk gehad, dat het schip vergaen is, waerop hy zyne papieren en veel andere stukken te Livorno, zoo ik meen, had ingescheept. Een verlies voor hemzelven gering, daar hy te wel heeft gereisd dan dat hetzelfde enigszins zou kunnen invloegen op het nut 't welk hy van zyn reizen heeft getrokken; en met te veel oplettendheid alles gezien, dan dat hy zyn Journael zou nodig hebben om zyne ondervindingen zich te erinneren;

Doeh

Doch voor het gemeen onschatbaer, terwyl hy anders hetzelfde my wel zou hebben willen mededeelen.

Dit ondertusschen waren de hulpmiddelen; waarop ik het meest had gebouwd; en de teleurstelling myner hoop gaf my een tegenzin in het werk, die alleen genoeg had kunnen zyn; om my van hetzelfde te doen afzien. Doch dit was het niet al. De uitvoering van myn plan nam my voor eerst veel meer tyd, en was ook lastiger, dan ik my verbeeld had, in vergelyking met het nut van den arbeid; en myne bezigheden vermeerderden, in plaats dat zy zouden verminderd zyn. En aan den anderen kant had ik veel kosten aan het werk, ten dele reeds gedaan, en noch meer te doen: met het aanbieden van boeken die my konden dienstig zyn; waarin de Boekverkoper weigerde, toen 't werk aan den gang was, my te gemoed komen; en van te voren geen den minsten afspraak met hem hebbende gemaakt, kon ik niets eiffchen. Eindelyk, hem lag byzonder gelegen, dat het werk zoo spoedig mogelyk geheel voor den dag kwam; en op een taak mogen loonschryvers arbeiden, my is 't onmogelyk! Ik zeg dit laatste, zonder anders enige aanmerking op de behandeling van J. van Schoonhoven te maken.

Elk

Eik moet zyne rekening maken en zyne eige belangen overwegen. Ik heb niets hier op te zeggen; alleenlyk van myn kant kon ik het werk niet vervolgen. En dit neme het Gemeen my ten besten!

Wezentlyk — met of zonder eigeliefde — men verliest zeer weinig! Nu treedt het werk in zyne oorsprongelyke eenvoudigheid voor: wel overgezet, zoo veel ik in 't doorbladeren gezien heb: en wel gedrukt; in één woord zoo als het in Duitschland algemeen gelezen, en met de 'grootste toejuigching ontfangen is. Wat ik er by zou gedaan hebben, had zekerlyk een indrukfel van myne byzondere wyze van denken en schryven gedragen: en die is verre van een ygelykaan te staan, om vele redenen die zich licht laten raden, doch my noch niet hebben kunnen bewegen om ene andere aantenemen. Alleenlyk moet ik voor verscheide gedeelten dezer tweede Voorrede verschoning verzoeken: daar my de draad — of het gebrek van draad — myner gedachten tot uitweidingen gebracht heeft, die zich eigentlyk in ene Voorrede voor een Reisboek door Italiën niet volkomen schikken. Dien zy veelen, weet ik genen beteren raad te geven, dan het een met het ander uit hun exemplaar

uit:

CXII VOORREDE VAN DEN HEER ***.

uittefnyden. En myne omftandigheden zyn voor het toekomende zoo duifter en onzeker, dat zy mogelyk het genoegen zouden kunnen hebben, dat dit het laafte gefchrift ware, althans in dit land en in onze taal, 't geen van my het licht zag! *Utrecht 27. December 1774.*

Bl. LXXXVI. noot, regel 3. Thya] lees: Phya

REIS-BOEK

DOOR

I T A L I E N.

 D E R E P U B L I E K

VAN

S A N M A R I N O.

 enige reizigers zullen lust krygen dit kleine gemeenebest te bezoeken, alzo het inderdaad der moeite niet waard is, 'er eenen omweg om te neemen. Men laat het ter linkerhand liggen eer men te Rimini komt. Evenwel, alzo in Italiën, en vooral te Rimini, dikwyls van deeze kleine Republiek; welke haare vryheid meer aan haaren armoedigen toestand; dan aan de wysheid haarer regeerders, te danken heeft, gesproken wordt, zullen wy 'er een kort berigt van geeven. (*)

San Marino ligt agt mylen zuidoostwaards van Rimini, op een' hoogen berg, welke byna het geheele regtsgebied der Republiek uitmaakt. Men geeft haar omtrent vyf duizend inwoonders. De h. Marinus week, als een heremiet, op deezen berg, na dat hy dertig jaaren te Rimini gewoond had. Hy deed, volgens de bygeloovigheden dier tyden, zoo veele wonderen, dat de eigenaars hem deezen berg

(*) Het is meest uit Addison 's Reis genomen.

De berg schonken. Eene menigte van menschen voegden zig by deezen man, en hy stigtete de Republiek, die naar hem genoemd is geworden, en nu meer dan dertienhonderd jaaren gestaan heeft, een' ouderdom van welken zig weinig staaten beroemen kunnen. Alle de overige staaten van Italiën zyn geduurende dien tyd aan groote wisselvaligheden onderworpen geweest.

*Republiek
van
S. Marino.*

In de gifte van Pipin aan Paus Steven III. van 't jaar 755. wordt der Stad San Marino gedagt. Zy schynt egter haare vryheid behouden te hebben. Zy stond Paus Pius II. tegens Malatesta van Rimini by, waarvoor de Paus haar vier sloten schonk, en die tyd was haar bloeyendst tydperk. Haare heerschappy strekte zig toen uit tot op de helft des nabuurigen bergs; maar tegenwoordig is zy weder binnen de paalen haarer oude grenzen besloten, en heeft drie kasteelen, drie kloosters en vyf kerken.

De berg, waarop de stad ligt, is hoog en steil, en zyn top is dikwyls met wolken en sneeuw bedekt. Het mangelt hier aan bronnen, weshalven men het sneeuw- en regenwater in regenbakken verzamelen moet. De berg brengt goeden wyn voort. De kelders zyn in den berg uitgehouwen, en ongemeen koel. Daar loopt maar een eenige weg op den berg en naar de stad. Het is onder zwaare straffen verboden eenen anderen te zoeken of te baanen. Schoon San Marino geenen oorlog te dugten heeft, oeffenen zig egter de borgers van de jeugd af in den wapenhandel. Zy zyn trots op hunne oude vryheid, en zouden die, als zy wierden aangetast, zo duur als mooglyk was verkoopen. (*)

De

(*) Egter waren zy ten tyde dat de Kardinaal Alberoni Gouverneur van Romagna was byna hunne vryheid kwyt geraakt. Grosley, in zyne *Memoirs sur l'Italie*, zegt, dat de wys waarop de onderneeming aangelegd wierd den Kardinaal tot eet verstrekt zou hebben,

De opperste magt staat by den geheelen Raad, *Arengo* genaamd, waarin elk huis eenen gevolmagtigden heeft. Deezen verkiezen veertig personen uit zig, die egter de *Zestigen* genoemd worden, en deezen doen alle voorvallende zaaken af, en roepen alleen by gewigtige omstandigheden den *Arengo* t'zamen. De helft der veertig personen zyn van adel, en de andere helft borgers. Tot een besluit in elke zaak worden ten minsten twee derden der stemmen gevorderd. De leden des Raads moeten boven de vyf en twintig jaaren, en nooit twee uit ene familie wezen. Uit den Raad worden alle twee maanden twee Borgemeesters, *Capitanei*, gekoren. De Kommissaris is de derde persoon der Republiek, en beslist, met behulp der *Capitanei*, burgerlyke en strafbaare zaaken. Hy moet Doctor der regten en een vreemdeling zyn. De vierde persoon is de Geneesheer, waartoe men een' buitenlander neemt; hy wordt van de Republiek onderhouden, en moet ten minsten vyf en dertig jaaren oud zyn, en een rypaard houden, om de zieken te kunnen bezoeken. Alle drie jaaren kan 'er een nieuwe gekoren worden, als men van hem niet voldaan is. De Schoolmeester is ook een man van aanzien te *San Marino*. *Addison* zegt, dat de menschen hem daar voorkwamen wel onderwezen te zyn.

De wetten deezer geringe Republiek maaken egter nog een deel in folio uit, en voeren den hoogdravenden titel van *Statuta Illustrissima Reipublicae Sancti Marini*. In 't hoofd-

indien zy gerigt geweest was tegens lieden, welken de eerbied voor het Roomsche purper toegelaten had zig te verdedigen. De Paus keurde den aanslag af, maar de oorspronglyke bewyzen van de vryheid der Republiek, welken de Kardinaal ondertusschen had weggepakt, werden in de archievenkamer van 't Vatikaan gelegd.

De hoofdstuk van de Gezanten staat, dat als de Republiek 'er
Republiek eenen aan een' buitenlandsche mogendheid zendt, by daag-
van lyks eene halve gulde tot onderhoud genieten zal.
S. Marino.

De inwoonders leeven ingetogen, en beoeffenen de ge-
regtigheid. Zy zyn deugdzaam, en op hunnen berg,
volgens Addison's aanmerkingen, veelligt gelukkiger dan
de andere Italiaanen in de vrugtbaarste vlaktens. Men kent
hier ook de waarde der vryheid, daaruit dat de berg met
menschen als bezaaid is, daar de landstreeken om Rome
in eene onbewoonde woesteny veranderd worden.

RAVENNA.

Op den weg van Rimini naar Ravenna komt men over
de *Marecchia*, en eene myl verder heeft men twee wegen
voor zig, waarvan de linker over Cesena naar Bologne
gaat, die in 't vervolg zal voorkomen, en de andere langs
de kust naar Venetiën, over Cervia, Ravenna, en Comachio.

Eenige mylen van Ravenna komt men over de *Lusa*, wel-
ke door sommigen verkeerdlyk voor de Rubicon der Ouden
gehouden wordt. Twee mylen van Cesenatico passeert
men den *Fiumefino*, en twee honderd schreeden verder
over den *Pisatello*, die in den Fiumefino valt. De Pisatello
behoort by droog weder onder de geringe rivieren
van Italiën, maar is des niettemin waarlyk de *Rubicon*, (*)
die eertyds de grenzen tusschen Gallia Cisalpina en het ei-
genlyke Italiën maakte. (**) Tot hier toe strekte zig
het

*De Rubi-
con.*

(*) De boeren daaromstreeks noemen hem ook by verbaftering
Rugon, 't welk zekerlyk van Rubicon afkomt.

(**) Lucanus beschryft hem dus in 't I. boek zyns heldendigts,

*Fonte cadit molles, porcisque impellitur undis,
Punicens Rubicon, cum feruida caudat aëras,
Pevque suas serpit valles, & Gallica certus
Limes ab Ansonis difterminat arva colonis.*

het wingewest van Cæsar uit, en zodra hy den vloed met *Ravenna*, zyn gewapend heir overtrok, verklaarde hy zig daardoor een vyand van Romen. Hy was in 't eerst onzeker, en wist niet wat hy doen zoude:

— *Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas
Ingens visa duci patrie trepidantis imago.*

Ten laaften trok hy den stroom met zyn heir over, en de eerzucht maakte hem tot een' vyand des vaderlands.

*Cæsar ut adversam superato gurgite ripam
Attigit, Hesperia vetitis & consistit arvis,
Hic ait, hic pacem temerataque jura relinquo;
Te, Fortuna, sequor; procul bine jam fœdera sunt.
Credidimus fatis, utendum est judice bello.*

Alle de Romeinsche soldaaten, die uit den oorlog te rug kwamen, moesten hier hunne wapenen afleggen, anders mochten zy niet te Romen of in de drie *Provincia suburbicaria* komen. Men heeft een' ouden steen gevonden, waarop dit bevel, in den naam des Roomschen volks, uitgehouwen was. Men treft dien op den weg van Rimini naar Cesena, niet ver van de laatste stad, aan, welke *Colonia di Rubicone* genoemd wordt. Op den voet leest men: *Ultra hos fines arma proferre liceat nemini*. Niet ver van daar staat ook een nieuwer opschrift, raakende de brug, in 't jaar 1654. over de rivier gebouwd.

Cesenatico, een klein steedje aan de zee, heeft een aar-*Cesenatico*. tige haven en een wel aangelegd kanaal. Aan de brug over over het zelve staan, op de zyde van Rimini, een paar schoone marmereen zuilen van korinthische order.

Van hier rydt men door de bisschoplyke Stad *Cervia*, by *Cervia*.

Ravenna. de welke als iets zonderlings aantemerken is, dat zy in deeze eeuw nader aan zee verzet is, staande voorheen een vierde van een uur daar verder van daan. Dit vindt men in een wydloopig opschrift boven de stadspoort naar den kant van Ravenna, 't welk onder een lang gebouw heenen gaat. De lugt was op de plaats daar de stad lag zo ongezonder, dat men zig gedwongen vond, ze te verplaatfen. Het schynt niet dat de geringe afstand van een kwartier eene voldoende verandering zou hebben kunnen te wege brengen, indien de lugt waarlyk zo slegte eigenschappen gehad had; egter heeft men meer voorbeelden in Italië, dat eene kleine strek in dit opzigt aan groote verschillendheden onderworpen is.

Zoutwerken.

Niet ver van Cervia komt men over een breed kanaal, door het welk in de heete maanden het water op een' laag grond, waar anders slegt gras wast, gelaten wordt. De vlakke bedraagt omtrent een half uur in 't vierkant. Het water daarop staande vervliegt door de hitte der zonne, en het zout, 't welk naderhand geraffineerd wordt, blyft agter. De landstreek van Bologna, Urbino, Ferrara, tot aan Ancona, wordt van dit zout voorzien, waaruit de Pauslyke Kamer een aanmerklyk voordeel trekt. Tusschen Cervia en Ravenna is het land ten uitersten slegt en onvrugbaar, zo dat men byna niets dan zand en moerassen aantrest. Vier mylen van Ravenna komt men door een groot bosch van *Pigni* (*). Wy hebben boven reeds van deezen boom en zyne vrugten gesproken (**). De inwoonders leg-

(*) Boccaccio maakt dit bosch, 't welk hy *la Pigneta* noemt, tot een toneel van zeldzaame verschyningen, in de 3. Nov. des 5. boeks van 't *Decamerone*. Hy doet 'er by, dat de vrouwen van Ravenna daardoor zeer beschroomd geworden zyn, en zig sedert dien tyd aan 't vermaak der mans te zeer overgegeven hebben.

(**) II. Deel bl. 134.

leggen de appelen, *Pigne*, op koolen, waardoor de kor *Ravenna*.
rels gemaklyk uitteneemen zyn. De basten geeven een schoon
helder vuur, en worden aan den haard gebrand.

Het Kamaldolenser klooster *la Classe*, waarvan de mon- *La Classe*.
niken *Monachi Classenses* genoemd worden, nevens de kerk
van den h. Apollinaris, ligt nog twee mylen van Ravenna.
Het werd reeds in 't jaar 534. ten tyde van Keizer Justinaan of van Koning Theodorik aangelegd, en in 1721.
vernieuwd. Het is het eenige overblyffel eener oudtyds
aanzientlyke stad, die nog ten tyd van Karel den Grooten
aanmerklyk was, en nu als eene voorstad van Ravenna kan
worden aangezien. De kerk pronkt met vier en twintig
zuilen van een schoon graauw geaderd marmer, dat van
Konstantinopolen gekomen is. De kapiteelen zyn van gee-
ne bepaalde order, maar gelyken naar de bladen van distels.
Rondom de kerk staan tien marmieren praalgraven
van Ravennesehe bisschoppen, met Gotthische sieraaden.
Des zomers verlaaten de monniken de kerk en het klooster,
uit hoofde der ongezonde lugt, zo dat 'er geene leev-
vendige ziel in blyft. Eene plaats met een hek omgeeven
vertoont een' voetstap des h. Gregorius den Grooten, in
steen ingedrukt, op een tyd dat hy in verrukking raakte;
ten minsten dit zegt het opschrift. Het hoofdaltaar, zo
wel als zyne zuilen, is van marmer. Uit een ander op-
schrift leert men, dat Keizer Otto hier veertig dagen lang
zyn lichaam gekastyd, en voor zyne zonden boete gedaan
heeft.

De stad *Ravenna* was niet alleen by de Romeinen, we- *Ravenna*.
gens de daar aangelegde bergplaats der vloot, maar nader-
hand ook wegens het *Exarchaat* beroemd. Zy is de ze-
tel der Kardinaalen Legaten van de provincie Romagna,
en heeft omtrent 14000. inwoonders, en vier en twintig
kloosters. Haare ligging is ongezond; egter heeft men
het

Ravenna. het kwaad grootendeels verholpen, door de rivieren Montone en Ronco naar de stad te leiden, in de welke het vuile water uit de poelen afgetapt, en de kwaade uitdampingen dus verminderd worden.

Volgens Strabo is Ravenna door Theffalische volkplanters aangelegd geworden. De Galliers bezaten het eenen geruimen tyd. Onder de Romeinen was het bekend, om dat de vloot der Adriatische zee daar haare vergaderplaats had. De steden Caesarea en Classis lagen 'er niet ver van daan: vermoedlyk wyft het boven gedagte klooster la Classe de plaats aan waar eertyds het scheepsvolk, *Classarii*, zyn leger, of kwartieren had. Na dat de haven vol slyk geraakt was, is de grond allengskens hard en vast geworden en tot tuinen gemaakt. Van de gebouwen, die aan de haven gestaan hebben, vindt men by 't graaven nog dikwyls overblyffels. Aan den stadsmuur zeewaards, die nu drie mylen van zee af is, ziet men nog yzeren ringen, waaraan eertyds de schepen vast gemaakt werden. Strabo beschryft Ravenna als eene stad, welke alleen op paalen in het moeras gebouwd was, en zegt, dat men 'er veele bruggen had, en veele schuiten gebruikte om van de eene plaats op de andere te komen, het welk zeer veranderd is. Deeze verandering is egter niet van laate tyden, alzo Jornandes reeds in de zesde eeuw schryft, dat ter zyner tyd de haven in tuinen veranderd was, en men 'er, in plaats van zeilen, appelen aan de boomen zag hangen.

De oude *Pbarus* ligt anderhalve myl van de stad, dog is meest vervallen (*), en moet van den vuurbaak, waar van den vaartuigen een teken met vuur gegeven wordt, wanneer zig zeeschuimers opdoen, onderscheiden worden.

De

(*) Plinius maakt 'er gewag van Lib. 36. c. 12.

De Keizers zогten Ravenna, uit aanmerking der vloot, *Ravenna.* altyd meer en meer te verbeteren. Trajan leide kostbaare waterleidingen aan. By de verhuizingen der volken leed Ravenna minder dan veele andere plaatsen. Theodorik, Koning der Gothen, beminde de stad zeer, en herstelde Trajaans waterleiding. Men ziet het grafteken nog dat hem zyne dogter Amalafunta gestigt heeft. Belisarius, veldheer van Keizer Justiniaan, nam in 't jaar 539. Ravenna in, dog zonder de stad te beschadigen, en dertig jaaren daarna rigtede Longinus het in de historien bekende Exarchaat op. Onder Karel den Grooten nam het Exarchaat *Het Exarchaat.* een einde, dewyl die de stad met haar gebied aan den heiligen Stoel schonk. Ten tyde dat alle de Lombardische steden zig in onafhangelykheid stelden, genoot Ravenna ook de vryheid. Daarop kwam zy onder de heerschappy der Bologneezen; naderhand wierpen zig de familien van Traversara en Polenta tot heeren op. In 't jaar 1440. bemagtigden de Venetiaanen de stad, tot dat zy eindelyk, na den slag, dien Lodewyk XII. in 't jaar 1509. by Agnadel, eenige mylen van Milaan, won, weder aan den Paus kwam (*).

Ravenna kan nog eenige overblyffels van haare oude *Oudheden.* heerlykheid toonen. Zonder van het menigvuldige witte en zwarte marmer uit de oudheid, dat men ryklyk aantrest, te spreekken, zo ziet men nog de *Porta d'oro* van Claudius, met een leesbaar opschrift, en het muurwerk, in nog taamlyken staat, van Koning Theodoriks paleis. Be-

(*). Ravenna heeft verscheiden goede historicschryvers: *Hier. Rubel, Historia Ravennatum libri X. Girelamo Fabri, Memorie sagre di Ravenna. Pasolini Lufvi Ravennati. Teste dal Cornu, Ravenna dominante.* Over de oude gebouwen handelt *Ant. Zirardini, degli antichi Edificii profani di Ravenna, in Faenza. 1762. duod.*

Ravenna. neden is een groote vaas van porfier ingemetseld, waarin voorheen de asch diens Konings bewaard werd, hebbende op de Rotonda alhier gestaan. Zy bestaat uit een stuk, is agt voet lang, vier breed, en heeft aan de zyden ringen en leeuwenkoppen. Vermoedlyk diende zy voorheen, gelyk andere in de beschryving van Romer aangewezen vaazen, om te baaden. De muur waarzy ingemetseld is behoort tot het klooster van den h. Apollinaris.

Domkerk. De Domkerk is wel een oud gebouw, maar heeft egter vier reyen, t'zamen van twee en vyftig zuilen van het schoonste Grieksche marmer. Men ziet hier een' ouden elpenbeenen stoel, en een Paaschalmanak, waarover de Kardinaal Norris een breedvoerige verhandeling geschreven heeft. Het geen de kerk voor de liefhebbers der konst het aanmerkelykft maakt, is een treflyk stuk van Guido, verbeeldende den regen van 't manna. De zamenstelling is gelukkig, het beeld van Moses schoon, en wel gedrapeerd, en het hoofd vol uitdrukking. Over 't algemeen zyn 'er schoone koppen in het stuk en veel verandering. Het koloriet is kragtig en valt niet in 't graauwe, gelyk veele stukken van deezen meester. De koepel komt van de zelve hand, en stelt Christus in eene glorie van aartige kleine engelen voor, maar het altaarstuk verdient zeer den voorrang. De deuren der Domkerk zyn wel slegt, maar hebben dit byzondere, dat zy van wyrankenhout gemaakt zyn. Verscheiden planken hebben de langte van 12. voet en de breedte van 2. spannen (*).

Het aardsbisdom van Ravenna is een der voornaamsten van Italië, en was eertyds in groot aanzien. In 't jaar 666. wilde de Aardsbischop den Paus Vitalianus niet voor zyn

(*) De Ouden gebruikten dat hout reeds, schoon het ook als eene zeldzaamheid werd aangezien, *Plin. l. XIV. c. 1.*

zyn' oversten erkennen, en verwierf by den Keizer een diploma, dat de stoel van Ravenna niemand, zelfs niet den Patriarch van Rom en, boven zig hebben zou. Maar in de kerkvergadering van 679. moest hy dit voorregt weder afstaan.

De markt te Ravenna is een langwerpig vierkant, en met twee Pauslyke beelden versierd. Pietro Bracci heeft Clemens XII. in marmer gehouwen. Het beeld heeft veel goeds, inzonderheid moet het hoofd ongemeen gelyken, maar de handen dengen niets. Het andere beeld stelt Alexander VII. in brons voor, en is slegt uitgevallen.

De kerk van S. Vitalis behoort tot een ryk Benediktyner Klooster, is op 't laaf der vyfde eeuw gebouwd, en een bewys van de oude welvaart van Ravenna. Haare gedaante is agthoekig, en zy rust op schoone zuilen van Grieksch marmer, die onder de regeering der Exarchen van Konstantinopolen gekomen zyn. De voet deezer zuilen staat dikwyls in 't water, waarom men over de oude vloer heen een nieuwe, door middel van een gewelf, gemaakt heeft. Om die reden schynen de zuilen boven de opperste vloer zeer kort. De kapiteelen behooren eigenlyk tot geene der orders, en over 't geheel is de gantsche gedaante misvormd. De hemel boven het hoofdaltaar rustede voorheen op zonderlinge kolommen, die nog in den nabuurigen muur staan. Zy schynen uit kostbaare steenen t'zamengesteld te zyn. Dit marmer wordt *Plasma* te Ravenna genoemd.

De beneden vloer deezer kerk bestaat uit een oud mozaïek (*), 't welk de inwyng der kerk schynt te verbeelden, waarby men Keizer Justiniaan met den Aardsbischop en

(*) Het is in 't werk van Ciampini, *de operibus musivis*, in plaat te vinden.

Ravenna. en veele bedienden op de eene zyde, en Keizerin Theodora met haar gevolg op de andere zyde ziet.

De kerk heeft over het geheel zeer veele merkwaardige oudheden, waartoe ook twee basreliefs behooren (*). Zy zyn van eenerlei grootte, 4. voet lang, en wat meer dan 2. hoog, en schynen van vroeger tyd als het gebouw zelf te zyn. De beelden en de architectuur beklappen een' beter' smaak. Veelligt zyn zy van de tyden der eerste keizers. Zy verbeelden een' troon, die met een voorhangfel bedekt is. Een genius ter regter zyde draagt den drietand van Neptuun, en twee anderen ter linker hand een groote schelp. De troon bestaat uit een' grooten armstoel zonder voetbank. Het schrikdier daarboven dient, naar gedagte, om den troon te bewaaren. Het voorhangfel schynt iets verhevens en geheims te beduiden: men vindt diergelyken op veele oude gedenkstukken. Homerus gewaagt van dat gebruik (**). Jupiter had de Goden t'zamen geroepen; die van den tweeden rang waren, nevens Neptuun, reeds gekomen. Zodra deeze Jupiter ziet aankomen, spant hy zyn' paarden af, neemt het kussen van Jupiter, legt het op een altaar, en dekt 'er een fraai kleed over. Dit is, volgens meening van Belgrado, het zelve dat op het marmer voorgesteld wordt. Aan 't hoofdstel der pilasters ziet men dolfynen, drietanden, en andere eigenschappen des Zeegods.

Een' groote schildery in de sakristy verbeeldt den marteldood des h. Vitalis. De zamenstelling is een weinig onregelmatig, maar in het hoofd des regters heerscht een' tref-

(*) Pater Belgrado van Parma heeft 'er over in het jaar 1766. eene geleerde verhandeling geschreven, onder den titel, *Il Trono di Nettuno.*

(**) Iliad. ©. vi. 440.

treffelyke uitdrukking. De vrouw met het kind op den voor- *Ravenna.*
grond is een meesterstuk.

Het ontbreekt der kerke niet aan fraaye marmeren altaaren, en by den ingang ziet men een oud basrelief van vier perfoonen in Romeinsche kleeding, die een' os ten offer leiden. De agterste kop is, tegens de regels der gezigt-kunde, de grootste.

Op de plaats binnen 't klooster ziet men een' kapelle *Graf van*
met marmer bekleed, welke de Keizerin Galla Placidia, *Placidia.*
eene dogter van Theodosius den Grooten, tot een' begraafplaats haarer familie, heeft doen bouwen. Men heeft 'er ook werklyk drie graven in, dat van de Keizerin zelve, van haar' broeder Keizer Honorius, en haar' zoon Valentiniaan II. Vermoedlyk ligt haar gemaal Constantius hier ook begraven. Zy was eene verstandige vorstin, maar moest egter geduurende de minderjaargheid van haar' zoon, en by den inval van Alarik in 't jaar 409. veel uitstaan. Het graf der Keizerin is het grootste: voorheen zat haar lyk daarin gekleed met alle de eertekenen, maar alles is verbrand, ter gelegenheid dat men met een' lamp, om alles wel te beschouwen, de kleederen by ongeluk in brand gestoken had. Het gewelf bestaat uit een elendig mozaïek, en de grafsteden beklappen het verval des smaaks in die tyden.

De apotheek des kloosters is merkwaardig. Men ziet 'er een werktuig om den zieken beweeging te geeven, waardoor het lichaam geschud wordt. Een Benediktyn is 'er de uitvinder van. Verders eene verzameling (*) van heilkundige werktuigen, een grooten voorraad van het geen een

(*) Aan de beschryving deezer werktuigen, voorzien van vercheiden koperen plaaten, in folio, was men, volgens den Heer Le Lande, in 't jaar 1765. bezig met drukken.

Ravenna. een veldwondheeler in een hospitaal noodig heeft, als wicken, zwagtels, en diergelyken, veele ontleedkundige stukken in wasch, onder anderen een vrouwlyk lichaam dat aan 't rotten is. Een hagedisch zuigt aan den mond, een worm komt uit de kaaken voort, een muis vreet aan het oor, en een padde aan het oog. Dit yslyke voorwerp moet de liefste eens jongelings verbeelden, die geduurende zyne afwezigheid voor weinige dagen gestorven was. By zyn' terugkomst wilde hy ze nog eens zien, en vond by 't openen van het graf dit akelige gezigt.

De kerk van *S. Andries* praakt met schoone zuilen van wit en rood marmar.

S. Romoaldo. *S. Romoaldo* behoort den Kamaldoleusen. In de tweede kapel ter regterhand ziet men *S. Nikolaas*, met twee kinderen aan zyn' voeten, van Carlo Cignani. Het hoofd des heiligs is schoon, maar de schildery zelve zeer zwart geworden. De verkondiging in de derde kapel wordt voor een stuk van Guido uitgegeven, maar de zamenstelling en de uitdrukking is niet wel uitgevallen. In de eetzaal des kloosters heeft Vasari het in 't graf leggen van Christus verbeeld. De hoofden zyn voortreflyk, maar de werking van het geheel is gebrekkig. De bibliotheek is aartig, maar de dubbelde trap meer van een' byzonderen dan goeden smaak.

S. Maria di Porto. In de kerk van *S. Maria di Porto* ziet men in de vierde kapel ter linker zyde den marteldood van den h. Marcus, die met touwen voortgetrokken wordt, door denouden Palma. De koppen zyn schoon, maar de schaduw wat te hard, schoon anders het koloriet kragtig is.

La Rotonda. *La Rotonda* ligt buiten de stad dicht aan den muur, en vertoont zig van verre als een' ronde kapel. De vloer staat des winters gemeenlyk onder water. Dit is het merkwaardigste gedenkstuk van Ravenna, 't welk voor Koning Theo-

Theodorik door zyn' dogter Amalafunta is opgerigt (*). *Ravenna.*
 Dit graf heeft twee verdiepingen, de benedenste is gemeenlyk vol waters. De bovenste is met een eenig stuk van steen bedekt, dat vierendertig voet in de doorsnede heeft, van binnen koepelsgewyze uitgehold is, en in de hoogte boven de vier voet heeft (**). De steen is uit Istrien gekomen, en men staat verbaasd hoe een zo schriklyke zwaarte veertig voet hoog op den muur gebragt heeft kunnen worden (***). Op deezen steen stond de gemelde porfier kist van Theodorik, die in den muur van 't klooster van S. Apollinaris ingemetseld is. Het bronzen deksel daarvan zouden de Fransche soldaaten in de belegering van 1512. onder Lodewyk XII. aan stukken geslagen hebben. Anderen zeggen dat het toen door eene bombe verbreizeld is, 't welk nogthans valsch is, alzo de bombes het eerst in 't 1588. by het beleg van Wachtendonk gebruikt zyn. De bronzen standbeelden, die 'er op gestaan hebben, zyn door de Venetianen weggevoerd, en in de kerk van S. Marcus te Venetien te zien.

Voorheen trof men nog een paar standbeelden van Theodorik te Ravenna aan, waarvan Karel de Grootte het eene,
 dat

(*) Zy werd op een eiland by Bolsena vermoord. Zie II, Deel bl. 338.

(**) Missen geeft de dikte des steens zeer onrigtig op, als zynde 15. voet. In La Lande moet ook een drukfout zyn, alwaar de hoogte op 9. voet gesteld wordt. Daar is geen rond gat in den steen, gelyk in de Rotonda te Rome, zo als eenigen verkeerdlyk gemeld hebben.

(***) De Graaf Caylus meent, in eene verhandeling over sommige plaatsen van Herodoot, dat de zwaarte des steens ten minsten 940000. pond bedraagt. Dit is het laatste voorbeeld van de bekwaamheid der Ouden in de Mechaunica, om verbaazende lasten te vervoeren en opterigten.

Ravenna. dat van brons was, naar Aken deed brengen. Koning Theodorik was een vorst van loslyke eigenschappen, die het best zyn'er onderdaanen zocht te bevorderen, en niets barbaarsch aan zig had. Hy kon, 't is waar, zelf niet schryven, maar had den vermaarden Cassiodorus tot kanselier. Verona, Ravenna, en Pavia zyn hem veel schuldig. Men zag uit zyn geheele gedrag, dat zyn verblyf te Konstantinopolen, waar toen het hof was, zyne zeeden beschaafd had.

Van de Rotonda kan men langs den wat te rug keeren, die een' aangename wandeling, met boomen bezet, rondom de gantsche stad maakt. De voornaamste gebouwen van Ravenna zyn ten aanzien der bouwkunde de Paleizen *Rasponi* en *Spreti*.

Graf van Dante. De inwooners van Ravenna hebben 'er veel mede op, dat zy 't gebeente bezitten van een' der eerste Italiaansche dichters. Dante Alighieri werd in 't jaar 1265, te Florence geboren, maar moest uit zyn' vaderlyke stad wyken, omdat hy de party der Gibellynen omhelsde, en stierf als een verdrevene te Ravenna in 1321. Hy verdient meer om zyne schriften, dan om zyne zeeden geprezen te worden. In zyn' gedigten van den Hemel, de Hel en 't Vagevuur, heerscht veel verbeeldingskracht. Zy werden zo beroemd, dat men byzondere leeraars aantelde om ze nütteleggen, en hem den bynaam van *il Divino* gaf. Zyn praalgraf is met yzeren tralieri omgeeven, en staat op de opene de straat op den hoek van een Franciskaaner klooster. Onder zyn borstbeeld staat, in een lauwerkrans, *Virtuti & honori*. Ter regterhand leeft men deeze vaarzen, die hy zelf gemaakt heeft, en daarby de letters S. V. F. dat is: *sibi vivens fecit*.

Ravenna.

*Jura Monarchiæ, Superos, Phlegethonta, Lacusque,
Lustrando cecini, voluerunt fata quousque.
Sed quia pars cessit melioribus hospita castris,
Factoremque suum petiit felicior astris,
Hic claudor Dantes patriis extorris ab oris,
Quem genuit parvi Florentia mater amoris.*

Ter linkerhand is een lang opschrift in marmer gehouwen, waaruit blykt, dat Guido Polentanus, Heer van Ravenna, tot wien Dante zyn' toevlugt nam, het gedenkteken opgerigt heeft, en dat Bernhardus Bembus het in 't jaar 1483. vernieuwen deed. De laatste zettede de volgende regels op:

*Exigua tumuli, Dantes, hic sorte jacebas,
Squallenti nulli cognite pæne situ.
At nunc marmoreo subnixus conteris arcu,
Omnibus & cultu splendidiore nites.
Nimirum Bembus, Musis incensus Hetruscis,
Hoc tibi, quem inprimis hæc coluere, dedit.*

Deeze Bernhard Bembus was de vader van den Kardinaal Petrus Bembus. Eenigen hebben de vernieuwing van 't gedenkteken den Kardinaal toegeschreven, 't welk egter uit hoofde van 't jaartal niet zyn kan, gezwegen dat de doopnaamen niet overeenstemmen. De regte naam des dichters was *Durantes*, waaruit in zyn' jeugd *Dantes* gemaakt werd, en dien naam heeft hy ook behouden. Wyl hy in zyn werk *de Monarchia*, de Keizerlyke magt tegens den Paus verdedigd had, telt hem het hof van Romem onder de Ketteren.

Ravenna heeft verscheiden geleerden voortgebracht; en *Geleerden.*

Ravenna. had eertyds de akademie der *Informi.* (*) Een van de bekendste geleerden deezer eeuw is de Graaf Franciscus Ginanni, die in 't jaar 1766. negen en veertig jaaren oud, overleed. Hy heeft in 't jaar 1759. een verhandeling over de ziekten van 't koorn, vyftien platen voor de natuurlyke historie, behelzende merkwaardige stukken uit zyn kabinet, nevens de verklaaringen, en nog eenige andere dingen, gelyk ook het werk zyns ooms Josef Ginanni over de zeeplanten en schelpdieren, uitgegeven. In 't jaar 1752. rigtede hy een akademie op, welker doel zo wel de staatkundige, als hoofdzaaklyk de natuurlyke historie van Ravenna zyn zoude. In 't jaar 1765. verscheen het eerste deel der werken van dit nieuwe gezelschap, waarin eene verhandeling van den Graaf over den *scirpus*, een wattergewas van omtreeks Ravenna, te vinden is. Zyn broeder, de Domheer Prospero Ginanni, heeft zyne handschriften geërfd, en is zelf een geleerd man, die zyns broeders overigè nagelaten werken vermoedelyk der wereld zal mededeelen.

De Ridder Buonamici, een bouwmeester, eigenlyk te Rimini woonagtig, heeft een schoon werk in twee folio deelen uitgegeven, allerlei bouwkundige tekeningen, oudheden, en opschriften van Ravenna, voorstellende. De titel is: *Metropolitana di Ravenna. In Bologna* 1748.

'T slagveld van Gaston de Foix. Drie Italiaansche mylen van Ravenna, op den weg naar Forli, aan de rivier Ronco, is het slagveld, dat uit hoofde der overwinning door de Franschen op de Spaansche en Pauslyke troepen, in 't jaar 1512., behaald, vermaard is. De Franschen verloorren daar den dapperen veldheer Gaston de Foix, Hertog van Nemours, die slegts vier en twintig jaaren

(*) Men kan daarover nazien den brief des Abts Ginanni, *Sulla Letteratura di Ravenna*, in 't jaar 1749. uitgekomen.

jaaren oud was. Petrus Donatus Cæsius, Bisschop van *Ravenna*, Narni en Gouverneur deezer Provincie, heeft, onder Paulus III., ter gedagtenis deezer gebeurtenis een' zuil op de plaats doen oprigten. Zy is met partydige opschriften vervuld, waaruit bezwaarlyk is op te maaken, dat de Pauslyke party de nederlaag gekregen heeft. Zeer weinig schikt zig de tweede regel van het tegen 't Oosten onder aan staande distichon op de overwinning der Franschen, gezwegen dat 'er een elendige woordenspeeling in steekt.

*Hac petra Petrus Donatus donat Iberos
Gallosque hic casos Cæsius enumerat.*

Van Ravenna kan men met den post, die egter in 't Veneriaansche ontzaglyk duur is, naar Venetien gaan. De weg over Magna Vacca, Goro, Cavanella, Gozzo en Chiozza, waar men zig te sloop begeeft, heeft niets byzonders. Van Ravenna op Bologna zyn vyf posten over Faënza en Imola. Te Faënza komt men weder op den grooten postweg van Rimini naar Bologna, dien wy nu gaar beschryven.

DE WEG VAN RIMINI OVER FORLÌ, FAËNZA, EN IMOLA NAAR BOLOGNA.

Boven hebben wy reeds gezegd, dat eene myl van Ri *Cesena*, mini zig de weg splitst, en dat men regs af naar Ravenna, en links af naar Bologna reist. Op den laatsten weg komt men eerst over de rivier *Luso*, dan aan *Savignano*, een vlek, eertyds *Compta* geheten. Daar ziet men eene schoone nieuw gebouwde brug. Van hier tot Cesena zyn drie rivieren te passeeren, de *Fiumicino*, de *Rigosa*, en de *Pisatello* of *Rubicon*.

Cesena. *Cesena*, een' aartige stad, ligt op een' ongelyken grond aan den voet eens bergs, en zou door de Galli Senones aangelegd zyn. Strabo en Plinius spreeken van haar. Zy had, gelyk veele kleine steden, in de dertiende en veertiende eeuwen haar' byzondere heeren, waarvan de laatste, Malatesta Novello, ze den Roomschen stoel naliet, aan den welken zy gebleven is. Paus Alexander VI. schonk *Cesena* zynen zoon Cæsar Borgia, na wiens dood zy eger weder aan den heiligen stoel verviel. De wyn van de landstreek van *Cesena* was by de Ouden in naam. (*). Nog hedendaags heeft de stad een goeden wynbouw, en een' overvloed van tuingewassen. Men houdt de inwoonders voor zeer gaauw en aartig, 't welk veelligt van de heldere lugstreek deezes oords komt, of om dat zy afkomingen der oude Galliers zyn.

De weg van *Cesena* naar *Forli* loopt door vrugtbaare velden en een' aangename landstreek. Men komt door *Forlimpopoli*, het oude *Forum Populi*, een vervallene stad, waarvan nog eenige huizen en een slot van laater' bouwtrant te zien zyn. Men bouwt in deeze streek veel meekrap en vlas.

Forli. De stad *Forli*, in 't Latyn *Forum Livii*, heeft haar' oorsprong aan Livius Salinator te danken, die ze, na de nederlaag van Asdrubal by Castelluzzo, eene myl van *Forli*, aanleide. De inwoonders hebben de krygszugtige gevoelens hunner voorouderen lang behouden, en hunne vryheid bewaard. In 't jaar 1248. viel de stad den Bolognezen in handen, en stond vervolgens onder de gehoorzaamheid van verscheidenen, die zig tot Heeren opwierpen, tot dat Paus Julius II. ze in 't jaar 1513. met geweld wegnam. *Forli* is de geboorteplaats des dichters Cornelius Gallus, des vermaarden Italiaanschen geschiedschryvers Flavio

Biou-

(*) Plinius Hist. Nat. l. 30. c. 6,

Biondo, die in 1463. stierf, en van Morgagni, een' zeer *Forli.* bekend' hoogleeraar in de ontleedkunde te Padua. In deeze streek tot aan Bologne toe, gelyk ook te Ravenna, spreekten de menschen de *f.* als een *sch* uit, by voorbeeld *schubito* in plaats van *subito*.

Van Forli tot *Faënza*, in 't Latyn *Faventia*, tien mylen *Faënza.* ver, is de weg zeer aangenaam. *Faënza* is een' groote wel gebouwde stad aan den *Lamone*. De stad is zeer oud, dog men weet haar' oorsprong niet. Zy komt by Plinius (+) voor, en Silius Italicus maakt ook gewag van haar (*). De stad is uit hoofde der menige aarden, geschilderde en verglaasde vaazen beroemd, welken de Italiaanen naar haaren uitvinder *Majolica* noemen, en die gelegenheid gegeven hebben, om in Frankryk, en elders, diergelyk soort van aarden werk den algemeenen naam van *Fayance* te geeven. De Domkerk heeft in de kapel van S. Pieter zes marmeren standbeelden, en verscheiden' marmeren grafsteden met basreliefs versierd. Op de markt staat een' groote fontein.

Imola, in 't Latyn *Forum Cornelli*, ligt op den oever *Imola.* van den *Santerno*, in eene bekoortlyke vlakte, waar de groote vally, welke door geheel Lombardyen loopt, een begin neemt. Vermoedlyk heeft zy haaren ouden naam van iemand uit het geslacht der Cornelli bekomen. Biondo meent, dat Clesi, die na Alboin's tyden Koning der Lombarden was, *Imola* op de plaats van 't oude *Forum Cornelli* gebouwd hebbe. De oude stad werd door het krygsvolk van Narses vernield. Zy had een' geruimen tyd haare byzondere Heeren, tot dat Caësar Borgia zig 'er van meester maakte, en Julius II. ze aan den Roomschen Stoel hegte. In 't jaar 1656. werd te *Imola* de akademie der

(+) l. 19. c. 1.

(*) *Arva coronatum nutrit Faventia pinna.*

Faenza.

Industriof opgericht, welke een' groot' Italiaansch' digter, Giambatista Felice Zappi, die in 1719. te Rom en overleed, voortgebragt heeft. (†) Tegenwoordig woont hier de Graaf Camillo Zampieri, die doorzyne Latynfche en Italiaanfche vaarzen bekend is. Te Imola is, buiten de Domkerk, waarin een schoon marmeren graf van den Kardinaal Gozzadini staat, niets te zien.

Van Imola tot Bologna heeft men nog zeffien mylen in een' zeer vrugtbaare en vlakke landsdouwe, waar de gezigten wel aangenaam, maar eenvormig zyn.

F E R R A R A.

Ferrara.

Men kan op drie manieren van Bologna te Ferrara komen. Eerstelyk langs de vaart, gegraven om gemeenschap met Ferrara te hebben, (*) ten tweeden langs den gewoonen postweg, en ten derden langs een' omweg over Cento. De naafte weg te lande bedraagt vier posten, of dertig mylen. Egter zal het een' liefhebber der fchilderkonst niet berouwen, over Cento, zes Italiaanfche mylen om, te ryden, als de weg, wegens de overfroomingen, die in deeze landfreek zeer menigvuldig zyn, te gebruiken is.

Men

(†) Zyne gedigten, gelyk ook die zyner huisvrouw, zyn in 1731. volkomen uitgegeven, onder den titel, *Rime dell' Avvocato Giovanni Battista Felice Zappi, e di Faustina Maratti, sua Consorte.*

(*) Die het beste koop van Bologna naar Venetien reizen wil, akordeert met den bode of *Procaccio*, die alle week van Venetien over Ferrara te water naar Bologna gaat, en wederkeert. Voor de geheele reis betaalt de perfoon met vragt en kost, die egter flegt is, twee zechinen, en een bediende de helft. Maar de reis heeft haar ongemakken, omdat de fchuiten in den zomer zeer heet zyn, en des winters de kajuit vol rook is. De bode houdt altyd eenige pieren te Ferrara ftil, dat men dan kan gaan bezien.

Men passeert dan den *Reno* te *Lapiere*, en dan is men *Ferrara*.
nog eene myl van *Cento*.

Cento is een' kleine stad van omtrent 4000. zielen, en *Cento*.
den liefhebber der konst, als de geboorteplaats des be-
roemden schilders Giovanni Francisco Barbieri, gemeenlyk *De schil-*
Guercino da Cento (†) genoemd, bekend. Hy werd in *der Guer-*
1590. geboren, en behield altyd eene groote liefde voor *cino*.
zyne geboorteplaats. Hy leide daar in 't jaar 1616. een
schilderakademie aan, die van alle kanten een sterken toe-
loop kreeg. Op zyn zesentwintigste jaar kon hy reeds,
drie kardinaalen, die hy ter tafel ontving, door twaalf vol-
wassene en wel gemaakte leerlingen van hem doen oppas-
sen. Hy wees alle buitenlandsche bedieningen van de
hand, stierf eindelyk in hoogen ouderdom in 't jaar 1666.
te Bologna, en liet een aanzienlyk vermogen na. Wei-
nig' schilders hebben zo vlytig gearbeid, zo dat zyne ge-
boortestad veele gedenkstukken van zyn penfeel kan aan-
wyzen, die wy meest, en wel in die order als men ze best
bezien kan, zullen aanwyzen.

In 't Jesuïeten kollegie, waarby een aartige nieuwe kerk *Zyne*
gebouwd wordt, treft men een S. Hieronymus en een' *stukken*.
Maria, met het kind aan de borst, aan. Guercino had
zynen erfgenaamen bevolen, deeze stukken nooit te ver-
koopen nog te laten kopieeren. De h. Hieronymus heeft
een' engel, die door hem beschaduwd wordt, agter zig.
De schaduw is zeer konstiglyk geworpen. De Jesuïeten
hebben ook nog een' gryzaard van hem, en verscheiden'
stukken van Gennari, een' neef en geduurigen medehelper
van Guercino aan zyn' meeste werken, die dus veel van
zyn' meesters manier aannam. Inzonderheid verdient onder
de

(†) Den bynaam Guercino bekwam hy, om dat hy met het eene
oog niet wel zag, of wat scheel was

Ferrara. de laatste stukken de Elifa, die den zoon der Sunamitische vrouw uit den dood opwekt, gezien te worden. De droefheid der moeder en het edele aanzien des profeets zyn meesterlyk uitgedrukt.

In de kerk *del Rosario* wordt een Christus, een S. Hieronymus, een Joannes de Dooper, en een S. Thomas van hem getoond. Te *S. Magdalena* is een stuk van die heilige, 't welk door de te groote gezetheid eens aardsbischofs van Bologna wat bedorven is. Hy ergde zig aan den bekoorlyken hoezem der zondaarisse, en deed dien met haare hairlokken bedekken.

De kerk *del Nome di Dio* praat met het beste stuk dat Cento van Guercino bezit. Het verbeeldt Christus zynere moeder na zyne opstanding verschynende.

In de Domkerk, aan *S. Viagia* gewyd, vertoont men de verheerlyking van Christus door Gennari, en Christus de sleutels aan Petrus geevende. De Apostel is wat zwart. Onder het portaal staat het ledige praalgraf van deezen grooten meester, met het opschrift, *Cenotaphium Jo. Franc. Barbieri, vulgo il Guercino da Cento, Pictoris eximii. Obiit d. 24. Dec. 1666.*

In de kerk van *S. Pieter* is een stuk van S. Benedictus, en Petrus in de boeyen. In die van *S. Salvator* een' schildery van alle de heiligen; by de Servieten een engel die S. Carolus een' roos overreikt; by de Kapucynen buiten de stad de Emausgangers en eene Madonna, welke het portrait is van Guercino's meesteres.

Cento staat voor het wereldlyke onder den Legaat van Ferrara, en voor het geestelyke onder den Aardbischof van Bologna. Paus Benedictus XIV. hield zig als Aardbischof van Bologna dikwyls hier op, alzo de plaats hem wel geviel, en verhief de stad in 't jaar 1755. tot een bisdom. Doctor Monforti werkt aan haare hi-

storie. Haare wetten zyn reeds in 1607. in folio ge-Ferrara.
drukt (*).

By goed weder en drooge wegen komt men met een vetturino in zes uren van Cento tot Ferrara. Men rydt gedeeltelyk langs den ouden dyk van den Reno, ten deele over het gewezen bed zelf dier rivier. De wegen zyn in deeze landstreek slegt; dikwyls heeft men een' geheelen dag van doen om een' post afteleggen, en is somtyds, als eensklaps een zwaare regen tusfchen beiden komt, gedwongen, een paar dagen stil te blyven, tot dat het water weggelopen is.

De stad Ferrara (***) ligt op den oever van den Po, *Beschry-
ving der
Stad Fer-
rara.*
en is haaren oorsprong aan eenige inwooners van Frioul-
schuldig, die, na het verwoesten der stad Aquileja door
Attila, den Po afvoeren, en in 't midden van bosfchen en
moerasfen een' schuilplaats zогten. Dit was het begin van
Ferrara in 't laaft der zesde eeuw. De Exarch Smaragdus
voorzag de stad van muuren, en Paus Vitalianus verlei het
bisdom van Voghenza derwaards. Zy kwam, of door Ka-
rel den Grooten, of door de Graavin Mathildis, aan den
Paus. Paus Jan XII. gaf ze aan Tedaldo, Markgraaf van
Este, die het kasteel Tedaldo bouwde. Na den dood van
Alphonfus II. dien de Pauzen voor den laaftten Hertog van
het huis van Este doen doorgaan, deed Clemens VIII. zyn
ver-

(*) *Statuta terra Centi nuper reformata. AO. 1607. in Ferrara.*

(**) Men heeft een schoon plan van Ferrara op zes bladen. Bar-
faldi heeft de historie dier stad, en Priscieno *Antichita di Ferrara*
uitgegeven. Barafaldi heeft ook het leeven der schilders van Ferrara
byzonderlyk beschreven. *Cesaro Barotti Pitture e sculture, che si tro-
vano nelle chiese e luoghi pubblici e sobborghi della Citta di Ferrara, 1770*
in oet. Vooraan staat een lyst van alle de schilders van Ferrara,
waaruit de schryver besluit, dat de Ferrarache school een voornaame
plaats in de historie der konst verdient.

Ferrara. vermeend regt gelden, en nam in 1598. bezit van Ferrara, schoon de Hertog van Modena, als een telg van 't huis van Este, sterke aanspraak 'er op maakte, welke de Keizer toen ook voor wettig verklaarde.

Ferrara is eigenlyk een aanzienlyke stad, maar, alzo zy slegts eenige duizenden inwooners heeft, kan men zig verbeelden, dat zy zeer woest zyn, en oneindig veel van haar oude welvaart onder de Hertogen uit het huis van Este moet verloren hebben. Ariosto verheft Ferrara zeer, om te gelyk den Hertog Hercules, die in 't begin der zestiende eeuw regeerde, te kunnen vleijen. (*)

*Cb'anco la gloria tua salira tanto
Cb'avrai di tutta Italia il pregio e'l vanto.*

*Havria si ancor la sua citta munita,
Che contro tutto il mondo star sicura,
Potria senza chiamar di fuori aita,
E che d'Ercol figliuol, d'Ercol sarebbe
Padre il Signor, che questo e quel far debbe.*

Maar deeze digterlyke droomen zyn kwaalyk getroffen. Als men van Bologna door de poort van S. Benedictus binnen komt, krygt men een gunstig denkbeeld van de stad, alzo de straat van S. Benedictus tot aan de andere poort 3000. schreeden lang lynregt voortloopt. Dit is een deel der nieuwe stad, dat Hercules, tweede Hertog van Ferrara, die als een vriend der weetenschappen en een beschermer der geleerdheid bekend is, aangelegd heeft. Die straat wordt door een' andere insgelyks zeer lange by de Palei-
zen

(*) Canto 43. Ott. 55. &c.

zen Villa en Pallavicini regthoekig doorgesneden. De ci-^{Ferrara} tadelle ligt tegen 't westen, en heeft een' Pauslyke bezetting van 300. man, nevens een arsenaal voor 14000. man, en veel geschut.

De zaal in het slot, waar de Raad vergadert, heeft veel schilderwerk op natten kalk. De voorige Hertogen hebben het slot gebouwd, en gemeenlyk wordt het door den Panslyken Legaat bewoond, wien deeze post omtrent 10000. scudi opbrengt.

De Domkerk ligt aan de groote markt, en heeft niets byzonders als den h. Laurentius van Guercino, en het praalgraf van Lelio Gregorio Giraldi, van wien Thuanus als van een' der geleerdste mannen zyns tyds gewaagt. De verbetering des Gregoriaanschen almanaks werd in 't jaar 1582. naar aanleiding van deezen Geraldi en zyn' broeder Antonio Giraldi ondernomen.

Tegen over de Domkerk ligt een oud paleis, eertyds door de Hertogen van Ferrara bezeten, en thans nevens andere vryeigene goederen van dat huis der Keizerin Maria Theresia behoorende. De Marquis Pallavicini, die lang in Keizerlyken dienst geweest is, heeft zig te Ferrara nedergezet, en veelen van deeze vryeigene goederen aan zig gebragt.

By de Jesuïeten ziet men Stanislaus, die het avondmaal van de engelen ontvangt, en S. Franciscus Xaverius, die een' dooden opwekt, door Spagnolet; te *S. Maria in Vado* een schoon stuk van Paul Veronese; by de Karthuizers de hemelvaart en het laatste oordeel door Bastiano Filippi, en in hun' eetzaal de bruiloft te Kanaan door Bononi, een schilder van Ferrara, (*) welk stuk ongemeen hoog geschat

(*) Bononi was een leerling van Scarfellino van Ferrara, die eg-
tes

Ferrara.

fchat wordt. Van den zelven meester is ook de S. Bruno in 't kapittel van 't klooster. Op de binnenplaats van 't zelve staat het praalgraf des eerften Hertogs van Ferrara, wiens gedagtenis den inwoonderen zeer lief is.

In de Auguftynkerk ligt Laura Euftochia, meesteres des laaften Hertogs van Ferrara, Alphoufus II., gemeenlyk la Berettara genaamd, begraven. Clemens VIII. verklaarde haare kinderen onbekwaam ter opvolging. Het portrait van deezen Hertog en zyne meesteres ziet men in de kerk van S. Benedictus, en wel in de eerste kapel ter regterhand, als Herodes en Herodias, door Bononi gefchilderd. In de zelve kerk is het graf van den beroemden Ariosto te zien. Op het aanzienlyke gedenkteken van marmer ter regterhand van 't groote altaar leeft men:

D. O. M. Ludovico Aréosto, ter illi max. atque ore omnium celeberr. vati, a Carolo V. Caf. coronato, nobilitate generis ac animi claro, in Reb. publ. administran., in regem. populis, in graviff. ad summ. Pont. legationibus, prudentia, consilio, eloquentia præstantiff. Ludovicus Areostus pronepos, ne quid domesticæ pietati ad tanti viri gloriam cumuland. defuisse videri possit, magno patruo, cujus ossa hic vere posita sunt, P. C. A. 1612. vixit an. 59. obiit an. 1533. 8. Id. Junii.

*Notus & Hesperitis jacet hic Areostus & Indis,
Cui Musa æternum nomen Etrusca debet.
Seu satyram in vitio exacuit, seu comica ludit,
Seu cecinit, grandi, bella ducesque, tuba,*

Ter

ter ook de school van Caracci te Bologna bezogt, en zig daar door tot een' bekwaam' meester, wies werk zeer gezogt wordt, gemaakt heeft.

*Ter summus vates, cui summi in vertice Pindi
Tergemini licuit cingere fronde comas.*

Ferrara.

Op de voorplaats van de eetzaal der Benediktynen ziet men het Paradys door Benedetto Garofalo geschilderd. Deze meester was een goed vriend van Ariosto, waarom hy hem, met een' grooten zwarten baard, op het stuk, aan de rechter hand, tussehen S. Sebastiaan en S. Catharina bragt. Ariosto had 'er om verzogt. *Breng my, zeide hy, in uw paradys, wie weet of ik in het andere kome?* By Doctor Barotti te Ferrara kan men een' ouden sloel van Ariosto en zyn handschrift van de hekeldigten zien, gelyk te S. Onufrio te Romen eenig oud huisraad van Tasso, als een heiligdom, getoond wordt.

In 't hospitaal van S. Anna wyft men nog de plaats aan, waar de beroemde Tasso, onder voorwendfel dat het hem in 't hoofd scheelde, zeven jaaren lang in bewaaring geweest is. De digter had mischien met Eleonora, Hertog Alphonfus' zuster, eene meer dan digterlyke kennis gehad, waarom deeze hem van de hand hielp, schoon hy door hem in de plaats van 't verlost Jerusaleem, die begint *Tu magnanimo Alfonso*, vereeuwigd geworden was. De gezondheid van Tasso leed door die lange gevangenis, zo dat hy kort na zyn ontslag in 1595. stierf, zynde even te Romen aangekomen, en staande, op bevel van Clemens VIII., openlyk op het Kapitoel gekroond te worden.

In het huis Gualenzo te Ferrara, dat voorheen der familie van Guarini toebehoorde, is het bekende herdersgedigt, *il Pastor fido*, het eerst gespeeld. Dat huis was den zanggodinnen en weetenschappen geheel en al gewyd, waarom men ook aan den hoek leest, *Herculis & Musarum commercio — favete linguis & animis.*

De Universiteit heeft haar' zetel in het zogenaamde *Palazzo*

Ferrara. lazzo del Paradiso. Zy is oud, en was voorheen zeer beroemd. De akademie der *Intrepidi* houdt jaarlyks nog eenige t'zamenkomsten, die weinig om 't lyf hebben.

Geleerden. Ferrara was de geboorteplaats van den ongetukkigen en onschuldig verbranden Savanerola, den vermaarden starrenkundigen Riccioli, en den Kardinaal Bentivoglio, wiens brieven als een model van staal Italiaansch aangeprezen worden. Het paleis waarin hy woonde voert nog zyn naam. Daar zyn verscheiden geleerden te Ferrara. Andreas Barotti heeft zig door verscheiden digtstukken en verhandelingen over de historie der wetenschappen, en Hieronymus Barusaldi door schriften over de kerklyke oudheden, bekend gemaakt. Vincentius Bellini is een bekwaam oudheidkundige; de Abt Joannes Baptista Paffari heeft zig in verscheiden takken doen kennen; de Marquis Alfonso Varano heeft twee der beste Italiaansche treurspelen, *Demetrius* en *Semiramis*, gemaakt.

Het hof te Ferrara tegens het einde der zestiende eeuw een der geestigsten en beschaafdsten, waar smaak en wetenschappen hoog geschat werden en te vinden waren. Schoon de Hertogen slegts een klein deel van Italiën bezaten, bekleedden zy egter een aanzienlyken rang onder de vorsten van dat gewest. Het land was bevolkt en bebouwd, de inkomsten aanzienlyk, en stelden de landsheeren in staat onkosten te doen. Zodra het onder den Pauslyken ryktsaf kwam, geraakte het aan 't vervallen, alzó niemant 'er agt op gaf. De Paus trekt 'er geen voordeel van, de inwooners neemen hand over hand af, naauwlyks is 'er het vierde deel van de honderdduizend menschen, die ten tyde der Hertogen in de hoofdstad woonden, meer overig; waar onder nog een paar duizend Jooden zyn. Veele huizen staan ledig, en veelligt zal Ferrara, als het zo voortgaat, binnen honderd jaaren maar een dorp zyn. De grafsten zyn

allengskens verstopt, het water is overgevloed, en heeft *Ferrara* moerasen veroorzaakt. Men heeft geen' handen genoeg om dit kwaad te verhelpen, en dit maakt de lugt ongezond, en ontvolkt het land.

Even eens is het met het landschap *Fiumefino* gesteld, dat een' treflyken grond heeft. Het gedeelte dat den Venetiaan toekomt is bevolkt en wel bebouwd; zodra men te Lagosculo den arm van den Po passeert, en in het Pauslyke gedeelte van Polesino komt, vindt men een' merklyke vermindering in de bevolking en de bebouwing des lands. De velden liggen woest, en de dorpen staan ledig.

Men hoort in deeze landstreeken zo veel van de over-*Moerasen.* stroomingen des Po's, van de moerasen van Ferrara en in het landschap Romagna spreken, dat wy dit onderwerp, voor de inwoners even zo gewigtig als het droogmaaken der Pomptynsche plasfen, niet geheel met stilzwygen kunnen voorbygaan. Tusschen Bologna, Ferrara en Ravenna ligt een streek van omtrent 320. Italiaansche vierkante mylen, die door de overstromingen byna geheel onbruikbaar geworden is, en de verschillende belangen der nabuuren is oorzaak, dat men niet met ernst denkt om dit kwaad te verhelpen.

De Po, die altyd verschriklyke overstromingen veroorzaakt heeft, liep voor de twaalfde eeuw digt by Ferrara. Maar om het jaar 1155. baande hy zig een' nieuwen weg noordwaards van de stad, waardoor de oude arm geduurig verminderde. De inwoonders van Ferrara vreesden, dat de Panaro en Reno, die in het oude bed der rivier, *Po di Primaro* genoemd, hun uitloop hadden, verstopt raaken, en een overstroming in het landschap Fiumefino en de vallyen van Comachio veroorzaaken mogten. Zy verzogten derhalven om het jaar 1600. verlof om den Reno uit

Ferrara. uit den Po afteelden. De Panaro had reeds zig door een ander oud kanaal een' weg gemaakt om zig met den Po te vereenigen. Zy booden aan, het eerste bed van den Po zelveu opteruiuen. Ten dien einde moesten alle de onzuivere stroomen, die van den Reno af tot aan zee toe in den Po di Primaro vallen, voor een' tyd afgeleid en in de vallyen gevoerd worden. De Paus gaf'er verlof toe, schoon maar voer zekeren tyd om het werk te verligten, hoewel men voorzag dat de kosten voor de inwooners van Ferrara te zwaar waren.

In 't eerst wierd de Reno in de vally Santa Martina geleid, welke, niet diep genoeg zynde, ras volwerd. Toen die van Ferrara merkten dat hun land daardoor beter werd, leidden zy het water van den Reno al meer en meer af, die van Bologna moesten hunne dyken verhoogen, welke egter somwylen doorbraken. De Reno stortte zig geduurig meer in de vallyen, zonder dat het kwaad te verhelpen ware. De laatste doorbraak geschiedde in 't jaar 1740. en wordt *Rotta Panfilia* genoemd; door deeze komt al het water in de vallyen van Poggio en Malalbergo. De andere uit den Primaro in 't jaar 1604. afgeleide stroomen zогten allengskens hun' ouden loop weder.

De Bologneezen, die zagen wat schade zy by 't gemelde Pauslyke verlof lyden zouden, bezwaarden zig 'er over, waarom 'er bevel kwam, den Reno in den Po van Lombardyen te brengen. De volgende Pauzen herhaalden het bevel, dog het hielp niet, en de Bologneezen zyn byna alle hoop kwyt van de zaaken op den ouden voet hersteld te zien. Sedert zyn 'er veele naspeuringen gedaan en ontwerpen gemaakt, maar alles zonder gevolg.

Het zekerste middel zou onbetwistbaar wezen, den Reno boven Ferrara in den Po te leiden. De Bologneezen
dros-

drongen nog ten einde der voorige eeuw daarop aan, dog *Ferrara*, die van Ferrara en de Venetiaanen stelden 'er zig zeer tegen. Benedictus XIV. wilde zyne Bologneezen gaarne helpen, en deed de grift, *Cavo Benedettino* genaamd, graaven, die het water der Idice, welke de Hertogen van Ferrara van den Primaro af en in de vally Marmotto hadden doen brengen, afleiden, te gelyk al het water van den Reno en de Savena medeneemen, en dan, door middel van den Primaro, in zee brengen moest. De grift kostte veel gelds, maar het gevolg voldeed aan de verwagting niet. De Idice had een sterken val, was zeer troebel, en verstopte gevolglyk 's Pauzen grift, en de Reno zocht een' nieuwen weg. Benedictus XIV. wierd daardoor afgeschrikt: ondertusschen houdt men nog altyd hoop, het ontwerp uittevoeren.

De inwoonders van Ferrara hebben zig altyd tegens de afleiding van den Reno in den Po verzet, en om die reden zes of zeven plaatsen voorgeslagen, daar men een kanaal graaven zou kunnen. Pater Ximenes, wieffs groote uitzigten in zaaken van deezen aart wy in een onzer eerste deelen geroemd hebben, is van meening, dat de uitslag van 't graaven aller dier kanaalen onzeker is, en dat de zaak 'er door mischien nog zou verergerd worden. Behalven dit zou het omtrent de 4000000. scudi kosten; en om die reden was het niet wel doenlyk. Zyne meening loopt daarheen, van den Reno te laten zo als hy is, en 't water uit het Bologneesche in den Primaro door het Cavo Benedettino, of een ander kanaal, te leiden: de kleine rivieren in 't Bologneesche en in Romagna zouden dan de vallyen en moerasen met haar slyk allengskens aanvullen, en het klare water zou in den Primaro kunnen afloopen. Volgens hem is het zekerste, het water in de

Ferraro. vallyen van Comachio noodwaards van Ravenna afteleden, alzo die gemeenschap met de zee hebben. Dit kon voor 100000. feudi gefchieden.

De Jefuïet Savieri, een bekwaam ingenieur te Ferrara, is ook voor het afleiden in de vallyen van Comachio, door middel van een kanaal, van Argenta door het moeras van Comachio tot aan den mond van den Primaro. De Pauslyke Kamer zou daar door een' streek van zestien mylen lang en eene myl breed winnen, schoon de kosten een millioen feudi zouden beloopten.

Alle deeze onwerpen zullen bezwaarlyk ter uitvoering gebragt worden, alzo de Pauslyke Kamer uit de vischery in de moerasfen van Comachio over de 30000. feudi inkomsten trekt. De ontzaglyke moerasfen rondom Comachio eindigen tegen de kust met zwaare dyken, die drie uitwateringen in zee hebben. Deezen worden met het begin van February geopend, de visch komt 'er dan in menigte binnen, en brengt een ontelbaaren overvloed van jonge vischen voort, die terug blyven wanneer de dyken in Maart weder gestopt worden. By maaanschyn, in September, October, en November, als de visch de koele zee zoekt, opent men de uitgangen weder, en zet 'er groote biezen korven voor, waarin binnen korten tyd een verbaazende menigte vischen gevangen wordt. Dit voordeel is redens genoeg voor het Roomsche hof om alle onwerpen, waarby de toestand der vallyen van Comachio veranderd zou worden, te verwerpen.

In 't jaar 1767. wierd Vader Lecchi de zaak op nieuws opgedragen, alzo hy een' voorflag gedaan had, om de overstromingen tuschen Ferrara en Bologna te voorkomen, en de moerasfen by Comachio in hun' toestand te laten. Ook hebben 'er in den zomer van 1767. en 1768.

altd 2400. man aan gewerkt. De tyd zal leeren of deeze *Ferrara's* voorflag, (*) als hy geheel zal uitgevoerd zyn, de be- hoorlyke uitwerking doen zal. Zyne meening strekt daar- heen, dat men den Reno van de Rotta Panfilia af tot aan Poggio, en van daar door het Cavo Benedettino, in den Primaro by Morgone beneden den Traghetto leiden, en in de vally Gandazolo dyken aanleggen moet, om het water des te beter te beteugelen. Hy houdt den Po di Primaro tot dit einde beter dan den Po grande. Verscheiden zeer troebele beeken, als de Zena, de Fiumicello, en anderen, moeten niet regt toe in 't Cavo Benedettino, maar door byzondere van den Reno afgescheiden kanaalen afgevoerd worden. Ten dien einde slaat hy een nieuw met het eer- ste evenwydig loopend kanaal voor, in het welk de Scor- furo twee mylen van Cento vallen, en dan in het kanaal della Beccara boven Argenta, en in de vally van Marmor- to geleid worden zou.

De weg van Ferrara naar Venetien te lande gaat over *Weg van* Padua; maar alzo de posten in het Venetiaansche zeer duur *Ferrara* zyn, en de wegen voor de vetturini slegt, is het beter te *naar* water te gaan. Men huurt, als men niet met den bode *Venetien.* gaan wil, een vaartuig, en komt in anderhalf uur te Ponte di Lago Euro. Hier neemt men eene van de schuiten die op den Po vaaren tot aan Cavanella.

De reis is uit hoofde der heerlyke gezigten op den Po zeer aangenaam. De rivier is met zeilen bedekt, een' me- nigte kleine stroomen storten zig in dezelve, en de oevers zyn verrukkend. Maar als de rivier aan 't zwellen is, is zy des te verschriklyker, waarom de bewooners der oeve-
refi

(*) Hy heeft dien door den druk gemeen gemaakt. *Relazione della visita fatta del P. Ant. Lecchi &c. in Bologna 1767. in fol.*

Ferrara. ren naauwkeurig op haaren toestand letten. Zy voert zo veel zands, steenen, en slyks met zig, dat zy reeds overlang haar bed verlaaten, haar loop veranderd, en alles overstromd hebben zou, indien men niet aan weerskanten dyken gelegd had. Naar maate dat het bed der rivier hooger wordt, verhoogt men ook de dyken. Op sommige plaatsen is het byna 30. voet hooger dan het land agter de dyken. By de overstroming van het jaar 1755. moest men de dyken in het geheele Ferrareesche nog eenige duimen verhoogen. De nabuuren der rivier leeven in een ge-
duurige vrees voor overstromingen. Zodra zy meer dan anderhalve elle boven haare gewoone hoogte klimt, houdt men dag en nacht de wacht op de dyken, om by de hand te zyn op de plaatsen daar gevaar is. Somwylen gebeurt dit meer dan eens in een jaar, somwylen in twee of drie jaaren niet eens. Het plotslings slygen der rivier hangt af van de gebergten in Piemont en Lombardyen, als de sneeuw daar eensklaps smelt.

De Heer La Lande deed deeze reis in October 1765. zynde de Po 5. voet boven de hoogte waarop men begint te waaken. De dyken, *Argini*, waren met 3000. boeren in het Ferrareesche bezet, die zig in hutten, drie of vierhonderd schreeden van malkander, ophielden. In elke hut zyn 'er altyd drie in gereedheid, om de plaatsen daar de dyken beschadigd worden, met paalen, takkenbosfen, en aarde, te herstellen. Eenige soldaaten patrouilleeren, en passen op, dat de boeren hunne posten niet verlaaten, en dat geen schip tegens de dyken stoote. Op dien tyd mag niemant, buiten den bodé van Venetien, op den Po vaaren. Alzo het bed des Po's weinig vals heeft, loopt het water niet spoedig weder af, zo dat men dikwyls veertien dagen waaken moet. Men schat zyn val een voet op duizend vademen, 't welk voor zyn dik troebel water niet
ge-

genoegzaam is. Dewyl men de Rotta Panfilia of den doorbraak des Reno's niet heeft kunnen stoppen, zoude een' doorbraak van den Po nog veel minder te herstellen zyn. Mischien weet men nogthans in Italiën de dyken niet zo wel aanteleggen als in Holland, waar men sedert eeuwen genoodzaakt is, alles te verzinnen wat 'er op te bedenken is.

Uit den Po komt men in de *Cavanella*, en vyf mylen verder by het vlek *Laureo* in een ander kanaal, waar na men nog een paar mylen op de *Adige* vaart. Eindelyk bereikt men *Porto di Brondolo*, waar de sluizen in de *Lagune* van Venetiën uitkomen. De *Lagune* zyn eigenlyk een gedeelte van de zee, maar dat niet diep genoeg is, en te weinig gemeenschap met het overige der zee heeft, dan dat men 'er de beweeging der baaren bespeuren zoude. Men kan de diepte der *Lagune* met stokken peilen, en de Raad draagt zorg dat zy niet geheel verslyken, also de veiligheid van Venetiën daarin gelegen is, dat 'er geen vast land ontstaa, en 'er ook geene groote schepen by de stad komen kunnen. By de invaart der *Lagune* vertoonen zig de Venetiaansche tolbedienden: somtyds wordt men van verscheidene zulke onderzoekers bezogt, wien het maar om een drinkpenning te doen is. Zulken die met den bode reizen hebben zo veel overvallen niet te dugten, en komen gemeenlyk met eens vry.

In een uur vaart men van Brondolo naar *Chiozza*, een' aartige stad, die nog vyf en twintig mylen van Venetiën ligt. Zy heeft een' schoone domkerk, breede straaten met bedekte gangen ter wederzyde, op de wys van verscheiden Lombardische steden. Van hier ziet men de *Alpes* naar den kant van *Padua*. Men vervolgt daarop de vaart tuschen het vaste land en het *Lido di Palestrina*, een' snalle landtong, welke de *Lagune* van het land afscheidt.

Ferrara. Zes mylen van Chiozza ligt *Palestrina*, een groot dorp aan het strand, dat hier ter langte van zeven mylen met huizen bezet is. Het gezigt van het bebouwde strand is zeer fraai voor 't oog.

Eindelyk bereikt men *Malamocco*, waar het strand even bebouwd is. Hier vertoont zig de toren van S. Marcus en eenige anderen, schoon men 'er nog vyf mylen van daan is. By 't klooster S. Spirito, drie mylen van de stad, ziet men ten laaften het schoone Venetien voor zig, 't welk door zyne zonderlinge ligging elken reiziger op het eerste gezigt in verwondering brengt. (*). Men vaart langs het kanaal *la Giudecca* tegens over de plaats van St. Marcus, en komt in het groote kanaal, het welk in zyn soort, en wegens zyn heerlyk voorkomen, het eenige in de wereld is.

V E N E T I E N.

Venetien is na Romen en Napels de derde stad van Italiën. Zy ligt onder de breedte van 45. graaden 25. minuuten, en heeft omtrent honderd duizend inwooners, behalven die welken op de schepen huishouden en te Murano woonen. Men rekent haare grootste langte, van de patri-

(*) Sannazarius maakte op de ligging der stad de zes volgende regels, waarvoor hem de Republiek met 100. dukaten voor elken beschonk.

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
Stare Urbem, & toti ponere jura mari.
Nunc mihi Tarpejas quantunvis Jupiter arces
Obijce, & illa tui mania Martis, ait.
Si Pelago Tiberim praefers, urbem aspice utramque,
Illam homines dicces, hanc possuisse Deos.

triarchaale kerk van S. Pieter tot aan het spits van 't Ca-Venetien. nareggio tegens 't zuidwesten, tweeduizend vademen, en de breedte, het kanaal della Guidecca, dat honderd en zestig vademen breed is, mede gerekend, op duizend en vyfhonderd vademen.

Men vindt geen spoor dat de eilanden die het tegenwoordige Venetien uitmaaken voor de vyfde eeuw bewoond geweest zyn. Om het jaar 421. bevolkten die van Padua het eiland Rialto. Het voornaame tydftip van den oorsprong der stad was de inval van Alboin, Koning der Lombarden, in 't jaar 568. De Patriarch van Aquileja nam toen, met zyn geestelyken en veele borgers dier stad, de vlugt herwaards. Eene menigte uit andere gewesten van opper Italiën voegde zig by hun, en daaruit ontstond eene stad, uit verscheiden kleine eilanden bestaande, die naderhand den naam van Venetien bekwam. De reeks der Doges, waarvan 'er honderd en agtien geteld worden, vangt met het jaar 697. aan, wanneer Paolo Lucio Anafesto door de twee en zeventig eilanden, die tegenwoordig de twee en zeventig kerspels der stad uitmaaken, tot die waardigheid verkoren werd. Pipin, Koning van Frankryk, door Paus Steven naar Italiën geroepen, om de Lombarden te verjaagen, gaf der nieuwe stad eene zekere gedaante en betere inrigtingen. Hy vereenigde het eiland Rialto nader met de overigen, en gaf der stad den naam van *Venetie*, omstreeks het jaar 760.

Ten tyde der verschillen over de grenzen van 't Oostersche en Westersche Keizerryk tussehen Karel den Grooten en Nicephorus, vischten de Venetiaanen in troebel water, zetteden hunne grenzen uit, en maakten zig onafhanglyker. De ligging van Venetien, zo bekwaam tot den handel, verrykte ze weihaast. Het is bekend, wat schatten die stad ten tyde der kruistogten, en voor dat de weg om de

Venetiën.

Kaap de Goede Hoop naar de Indien ontdekt was, verzamelde, en hoe hoog de magt der Republiek steeg. De Venetiaanen bezaten een' geruimen tyd het Koningryk Cyprus, Morea, en 't eiland Candia: zy waren in 't jaar 1206. een tyd lang meesters van Konstantinopolen, Napels en Siciliën. Zy zegenpraalden verscheiden maalen over de Saraceenen, de Grieken, hunne nabuuren, de Genuezen, en de Pisaanen.

Met het verval van den koophandel nam hun' magt af. De Turken ontnamen hun allengskens byna alles, op eenige eilanden na. Candia verloren zy in 1669. Morea in 1715. Zo nadeelig ook de vrede van Pasfarrowitz van 't jaar 1718. tuschen hen, den Keizer, en de Porte was, verkreegen zy 'er nogthans dit voordeel door, dat zy sedert in 't geruste bezit van Corfu en andere eilanden gebleven zyn. De historie der Republiek is te wydloopig; (*) alleen zullen wy nog drie merkwaardige tydstoppen, naamlyk van de jaaren 1247. 1508. en 1618. aanroeren.

In 't jaar 1247. werd de tot nog toe stand houdende aristokratische regeering ingevoerd, de magt van den Doge opgeheven, en het *Gran Consiglio*, uit een zeker getal fami-

(*) De historie der Republiek is door goede schryvers, als Labellico, Bembo, Paruta, Nani, Morosini, Foscarini, Garzoni, by stukken, en wel onder goeckeuring van 't *Consiglio de' Dieci*, beschreven. Het uittreksel uit die allen heeft ten titel *Storia della Repubblica di Venezia della sua fondazione sino all' anno 1747. da Giacomo Diedo Senatore, in Venezia 1751.* vier deelen in quarto. Onder de nieuwe buitenlandsche schryvers is de historie van den Abt Laugier onbetwistbaar de beste. Het negende deel gaat tot het jaar 1540. en is in 1767, in 't lig gekomen. Het werk zal dertien deelen in duodecimo beslaan.

milien, voor hun en hunne nakomelingen, met uitsluiting *Venetien*. van alle anderen, opgerigt.

Het verbond van Kameryk in 't jaar 1508. scheen der Republiek haaren geheelen ondergang te dreigen. Julius II. die Ravenna en andere plaatsen aan het Pauslyk gebied zocht te trekken, hiefte Keizer Maximiliaan, die gaarne Frioul en Padua, den Koning van Frankryk, die Brescia en Cremona, den Koning van Napels, die Brindisi, Otranto, en andere steden van Apulien begeerde, den Hertog van Savoyen, die aanspraak op Cyprus maakte, en eindelijk den Hertog van Ferrara, die regt op Mantua vorewendde, tegens de Republiek op. Zulk eene magt konde zy niet wederstaan, en verloor, na twee zwaare nederlaage by Agnadel en Vicenza, byna alles wat zy op het vaste land had. Alleen haare zeemagt, haar rykdom, en eenige gelukkige omstandigheden, reddeden haar van den gedreigden ondergang.

De zamenzweering van 't jaar 1618. zou der Republiek niet minder gevaarlyk geweest zyn, als zy ten uitvoer gesteld geworden was. De Spanjaards waren kwalyk te vrede over een vergelyk door de Venetiaanen met Paus Paulus V. gesloten. Hun gezant, de Marquis van Bedemar, sneedde derhalve in den jaare 1617. den aanslag, om de stad met behulp der Spaansche vloot, te overrompelen, de voornaamste plaatsen te bezetten, en, om des te meer wanorder aanterigten, op verscheiden' oorden brand te stigten. Dog een zekere Jaffier had berouw over zyn voorneemen, en ontdekte alles aan den Raad. Men beloofde hem wel het leeven, dog hy werd naderhand, nevens de meesten der zamengezwoorenen, in zee geworpen. Veelen hebben deeze zamenzweering willen lochenen, en beweerd, dat de Raad die maar tot een voorwendfel had willen doen dienen, om zig van den Marquis van Bedemar,

Venetien. mar, dien hy gaarne van de hand hebben wilde, te ontslaan. (*)

In het *Diario di Venezia*, of in den staatsalmanak, vindt men den staat van Venetien, en de reeks der honderd en agttien Doges. De Doges van deeze eeuw zyn geweest: Mocenigo, die in 't jaar 1700. gekoren werd, Giovanni Cornaro, in 't jaar 1709. Sebastiano Mocenigo 1722. Carlo Ruzini 1732. Aloiso Pisani 1735. Pietro Grimani 1741. Francesco Lorredano 1752. Maria Foscarini 1762. en Aloiso Mocenigo 1763.

Het gebied der Republiek strekt zig van 't Oosten naar het Westen over de 200. Italiaansche mylen, van 't Milaaneesche af gerekend tot aan de grenzen van Istria, uit. De middelste breedte bedraagt egter naauwlyks 50. mylen. Men rekent het geheele beloop der inwoonders op twee millioenen. Behalven dat, bezit zy wat in Dalmatien, een paar steden in Griekenland, als Butrinto, Larta, enz. eenige eilanden op de Grieksche kusten, als Corfu, Cefalonia, Zante, en anderen. Corfu is als de sleutel der Adriatische zee, waarover de Republiek zig de heerschappy aanmaatigt, en ten bewyze daarvan jaarlyks het huwlyk van den Doge met de zee viert. Geene mogendheid heeft haar tot nog toe dit regt betwist, alzo het weinig zeggen wil, dewyl de magt der Republiek zo zeer verminderd is. Ten minsten hebben de Venetiaanen tot hun nadeel toegestaan, dat te Trieste een aanzienlyke koophandel aangelegd is geworden, waardoor die stad de voortbrengfels van Oostenryk, die voorheen over Venetien gingen, niet al-

(*) Dit berigt heeft de nog leevende Marquis de Paulmy in een handschrift van iemand zyner voorouderen, die toen Fransche gezant te Venetien was, gevonden, gelyk de Heer La Lande p. 7. van zyn 8. deel aantekent.

alleen naar Ancona, maar ook naar andere plaatsen ver-^{Venetien.} zendt. Ancona is ook sedert dien tyd door den handel ter zee, dien Venetien alleen plegt te dryven, zeer toe- genomen.

Men heeft verscheiden grondtekeningen van Venetien: voor een' reiziger is die van Ughedolini, op een blad, ^{Grondteke- ningen en} goed voor 't gebruik, en zuiver gesneden. (*) Gezigten ^{gezigten.} der stad zyn 'er niet minder. (†) De menigte der schilde- ryen heeft tot verscheiden' beschryvingen der stad in dat opzigt aanleiding gegeven; maar wy wyzen alleen de *Descrizione di tutte le publiche pitture di Venezia* 1733. by Passaglia, aan, en de *Pitture di Venezia* door Botchini, waarvan de laatste uitgaaf de beste is. Een ander boek goed voor het gebruik is, *Il Forestiere illuminato intorno le cose piu rare antiche e moderne della citta di Venezia & delle Isole circonvicine* 1765. Ook heeft men een' digtkundige beschryving van de Venetiaansche schilderyen, onder den titel, *Il Navigar pittoresco*, waarin aartige aan- merkingen zyn, niet onaangenaam voor een liefhebber der Italiaansche digtkunde.

De schilderstukken zelve zyn meest in plaat gebragt, hoewel niet allen op de beste manier. Wy gaan, kort- heidshalven, losse bladen voorby, en gewaagen alleen twee der aanzienlykste werken. *Il gran Teatro delle prospettive*
di

(*) Men heeft nog een grooter plan op dertien bladen van Ughi, dog het is zo fraai niet gesneden.

(†) *Magnificentiores selectioresque Urbis Venetiarum prospectus, quos olim Michael Marieschi Venetus pictor, in plerisque tabb. depinxit, nunc vero ab ipsomet accurate delineante, incidente, typisque mandante, iterum 17. tabb. antea in lucem eduntur* 1741. Zy zyn tekenagtig en wel geëist, maar worden van de volgenden op 40. bladen in fol. by Pasquali, die 6. zechini kosten, overtroffen: *Urbis Venetiarum prospectus ex Ant. Canalis tabulis 38. aere expressi ab Anton. Visentini.*

Venetien. *di Venezia*, van Domenico Lovisa, bevat, in 't eerste deel, op 62. bladen, wel alleen maar gezigten, dog het tweede deel, van 68. bladen, bestaat uit schilderyen, door Tintoretto en andere meesters in de Sala del gran Consiglio, en de overige zaalen van 't Palazzo Ducale, geschilderd. Zy zyn meest van Zucchi, en zeer middelmatig geschieden, dog men heeft beteren. Het tweede heet, *Raccolta di 112. stampe di Storia sacra, incise per la prima volta in Rami fedelmente copiati dagli originali di celebri Autori in Venezia, da Pietro Monaco*. Het graveersel is onderscheiden, eenigen zyn zeer goed, anderen middelmatig. Alzo de bladen ook afzonderlyk verkocht worden, krygt men dikwyls van sommigen zeer slegte afdrucken. Een' andere schoone verzameling, door Zanetti uitgegeven, voert ten titel, *Varie Pitture a fresco de' principali maestri Veneziani, ora la prima volta publicate, in Venezia 1760.* 22. bladen.

Getal der eilanden. Het getal der eilanden, waaruit Venetien bestaat, wordt zeer vershillend opgegeven. Sommigen tellen 'er zestig, anderen twee en zeventig, naar het getal der kerfpels, anderen weder, die elk byzonder deel der stad, van kanaalen omgeeven, voor een eiland houden, over de honderd en vyftig. Deeze eilanden zyn door meer dan vierhonderd bruggen, over de kanaalen liggende, met malkander verbonden, langs de welken men in het grootste gedeelte der stad, hoewel door groote omwegen en naauwe steegen, komen kan, terwyl de weg met een gondel zeer kort is. De minste bruggen hebben leuninggen, waarom men, vooral des winters wanneer het glad is, zeer voorzigtig zyn moet.

Graften. Deeze kanaalen zyn zeer gemaklyk voor de kooplieden en ryken, die gondels houden kunnen. De Venetiaanen zyn aan dat zachte vaartuig zo gewend, dat hun de koetsen

fen ongemaklyk ſchynen. Voor vreemdelingen hebben *Venetien*. deeze gondels iets treurigs en onaangenaams, vooral des winters, als het vogtig is. Een groot ongemak der graften is, dat zy des zomers ſinken: 't is wonder dat 'er geene kwaade ziekten uit ontſtaan. Om dit ongemak voortekomen, worden zy dikwyls ſchoon gemaakt. Het werktuig daartoe gebruikelijk noemt men *Cavaſango*. Men zandt de ſtyk zeven mylen ver van de ſtad af naar Bondante, op dat de lugt te Venetien niet met kwaade dampen vervuld worde. Zonder deeze voorzorg zouden de graften allengskens verſlopt geraaken, en uitdroogen, gelyk men by droog weder reeds aan ſommigen kan merken, die by de ebbe geheel ledig loopen. De Lagune zwellen ſomwylen, hoewel zelden, ongemeen op, en doen te Venetien groote ſchade. De inwooners hadden in de jaaren 1444. 1517. en 1535. daar droevige voorbeelden van.

Het verſchil van eb en vloed bedraagt te Venetien een' el. De vloed rigt zig volgens den doorgang der maan door de middaglyn, en komt tweemaal 's daags; maar niet altyd in de eerſte drie uren na den middag, gelyk de Abt Richard, vermoedlyk by gebrek eener genoegzaame kennis van de theorie des vloeds en der ebbe, beweert. De ſteegen te Venetien zyn beſtraat met ongepolylte marmerſteenen; maar, gelyk gezegd is, die ſteegen zyn naauw, en weinig in getal. Het beſte aanzien der ſtad komt van de graften, inzonderheid il Canal grande, welken de plaats vervullen van ſchoone ſtraaten in andere ſteden.

Venetien beſtaat byna geheel uit marmer, of ſteenen uit Iſtrien. Men vindt 'er weinig huizen van gebakken ſteen. Zelfs de grondſlagen zyn van marmer, de trappen inſgelyks, die daarom zeer glad zyn, vooral aan de graften en de bruggen, ſchoon men ze uitholt. Langs
de

Venetien. de huizen staan paalen om de gondels aan vast te binden.

*Bouw-
order.*

Men treft te Venetien kerken en paleizen aan, die van eene schoone bouworder zyn, egter loopen 'er veelen onder die 'er gothisch uitzien. Vooral is de kleur van buiten zeer donker en smeurig. De paleizen te Romen vallen veel edeler en pragtiger in 't oog. De laatsten zyn veel eenvoudiger, hebben alleen deuren en vensters, daar de Venetiaanschen dikwyls op elke verdieping kleine zuilen hebben. Deezen zyn te klein, schoon zelfs de bouworder sierlyker en pragtiger schynt. In de meeste paleizen loopt een gang of eene gallery dwars in de langte, waaruit men in de kamers komt. Misschien heeft men dit gedaan om het gebrek aan wandelingen te vergoeden, welken te Venetien zo schaarsch zyn, dat men om in 't groen te komen eerst naar 't vaste land gaan moet.

De vloer in de schoonste kamers bestaat uit een soort van esterikken met ingelegde figuren op de wys van marmmer, zeer hard en glinsterend. Te Venetien noemt men dit *Tessaro* of *Terrasso*. De planken, waarop men de esterikken vast maakt, moeten zeer stevig zyn, en de plaats niet vogtig, anders bederft het spoedig. Het best blyft het in de bovenvertrekken, alzo die gemeenlyk onderwulfd zyn.

Wy beginnen met reden de beschryving van Venetien met de kerk, het paleis, en de plaats van S. Marcus, 't welk de voornaamste plaats is, waar de Doge zelf woont, en van de welke men elders zo veel hoort spreken, dat de nieuwsgierigheid des reizigers daar meest naar trekt.

DE KERK, HET PALEIS, EN DE PLAATS

VAN

S. M A R C U S.

De kerk van S. Marcus was voorheen alleen de kerk van 't hertoglyke paleis, maar is, ongeagt de patriarchaale kerk, die aan 't einde der stad by 't arsenaal staat, de voornaamste van allen geworden. Zy behoort nog tot de grootsten nog tot de schoonsten van Venetien; integendeel heerscht 'er veeleer een slegte gothische smaak in: egter is zy de rykste en beroemdste. Zy voert den naam van den Euangelist, wiens zinbeeld een leeuw is, waarom men dat beest overal in de kerk aantrest, te meer daar de leeuw ook het zinbeeld is der Republiek.

Het lichaam van den Euangelist Marcus werd in de negende eeuw, volgens het gemeene zeggen, van Alexandrien naar Venetien gebragt. Men bouwde hem ter eere eene kerk, die egter afbrandde, en in haare plaats werd ten einde der tiende eeuw het tegenwoordige gebouw opgetrokken. Men volgde eenigermate de gedaante der kerk van S. Sophia te Konstantinopolen, egter met groot onderscheid, (*) en met verbeteringen. In 't jaar 1071. deed de Doge Selvo ze met Grieksch uit de Levant gehaald marmel en mozaïeken versieren. Van dat tydftip zouden de Venetiaanen gaarne de herstelling der schilderkonst in Italiën afleiden. (†)

De

(*) Zie de verhandeling van Le Roi over de gedaante der eerste Christen' kerken.

(†) Men heeft van deeze kerk een pragtig werk onder den titel,
L'Ano

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. De kerk is naar de oude wyze gebouwd. Men gaat door een van de kerk afgezonderd portaal, dat 200. voet lang is, naar binnen. De plaats voor de vrouwen is hooger als het overige; men gaat 'er door twee kleine binnendeuren naar toe. Op elke zyde des schips is een vleugel. Het middelste der kerk is eenige treden hooger, en heeft op elke zyde een predikstoel. Die op de eene zyde is agt-hoekig, en rust op vyftien zuilen, die 6½. voet hoog zyn. Hy heeft als een paar verdiepingen, op de onderste wordt gepredikt, en boven het euangelie gelezen. De predikstoel of tribune op de andere zyde rust maar op negen marmere zuilen, en wordt *Bigonzo* genaamd. Van den zelve vertoont zig de nieuw verkoten Doge aan het volk. Voorheen werd hier gemusizeerd.

Het middelpunt der kerke was certyds de heiligste plaats, en werd *Sancta Sanctorum* genaamd. Daar staat het altaar met een verhemelte van groenagtig marmer, rustende op vier witte marmere met bybelsche historien voorziene zuilen. De sieraaden op het altaar bestaan uit basreliefs met gouden plaaten, bezet met diamanten, parelen en andere gesteentens. Het werk werd in 't jaar 926. te Konstantinopolen vervaardigd, en in 't jaar 1345. aanmerkelyk verbeterd.

Agter het altaar ziet men een ander, insgelyks met zuilen, waarvan vier van het schoonste doorzigtige Oosterfch alabafter zyn, over de 8. voet hoog, en zeer zeldzaam. Twee andere zuilen zyn van slangensteen, en de leuning
van

L'Augusta Basilica di S. Marco, colle notizie del suo inalzamento, sua architettura, musaica, &c. con varie tavole in rame dissegnate, da celebre Architetto ed incise da perito Artesice. Venez. 1761. groot folio met 11. plaaten.

van porfier. Het bronzen werk aan de deuren is van San-Kerk van
Sofvino. S. Marcus

De Hertoglyke kapel heeft een colonnade, die op agt ^{enz. te} zuilen rust. Alles is van porfier en ander kostbaar marmer. *Venetien.*
Daarop staat een groot kruis van massief zilver, en veertien marmeren beelden van de apostelen, nevens Maria en Marcus. Dit is de plaats van den Doge, den Raad, en de gezanten, by plechtige gelegenheden.

De deur der sakristy is van brons, en insgelyks het werk van Sansofivino. Hy heeft niet alleen zig zelven, maar ook zyne twee vrienden, Titiaan en Pietro Areino, 'er op gebragt. Op een altaar van den linker kruisgang hangt een Marienbeeld, door den Evangelist Lukas geschilderd, 't welk eertyds de Oosterfche Keizers op alle hunne krygstogten zonden hebben mede gevoerd, en door de Venetiaanen by 't veroveren van Konstantinopolen zoude buit gemaakt zyn. Op de andere zyde tegen het Paleis ziet men een marmeren kop op een pilaster, ter eere van den welken altyd eene lamp brandt, alzo, volgens de vertelling, S. Marcus alhier in 't jaar 1094. verschenen is.

Het gewelf der kerk, de nissen, het portaal, alles is vol van mozaïeken, en opschriften welken die uitleggen. Boschini en anderen hebben ze in 't breede beschreven. Zy zyn over 't algemeen slegt uitgevoerd, schoon sommigen naar goede schilderstukken gemaakt mogen zyn. 'T is jammer dat alles op een vergulden grond is, zo dat de koepel 'er uitziet als een omgekeerde ketel van geel koper. De vloer is ingelegd, en verbeeldt dieren, boomen, en hieroglyfen, uit verscheiden steenen, die ze naar een soort van mozaïek doen gelyken.

Deeze kerk is zeer ryk aan goud-zilverwerk en juweelen. Wy gaan de reliquien voorby, waar onder een vinger van de h. Magdalena, een harsfenpan van Joannes den

*Kerk van
S. Marcus
enz. te
Venetien.*

Dooper, het bloed, dat uit een houten Christus, dien de Jooden gekruist zouden hebben, gelopen is, en diergelyken. Eene merkwaardigheid is een zeer oud handschrift van 't Evangelie van Marcus. Zonder te gelooven dat hy het zelf geschreven heeft, houden het de geleerden ten minsten voor zeer oud, schoon men byna niets meer 'er aan onderkennen kan. De vogtigheid heeft het zo bedorven, dat men twist, of het Grieksch dan Latyn is. Mabillon en Montfaucon willen dat het papier is van Egyptische boomchorsfen; daarentegen beweert Maffei, in zyne *Storia diplomatica*, dat het papier van katoen is. Uit dit alles blykt, dat het der moeite niet waard is over deeze reliquie te twisten. Veel fraayer voor een liefhebber is een misboek met schilderwerk in miniatuur van Clovio, een leerling van Julius Romanus, van wiens werk wy te Napels gesproken hebben.

'T ware nuteloos alle de kandelaars, kroonen en vaazen, aantehaalen. Onder anderen vertoont men twaalf bleeke robynen, elke van 7. oncen, die Keizer Joannes Cantacuzenus in 't jaar 1343. der Republiek geschonken heeft, en een' safier van 9. oncen. De kroonen van Cyprus en Candia. De Hertoglyke muus, die op den dag der krooning des nieuwen Doge gebruikt wordt. Zy is met parelen en diamanten omvat, en op het voorhoofd met een' groote robyn en diamant versierd. De schat wordt niet ligt vertoond, indien men het niet door den Procurator, die 'er 't opzigt over heeft, verwerven kan.

De kerk van S. Marcus verdient van buiten ook eenige opmerking. De voorzyde is wel gothisch, maar heeft een' ontzaglyken arbeid gekost. Vyf groote boogen in een halven cirkel rusten op twee honderd twee en negentig zuilen, waaronder agt van porfier en de overigen van marmet zyn. Daar boven loopt een' gallery aan de driezyden der kerk

kerk om, die uit drie honderd vier en zestig zuilen be-
 staat. Daar boven komen weder vyf boogen, die op por-
 fieren zuilen rusten. De boogen zyn met sieraaden van mo-
 zaïek en beeldwerk voorzien.

Op elken boog staat een groot marmeren beeld, en op
 den middelsten, als den hoogsten, de h. Marcus, en daar-
 onder een leeuw van brons, 8. voet lang. Boven de
 hoofdent ziet men antieke paarden van brons. Schoon
 zy niet, gelyk men voorgeeft, van den vermaarden
 Lyfippus zyn, houdt Winkelman, in zyne Historie der
 konst, (*) ze dog voor de schoonsten uit de oudheid.
 Men meent dat zy op den boog van Augustus gestaan heb-
 ben. Sebastiano Erizzo verbeeldt zig, ze op een' penning
 van Nero te vinden, wiens verkeerde zyde een triomf-
 boog en daarop vier paarden vertoont. Naderhand ston-
 den zy op den boog van Domitiaan, Trajaan, en Kon-
 stantyn. De laarste deed ze nevens den zonnwagen naar
 Konstantinopolen voeren, en in zyne renbaan plaatsen.
 Na 't veroveren der stad in 't jaar 1206. bragten de Vene-
 tiaanen ze voor de tweede maal weder in Italiën. Dewyl
 zy zo hoog staan, schynen zy maar eene natuurlijke grootte
 te hebben. Petrarca roemt ze in een' zyner brieven, by
 gelegenheid van een' plegtigheid op de plaats van S. Mar-
 cus, als de kostbaarste overblyffels der oudheid. Anderen
 vinden iets styfs in hunne stelling.

Als men in de kerk komt ziet men een' kleinen steen in
 de vloer der kerk, die het volk met veel eerbieds kust.
 Op dien steen zou Alexander III. Keizer Frederik den
 Roodbaard, toen hy hem in 't jaar 1177. van den ban ont-
 floeg, op eene veragtlyke wyze op den nek getreden heb-
 ben, wanneer de Keizer voor hem gekniel'd lag. Deeze

(*) Bl. 182.

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. geheele historie wordt nochtans met reden voor een uitvinding der Pauslyke schryvers gehouden. De Keizer had een veldslag tegens de Italiaanen verloren, en zyn zoon was by de Venetiaanzen gevangen geraakt, om welke reden hy gedwongen was, omtezien ten einde zig met den Paus te verzoenen, en hem daarby de vryeigene goederen der Graavinne Mathilde afteftaan. In de groote zaal van het Hertoglyke Paleis is dit voorval nog eens afgebeeld.

Het Hertoglyke Paleis.

Het Hertoglyke Paleis is de wooning van den Doge, en te gelyk de plaats waar alle de vergaderingen van den Raad gehouden worden. Het is een ruim gothifch gebouw, dat vier uitgangen naar den kant van het kanaal, twee naar dien van de plaats van S. Marcus, en twee in de kerk heeft. De hoofdingang, in 't jaar 1439. gebouwd, leidt naar een' groote plaats, waar verscheiden' antieken, onder anderen Cicero en Marcus Aurelius, (*) insgelyks Adam en Eva door Antonio Riccio van Padua, staan. Als men den hoofdtap, die naar twee groote standbeelden van Mars en Neptunus den Renzen trap genoemd wordt, afgeklimmen is, komt men eerst aan de gaten, waarin de waarschuwingen van het geen den Staat te wagten staat gestoken worden. Wy spreken van deeze *Denunzie segrete* beneden. Een wydloopig opschrift by den trap zegt, dat Koning Henrik III. van Frankryk, na dat hy de Poolfche kroon verlaten had, door Venetien gereisd is, en van den Raad den titel van *Nobile di Venezia* ontvangen heeft. Daarop komt men in de voorzaal van de zaal met vier deuren, aan welke zolder Tintoret de Gerechtigheid, den Doge Priuli den degen overgeevende, afgebeeld heeft.

Aan

(*) Zy komen af van Frederik Constantini, die der Republiek in 't jaar 1803. ook de antieken op de bibliotheek van S. Marcus maakte.

Aan de muuren zyn vier schilderyen, waaronder de voor-*Kerk van* naamsten zyn, Christus in den olyfhof van Paul Veronese, *S. Marcus* een stuk vol uitdrukking, maar niet zo schoon gekleurd *enz. te* als andere stukken van dien meester; Joannes de Euange-*Venetien.* list, door Francesco Basfano, zwart geworden: de verkondiging der herders van Leandro Basfano, zwart van koloriet.

In de zogenaamde zaal der vier deuren heeft Contarini eenen Doge, die, van heiligen omringd, Maria aanroeft, geschilderd. De intrede van Koning Henrik III. te Venetien, een groot stuk van Andrea Vincentino, waarin het koloriet en de zamenstelling lof verdienen. Daar tegen over heeft Titiaan het Geloof afgebeeld; S. Marcus bewondert het, en de Doge Antonio Grimani roept het aan. Het koloriet is wel gekozen, en agter den Doge ziet men eene voortreflyke groep van soldaaten. Marcus Titiaan heeft zyn vaders stuk willen vergrooten, en ten dien einde op beide zyden een beeld 'er bygezet, die egter niets deugen.

Aan de zolder heeft Tintoret Jupiter verbeeld, de stad Venetien, onder geleide van verscheiden' Godheden, in de Adriatische zee inleidende. Het stuk doet geen' goede werking aan de zolder, schoon het koloriet anders goed is. De Jupiter is niet edel genoeg, en heeft een schynfel om het hoofd, als een heilig, 't welk nog volgens het gebruik, nog behoorlyk is. Ter zyde zyn nog twee zinbeeldige stukken van Tintoret, naamlyk Juno, haar' paauw aan de stad Venetien schenkende, en die stad, ketenen in in de hand hebbende, en de ondeugden ter aarde werpende. In het eerste is de Juno wat lomp, in het andere het beeld der stad voortreflyk uitgevallen.

In de zaal van het *Anticollegio* heeft Paul Veronese de *Zaal van* stad Venetien op den troon zittende afgebeeld. Het hoofd *'t Anti-* *collegio.*

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. van dat beeld heeft veel inneemends, schoon het stuk over 't geheel geen' zonderlinge werking doet. Aan vier stukken, Vulkaan met de Cyklopen, Merkuur die den Bevalligheden een' appel brengt, Venus, welke Ariadne in byzyn van Bacchus met staren kroont, en Pallas; Mars uit de handen der Wellust rukkende, heeft Tintoret zyn konst getoond. De vrouwlyke hoöfden hebben in deeze stukken veel behoorlykheids; voor 't overige kent men 'er Tintoret niet zeer in, alzo de manier veel heeft van die van Palma.

De schaaking van Europa wordt voor een der beste stukken van Paul Veronese te Venetien gehouden. Men ziet het met eenige geringe veranderingen nog eens in eene der kamers van de schilderakademie te Romem. Een gebrek in beiden is, dat 'er een drieërlei handeling in is, want men ziet Europa, daar zy geschaakt wordt, daar zy op zee is, en aan geene zyde der zee. Het koloriet is voortreflyk, maar de Europa zou edeler kunnen zyn. Ter zyde hangt een heerlyk stuk van Jakob Basfano, verbeeldende den optogt van een boer, op zyn hofftede met alles wat töt den landbouw behoort staande. Het koloriet is schoon, en naar de waare natuur. By den schoorsteen hangt de redding van Mofes, een klein, maar in alle opzigten een treslyk stuk.

Zaal del Collegio.

In de zaal *del Collegio*, waar de drie en twintig raadsheeren, die de zorg der buitenlandsche zaaken hebben, vergaderen, is het schoorsteenstuk van Paul Veronese. Zo veel men 'er van zien kan, schynen de beelden veel behoorlyks te hebben. Aan den agtermuur staat een troon zonder hemel, op elke zyde tien stoelen, die door leuninggen van turkch leer van malkander gescheiden zyn. Boven den troon ziet men den Venetiaanschen Veldheer Sebastiano Veniero, beroemd om zyne overwinningen over de
Tur-

Turken, voor Christus knielende, door Paul Veronese. *Kerk van S. Marcus*
 De zolder deezer zaal is door Paul Veronese met verschei- *enz. te Venetien.*
 den treslyke stukken versierd, waaronder de drie middel-
 sten byzonderlyk uitsteeken. Het naaste aan den troon
 verbeeldt de stad Venetien tusschen de Gerechtigheid en de
 Vrede, met een treslyk koloriet, het andere het Geloof in
 den hemel, en beneden eene offerande. Het derde is Mars
 met de eigenschappen van den oorlog, en omringd door
 mingodtjes, die schelpen draagen. Agt andere stukken
 van deezen meester vertoonen zeedelyke deugden met haar
 eigenschappen, en zyn rondom de drie middelste schilde-
 ryen verdeeld. Alle deeze beelden hebben schoone stel-
 lingen, ligte gewaaden, en een lieflyk koloriet.

De zaal der *Pregadi*, waar de Raad, uit honderd en *Zaal der Pregadi.*
 twintig personen bestaande, die de Republiek regeert,
 oorlog en vrede maakt, vergadert, heeft insgelyks schoo-
 ne schilderyen. Op de eerste, ter linkerhand van de deur
 ziet men Maria, die een' knielenden Doge door een' engel
 een olyfstak doet overgeeven, door Tintoret. De glorie
 schynt onregelmatig ontworpen te zyn. De tweede stelt
 een zinspeeling op het voor de Venetiaanen zo ontzaglyke
 verbond van Kameryk voor, door Jakob Palma. De stad
 Venetien ondersteunt den Doge Loredano met den degen
 in de hand. De leeuw van S. Marcus, voor haar staande,
 is voorneemens Europa, door een soldaat op een' fier ry-
 dende verbeeld, aantevallen. Europa weert den slag af
 dien Venetien wil toebrengen; op het schild zyn de wa-
 pens der tegens de Republiek verbondene mogendheden.
 De zinspeeling is zinryk, de zamenstelling schoon, in-
 zonderheid heerscht veel bekoorlyks in het beeld der stad
 Venetien.

Het derde stuk van den zelven Palma, is de h. Marcus,
 die een' knielenden Doge aan Christus vertoont. Onder

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. aan zyn de Godsdienst, de Geregtheid en de Vrede, malkanderen omhelzende. Op den voorgrond ziet men 't eiland Candia, als een' vrouw voorgesteld. Het vierde is de Doge Francesco Veniero der stad Venetien verscheiden' steden vertoonende, die haar schatting brengen. Het vyfde, door Tintoret, verbeeldt een paar Doges, Christus, door engelen en heiligen begeleid, aanroepende. Het is hard en zonder werking, maar heeft schoone koppen. Het zesde boven de deur, door Palma, vertoont wederom Christus in een' glorie, nevens Maria en Marcus; twee Doges roepen hem aan, en hebben hunne patroonen, S. Hieronymus en S. Laurentius ter zyde. Het middelste zolderstuk is van Titiaan. De stad Venetien wordt daar op als een' moeder der zee voorgesteld, is met verscheiden' godheden van hemel en aarde omgeeven. Het geheel is onregelmatig, maar de beelden op hun zelve zyn schoon.

De kapel. In de kapel ziet men Christus met de Emausgangeren door Titiaan, een stuk dat veel overeenkomst heeft met dat van de kapel te Versailles, 't welk Masfon zo treflyk in 't koper gebragt heeft. Op een' kleinen trap, derwaards loopende, heeft de zelve meester S. Christoffel met een treflyk koloriet geschilderd. De tekening is niet zonder eenige kleine mislagen, maar het hoofd van 't kind Jesus voortreflyk.

Zaal van 't Consiglio de' Dieci. In de zaal van 't *Consiglio de' Dieci*, of des Raads der Tienen, heeft Antonio Aliense of Vasilachi boven de vierschaar de aanbidding der wyzen zeer middelmatig geschilderd. Op een groot stuk van Leandro Bassano ziet men den triomf des Doge Ziani over Keizer Frederik den Roodbaard. De schilder heeft daarop zig zelve, met een kraag om, onder een' der perfoonen, die een verhemelte boven een' in 't roed gekleed' magistraatsperfoon draagen, ver-

verbeeld. Het koloriet is kragtig, en de zamenstelling wel *Kerk van S. Marcus* geregeld. Op de andere zyde ziet men de vergadering van Keizer Karel V. Paus Clemens VII. en verscheiden' kardi *enz. te Venetien.* naalen, by gelegenheid van 't sluiten des vredens te Bologna, door den zoon van den vermaarden Titiaan. Het stuk is over 't geheel koel, maar heeft schoone gekarakterizeerde hoofden.

Het middelste stuk aan de zolder van Paul Veronese verbeeldt Jupiter, den blixem op de ondeugden werpende, en is een zinryke speeling op de magt van 't *Consiglio*, om alle misdaden te straffen. Twee langwerpige stukken van deezen meester, het eene Juno, die schatten over Venetien uitstort, verbeeldende. De Juno is inzonderheid schoon uitgevallen. De drie stukken boven de vierschaar, die Venetien met de eigenschappen der vryheid in de vergadering der Goden voorstellen, zyn van Zelotti in de manier van Paul Veronese. Een ovaal stuk van Paul Veronese stelt een gryzaard voor, zyn hoofd ophoudende, met een' jonge vrouw nevens hem. Beide hoofden zyn van een' treflyke uitdrukking.

De zaal *del Gran Consiglio* of des grooten Raads is de *Zaal del* plaats waar de algemeene vergaderingen des adels gehou- *Gran* den worden, die dikwyls uit meer dan duizend personen *Consiglio.* bestaan. By deezen alleen is de magt van wetten te geven, den vorm der regeering te veranderen, en de dertig *Patricii* te benoemen, die de verkiesing des Doge doen. De zaal is 169. voet lang en 79. breed. Zy behelst de voornaamste stukken der Venetiaansche historie, waaraan de beste meesters als om den prys gearbeid hebben.

Het eerste stuk ter regterhand op de zyde des troons verbeeldt den Doge Ziani nevens den adel, die, in 't klooster della Carita, Alexander III. voor regtmaatigen Paus erkennen. Op het tweede beraadslagen zy over het

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. zenden van gezanten aan Keizer Frederik den Roodbaard. Beiden zyn van Carletto Cagliari geschilderd. Op het derde, door Leandro Bassano, geeft de Paus den Doge en den adel de witte waschkaars. Het vierde, door Tintoret, vertoont de Venetiaansche gezanten, die den vrede van Keizer Frederik den Roodbaard voor Alexander III. verzoeken. Het vyfde, van Francesco Bassano. De Doge gaat by de Plaats van S. Marcus te sloop, en ontvangt den degen van den Paus. Het koloriet en de samenstelling zyn schoon. Boven het volgende venster heeft Paolo Fiamingo het vertrek van den Doge met de vloot geschilderd. De zeeslag by Pirano en by Capo d'Istria, van 't jaar 1176., dien de Doge won, en de gevangen zoon des Keizers, Otto III. voor den Doge gebragt, door Tintoret.

Zaal del Scrutinio. Boven de deur der zaal *del Scrutinio* stelt de Doge den gevangenen Prins aan den Paus voor, en ontvangt ter belooning den ring, waarmede hy zig jaarlyks aan de Adriatische zee uithuwlykt, door Andries Vicentino. De Paus staat den Prins toe naar den Keizer te gaan, en over den vrede met hem te handelen: door Palma. Keizer Frederik de Roodbaard knielt voor den Paus, en kust hem de voeten, by de kerk van S. Marcus, door Frederik Zucchero. (*)

Boven de deur in de zaal der *Quarantia civil nuova* heeft Girolamo Gambarato de aankomst des Keizers, des Pauzen, en des Dogen, te Ancona, geschilderd. De inwoonders brengen den twee eersten twee *ombrello*, of waayers

(*) De zelve historie is byna op de zelve manier, maar veel grooter, in 't Vatikaan te Rom en geschilderd. Dat deeze onderwerping des Keizers zeer twyffelagtig is, hebben wy reedsboven by een diegelyk stuk in de kerk van S. Marcus gezegd.

waayers van paauwenvederen. De Paus geeft den zynen *Kerk van S. Marcus* voor den Doge zulk een waayer gedragen. Aan het einde *enz. te Venetien.* der zaal ziet men den Paus, geevende den Doge in de kerk by Lateraan gewyde vaandels, trompetten, en een vergulden armstoel, om zig daarin by plegtige gelegenheden te laten draagen, door Aulio del Moro.

Op de linkerzyde verbinden zig de Doge en de Venetiaanen by eede tot de verovering van Konstantinopolen en Zara. Daarop volgt de belegering der stad Zara, door Andries Vicentino. Boven het andere venster brengen de belegerden de sleutels aan den Doge. Dit is een der schoonste stukken van den zoon des beroemden Tintorets. Alexius, na't vermoorden zyns vaders, Izaak Angelus Comnenus, de Venetiaanen om bystand smeekende, door Vicentino. Het bestormen en veroveren van Konstantinopolen, door Palma. De tweede verovering van Konstantinopolen, nadat de dwingeland Alexius Ducas den jongen Alexius III. had laten ombrengen, door Dominicus Tintoret. De Venetiaanen en hunne bondgenooten hielden daar verschriklyk huis, plonderden alle de kerken, roofden en vermoordden alles wat hun voorkwam, 't welk alles egter de schilder, ter eere der Venetiaanen, uit zyn stuk heeft gelaten.

In den hoek ziet men de krooning van Keizer Boudewyn te Konstantinopolen, door Francesco Basfano. Dit stuk is egter sterk opgehaald. Tegen over de vierschaar ziet men den zegen des Doge Contarini over de Genuezen, en boven den troon een verbaazend groot stuk van Jakob Tintoret, verbeeldende het paradys. Hy was oud toen hy 't schilderde, dog het blyft, voor de konst, en den arbeid aan de menigte der voorwerpen, een zyner beste stukken.

Aan

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. Aan de zolder zyn drie reyen schilderyen. Op de eerste, tegen over de kleine plaats van S. Marcus, ziet men de stad Scutari, welke Skanderbeg zo dapper tegen de Turken verdedigde, door Paul Veronese. Het voordeel van Domiano Moro op den Hertog van Ferrara behaald, van wien hy veele sloten verbrandde, door Francesco Basfano. De overwinning het zelve jaar door Soranzo op dien zelve Hertog behaald, van Jakob Tintoret. De zegen van Marcello over de Arragoniers, van den zelve. Daarop volgt een' overwinning op de Duitschers, door Francesco Basfano, en de overrompeling der stad Padua, door middel van een hooiwagen, door Palma.

Op de derde rei ter regterhand van den troon vertoont zig, eerst de verovering der stad Smyrna door Mocenigo, van Paul Veronese. De overwinning der Venetiaan en over Philippus Maria Visconti, door Francesco Basfano. De zegen van Contarini op Lago della Gardia, door Tintoret. De verdediging der stad Brescia door Barbaro. De overwinning van den zelve Barbaro over den Hertog van Milaan, door Francesco Basfano. Het inzeilen van Bembo in den Po, en de verovering van Cremona, door Palma.

Op de middelste rei, die wy tot het laaft gespaard hebben, vertoont zig Venetien op een' pragtigen troon, met de snep eener gally aan de voeten. Zy wordt van de overwinning gekroond, en is met trofeen, gevangenen, en de zinbeelden der veroverde steden omgeeven. Dit schoone stuk is van Palma. Op het groote stuk in het midden ziet men de Godin der Adriatische zee tuschen Cybele en Thetis, om de heerschappy der zee aanteduiden. Beneden zyn de Raad en de Doge, die een' kroon van olyf-takken van een gevlengelden leeuw ontvangt. Te gelyk geeven de veroverde steden haare sleutels over.

Daar-

Daarop volgt een der beroemdste stukken van Paul Veronese *Kerk van nefe*; de stad Venetien, in een edele houding, wordt door *S. Marcus* de Faam in de wolken gekroond. De Faam, de Eer, de *enz. te Venetien.* Vrede, de Overvloed, begeleiden ze, de volken zien ze met verwondering aan, en de soldaaten brengen haar zegentekenen. De vinding, de uitvoering, het koloriet, alles is voortreflyk, en doet eer aan den meester. Boven aan de muuren zyn de portraiten der Doges in een soort van fries gebragt. De meesten komen van Tintoret. De plaats van Martino Falieri, die in 1355. gevaarlyke aanslagen tegen de vryheid der Republiek gesmeed had, en deswegens onthoofd werd, is open gelaten. De overige portraiten der volgende Doges zyn in de naaste kamer.

In de *Sala dello Scrutinio* vergadert de kleine Raad, *Zaal dell' geduurende* den tyd dat de groote Raad gehouden wordt, *Scrutinio.* om zekere ledige ampten te vervullen. Men telt 'er elf schilderyen, waaronder de volgende de voornaamsten zyn. Het eerste ter linkerhand, by de groote deur, is een zeegevegt by de Dardanellen, in 't jaar 1656., door den Ridder Liberi. Het stuk heeft veel schoonheden, inzonderheid heeft men veel op met eenen naakten slaaf, die eenen Turk doodt, bekend onder den naam van *lo Schiavo del Liberi*. Het vierde is van Tintoret, en verbeeldt een gevegt en de verovering van Zara.

Op het eerste stuk ter rechterhand ziet men de belegering der stad Venetien door Pipin, zoon van Karel den Grooten. De schilder is Vicentino. Op het vierde de verovering der stad Tyrus, door Antonio Alliena. Boven de vier-schaar heeft Palma het laatste oordeel, vol van beelden en werk, geschilderd. Het ovaal aan de zolder daar boven verbeeldt de verovering van Padua by nacht, en is van Francesco Basfano. De werking van het ligt in 't donker

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. is gelukkig uitgedrukt. In 't middelste ovaal heeft Ballini de overwinning van Gradenigo in de haven van Trapani in Sicilien, en in het laatste Vicentino den zegen over de Piffaanen in de haven van Rhodus, gefchilderd.

In de *sala della Busfola* ziet men de godgeleerde deugden, door S. Marcus gekroond wordende, van Paul Veronese.

Het zolderstuk in de zaal *Capt del Configlio* is middelmaatig. De deurftukken zyn van Francesco Bassano.

Sale armate del Configlio.

Het Arfenaal beftaat uit verſcheiden kameren, *Sale armate del Configlio*. In de eene ſtaan altyd 1500. geladene geweeeren met zes patroonen, gereed ten dienſte van den Raad, om zig daarmede in geval van nood te verweeren. Drie anderen zyn vol van fabels, harnasfen, en diergelyken. In de derde zaal is boven de deur eene Maria met het kind en verſcheiden heiligen, door Palma. Men vertoont hier verder eene tekening, 6. duim hoog, verbeeldende den Euangelift Marcus. Zyn beeld beftaat uit kleine letters, en behelst zyn geheel euangelie. Een oud ſtuk fluweel, waarop menſchen te zien zyn die fluweel maaken, is een gefchenk van de Perffaanen aan de Republiek. Een klein kabinet van ebbenhout met anrieke gefneden edelgefteentens bezet, waaronder goede camées, onder anderen een ſchoon gewerkte Apollo en Daphne.

Ten einde der zaal ſtaat de volle wapenruſting van Koning Henrik IV. welke hy der Republiek, tot een bewys zynr genegenheid, gefchonken heeft. Het kabinet van oude penningen alhier is der Republiek door Pietro Morofini gemaakt. ( )

Een

(*) De beſchryving daarvan heeft Karel Patin in 't jaar 1683. te Venetien uitgegeven.

Een gedeelte van dit ruime gebouw is met koper, een *Kerk van* ander met lood gedekt. Tusschen het gewelf der beden- *S. Marcus* zaalen en het looden dak zyn de staatsgevangenisfen, waar- *enz. te* in veelen door de onuitspreeklyke hette des zomers sterven *Venetien.* of dol worden. Men zegt daarom te Venetien, dat niets schriklyker is dan *sotto i piombi* gebragt te worden. De gevangenisfen onder het Paleis zyn wegens de vogtigheid en gebrek van lucht even zo erg. De laatsten dienen tot straf, maar de bovensten alleen om in zekere gevallen de gevangenen te bewaaren. De *Prigioni nuove* zyn van het Paleis door een kleine graft afgezonderd. De brug over die graft heet *Ponte de' sospiri*, vermoedlyk omdat de misdadigers, wanneer zy daarover geleid worden, niet wel te vrede zyn.

De beroemde Plaats van S. Marcus te Venetien is byna *De Plaats* de eenige, ten minsten van die grootte, in de geheele stad. *van* Zy is te gelyk het middelpunt der karnevalsvermaaklykhe- *S. Marcus.* den, de wandeling, de plaats der koffyhuizen, de zamelplaats der vreemdelingen, der nieuwsvertellers, der kwakzalvers, des adels, in een woord, byna van geheel Venetien. Rondom loopen overdekte galleryen met arcades naar den kant der Plaats. Zy bestaat eigenlyk uit twee plaatsen, die als een winkelhaak maaken, waarvan het eene been, dat tegen het Hertoglyke Paleis floot, korter is, en *Piazzetta* heet. De groote Plaats wordt het meest bezogt, en strekt zig uit van de kerk van S. Marcus af tot aan S. Gemignano, ter langte van meer dan 300 schreeden.

De twee zuilen van graniet, die ten einde der Plaats, naar de zee aan, staan, werden in 't jaar 1174. uit Griekenland herwaards gebragt. De kapiteelen zyn wel gothisch, egter geeven zy een edel aanzien aan de Plaats. Op de eene staat een leeuw, en op de andere het beeld van S. Theo-

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. Theodorus, eertyds de patroon der Republiek, maar naderhand door S. Marcus uit zyn waardigheid verftoten.

Tusfchen deeze twee zuilen worden alle halsvonnissen uitgevoerd, waarom men te Venetien tot een spreekwoord zegt, *Guardati dell' Intercolonnio*, dat is zo veel als, wagt u, uw kop is 'er mede gemoeid. Sedert dat hier de Doge Talieri onthoofd is, houden het de Nobili voor fchandelyk tusfchen deeze zuilen doortegaan. Als men uit zee of te water van Ferrara komt, geeven deeze zuilen der Plaatsē een heerlyk aanzien.

Onder de arcades van het Hertoglyke Paleis, die op dit gedeelte der Plaats zyn, en op de Plaats zelve, vergaderen de Nobili alle ogtenden, om over hunne zaaken te fpreken. Des namiddags gaan zy aan de andere zyde, omdat dan de zon tegen het Hertoglyke Paleis fchynt. Deeze verzamelpaats wordt *il Broglio* genoemd, en, gedurende den tyd dat zig de adel daar ophoudt, gaan alle borgers en vreemdelingen heen. Men verzendt wel de laafsten niet, maar ieder is van zelven zo wys, van niet te blyven op een' plaats daar hy niets te doen heeft. De Nobili zyn voor het uiterlyke beleefd omtrent vreemdelingen, en in 't algemeen gewoon veel complimenten te maaken, alzo dat de weg is om zig te doen beminnen en om voorttekommen. Van iemant die minder beleefd is zeggen zy, *è duro di sebina*, hy heeft een ftyven rug, en zulk een menfch doet zig zelven daardoor gemeenlyk het meefte nadeel. Alzo de Nobili op *il Broglio* komen om zig vrienden te maaken, zo wil *far broglio* zo veel zeggen als om ampten kuipen. (*)

Aan

(*) Vermoedlyk komen ook de woorden *imbrogljo*, *imbrogliare*, verwarring, zig ergeas in verwarran, van de kuiperyen van 't Broglio, en zyn naderhand tot algemeene woorden geworden, die men ook by andere gelegenheden gebruikt.

Aan den zuidlyken hoek der kleine Plaats, Piazzetta *Kerk van* zyn de reeds gemelde nieuwe gevangenissen, waartoe San-S. Marcus *enz. te* Sovino de architectuur ontworpen heeft, welke op zig'zel *Venetien,* ve schoon en zuiver is, en aartig zig voordoet, maar daarin gebreklyk, dat men nooit 'er uit opmaaken zoude, waartoe het gebouw bestemd ware.

De andere zyde der kleine Plaats, tegen over het Paleis, wordt door een schoon lang gebouw beslagen, van Sansovino's architectuur. De benedenste arcades hebben dorische, die daarboven ionische zuilen. Over het geheel heerscht een manlyke en edele smaak. In dit gebouw zyn de *Procurative nuove* en de bibliotheek. De beroemde Petrarca heeft den grondslag tot de bibliotheek gelegd. De Kardinaal Besarion maakte haar een' aanzienlyken voorraad van Grieksehe handschriften, die hy in Griekenland en te Konstantinopolen verzameld had. Dit voorbeeld hebben nog eenige Kardinaalen gevolgd. Van alle de boeken die te Venetien gedrukt worden moet men hier een exemplaar leveren. Zy staat op zekere uren open, en heeft twee opzigters.

De schoone trap aldaar loopt te gelyk naar de *Procurative nuove*. Eer men in de bibliotheek komt gaat men door eene met smaak versierde voorzaal, waar een' verzameling van antieke standbeelden bewaard wordt. Zy zyn meest door twee personen uit de familie van Grimani, waarvan de een Patriarch van Aquileja, de andere Kardinaal was, aan de Republiek gemaakt. Geen van hun is levensgrootte, de meesten zyn drie of vier voet hoog, of kleiner. 'T meest schat men eenen Ganymedes en eene Leda. Eene Agrippina, een Sileën, een paar fraai gewerkte driekantige altaaren, en een basrelief boven de deur, verbeeldende de Suoveraurilia, verdienen opmerking.

Kerk van S. Marcus enz. te Venetien. king. (*) Titiaan heeft de zolder geschilderd. De bibliotheek heeft ook een goed zolderstuk.

De Munt. By de bibliotheek is de Munt, *la Zecca*, een stevig gebouw, waar alles verwulfd en voor vuur en dieven beveiligd is. De deuren zyn van yzer. De inrigting is gemaklyk, en verdient gezien te worden. Alles wat eigenlyk tot het munten behoort is beneden in de gewelven der vier zyden van de plaats verdeeld, en boven zyn de kamers en vertrekken voor het geen tot het muntwezen behoort. Van het woord *Zecca* heeft de gouden specie *Zecchino*, eigenlyk zo veel waard als een dukaat, maar die te Venetien meer dan de Hollandsche en Hongaarsche geldt, (†) haar' naam. Voor 't overige heeft de munt van buiten, wegens de drie boven malkander gestelde zuilenorders, een goed aanzien naar het kanaal toe. Sanfovino was 'er de bouwmeester van.

Het grootste stuk der Plaats van S. Marcus wordt op de zuidzyde beslagen door een' vleugel der Procurative nuove, welken tot aan de kerk van S. Geminiano loopen. De andere zyde neemen de *Procurative vecchie* tot aan het groote uurwerk, *Orologio*, in. Van vooren ligt de kerk van S. Marcus.

De

(*) Schoon deeze verzameling niet van veel belang in vergelyking van die te Rome en Florence is, kan men egter van geene een zo pragtig werk toonen als van deeze. Het is met schoon randwerk om den text en fraaye vignetten versierd. De titel is: *Statue che nell' Antifala della Libreria di S. Marco si trovano*; in 2. deelen in folio.

(†) Eene kleine Venetiaansche munt heet *Gazetta*. Men betaalde reeds in de zestiende eeuw voor een gescheven blad van geleerd nieuws eene gazeta, en daarnaar hebben de nieuwspapieren den naam van *Gazettes* gekregen.

De *Procurative vecchia* zyn een gothifch gebouw, en *Kerk van* zien 'er tegen Sanfovino's nieuwen flegt uit. Scamozzi *S. Marcus* heeft by de laaften nog een' derde order, naamlyk de ko-^{enz. te} tinthifche, gebragt, waardoor 't een der fchoonfte ftukken *Venetien.* der bouwkunde geworden is die men zien kan. Onder de arcades is het eene koffinhuis naaft het andere. Hun getal is zeer groot, en zy zyn des avonds allen vol, alzo de Venetiaanen alle avonden op de Plaats van S. Marcus komen, en den tyd zeer ledig doorbrengen. Agter de meefte koffyhuizen zyn kleine kabinetten, voor zulken die niet by 't overige gezelfchap willen zyn. In de karnaval wagt men hier op het uur dat de fchouwfpelen beginnen. Goldoni heeft deeze gewoonte der Italiaanen in zyn blyfpiel *la Bottiga di Caffè* afgefchilderd. In de *Procurative* zyn eenige goede fchilderyen, inzonderheid portraiten, van Titiaan, Tintoret, en andere meefters uit die fchool.

Over de kerk van S. Marcus ligt die van *S. Geminiano*, *S. Gemi-* die van een' goede bouworder is. Zy heeft, om de Plaats *niano.* regelmaatiger te maaken, veel van haar' grootte verloren. De Doge komt jaarlyks in omgang in deeze kerk, en be- looft telkens een nieuwe kerk, uit hoofde der gedaane fchade, te doen bouwen; maar alzo 'er nooit een tyd be- paald wordt, blyft het altyd agter.

De groote klokrentoren op de Plaats van S. Marcus is *De toren,* 318. voet hoog, en heeft een gemaklyken trap, dien zelfs muilezels beklimmen kunnen. Men geeft den torenwagter beneden een' kleinigheid, maar vindt zig ryklyk door het heerlyke uitzigt beloond. Men ziet naar de laagte op de ftad, die als op het water dryft, en over die heen naar den eenen kant in de ruime zee, en naar den anderen op het vaste land. De houten vergulde engel op den toren, die tot een windwyzer dient, is 14. voet hoog. Op de gallery deezer torens heeft de beroemde Galilei in tegen-

Wyk van S. Marcus te Venetien. woordigheid van den Doge en veelen van den adel starrenkundige waarneemingen gedaan.

Op de Plaats voor de drie groote boogen der kerk van S. Marcus staan drie bronzen voetslukken, waarin drie stokken of mastboomen zyn. Op feestdagen worden daar vaandels met goud geborduurd op gestoken, waarop de wapens der drie koningryken, Cyprus, Candia, en Negroponto, welken de Venetiaanen eertyds bezeten hebben, gesikt zyn.

DE WYK VAN S. MARCUS.

Zonder ons aan de gewoone verdeeling der stad in zes wyken (*) te binden, zullen wy de merkwaardigheden in die order, in welke 't den vreemdeling het gemaklykst is ze te bezien, zonder veele omwegen te behoeven te doen, beschouwen. Na de Plaats van S. Marcus en de daarop staande gebouwen, die het middelpunt, en te gelyk het voornaamste der stad zyn, volgt de Wyk van 't Marcus volgens haare ligging het eerst. Zy is als een half eiland, op drie zyden door het groote kanaal omgeeven, en begrypt omtrent het eigenlyk *Sestier di S. Marco*.

S. Zacharia.

Agter de kerk van S. Marcus trest men die van S. Zacharias aan. (†) Het klooster daarby is reeds in de negende eeuw gestigt, en de Benediktyner nonnen moeten haar adeldom bewyzen. De Doge gaat alle paaschen in om-

(*) Zy worden genaamd, *Sestier di S. Marco*, *Sestier di Castello*, *Sestier di Canareggio*, *Sestier di S. Paolo*, *Sestier di S. Croce*, en *Sestier di dorso d'oro*.

(†) Niet ver van daar ligt altyd eene gally zeilrede, bemand met honderd roeilaaven, en *la Fressa* genoemd. Zy is als het kweekschool der gallylaaven.

omgang naar deeze kerk, en maakt der Abdesse een kom-*Wyk van*
pliment. De voorzyde is van marmer, en in antiëken *S. Marcus*
smaak. Het standbeeld van S. Zacharias is van Alexan-
der Vittoria, die in de kerk zelf een aartig, en met de *te Vene-*
beelden der schilder- beeldhouw en bouwkonst versierd *tiën.*
gedenkteken bekomen heeft. Onder zyn beeldtenis staat
zyn naam, en,

Qui vivus vivos duxit e marmore vultus.

Op het andere altaar ter linkerhand ziet men eene Maria met het kind in een' armstoel, en aan haar voeten een' engel met een viool en eenige heiligen. Dit is het beste stuk dat van de hand van Giovanni Bellini, den vader der goede koloristen, is overgebleven, en in 't jaar 1505. geschilderd. Het koloriet ziet 'er frisch uit, en in de koppen heerscht veel verscheidenheid. In de sakristy is een beroemd stuk van Paul Veronese. Het verbeeldt Maria met het kind en Josef, de kleine Joannes van S. Franciscus, die zyne wonde toont, by de hand; boven dat ziet men ook S. Catharina en S. Hieronymus. Het koloriet en het karakter in de hoofden zyn meesterlyk, en de kleederen wel geworpen. Het benedendeel des stuks is over 't algemeen schoon, alleen schynt de Maria wat te hoog gezet te zyn. Het profiel van S. Catharina heeft veel bekoorlyks, en het kapsel in den Italiaanschen smaak staat haar voortreflyk.

La Pietà ligt aan de Riva degli Schiavoni, en is een *La Pietà.*
hospitaal voor vondelingen, dat door eenige edellieden en
kooplieden bestierd wordt. Het hoofdaltaar praat met
marmer en ander hard gesteente. De Besnydenis is van
de hand van Palma. De meisjes uit dit hospitaal wor-
den inzonderheid voor de muziek opgebracht. Men kan

Wyk aan S. Marcus te Venetien. hier alle zaterdagen en zondagen voor niets de schoonste muziek komen hooren, die door deeze meisjes, op allerlei instrumenten, zonder hulp van eenig' mansperfoon, gespeeld wordt.

S. Sepolcro. In de kerk *S. Sepolcro* ziet men een soort van marmeren hemel, in de gedaante van 't heilige graf. De biegtvader der nonnen woont niet ver van daar, en wel in het huis waar Petrarca woonde, toen hy zig te Venetien als gezant van Milaan onthield.

Paleis Cornaro. *Palazzo Cornaro della Casa grande* ligt aan 't groote kanaal, en is van de bouwkonst van Palladio. Beneden heeft het gantsche gebouw in de langte een' voet van boeren werk, waarop ionische en korinthise zuilenorders boven malkander staan. De zuilen zyn niet zeer hoog, weshalven de bovenste komjs onder het dak naar evenredigheid veel te groot schynt. Het Paleis *Mocenigo* ligt aan het einde van 't kanaal, waar de wedvaarten der gondels gemeenlyk eindigen, en niet ver van daar het theater *S. Samuel*, 't welk, gelyk de overige Venetiaansche theaters, dien naam heeft naar de digt bygelegene kerk.

S. Stefano. De kerk van *S. Stefano* verdient om haare schoone graftekens bezogt te worden. Boven de deur ziet men dat van Domenico Contarini. Een ander van den Doge Andreas Contarini, onder wiens regeering de Venetiaanen in 't jaar 1380. het eerst gebruik van grof geschut maakten. Midden in de kerk ziet men de zegentekens van Francesco Morosini, die den Turken Morea afnam. Boven de deur gaande naar *S. Vitale* staat het beeld van Alviano, een' Venetiaansch' held, die om zyn braaf gedrag tegen de bondgenooten van Kameryk tot den adelftand verheven werd. Op de binnenplaats des kloofers ziet men goede schilderyen op natten kalk van Pordenone. Het grafteken van den geneesheer Viviano Viviani, van den schil-
der

der Ridolfi, die de leevens der Venetiaansche schilders in *Wijk van*
 't jaar 1648. uitgegeven heeft, dat van Novello da Car-*S. Marcus*
 rara, en van anderen. Deeze Novello was de laatste Heer *te Vene-*
 van Padua, en op zyn graf staan maar de letters N. P.
 en T.

By deeze kerk ligt het Paleis *Pisani*, waarin de Pro-*Paleis*
 curator Almore Pisani een' bibliotheek gestigt heeft, die *Pisani*.
 weeklyks driemaal voor ieder open staat. De Doge Pifa-
 ni, die in 1740. regeerde, was het hoofd van dit huis,
 dat onder de ryksten van Venetien behoort. Daar is een'
 schoone verzameling van schilderyen. De familie van Da-
 rius op de knien voor Alexander, door Paul Veronese. De
 meester had dit stuk, gelyk men verhaalt, opgerold onder
 zyn bed gelaten, nadat hy in 't Paleis der familie van Pi-
 sani, die hy veel verpligting had, zyn verblyf gehouden
 had. Het stuk is voortreflyk, al is het kostuum niet juist
 in agt genomen. De handeling geschiedt buiten de tent
 voor eene gallery, welker bouwkonst op haar zelve goed-
 keuring verdient. Alexander is te jong, en heeft wel fy-
 ne, maar geene edele trekken. Het stuk bestaat uit twee
 groepen, die gelukkig t'zamen verbonden zyn. De eene
 is Alexander met zyn gevolg, en de andere de familie van
 Darius, die den eersten door een' treflyk geschilderd' oud'
 man wordt aangeboden. Statira en haar dogter, die veel
 bevalligheden bezit, hebben het hair op de Italiaansche
 manier opgebonden. Het koloriet is gemeenlyk schoon en
 natuurlyk. Allenthalven toont de konstenaar veel kennis
 van de houding en het helder donkere: het behoort met
 regt onder zyn' beste stukken. In een andere kamer vindt
 men een groot stuk van Piazzetta, 't welk tot een weer-
 gade van 't voorige dienen zou. Het vertoon Alexander,
 dien het gezigt van den vermoorden Darius smert.
 In eenige koppen heerscht veel uitdrukking, maar die

Wijk van S. Marcus te Venetien. van Alexander is niet wel uitgevallen. Het koloriet is niet natuurlijk, en 't kostuum niet in 't oog gehouden.

S. Fantino. De architectuur van de kerk van *S. Fantino* wordt gehouden van Sansovino te zyn. Zy heeft schoon marmer en ingelegd werk. Een stuk boven de deur, en de doode Christus op een altaar, zyn van Palma.

Scuola di S. Fantino. De *Scuola di S. Fantino* behoort aan een' broederschap, die den ter dood veroordeelden moet bystaan. (*) Zy hebben een' fraaye kerk, welker altaar van toetssteen, en met bronzen standbeelden van Alesandro Vittoria versierd is. Op het altaar der bovenste kapel is eene Maria met Hieronymus, van Tintoret. (†) De zolder behoort tot de beste werken van Palma, en stelt een' hemelvaart van Maria voor, waarin de beeldenissen van Titiaan, Vittoria, Palma, en zyne vrouw, gebragt zyn. Van de zelve hand zyn de agt stukken aan den wand uit het leeven van S. Hieronymus.

S. Luca. *S. Luca* ligt in 't middelpunt van Venetien. Het altaarstuk getuigt van de konst van Paul Veronese. Lukas, na dat hy 't in den hoek staande portraït van Maria geschilderd had, beschouwt haar met bewondering in eene glorie, en rust op zynen os. De twee stukken ter zyde zyn van Benefatto, een neef van Paul Veronese. Op het eene, verbeeldende het heilige avondmaal, is de bekende Pietro Arcino, staande, met een baard, afgebeeld. Hy ligt in deeze kerk begraven; maar men heeft zyn gedenkte-

(*) *Scuola* wil te Venetien zo veel zeggen als eene broederschap, diergelyken 'er veelen zyn. Zy komen op zekere dagen om den godsdienst te verrigten by malkander, en hebben gedeeltelyk loflike inzigten by hunne stigtingen gehad.

(†) Augustus Caracci heeft dit stuk in plaat gebragt.

teken by het herbouwen weggenomen, (*) schoon ande-^{Wijk van} ren beweeren, dat hy, als een godloos mensch, in 't ge-^{S. Marcus} heel niet in de kerk begraven is. Men kan dit stuk niet ^{te Vene-} beslissen, alzo geen van de oude graven by 't verhoogen ^{tiën.} van de vloer der kerk overgebleven is. Daar onder was ook dat van drie geleerden, da Cagli, Lodewyk Dolce, een treurspeldigter, en Ulloa, die 't leeven van Keizer Karel V. beschreven heeft. Zy konden by hun leeven malkander nooit verdraagen, maar stierven zo arm, dat zy in een het zelve graf gelegd werden. Hier ligt ook de schilder Karel Loth begraven. Onder zyn borstbeeld, van wit marmer, leest men:

Job. Carl Loth Bavarus, suorum temporum Apelles, ob virtutem penicilli, ab Imp. Leopoldo nobillum ordini aggregat. umbram mortis depingere cepit. d. 6. Oct. 1698.

Het Paleis *Grimani* by deeze kerk staande is van de bouworder van San Michele. Het heeft drie korinthische zuilenorders boven malkander, maar byna al te veel openingen.

De kerk van S. Salvatore, door een beroemd bouwmeester ^{S. Salva-} Tullio Lombardi (*) ontworpen, behoort onder de ^{tore.} merkwaardigsten der stad. Het hoofdaltaarstuk is van Titiaan, en de Verkondiging op een ander altaar wordt voor een zyner beste stukken gehouden. Hy was zelf zo wel over zyn werk voldaan, dat hy, tegens zyne gewoonte, *Titianus fecit* 'er onder zettede. Kornelis Cort heeft het stuk in plaat gebragt. De kerk heeft in haare gedenkstuk-
ken

(*) Zyn grafchrift is boven onder 's artikel van Arezzo gedagt.

(†) Zyn beeldrenis staat binnen op de plaats des kloosters.

Wyk van S. Marcus ken goede standbeelden van Sansovino, Vittoria en Cambrina Cornaro, Koningin van Cyprus. Dat van den Doge Veniero, in 1556 overleden, heeft een paar standbeelden van Sansovino. De twee gedenktekens der beide Doges uit den huize Priuli zyn niet min pragtig. De meeste vreemdelingen woonen in de nabuurschap deezer kerk en van Ponte Rialto.

Ponte Rialto.

De *Ponte Rialto* is een der merkwaardigste stukken der bouwkunde te Venetien, en ook buitenslands bekend. Deeze brug bestaat uit een enkelden boog, die 89. voeten wyd is, en is uit groote gehouwen steenen van Istria gebouwd. Zy is zo breed, dat de winkelkraamen aan beide zyden staande den doorgang niet verhinderen. De middelste straat is de breedste, en agter die is ter wederzyde nog een andere tusschen de kraamen. Men komt aan de straten langs schoone trappen aan de eindens der brugge. De kraamen bederven de schoonheid van deeze anders pragtige brug, schoon zy ook van den zelven Istrischen steen zyn. Midden op de brug staat een groote boog met vier beelden, door Campagna vervaardigd, naamlyk van Maria, den Engel Gabriel, S. Marcus, en S. Theodorus, die patroonen der Republiek zyn. De brug is op 't einde der zestiende eeuw gebouwd.

Het Duitse huis. Niet ver van Ponte Rialto ligt het Duitse Huis, *Fondaco de' Tedeschi*, dat, in den tyd toen de Republiek nog den handel der speceryen had, het magazyn der Duitse kooplieden was, van waar zy hunne waaren door Duitschland vertierden. Tegenwoordig dient het voor winkelkraamen aan eenige kooplieden, en is de beurs waar zy daaglyks vergaderen, om over hunne zaaken te spreken. De schilderyen, die van Titiaan, Tintoret en anderen waren, hebben zeer geleden. Het gebouw is schoon

schoon en ruim. Ook is 'er een regtbank in voor koopmanszaaken, die uit drie Nobili bestaat.

HET OOSTELYKE GEDEELTE DER STAD,

TUSSCHEN PONTE RIALTO

EN HET

ARSENAA L.

De kerk *de' Miracoli* is van binnen en buiten met mar-S. *Miramer* bekleed. Onder het orgel zyn twee marmeren kinde-*coli*. ren, die van Ravenna naar Venetien gebragt zyn, en voor het werk van Praxiteles uitgegeven worden.

By de kerk wordt het huis van Titiaan, den grootsten meester der Venetiaansche school, vertoond.

Op de plaats voor de kerk *S. Giovanni e Paolo* ziet men het eenige standbeeld te paard dat in de stad is. Het is door Andries Verrochio in brons gegoten, en verbeeldt den Generaal Colleone van Bergamo. Onder het beeld ziet men het spreekende wapen, dat uit drie *vesiculi* bestaat, tegens alle eerbaarheid, afgebeeld. Het piedestal is met zes kolommen versierd. Over 't geheel is het gantsche gedenkstuk middelmaatig uitgevoerd.

De kerk *S. Giovanni e Paolo* behoort onder de merk-S. *Gio-* waardigsten der stad. Het hoofdaltaar inzonderheid is omvanni e zyn schoon marmer bezienswaard. Het tabernakel rust op *Paolo*. tien zuilen, en twee engelen draagen ieder een reliquie- kastje. In de tweede kapel ter linkerhand hangt het beste stuk van Titiaan te Venetien, dat eenige maalen in plaat gebragt is. Het verbeeldt den marteldood van Petrus Martyr, een Dominikaan, en is vol uitdrukking en een leevendig koloriet, dat egter wat geleden heeft. Boven de
fa-

*Het oost-
lyke ge-
deelte van
Venetien.*

fakristy is het gedenkteken van Titiaan, dat uit zyn borstbeeld en die der twee Palmaas bestaat, die slegt gewerkt zyn, waarboven Palma twee faamen op trompetten blaazende geschilderd heeft.

De kapel der Roozenkrans heeft een schoon altaar, omgeeven met de vyftien geheimenissen der Roozenkrans in basrelief. De beelden komen van de hand van Vittoria en Campagna. Tegen over het altaar ziet men een groote kruisfiging van Tintoret. Van den zelven meester is ook het zolderstuk, verbeeldende Maria in den hemel onder verscheiden' heiligen. De andere zolderstukken, en de vyf stukken op de linker zyde in de andere rei, zyn van Palma, die voor een' der beste meesters uit de Venetiaansche school na Titiaan verdient gehouden te worden.

Als men uit deeze kapel weder in de kerk komt, vindt men in de tweede kapel des kruisgangs Maria, S. Dominicus en andere heiligen, aan de voeten der heilige Drie-eenheid. Leandro Basfano heeft in dit stuk een beter ordonnantie, maar niet zo goed een koloriet gebruikt, als Jakob Basfano gewoon was. In de eerste kapel naar den kruisgang ter regterhand heeft Piazzetta aan de zolder het opneemen van S. Dominicus in den hemel geschilderd. Men ziet, dat de meester tot zulk een uitvoerig werk niet geschikt was; het ligt is te verstrooid, het koloriet niet natuurlijk, en het geheel kwaalyk geordonneerd. Beneden ziet men egter eene schoone groep van Dominikaanen.

In de vierde kapel ter regterhand ziet men van Leandro Basfano een mirakel van twee Dominikaanen, die op de zee wandelen. Hy heeft zig zelven daarby in een witten mantel gefchilderd. In de derde is een krucifix, met S. Magdalena en S. Lodewyk, een van de beste stukken des Ridders Liberi. In de eerste, Maria omringd van heiligen, door Jan Bellino. Men ziet daar de eerste sporen

ren van het door dien meester tot volmaaktheid gebragte *Het oost-
lyk ge-
deelte van
Venetien.*
koloriet.

Zeventien Doges en veele andere beroemde lieden zyn zo wel in de kerk als in het klooster begraven. Aan vier heeft de Republiek standbeelden op hunne grafsteden doen oprigten, alleen is het jammer dat zy maar van hout zyn. Het gedenkteken van Loredano is van een' schoone architectuur. Zyn standbeeld is van Campagna. Twee andere beelden stellen de krysmagt van Venetien en het verbond van Kameryk, en nog twee anderen de Overvloed en de Vrede, voor. Loredano verschoonde zyn' eigene zoonen niet, toen het vaderland door 't gemelde bondgenootschap tot het uiterste gebragt was. Het gedenkteken van den Doge Valieri is ook schoon. Elf dagen na zyn' verkiezing behaalden de Venetiaanen in 't jaar 1656. een aanzienlyke overwinning op de Turken by de Dardanellen.

Ben byzonder gedenkteken is 'er voor de huid van den ongelukkigen Marco Antonio Bragadeni, die zig binnen Famagusta in Cyprus, in het jaar 1571. lang op het dapperst tegens de Turken verdedigde, en na 't veroveren der stad op last van Mustafa, tegens zyn gegeven woord, leevendig gevild werd. Mustafa deed de huid met stroo vullen, door de stad op een koe omryden, en naar Konstantinopolen brengen, waar de broeder des ongelukkigen ze voor een groote somme koft. Boven de deur der sakristy ziet men het beeldtenis van Titiaan en de beide Palmaas.

In de eetzaal van het daartoe behoorende Dominikaaner klooster bewondert men een vermaard stuk van Paul Veronese. Het verbeeldt de maalyd van Christus by den Fariseer, en beslaat een geheelen muur. Het koloriet is ongemeen frisch gebleven. De zamenstelling, de architectuur,

Het oost-lyke gedeelte van Venetien. tuur, de werking van het geheel, in een woord alle goede eigenschappen van een schildery, zyn daarin op een gelukkige wyze t'zamen verbonden.

Scuola di S. Marco. De kerk der *Scuola di S. Marco* ligt zeer naby de voorrige kerk, en is wegens de schilderyen van Tintoret bezienswaardig. De voorzyde was reeds in 't jaar 1490. gebouwd. Zy heeft goede beelden van Bartolomeo Bergamasco en Tullio Lombardo. Het stuk van 't hoofdaltaar, door Palma, vertoont Christus in een glorie, zendende den h. Marcus, die tusfchen de Apostelen Petrus en Paulus staat, door een' engel palmtakken toe. Het stuk is beter voor het koloriet dan voor de zamenstelling. Ter linkerzyde des altaars wordt S. Marcus heimelyk uit zyn graf genomen, een kragtig stuk van Tintoret. Op een ander stuk van den zelven wordt het lyk in 't geheim vervoerd. De werking van het licht is zonderling, anders is het stuk zeer zwart geworden. Het fchip, waarop het lichaam gebragt is, moet een geweldigen storm verduuren.

Agter in de kapel ziet men een der beste stukken van Tintoret, zo voor het koloriet, als de tekening en zamenstelling. Het verbeeldt het lyden eens slaafs onder de Turken, tot wiens verlossing S. Marcus uit den hemel komt. De hoofden zyn in Titiaans smaak, maar kragtiger gefchilderd.

In het huis daarby, of het zogenaamde *Albergo* der Broederfchap, ziet men een fchoonen ftorm van Giorgione: het licht komt wel van een blixemftaal voort, maar het koloriet is egter te rood, en de agtergrond te zwart. In de zelve zaal heeft Gentilis Bellini, Titiaans meefter, S. Marcus, te Alexandrien predikende, afgebeeld. De zamenftelling is goed, dog droog gefchilderd.

De kleine kapel in den tuin des kloosters van *S. Fran-* *Het oost-*
cesco della Vigna ligt, zo men wil, op de plaats, waar delyk ge-
 h. Marcus, op zyn' reis van Aquileja naar Rome, van *deelte van*
 een' engel de woorden, *Pax tibi, Marce Evangelista* *Venetien.*
meus, hoorde, welken hedendaags het devies der Venetiaa- *S. Frau-*
 nen uitmaaken. De grootfche voorzyde is van Palladio *cesco della*
Vigna.
 ontworpen. Zy is van roomfche bouworder, geheel van
 marmer, en met twee groote bronzen beelden van Aspetti,
 een Paduaan, versierd. Van binnen ontbreekt het niet aan
 beelden en basreliefs van Vittoria, en aan fchilderyen van
 Paul Veronefe, Titiaan en Palma.

In de vyfde kapel ter flinkerhand ziet men een heilige
 familie met *S. Catharina* en *S. Antonie*, van Paul Verone-
 fe. Het fchoone koloriet wordt door de vogtige zeelugt,
 die den fchilderyen te Venetien zo fchadelyk is, zeer be-
 dorven. Onder den predikftoel ziet men een miniatuur-
 ftukje van *Santa Croce*, verbeeldende het martelaarfchap
 van *S. Laurentius*, met beelden in Raphaëls fynaak. De
 Opftanding in de vyfde kapel ter regterhand is van Paul
 Veronefe. Onder de grafsteden van eenige Doges en an-
 deren is ook dat van Mattheus Bafsi, ftigter der Kapucy-
 nerorder, die in 1552. overleed.

Het Paleis *Grasfi* heeft een aanzienlyke verzameling van *Paleis*
 fchilderyen. Eene *Venus* van Titiaan, in de ftelling der *Grasfi.*
Florentynfche, maar beter bewaard. Het zou een' meefte-
 res eens Hertogs van Ferrara zyn. De fchaakting van Euro-
 pa in een lieflyk koloriet van Paul Veronefe: het hoofd-
 beeld is bekoorlyk. *Diana* en *Afteon*, van den zelven.
 Het bad van *Bethesda*, van den zelven. De handeling is
 alleen maar aan eene zyde, anders heeft het ftuk groote
 fchoonheden. De gelykenis van den balk en de splinters
 in 's broeders oog, een bevallig gekleurd ftuk van *Dome-*
nico Feti. Twee onde koppen van *Van Dyk*, in zyn'
 eerste

eerste manier. De Schilderkonst, Delila met Simfon, en S. Cecilia, drie kragtig geschilderde stukken, met wat slyve gewaaden, door Guercino. Eene vrouw met een vrugtmant, uit de school van Raphaël. De maalyd by de Farizeer, van Rubens, waarin de Magdalena wel goed gekleurd, maar van geen edel karakter is. Een klein cupidoorje van Guido. David met het hoofd van Gollath, kragtig geschilderd van Guercino. De triomf van Galathea, een langwerpig stuk in den styl der oude basreliefs, van Schiavone. De naakte vrouwenbeelden zyn zeer wel gekleurd.

HET ARSENAAL, EN DE NABUURSCHAP.

*Het Arse-
naal enz.
te Vene-
tien.*

Het Arsenaal te Venetien maakt een byzonder, met hoo-ge muuren en torens omgeeven eiland uit, dat omtrent 300. vademen in 't vierkant heeft. Hier worden de oorlogschepen, de gallyen, het geschut, en alles wat tot den Kryg en de zeemagt behoort, bewaard. De staat onderhoudt hier gestadig omtrent 2000. menschen, die bezig zyn met het geen tot de zeemagt betrekking heeft, en deels het oude herstellen, deels nieuwe dingen maaken moeten. Het behoort onder de voornaamste merkwaardigheden van Venetien, en is met des te grooter opmerkzaamheid te bezigtigen, omdat men hier alles by een vindt, het geen tot de zeemagt behoort, vooral als men geene gelegenheid gehad heeft om andere groote arsenaalen, als te Toulon, Brest, of Portsmouth te zien. Het ligt aan het oostlyke einde der stad, en werd in 't jaar 1312. zeer vergroot. (*)

De (*) Galeci, de beroemde wiskundige, spreekt 'er reeds in 't jaar 1688. in zyne gesprekken over de beweging met bewondering van.
Een

De Venetiaanen verbeelden zig veel van hun arsenaal; *Het arsenaal enz. te Venetien.* zy hebben 'er egter te groote gedagten van, als zy het als een voormuur voor Italien, ja zelfs voor de geheele Christenheid tegens de Turken houden. De torens worden bewaakt, en hebben klokken, die malkander alle uren des nagts tekens, en den patronilles berigt geeven, wat 'er voorvalt, om brand, overrompelingen, of verloop van 't krygsvolk, voortekomen. Van den hoogen toren in 't midden des arsenaals moet de wagt den anderen alle uren toeroepen, om te zien of zy wakker zyn. Het is een vreemdeling geoorloofd het arsenaal te bezien; indien hy egter al te dikwyls komen, en alles te naauwkeurig onderzoeken wilde, zou hy ligt agterdogt verwekken, en hem de intrede ontzegt worden kunnen.

Het arsenaal heeft twee ingangen, een' van den landkant, van wien zig allen, welken 'er iets in te verrigten hebben, bedienen, en den anderen van den zeekant voor de schepen. De laatste wordt door twee torens verdedigd, tusfchen de welken een ophaalbrug is. Onder de brug zyn zwaare getraliede deuren van eikenhout, die niet eerder geopend kunnen worden dan na dat de brug opgehaald is. Zy wordt des nagts sterk bewaakt.

Van den landkant komt men in 't arsenaal over een brug, die mer agt marmeren standbeelden versierd is. Het portaal is in 't jaar 1475 door Hieronymus Campagna, een' bouwmeester van Verona, ontworpen. Men ziet 'er den

ge-

Een verstand dat de beschouwing bemint, zegt hy, vindt veel gelegenheid, by het verschillende werk dat hier verrigt wordt, zyne opmerkzaamheid te oefenen, en op nieuwe uitvindingen te komen. Veelligt deed hy hier zyne proeven over de sterkte en den wederstand van het hout, welken voor hem nog niemand gedaan of betkend had.

Het arsenaal enz. te Venetien. gevleugelden leeuw van S. Marcus, en een paar antieken, welken, volgens het opschrift, de Venetiaan en uit de Levant gebragt hebben.

Het eerste dat een' vreemdeling in 't arsenaal vertoond wordt, is de fabriek van anker- en andere touwen, *la Tana*, die van 't overige arsenaal afgezonderd ligt. Daarop volgt de zeilfabriek, waar veel wyven, die daaglyks 14. Venetiaansche *soldi* bekomen, aan 't werk zyn. In de zaalen daar zy arbeiden zyn geene mans, buiten den opzigter. De geschutgieterij is aanzienlyk. Zy is sedert veele jaaren als erflyk onder het opzigt der familie van Alberghetti, waaruit verscheiden bekwaame ingenieurs voortgekomen zyn, die de Republiek gediend hebben. Zy hebben een werktuig ontworpen om de loopen der kanonnen te booren, waarvan het rad 20. voet in de middellyn heeft, de boor dryft, en te gelyk den loop, naar maate de boor dieper komt, voortschuift. Veel smids zyn gestadig bezig, om het noodige werk, waartoe het yzer van Brescia komt, voor 't arsenaal in gereedheid te brengen. Daar zyn verscheiden magazynen vol van kanonnen, mortieren, bombes en kogels. Eenigen der oude kanonnen zyn zo wyd, dat 'er een paar jongens in kruipen kunnen, maar, alzo zy tot niets dienen, worden zy van tyd tot tyd vergoten. Men zegt dat 'er 6000. kanonnen zyn, waaronder 200. van brons, die van 20. tot 30. pond schieten.

Boven het magazyn zyn zaalen, waar de Republiek groote heeren, als zy het arsenaal bezigtigen, onthaalt. Toen Koning Henrik III. van Frankryk hier was, bouwde men gedurende dien tyd eene gally, en liet ze van stapel loopen. De Hertog van York werd hier in 't jaar 1764. hier laatst onthaald. De Republiek had voor hem veel toefstels gemaakt, de Bucentoro werd in 't water gelaten, aan alle de fabrieken waren meerder menschen, die netjes gekleed

kleed waren, en alles was zo ingerigt, dat de Hertog van *Het arse-*
 elk werk het voornaamste bezien konde. Hy was 'er *zонаал enz.*
 voldaan over, dat hy over de 200. dukaaten aan drink- *te Vene-*
 gelden uitdeelde. Het arsenaal te zien kost gemeenlyk een *tien.*
 of twee dukaaten, schoon men maar eene kleinigheid geeft,
 aangezien men op zo veel' plaatsen gebragt wordt, en
 overal iets geeven moet.

De zaalen waar de snaphaanen, pistoolen, degens, en
 harnasfen bewaard worden, zyn wel onderhouden, en
 genoegzaam voorzien om een taamlyk heir daarmede te
 wapenen. Men ziet 'er de wapenen van den ongelukkig-
 gen Bragadino, en de beeldtenisfen van andere krygshel-
 den, wier gedenktekens men ook hier en daar op de to-
 tens van 't arsenaal aantreft. De Republiek heeft ze den
 Graave van Konigsmark, den Maarschalk van Schulen-
 burg, en anderen veldheeren, ter gedagtenisfe doen oprig-
 ten. De Venetiaansche adel dient liever ter zee, waarom
 de Republiek haare landmagt meest den adel van het vaste
 land, *Terra firma*, of vreemdelingen, moet aanvertrou-
 wen. In een' byzondere zaal staan verscheiden' modellen
 van vestingen, onder anderen dat van 't eiland Corfu,
 't welk als de sleutel der Adriatische zee te beschou-
 wen is.

De schepen en gallyen worden onder verdekken ge-
 bouwd, die in 't Venetiaansch *Squert* heeten. Eenigen
 kunnen, naar dat men in 't bouwen vordert, hooger ge-
 maakt worden. Daar zyn altyd schepen, die men aan-
 bouwt, op de werven, welken, door dit middel, eenige jaa-
 ren kunnen blyven liggen, zonder door zon of regen na-
 deel te lyden. In 't jaar 1766. telde men omtrent der-
 zig schepen in 't arsenaal, die ten deele klaar, ten deele
 begonnen waren, ten deele hersteld werden. Eenige sche-
 pen en gallyen zyn gemeenlyk ten dienste der Republiek

Het arse- in zee. (*). Drie *Peotoni* of vergulde sloepen worden op
naal enz. feestdagen gebruikt, om den Doge en zyn gevolg met staat-
ze Vene- sie naar de kerken te brengen.
tien.

De Bucen-
toro.

Het vermaardste van alle deeze schepen is de *Bucen-
toro*, (**) 't welk de nieuwsgierigheid der reizenden voor-
al op zig trekt. Het is een bark, 107. voet lang en 22.
breed, en wordt by het trouwen der Adriatische zee ge-
bruikt. De tegenwoordige *Bucentoro* is 'in 1728. ge-
bouwd, en kan mischien een' eeuw duuren. In het on-
derste verdek zyn op elke zyde zes en twintig riemen, en
op het tweede is een groote kamer, zeer met snywerk,
verguldsfels, en spiegels versierd, en met donkerrood flu-
weel bekleed. Het beeldwerk verbeeldt de eigenschappen
der deugden en jaargetyden. (***) Ten einde der kamer
staat de stoel of troon des Doge, rondom zitten de Raads-
heeren en vreemde staatsdienaars. De *Bucentoro* wordt
den avond van hemelvaartsdag uit het arsenaal gehaald en
naar de Plaats van S. Marcus gebragt, en blyft daar nog
eenige dagen na de plegrigheid ten anker liggen.

Voor de masten is een byzonder werktuig in het arse-
naal. Het timmerhout ligt onder verscheiden' verdekken,
maar

(*) De laatste hachlyke omstandigheid der zaaken, uit hoofde van
den oorlog met Rusland en de Porte, zal hier vermoedlyk eenige
veranderingen in gemaakt hebben.

(**) Sanfovino zegt, dat dit verbafterde woord van *Ducentorum* af-
komt, om dat het bevel luidde, dat 'er een schip voor 200. man-
nen, *navilium ducentorum hominum*, gebouwd moeft worden.

(***) Men verikoopt den vreemdelingen een klein gedrukt berigt
van eenige vellen, dat niet alleen het beeldwerk, maar ook de hi-
storie des *Bucentoro's* beschryft met de plegrigheid van het trouwen
der zee, alles in den opgeblazenen en wydloopigen styl der Italiaa-
nen. Het heeft ten titel, *La nuova Regia sull' acque nel Bu-
centoro*.

maar in het water, waardoor veel plaats uitgewonnen wordt. Voor alle andere dingen, als salpeter, buskruid, zeilen, ankers, touwen, pek, en zo voorts, zyn grootemagazynen. *Het arse. naal enz. te Venetien.*

S. Pietro, de kerk van 't Patriarchaat, heeft een' aarti-ge gedaante, en een' schoone marmeren vloer. Het hoofdaltaar deed de Raad, als een' gelofte wegens den Turkschen oorlog op het eiland Candia, in het jaar 1649. bouwen. Het is geheel van marmer en met standbeelden versierd, waarvan eenigen de reliquien van *S. Laurentius Justiniani*, eersten Patriarch van Venetien, draagen. Het stuk van *Joannes den Euangelist* is uit den laatsten tyd van *Pais Veronese*. In de kapel des linker kruisgangs heeft *Giordano* de zielen in 't vagevuur geschilderd, die *Maria* aanroepen. Het koloriet valt in het violette; anders zyn 'er schoone koppen in.

In de doopkapel heeft *Guido* de boetvaardige *Magdalena* verbeeld, schoon in een' wat groenen toon. Op het altaar van alle de heiligen is een mozaïek van *Erminio Zuccato*, naar een karton van *Tintoret*. De Patriarch van Venetien heeft het regt, by plegtige verrigtingen in deeze kerk een' roode muts te draagen, al is hy geen *Kardinaal*.

S. Giuseppe, een' oude en ruime kerk, waarin het praalgraf is van den Doge *Grimani* en zyne gemaalin. Het beeldwerk is in 't jaar 1597. door *Campagna* gemaakt. Het hoofdaltaar pronkt met een treflyke aanbidding der herders en van *S. Hieronymus*, door *Paul Veronese*. De agtergrond is der werking van het geheel nadeelig. De Verheerlyking op *Thabor* van den zelven meester komt op verre na niet by het eerste stuk. *Tintoret* heeft in deeze kerk ook een stuk van *S. Michael* geschilderd.

DE WYK VAN S. PAULUS.

Wy hebben het oostlyke gedeelte van Venetien bezigtigd, en keeren nu naar 't westen over Ponte Rialto terug, om het *Sestier di S. Paolo* en het *Sestier della Croce*

S. Casfano. doortegaan. De eerste merkwaardige kerk is *S. Casfano*, waarin buiten eenige stukken van Tintoret, een van Palma, verbeeldende Joannes den Dooper, en andere heiligen, van kenders zeer hoog geschat wordt.

S. Giacomo.

De kerk van *S. Giacomo dall' Orio* pronkt met goede schilderyen van Paul Veronese, Tintoret, Bassano, en Palma. De laatste heeft de geheele sakrify geschilderd. De marmeren predikstoel is agthoekig, en staat op een enkelden voet. Eene zuil van verde antico is, na de zuilen van het zelve marmer in de kerk van S. Sophia, de schoonste, welke men vertoonen kan. De zuilen in deeze mosquee te Konstantinopolen zyn zo hoog en aanzienlyk, dat men ze met geene anderen uit de oudheid vergelyken kan.

Tolentini.

I Tolentini, eene nieuwe kerk der Theatynen, met een portaal en gevel, die op zes korinthische zuilen rust. Het portaal is wel ontworpen, maar slegt uitgevoerd. De kerk heeft een aanzienlyk schip, een' koepel, en onder dezelve een koor. Alle haare inwendige deelen zyn in een goede evenredigheid tot malkanderen.

S. Polo.

S. Polo heeft goede schilderyen van Tintoret, Palma, en Paul Piazza, die op 't laatst in de Kapucynen order trad. Boyen de deur des torens staan een paar marmeren leeuwen, die een zonderlinge inval van den kunstenaar zyn. De eene houdt eene slang, die hem byt en veel pyn veroorzaakt, en de andere vertoon een menschen hoofd, en schynt over zynen buit zeer verheugd te zyn.

De

De *Scuola di S. Rocco* is onder alle de broederschappen, *Wijk van* die den naam van *Scuola* draagen, de aanzienlykste. Het *S. Paulus* gezelschap bestaat uit de eerste kooplieden en burgers, en heeft over de 40000. daalders aan inkomsten uit stiftingen, die tot aalmoezen en uithuwelykingen van arme meisjes gebruikt worden. In dringende gevallen heeft het den staat dikwyls groote sommen geschoten. De stiging nam haar begin, wanneer het lichaam van S. Rochus uit Duitschland in de nabuurige kerk gebragt werd, en de pest in 't jaar 1576. ophield. Het gebouw der broederschap heeft goede zuilen en basreliefs; maar het beste zyn de drie kamers waarin zig Tintoret onsterfelyk gemaakt heeft. Zy vertoonen het leeven van Christus, beginnende van Maria's boodschap tot aan de hemelvaart. De meester maakte in 't jaar 1560. een begin met het schoone beeld van S. Rochus aan 't gewelf van 't Albergo, en verwierf daardoor den voorrang boven de anderen, met de welken hy om den prys stryden moest. (*)

*Scuola di
S. Rocco.*

In de onderste zaal zyn agt stukken van hem. Slinks aan den ingang is de Verkondiging, van een' piquante werking. De Vlucht naar Egipten doet ook een goede werking, en heeft inzonderheid een goed landschap. In den Kindermoord is de zamenstelling gedwongen. De Befhydenis is schoon en beter geordonneerd dan de voorigen. De Hemelvaart van Maria heeft veel vuurs.

Op den trap naar de eerste verdieping heeft Titiaan eene
Ver-

(*) By dit gebouw worden op den dag van S. Rochus alle de schilderen der Venetiaansche meesters, die ze van jaar tot jaar schilderyen openlyk ten toon gesteld, zo dat een ieder ze op zyn gemak bezien kan. Maar dewyl 'er tegenwoordig te Venetien geen zeer groot meester is, zo willen deeze vertooningen niet veel zegen.

*Wijk van
S. Paulus
te Vene-
zien.*

Verkondiging met schoone koppen geschilderd. Op de andere zyde ziet men de Bezoeking des tempels.

De bovenkapel pronkt met tien groote stukken van Tintoret. 1. De Geboorte van Christus is wonderlyk geordonneerd, en gelykt eene bambochade. 2. In den Doop van Joannes ontbreekt iets aan de perspektief. 3. In de Opstanding van Christus is het hoofdbeeld schoon, maar de zamenstelling niet gelukkig. 4. Christus in den olyfhof is zeer zwart geworden. 5. Het heilige Avondmaal is gantsch niet edel geordonneerd. Het altaarstuk is middelmaatig, en verbeeldt S. Rochus, biddende voor met de pest bezogte menschen. 6. De Vermeerdering der brooden. De agtergrond is wel geordonneerd; de benedenste beelden zyn te reusagtig. 7. De Blindgeborene. 8. Christus op de ruggen der Engelen ten hemel gedragen. Hunne vleugels doen eene slegte werking. 9. Het bad van Bethesda. Hier heeft de meester een buitenspoorige verbeeldingskracht getoond, en alle welvoeglykheid ter zyde gezet. Eene vrouw ligt het hembd van eene andere op, om Christus een wonde aan haar been te wyzen. 10. De duivel Christus verzoekende; een ander bewys van Tintorets wonderlyke invallen, want Christus zit in een' boom. Aan de zolder zyn twaalf stukken uit het oude Testament, waarin veel genie en veel mislagen, gelyk in Tintorets meeste stukken, zyn.

In de groote zaal, waar de broederschap vergadert, neemt de kruisfiging van Christus en de twee moordenaaren den geheelen agtermuur in. Hier heeft zig Tintoret een meester in de zamenstelling, en in de konst van de handelingen der beelden natuurlyk voortestellen, betoond. De groepen zyn wel geordonneerd en verbonden: de houding verdient niet minder lof, in een woord, het is een
der

der schoonste stukken van hem. (*) De drie andere stukken aan de wanden, naamlyk Christus voor Pilatus, naar Kajafas geleid wordende, en naar Calvaria gaande, doen hem insgelyks eer.

Aan de zolder deezer zaal zyn zeventien schilderyen. Het middelste verbeeldt God den Vader, S. Rochus in den hemel opneemende. Toen de opzigtters verscheiden meesters opgedragen hadden van om stryd voor hun te schilderen, bragt Tintoret hun dit geheele stuk, voor dat de anderen met hunne tekeningen gedaan hadden. De opzigtters wilden het in 't eerst niet aanneemen, maar de schilder gaf het hun tot een geschenk, en verwierf daardoor het geheele werk voor zig. De afbeelding der pest van 1630. door Antonio Zanchi behoort onder de schriklyke fraaye stukken. Het is overal vol dooden en stervenden, zo dat men het niet zonder yzen beschouwen kan. Op den trap heeft Petrus Negri de geneezing van de pest verbeeld. Men ziet een paar deuren van brons, die 12000. daalders gekost hebben, schoone basreliefs van hout door Francesco Pianta, ongemeen natuurlyk een' bibliotheek voorstellende.

I Frari, eene der grootste kerken der stad, welke den Franciskanen toekomt, en, onder andere reliquien, voorgeeft, een droppel van Christus bloed, en een voet van den profeet Daniel te bezitten. Zy werd om het jaar 1400. door Nicolao Pisano, een bekwaam architekt, naar het gebruik des tyds, gebouwd. De zestien altaaren hebben meest goede schilderyen en beeldwerk. In de kapel van S.

(*) Augustyn Caracci heeft het derhalven ook der moeite waard geagt, een groote plaat, die zeer hoog geschat wordt, 'er van te maaken.

*Wijk van
S. Paulus
te Vene-
tien.*

S. Hieronymus is het altaarstuk van Alexander Vittoria, en dat in de naaste kapel van Salviati. Op het altaar der Florentynen is S. Jan van Donatello. Titiaan heeft de hemelvaart van Maria op het hoofdaltaar geschilderd. Boven op de slinkerzyde van 't koor heeft Benedetto Cagliari, een broeder van Paul Veronese, een goed stuk geleverd. Van de zelve hand is ook Christus voor Pilatus, boven het tweede altaar ter rechterzyde het schip. Aan de zolder van 't schip heeft Paul Veronese de aanbidding der drie Koningen geschilderd.

Het ontbreekt der kerke ook niet aan praalgraven van beroemde lieden. De groote Titiaan ligt voor het altaar van 't Krucifix begraven. Het overleed in 1576. aan de pest, en werd met de zelve eerbewyzingen als de adel ter aarde besteld, schoon alle lykstaatsien, uit aanmerking der pest, verboden waren.

Het graf van den Doge Francesco Foscarei ligt by het hoofdaltaar. Hy werd in 't jaar 1423. verkoren, en de vier en dertig jaaren zyner regeering waren de gelukkigste tyd der Republiek. Hy bekwam Brefcia, Bergamo, een gedeelte van 't gebied van Cremona en Mantua, Ravenna, en verscheiden' plaatsen in Albanien en Morea. Nog andere helden, die in den dienst des Staats hebben uitgemunt, als Nikolaas Tron, Kristoffel Moro, en Jakob Pefaro, een Bischoep en Admiraal van twintig gallyen tegen de Turken, hebben insgelyks hier een' begraafplaats gevonden. Verders, eene geleerde vrouw, Modesta del Pozzo, die verscheiden' schriften in profa en digt heeft uitgegeven; de geneesheer Petrus Scivos, die in 1594. gestorven is, en volgens het grafchrift het eerst geleerd zou hebben, dat de *Caruncula* aan den hals der blaaze te geneezen zyn; de aardrykskundige kloosterbroeder Coronelli,

nelli, en anderen. (*) De nog niet lang aangeleide bibliotheek is zeer aanzienlyk.

Het Paleis *Barbarigo* behoort aan een der oudste geslachten van Venetien, die hun' oorsprong en naam van eenen Arrigo afleiden, die in 't jaar 880. Trieste ontzette, den vyanden den baard affnyden, en dien in triomf de stad ronddraagen deed, by welke gelegenheid het volk riep, lo! *Barba Arrigii*. Ook voert het zes baarden in zyn wapen. Dit Paleis ligt aan het grootte kanaal. Titiaan zou 'er een tyd lang in hebben gewoond, waarom men het huis *Scuola di Tiziano* noemt. Men vertoont hier een S. Hieronymus als zyn eerste stuk, dat hard is, en een S. Sebastiaan, die zeer in 't roode valt, en zyn laatste stuk, 't welk hy op zyn negentigste jaar schilderde, wezen zou. De Vermeerdering der brooden, een treflyk stuk van Jakob Bassano. Eene vrouw met een mand met tuinvrugten, van Prete Genovesse. Eene Besnydenis van Giovanni Bellino.

In de zaal daar Titiaan arbeidde hangen elf stukken van zyn hand. 1. Een middelmatig portraet van den Doge Augustyn Barbarigo, van het jaar 1486. 2. Eene bacchante, die een' sater de haren uittrekt. Haar kop is treflyk geschilderd. 3. Prometheus met den gier aan de borst. 4. Een beschermengel, een' jongeling geleidende.

5. Chri-

(*) Coronelli heeft zig inzonderheid door groote aardklooten bekend gemaakt, diegerlyken niemand voor hem beter en grooter geleverd heeft, schoon zy nog fouten genoeg hebben. Ook had hy een wydloopig *Lexicon universale* begonnen, waarvan agt deelen in folio gedrukt zyn, de overige zeven en dertig deelen zyn, ten gelukke der wereld, na dat 'er het klooster eenige duizend dukaaren by had laaten zitten, blyven liggen. Hy gaf gelegenheid tot het stiften der *Academia Cosmografica degli Argonauti*, die welhaast verviel.

Wijk van
S. Paulus
te Vene-
tien.

5. Christus zyn kruis draagende. Het is wat zwart geworden. Het karakter van Christus is hard, anders is 'er in de koppen een' schoone behandeling. 6. Eene voortreflyke Venus aan haar toilet, van Titiaan. Een cupido brengt haar eene kroon, en een tweede houdt haar spiegel. Zy is half maakt, en houdt de eene hand voor den boezem. Haar beeld kan men in alle opzigten een meesterstuk noemen: het karakter is schoon, en het vleesch zo natuurlijk, als men 't zig verbeelden kan. 7. Christus met de doornenkroon hoort niet onder zyne beste stukken. 8. Venus, Adonis, die ter jagt wil gaan, terug houdende. Een heerlyk stuk, maar haar regter been is valsch gesteld. 9. Maria met het kind, aan 't welk Magdalena een vaas met wierook aanbiedt, een niet minder schoon, en naar het leeven geschilderd stuk. Het profiel der Magdalena is schoon, maar Maria niet edel genoeg. 10. Eene schoone boetvaardige Magdalena, voortreflyk uitgevoerd. 11. Christus den wereldkloot met een kruis in de hand houdende.

De verscheidene uit dit geslagt gesprokene Doges en andere groote mannen hebben den Kardinaal Giovanni Francesco Barbarigo aanleiding tot een der pragtigste werken gegeven, die ooit in 't ligt gekomen zyn. (*) Hy heeft naamlyk, om zyne neeven aantemoedigen en ter navolging aan te prikkelen, de daaden hunner voorvaderen in me-
dail-

(*) De titel is, *Namismata virorum illustrium ex gente Barbatica, Patavii 1732.* in groot folio. De vinding der allegorien tot de penningen behoorende is treflyk, en in haar soort een meesterstuk. Zy zyn even zo fraai door den kunstenaar *R. V. A. Gand* gesneden, die Robert Van Audenaert van Gent is, een leerling van Frey. Men kan weinig werken van een zo regten smaak aanwyzen. Het wordt in ¹¹ Palcis Barbarigo voor 12. zechini verkost.

daillons doen brengen, die niet geslagen, maar alleen ge-*Wyk van*
 tekend zyn, en met voortreflyke op de medaillons be-*S. Paulus*
 treklyke allegorische figuren vergezeld. Op elk blad *te Vene-*
 staat een medaillon, en daar onder eene korte historische *tien.*
 verklaring in een schoonen Latynschen styl, door den Je-
 fuit Valcavius. Alle de eerste letters zyn bekoorlyke vig-
 netten. De verkeerde zyde vertoont altyd het beeldtenis
 van hem waarover de medaillon handelt, en de regte zyde
 de handeling zelve. Het bestaat uit vier en dertig vellen.
 De Kardinaal deelde reeds eenigen 'er van by zyn leeven
 uit, maar stierf voor dat het werk geëindigd was, toen
 het liggen bleef, en veele exemplaaren door de vogtigheid
 bedorven werden. In 't jaar 1761. deed de familie de
 vyf nog ontbrekende platen snyden, en op negen vel-
 len eene verklaring der zinryke vignetten 'er byvoegen,
 en sedert dien tyd zyn de weinige nog overige exempla-
 ren voor de liefhebbers der konst te krygen.

HET NOORDELYKE GEDEELTE VAN VENETIEN.

Dit gedeelte bevat meerendeels het *Sestier di Canareg-*
gio, 't welk na het Canal grande de grootste graft is. Wy
 gaan van Ponte Rialto af, en beginnen met de kerk van
S. Sofia, die verscheiden goede schilderyen van Tintoret, *S. Sofia*,
 Basfano, en Paul Veronese heeft.

S. Catarina, eene oude kerk der Augustyner nonnen, *S. Catha-*
 heeft insgelyks schoone stukken van Tintoret en Palma *rina*.

Op het hoofdaltaar heeft men de verlooving van *S. Catha-*
rina, een treflyk geordonneerd stuk van Paul Veronese.
 Het hoofd der heilige heeft groote schoonheden, maar
 haar gewaad is niet volgens het kostuum. De engel, die
 het

Noordelyk
gedeelte
van Vene-
tien.

het boek houdt, is ook schoon, en de glorie om hoog ongemeen ligt en los geschilderd.

I Gesuiti. De Jesuïeten hebben hier, gelyk overal, een schoone verblyfsplaats uitgekozen, en een pragtige kerk gebouwd. De kolommen van het koor en de tuschenruimten der pilasters van 't schip zyn van stukadoorwerk met groene bloemen, 't welk der kerk een vrolyk aanzien geeft, dog naar een eetzaal gelyken doet.

In de kapel des slinker kruisgangs is eene kragtig geschilderde Hemelvaart van Tintoret, die egter door het veranderen der kleuren van den agtergrond veel verloren heeft. In de eerste kapel ter slinkerhand haugt het martelaarschap van S. Laurentius, een vermaard stuk van Titiaan, door Kornelis Kort in plaat gebragt. Het hoofdaltaar heeft schoone zuilen, en de vloer van 't zelve is zo ingelegd, dat het een geel en groen tapyt gelykt.

De kerk heeft verscheiden praalgraven, als dat van den Doge Pasquale Cicogna, in 't jaar 1595. overleden, onder wiens regeering Ponte Rialto en andere aanzienlyke gebouwen werden gebouwd. Hy was een vriend der konsten; onder hem kwamen de antieke statues op de bibliotheek van S. Marcus, het Paleis wierd met schilderyen versierd. Hy werd voor een halven heilig gehouden, ten minsten vertelt men, dat, hy eens op het eiland Candia in de mis zynde, de hostie uit de hand des priesters ontsnapte, en zig in de zyne begaf. Men leeft derhalven aan de eene zyde des grafs, *Velut alter Simeon manibus Christum excepit.*

In de sakristy ziet men de Aanbidding der herders door Paul Veronese, en de Voorstelling in den tempel door Tintoret. In eene kamer daar naast, Herodias, die 't hoofd van Joannes ontvangt, een vuurig geschilderd stuk van Palma. In het klooster by deeze kerk is het eenige obser-

fervatorium van Venetien, waar de starrenkunde byna in 't Noorderlyke geheel niet beoeffend wordt. Vader Panigai heeft het aan gedeelte gelegd, en een kabinet van penningen verzameld. *van Venetien.*

I Mendicanti is een hospitaal voor oude menschen en arme meisjes. 'T is een der vier huizen, waar men op zon- en feestdagen voor niet het heerlykste kerkmuziek kan gaan hooren. 'T zyn alleen daartoe afgerigte meisjes, die het uitvoeren. Eenigen zyn groote konstnaaresfen, zo wel in 't zingen als in 't speelen. De voorzyde des gebouws is van buiten van een goede architectuur en geheel van marmer. Op de plaats voor de kerk liggen een paar marmeren grafsteden. Het eene is van Lodewyk Mocenigo, Admiraal der Venetiaanen by het beleg van Candia, en is met de standbeelden der Voorzigtheid en der Sterkte versierd. Hier standbeeld des helds zelven staat in de kerk.

In de kerk van *Madonna dell' Orto* ziet men op het *Madonna* eerste altaar ter linkerhand S. Laurentius, S. Gregorius, *dell' Orto*. S. Helena, en anderen, een kragtig stuk van den ouden Palma. Op het vierde S. Agnese, die voor den zoon des regters bidt, die haar ter mishandeling aan de soldaaten had overgegeven, van Tintoret. De heilige is niet edel genoeg. Op het vyfde S. Laurentius Giustiniani en andere heiligen, een kragtig, maar in 't geele vallend stuk van Pordenone. Ter rechterhand van 't koor hangt het laatste oordeel, waarin Tintoret blyken van zyn buitenspoorige verbeelding gegeven heeft. Boven het hoofdaltaar staat een reusagtig beeld van S. Kristoffel, 't welk Maranzone in 't jaar 1470. volgens de evenredigheid van een reuzen been, dat voor van den heilig te zyn uitgegeven, en hier bewaard wordt, gemaakt heeft. Het standbeeld van den Venetiaanschen historieschryver Kaspar Contarini staat in de kapel van zyn familie, en is van Vittoria.

Noordelyk gedeelte van Venetien. In de *Scuola de' Mercanti* treft men ook verscheiden schilderyen van Tintoret, Paul Veronese en Palma aan.

Scuola de' Mercanti. De kerk der Servieten heeft goede schilderyen van Tintoret, en een paar praalgraven van Doges. Hier ligt de beroemde Fra Paolo Sarpi by het altaar, zonder eenige pragt, begraven. De Republiek, welker regten hy zo wel tegens het Pauslyke hof verdedigd had, wilde hem, na zyn' dood in 't jaar 1623. een gedenkteken doen oprigten. Maar het bleef agter, vermoedlyk om het hof van Romen niet te zeer te stootten. De Raad kiest altyd de godgeleerden der Republiek uit dit klooster.

S. Giobbe. De aardsvaders hebben te Venetien hunne kerken zo wel als de nieuwer heiligen, onder anderen ook Job. De kerk, die hem gewyd is, beroemt zig het lichaam van den Euangelist Lukas te bezitten. Men ziet 'er het graf van den Doge Mauro, in 1740. overleden, en dat van den in 't jaar 1651. te Venetien gestorvenen Franfchen gezant d'Argenson.

Il Ghetto. *Il Ghetto* of het kwartier der Jooden ligt insgelyks in het noordelyke gedeelte der stad. Zy zyn zeer talryk te Venetien, hebben zeven Synagogen, en draagen om gekend te zyn een' rooden hoed.

S. Scalzi. De Karmelieter kerk *S. Scalzi* is voor het marmer en de standbeelden eene der pragtigste kerken van Venetien. De Graaf Covazza heeft de geheele voorzyde van Karrarisch marmer doen bouwen, en met statues, zuilen, en basreliefs, ten overvloede, voorzien. Ook mangelt het hier niet aan goede schilderyen van Giorgione, Palma, en Padovanino.

S. Maria Mater Domini. *S. Maria Mater Domini* is in 't jaar 1520. naar 't ontwerp van Sansovino gebouwd. Op het hoofdaltaar ziet men het Lyden in basrelief, en de twaalf apostelen van zil-

zilver. Ten einde des linker kruisgangs heeft de oude *Zuidelyk* Palma het heilige Avondmaal met schoone koppen geschilderd, en Tintoret daar tegens over de vinding van het *gedeelte* kruis. De S. Helena is schoon, en de vrouwen zyn ten- *van Venetien.* ger geschilderd.

De kerk van *la Carita* behoort den regulieren Domheer *La Carita.* ren van de kongregatie van Lateraan te Romen. Alexander III. hield zig hier eenigen tyd als Paus op, toen hy voor Keizer Frederik vlugtig was. Het altaar van S. Georgius heeft schoone marmeren zuilen, en de kapel van S. Salvator is ryk in porfier en groen marmer, dat 'er als slangensteen uitziet. De Doge Augustyn Barbarigo, die in 't jaar 1486. verkoren werd, ligt hier begraven.

De *Scuola grande della Carita* verdient wegens een ver- *Scuola* maar stuk van Titiaan gezien te worden. Het verbeeldt *grande del-* de reiniging van Maria; verscheiden' hoofden zyn beeld *la Carita.* tenissen van toen leevende personen. Het beeld eener boerin met eijeren en hoenders is treflyk uitgevallen.

ZUIDELYK GEDEELTE VAN VENETIEN.

DE EILANDEN S. GIORGIO EN LA ZUECCA.

La Salute ligt aan 't einde des grooten kanaals; 't is *La Salute.* een' prachtige kerk der *Padri Somaschi*, welke de Raad als eene gelofte na de pest van 1630. bouwen deed. De eerste steen werd den 25. Maart, als den dag waarop ook een begin met het bouwen der stad gemaakt zou zyn, gelegd. Men leeft derhalven op de vloer der kerke, die konstig met marmer ingelegd is, *Unde origo inde Salus* 1631. In gevolge deezer gelofte doet de Doge met den Raad, alle de geesslyke orders en broederschappen, jaar-

Zuidelyke
gedeelte
van Vene-
tien.

lyks den 21. November een plegtigen omgang naar deeze kerk.

Het gebouw is door Longhena in eenen edelen smaak ontworpen. De zuilen, die binnen en buiten gebragt zyn, doen eene goede werking. Op het eerste altaar ter regter hand is de Voorstelling in den tempel van Luca Giordano, in een bevallige manier, maar wat rood geschilderd. Alleen ziet men te veel koppen in 't profiel. Op het andere altaar is de Hemelvaart van den zelve. De schaduwen zyn wat hard, en het stuk komt over 't geheel niet by de voorigen. Op het derde de geboorte van Maria, insgelijks van hem, met bevallige koppen.

In de sakristy heeft Tintoret de bruiloft te Kanaan geschilderd, en daarin het ligt gelukkig verdeeld. Onder de vrouwen hoofden zyn verscheidene zeer bevalligen; alleen is 't jammer dat de agtergrond zo zwart geworden is. Aan de zolder heeft Titiaan den dood van Abel, de offerande van Abraham, en David, Gode, om het vellen van Goliath een dankoffer brengende, geschilderd, en het koloriet heeft zig doorgaans voortreflyk gehouden. Een ander goed stuk van dien meester, maar in zyn eerste manier, verbeeldt S. Marcus, Sebastianus, en eenige anderen. Het Marienbeeld op 't altaar is van het bevallige penfel van Alexander Barotari, gemeenlyk Padovanino genoemd.

Boven den ingang der prachtige bibliotheek van 't klooster staan de zonderbaare woorden: *Ingenitorum exuvie immortalitatem adeptæ Posteritati legatæ*. Zy is met etlyke dertig statues van kerkvaders en laater geleerden, als Baronius, Albertus Magnus enz. versierd. Zy heeft haar grootsten aanwas aan Nikolaas Bergonzi en Vader Caterino Zeno, een broeder van den bekenden digter Apostolo Zeno, te danken.

L'Umilta werd den Benediktyner nonnen ingeruimd, *Zuidelyk* toen in 't jaar 1606. de Jesuïeten uit Venetien verdrevengeede *van Venetien.* werden, alzo zy 't met den Paus, Paulus V., tegens de Re- *Umita.* publiek hielden. De kerk heeft goede schilderyen van Paul Veronese, Tintoret en Palma. Inzonderheid bemerkt men een stuk met de apostelen Petrus en Paulus, 't welk Basfano opzetlyk schilderde, om te toonen dat hy ook voeten wist te schilderen. Dewyl hy gemeenlyk, om tyd te winnen, de voeten onder de kleederen verborg, zo gaf men hem na, dat hy het deed, om dat hy zig niet betrouwde in het tekenen van voeten. Maar hier heeft hy getoond, deeze beschuldiging niet te verdienen.

Niet ver van de kerk la Salute ligt aan de punt van 't *La Dogana* eiland het tolhuis, *la Dogana di mare*, dat in 't jaar 1682. *na.* gebouwd werd. Wy merken by deeze gelegenheid aan, dat het woord *Dogana*, zo wel als het Fransche *Douanne*, van 't oude Italiaansche woord *Doga* afkomstig is, 't welk een' ton betekent, alzo de meeste waaren in tonnen gepakt worden. Het gebouw is van een aartige architectuur, en bestaat uit eene kolonnade, waarop een toren, en op dien eenige beelden rusten, die een' grooten vergulden kogel van brons draagen. Op den kogel staat het Geluk, dat zig naar den wind, gelyk een windwyzer, draait. De vinding is aartig, stellende de ongestadige veranderingen des geluks in den koophandel zinnebeeldig voor, waardoor, ongeagt alle mooglyke menschlyke voorzigtigheid, veele onderneemingen zeer ongelukkig slaagen, en anderen daartegen buiten alle verwagting zeer gelukkig uitvallen.

De voortreflyke Benediktyner kerk van *S. Giorgio Maggiore* ligt byna regt tegen de Plaats van *S. Marcus* over, *S. Giorgio Maggiore.* op een eiland honderd vyf en zeventig vademmen lang, waarop niets staat buiten de kerk, het klooster, en de daar-

*Zuidelyk
gedeelte
van Venetien.*

toe behoorende gebouwen. De Doge Memmo schonk dit eiland reeds in 't jaar 982. aan de Benediktynen van Monte-Casino. Het werdt, nevens het groote eiland la Giudecca, in 't Venetiaansche *la Zucca*, van het eigenlyke Venetien door het kanaal la Giudecca afgesneden.

De beroemde Palladio heeft de kerk en de geheel van marmer opgetrokken voorzyde in 't jaar 1556. ontworpen. Zy is eene der schoonsten, zo niet de voornaamste kerk van Venetien, en haare heerlyke ligging geeft der stad een groot sieraad. Het portaal is aanzienlyk, en versierd met een groote en een kleine korintische order. Daarop rust een pragtige gevel, die met drie statues bezet is. 'T is jammer, dat het hoofdgestel der groote order zig niet beter boven dat der kleine verheft. Ook staat het kwalyk, dat de gevel der kleiner order aan de zydgebouwen als door de kolommen, die den hoofdgevel draagen, gebroken wordt, en op dezelve leunt. Ook is de hoofdeur te hoog en te final; des ongeagt blyft het altyd eene schoone voorzyde. De zeven standbeelden derzelve zyn van Albanese van Vicenza. In de tuschenruimtens der zydgebouwen tuschen de pilasters zyn twee praalgraven van een paar Doges, die wel hadden mogen weg blyven, alzo zy 'er niet te pas komen.

Van binnen is de kerk groot en van een edele gedaante, schoon het schip en de koepel wat grooter zouden kunnen zyn. Het koor is aartig versierd, de standbeelden geeven het een schoon aanzien. Het zou zeer wel gestaan hebben indien de geheele kerk van dezelve ligt geele kleur was, als de groote architectuurstukken, die uit een gespikkeld marmer, Marino Rosfo genoemd, dat fraai in 't oog valt, bestaan; nu vertoonen zy zig op het witte zo wel niet. De ordonnantie van 't hoofdaltaar verdient goedkeuring. De vier Euangelisten draagen een kogel, het zinnebeeld der we-

wereld, waarop God de Vader zit. Het geheele werk is *Zuidelyk* van brons en door Campagna ontworpen. De kerk heeft *gedeelte* ook goede schilderstukken en eenige graftekens, waaron- *van Venetien.* der dat van den Doge Michiele, die in 't jaar 1117. verkoren werd, en zig door zyne veroveringen bekend maakt heeft.

De eetzaal door Palladio ontworpen is groot en schoon; maar wat ze inzonderheid beziens waardig maakt, is de beroemde bruiloft te Kanaan, een der beste stukken van Paul Veronese, 't welk over de honderd en twintig groote beelden bevat, en den geheelen agterwand der zaal inneemt. (*) Dit was het eerste stuk dat hy te Venetien schilderde, en waardoor hy een groot aanzien verwierf. De muzikant die op de viool de gambe speelt is zyn eigen portrait, de andere met de viool is Titiaan, de derde insgelyks met de viool is Tintoret, en de vierde met de fluit in de hand is Basfano. Christus en Maria zyn de slegste beelden, maar de bruid is zeer bekoorlyk. De gasten zitten rondom aan de muuren, en in 't midden staat een tafeltje voor de muziek. Boven loopt een gallery rondom, van waar de toekykers de plegtigheid aanschouwen. De architectuur op den agtergrond is niet minder schoon, en doet geen schande aan dit meesterstuk. De blaauwe lugt heeft niets geleden, dat iets zeldzaams is in de stukken van deezen meester. Men ziet overal eene menigte van schoone koppen, waarvan veelen zyn van toen in 't klooster woonende monniken. Op de zamenstelling zou men over 't geheel dat kunnen te zeggen

vin-
 (*) Jan Baptist Vanni heeft dit heerlyke stuk op twee vellen in plaar gebragt. Paul Veronese kreeg 'er maar 300. Venetiaanische dukaten en een vat wyns voor, schoon hy 'er een geheel jaar aan had besteed.

*Zuidelyk
gedeelte
van Vene-
tien.*

vinden, dat zy wat onregelmatig is. De groep der muzikanten is niet genoeg afgezonderd, en maakt wat verwarring.

Het klooster van binnen heeft twee plaatsen, de eene is door Sansovino, de andere door Palladio ontworpen. De laatste is met gekoppelde ionische zuilen versierd, en van een' edelen smaak. De dubbelde trap is zeer aartig en van Loughena's vinding. Boven heeft men een heerlyk uitzigt. Het borstbeeld des architectes staat 'er by, en men leeft op den wand deeze spreuk: *Facilem habes hospes ascensum, ut discas ad arduos celsi apices modico labore pervenire.* De bibliotheek is de aanzienlykste van Venetien. Veele boeken zyn van Cosmus de Medicis afkomstig, die in zyn ballingschap zig naar Venetien begeven had. De zaal waarin zy staat is wel niet zeer groot, maar wel geëvenredigd; de kasten zyn met ionische zuilen versierd, die haar een aartig aanzien geeven, gelyk ook de allegorische beelden daar boven, die op den inhoud der onderstaande boeken moeten. Het gewelf heeft vyf schilderstukken van de broeders Lucchesi, leerlingen van Pieter van Cortona. Aan de eene zyde van 't klooster heeft men van een balkon een treflyk uitzigt over de Lagune. De tuin is groot, en staat voor ieder, behalven voor vrouwen, open.

Il Redentore.

Het eiland *Zuecca* of *Giudecca* wordt door het kanaal S. Giorgio van de voorigen afgescheiden, en heeft buiten de kerk *del Redentore* niets merkwaardigs. Zy behoort den Kapucynen, en de Republyk deed ze, als eene gelofte na de pest van 1576., volgens het plan van Palladio, bouwen. De voorzyde is geheel van marmer en van schoone evenredigheden. Zy heeft een gevel, en daarboven een atjiek. Voor het portaal is een trap van zeventien treden, die

die zo hoog als de voetstukken der zuilen gaan, van den *Zuidelyk* trap komt men in 't portaal, boven 't welk de op kolom *gedeelte* men rustende gevel weggaat, 't welk der kerke het aanzien van een Roomfchen tempel geeft. Het inwendige der kerk toont den edelen fmaak des bouwmeesters; alles heeft een fchoone evenredigheid, zo wel het geheel t'zamen genomen, als de deelen onder malkander. Palma, Tiutoret en Basfano hebben verfcheiden' gedenkftukken van de bekwaamheid huns penfeels in deeze kerk nagelaten. Alle jaaren den 3. July komt de Doge nevens den geheelen Raad in een' plegtigen omgang in deeze kerk, ter gedenktenis der pest.

Op den terugweg van deeze kerk kan men eene andere aan geene zyde het kanaal, fchuins over deeze liggende, gaan zien. Zy behoort federt het jaar 1621. den Dominikaanen, maar heet *I Gefuati*, om dat zy den Jefuieten *I Gefuati*. voor hunne uitdryving in 't 1669. toekwam. Zy is pragtig en ryk. Veele altaaren zyn met het fchoonfte marmer en jaspis belegd. Ook heeft zy goede fchilderyen. Op het eerfte altaar ter rechterhand heeft Tiepolo Maria, door drie mannen omgeeven, waarvan eene het kind Jefus liefkooft, met een lieflyk koloriet gefchilderd. De bibliotheek van 't kloofter is zeer aanzienlyk, vooral nu de verzameling des bekenden dichters Apoftolo Zeno, voor eenige jaaren overleden, daarmede vereenigd is.

S. Bafiano ligt wat meer noordwaards als de voorige *S. Bafilia*. kerk. Zy behoort den Hieronymieten, en verdient wegens *no.* de fchilderyen, en het graf van den onder 't artikel van Venetien zo dikwyls genoemden Paul Veronefe, bezogt te worden. Hy fchilderde de fakrifly op zyn vyf en twintigfte jaar, en vervaardigde in 't vervolg ook het gewelf, het orgel, den predikftoel, en verfcheiden' altaarftukken. Na zig hier dus onfterfelyk gemaakt te hebben, vond hy hier

Zuidelyk ook in 't jaar 1588, zyne begraafplaats. Op zyn graf staat gedeelte van Venetien. niets anders dan:

*Paullo Calliari Veronensi Pittori,
Natura æmulo artis miraculo
Superstiti fatis Fama victuro.*

Maar niet ver van het orgel staat zyn beeld van de hand van Carneri, met een wydloopig opschrift tot zyn' lof.

Op 't koor ziet men van de hand deezes konstenaars een stuk, verbeeldende S. Marcus en Marcellinus ter dood veroordeeld. Hun' moeder wil ze tot afval van 't geloof beweegen, maar S. Sebastiaan vermaant ze tot standvastigheid. Het koloriet heeft zig wel gehouden. Tegen over ziet men ook van hem het martelaarschap van S. Sebastiaan, en nog eens dien zelven heilig, met pylon doorschooten, en aan een zuil gebonden, beiden van een treffelyk koloriet. Op de deuren van 't orgel is het bad van Bethesda. In de eerste kapel ter rechterhand is S. Nikolaas van Titiaan; in de vierde Christus aan 't kruis, en Maria in onmagt gevallen, van Paul Veronese. Het hoofd van Christus is niet edel genoeg, maar dat van Magdalena zo veel te schooner. Op de tribune van 't koor is S. Sebastiaan met stokken geflagen, op natten kalk, van Paul Veronese. Het stuk is zo frisch niet als de voorigen van hem, en heeft veel geleden.

In de eetzaal is een groot stuk van hem, vertoonende Christus by Simon en Magdalena aan zyne voeten. Het is zeer zwart geworden. God de Vader en de Zoon, welken Maria kroonen, aan de zolder der sakristy, is een van de eerste werken deezes meesters.

S. Maria maggiore.

S. Maria maggiore, in 't *Sestier di dorso duro*, behoort den Franciskaanen, en is wegens de ark van Noach, die veel

veel gekopieerd is, beroemd. Het stuk hangt op het eerste altaar ter regter hand. Het is van eene wydloopige zamenstelling, en vertoont eene menigte van dieren, die ongemeen natuurlyk en zeer naarstig geschilderd zyn; het hair, de vederen, alles is op het gelukkigst uitgedrukt. Men vindt 'er wat wanorder in, dog die kan door de voorwerpen ontschuldigd worden. In het schip ziet men nog vier schoone schilderyen, naamlyk de jaargetyden, van de zelve hand.

De hemelvaart van Maria op het hoofdaltaar is van Paul Veronese, en heeft veel geleden, maar anders schoone koppen. Op de regter zyde bemerkt men in de zydgangen een S. Jan van Titiaan, schoon geschilderd, en een van zyne stukken welken men als voortreflyk goed roemt. Men ziet te Venetien veele beelden van Madonne, heiligen, nonnen, en diergelyken in levensgrootte, ordentelyk gekleed, en met geschilderde aangezigten, die voor een liefhebber der konst een slegt aanzien hebben, als men ze niet ter zyne stigting beschouwt.

De kerk van S. Marcus en eenige anderen hebben het regt van den Paus gekregen, om de groote mis op kersavond twee uren na zonsoudergang te zingen. In die van S. Marcus zingen de zangers der groote opera, en krygen 'er elk 4. zechini voor. De kerk is dan pragtig verligt, en verscheidene honderden van kaarsen, waar mede haar kornis bezet is, worden door een loopend vuur van zwaveldraaden in een paar minuten ontstoken. De Doge en alle de gezanten wonen de plegtigheid by, uitgenomen de Spaansche, die zig by geene openlyke vertooningen laat zien, om dat de Keizerlyke gezant den rang boven hem heeft, welke aan des Doge slinkerhand, en de Paustyke Nuncius aan zyn' regterhand zit. By 't aanvangen der mis gaat de Nuncius op het altaar, begint de mis,

Eilanden van Venetien. en de Doge, op zyn knien liggende, antwoordt hem, waarna zy weder naar hunne plaatfen keeren. De Doge heeft veele andere misfen, uit hoofde van geloftens, bytewoonen, 't welk hem veel tyds wegneemt.

EILANDEN VAN VENETIEN.

Tot nog toe hebben wy het eigenlyke Venetien beschouwd. Daar zyn nog meer eilanden, waarvan sommigen ook tot de stad gerekend, anderen als byzondere steden aangemerkt worden. Tot de eerften behoort het eiland *La Certosa*, *S. Andries*, waarop *la Certosa* of het Karthuizer klooster ligt. De Karthuizers beroemen zig, het lichaam van *S. Helena*, de moeder van Konstantyn den Grooten, te bezitten. De tuinen der Karthuizers zyn ruim. De voornaamste familien hebben hier kleine kamers doen maaken, waar zy fomtyds in de stilte hun godsdienst komen verrigten. Op dit eiland zyn zeer veele ovens, waarin beschuit voor de koopvaardy- en oorlogfchepen gebakken wordt. Op het eiland *S. Michele* woonen de Kamaldolensers, die een voortreflyk koor in hunne kerk hebben. Op het eiland *S. Nicolò del Lido* ligt een Benediktyner klooster, waarin de Doge, na het trouwen der zee, elke reis met zyn gevolg de mis hoort. Niet ver van daar ziet men kafernen voor 4000. man. Van het eiland *Malamocco* heeft de haven ook dien naam. Twee eilanden zyn met het oude en nieuwe lazaret bezet, die in pesttyden, en ook anders, om buitenlandfche fchepen quarantaine te laaten houden, gebruikt worden.

Torcello, *Murano*, *Mazorbo*, en *Burano*, zyn vier eilanden, en even zo veele kleine steedjes, gebouwd door de gevlugte inwooners der oude steden *Altino* en *Concordia*, wanneer zy zig voor de uit het Noorden komende

barbaaren zогten te beveiligen. Van de spiegelfabriek te Regee-
Murano spreken wy beneden onder het artikel van den han-
del van Venetien. *ringsvorm
van Vene-
tien.*

REGEERINGSVORM VAN VENETIEN.

De Regeeringsvorm van Venetien is sedert een geruimen
tyd wegens haare schrandere inrigting vermaard. Wy heb-
ben verscheiden' boeken die denzelven beschryven, en 'er
staatkundige aanmerkingen over maaken. (*) Eenigen
spreeken 'er met een soort van verrukking van, zo wel als
van de staatkunde der Venetiaanen; dog zy gaan te ver.
De Abt Richard behoort ook in zyne Reizen onder deeze
bewonderaars van 't Venetiaansche zamenstel. Zonder ons
in wydloopige navorschingen daaromtrent in te laten,
willen wy den reizenden een kort begrip van den regee-
ringsvorm, zo veel als men te Venetien zynde daarvan noo-
dig heeft te weten, geeven.

Onder alle de staaten van Europa is 'er geen die zo vol-
komen aristokratisch is als die van Venetien. De opperste
magt is in handen van twee honderd en zes families, die
zig in vyf honderd en drie en twintig takken verdeelen,
en omtrent uit vyftien honderd Nibiff bestaan, die mondig
zyn. (†) Deezen formeeren den groot Raad, *il Gran Consiglio*, *Gran
Consiglio.*
be-

(*) Een der beste werken is onbetwistbaar dat van Amelot de la
Houslaye, *Histoire du Gouvernement de Venise*, Paris 1676. in octavo.
Een lyst van allen die 'er over geschreven hebben vindt men in 't
Itinerario van Vader Coronelli.

(†) Men vindt hunne naamen by malkanderen in het *Protogiornale
per l'anno*, een soort van staatsalmanak, genomen uit het zo genaam-
de *Libro d'oro*, in het welk elke Nobile zyn' zoon na deszelfs ge-
boorte moet laten inschryven, indien hem anders zyne geboorte en
zyn adeldom niet betwist zal worden.

*Regerings-*begeeven de voornaamste ampten, maaken wetten, en *ver-*
vorm van anderen ze als 't noodig is.

Venetien.

I Pregadi.

I Pregadi, of de gewoone Raad, welke de regceering
waarneemt, bestaat uit zestig Raadsheeren, uit de Procuro-
radores en andere magistraatsperfoonen, die ongeveer ook
een getal van zestig uitmaaken. Voor deezen komt alles
wat voorvalt, zy besluiten oorlog en vrede. Zy vergade-
ren driemaal in de week, en worden in den grooten
Raad gekoren. Geen mag 'er beneden de vyf en twintig
jaaren zyn.

Configlio

de' Dieci.

Il Configlio de' Dieci of de Raad van Tienen is een ont-
zaglyk en geheim gerichtshof, dat voor de veiligheid des
Staats zorgt, alle misbruiken spoedig straft, en de misdry-
ven van Staat onderzoekt, zonder dat zy iemand, wie ook,
rekenschap van hun gedrag behoeven te geeven. Deeze
Raad verkieft drie Inquisiteurs van Staat, welke de geheele
magt van den zelveo oeffenen. Toen zy in 't jaar 1761.
een Avogador of Voorstander des volks, met naame Qui-
rini, in hegtenis deden neemen, onstonden 'er over dit
gerechtshof en de drie Inquisiteurs groote oneenigheden,
men wilde hun gezag binnen naauwer paalen brengen;
maar op den 16. Maart 1762. wierd op nieuws besloten,
dat zy hun' voorige magt behouden, en zig maar niet in
borgerlyke of strafbaare zaaken, die voor andere magistraats-
perfoonen behooren, mengen, en den Avogadori, in 't oef-
fenen hunner magt tot handhaaving der wetten, niet hin-
de-lyk zyn zouden.

Het ontzag en de vrees voor deezen Raad is door dit
besluit zeer verminderd. Ook hebben de sekretarissen des
Raads in lang na zo veel invloeds niet meer. Hunne pos-
ten waren voorheen van zeer veel gewigts, maar vielen
in 't jaar 1761. eensklaps, toen beslooten werd, dat de
sekretarissen der andere kollegien by de ry af die posten
be-

bekomen zouden. Tot Inquisiteurs van Staat neemt men *Regerings-* altyd schrandere lieden van zekere jaaren, wanneer hun *vorm van* gemoedsbeweegingen niet meer zo heftig zyn, en zy zig *Venetien.* niet meer zo ligt door vooroordeelen en overyling laten wegsleepen. Dus zal men zelden hooren, dat zy een misbruik van hunne groote magt maaken.

Il pieno Collegio ontvangt de voorstellen der Gezanten en *Il pieno* vreemde hoven en de vertoogen der onderdaanen, en *Collegio.* maakt de zaaken klaar eer zy voor de Pregadi komen. Het bestaat uit den Doge, zes Raaden, *Capi di quaranta*, zes *Savi del Consiglio*, zes *Savi di Terra firma* en anderen. De voorstellen der Gezanten worden daar op een' zonderlinge manier voorgesteld. Als een van hun iets heeft voorreslaan, komt zyn Sekretaris aan de deur der zaal, waar dit kollegie alle ogtenden vergadert. De *Fante* of Opzigtcr wyft allen den Raaden hunne plaatsen aan op eene zyde, en den Sekretaris de zyne geheel alleen op de andere, en neemt daarop zyn papier, 't welk hy aan den Raad brengt. Dan gaat hy weder naar den Sekretaris, met antwoord, dat de Raad de zaak in overweeging neemen zal, waarop de Sekretaris vertrekt. Eenige dagen daarna brengt de Sekretaris van 't kollegie den Gezant een kort mondelyk antwoord, 't welk die, als hy wil, zo als het wordt uitgesproken kan doen opschryven, maar nooit een schriftlyk antwoord.

By byzondere gelegenheden hebben de Gezanten somwylen verzogt, dat de Republiek kommissarissen benoemen zoude, om te handelen. By voorbeeld, toen de Koning van Frankryk den twist tuschen de Republiek en den Paus wilde bemiddelen, had de Gezant drie mondgesprekken met de Senatoren, maar egter in het Servieten klooster. Somtyds hadden de Gezanten iets aan de Inquisiteurs van Staat te berigten, en gaven hun' geschriften

Regee- ringsvorm van Venetien. aan derzelve Sekretaris, dog die protesteerde altyd, dat hy ze in 't vuur werpen, en zyn' meesters 'er niets van zeggen zou. Een geestelyke, die zig met de Inquisiteurs verfond, bragt hun dan het antwoord, op dat het niet schynen mogte, dat zy zelve 'er een gaven.

De Doge. De *Doge* zit voor in de drie kollegies, en is het hoofd der Republiek. Hy heeft de eer van een vorst, zonder zyne magt te kunnen oeffenen. (*) De Raad regeert in zyn naam. Zyn rang is zeer hoog, dog hy is in de daad meer onderworpen dan anderen. Met al zyn' uiterlyken glans is hy zeer afhanglyk, moet een ingetogen leeven leiden, altyd zeer op zyn hoeden zyn, en dulden dat men zig gestadig tegen hem kante. De magt van den Doge is tegenwoordig een bloote schaduw. Het eenige voorregt dat hy heeft is, dat hy in de drie opgenoemde kollegien het geen hy voortdraagen heeft zelf kan voorstellen, zonder daar van te vooren met de Savii over te spreken. Maar het geen niet van hem zelve komt, moet eerst den Savii bekend gemaakt worden; en schoon zy den Doge al niet beletten kunnen, eene zaak in de kollegies voortdraagen, kunnen zy hem egter, als zy daarover misnoegd zyn, genoeg plaagen, met te beletten dat 'er over gestemd worde, of wanneer de zaak al doorgegaan is, te maaken dat zy tot nadere overweeing uitgesteld worde. Het geld wordt met den naam van den Doge getekend, maar zonder zyn beeldtenis. Alleen staat 'er een Doge op, voor S. Marcus knielende, om aantewyzen, dat de Doge, als de eerste onderdaan der Republiek, die onder het beeld van Marcus voorgefeld wordt, aan te zien is.

De

(*) Men zegt daarom van hem: *Est Rex in purpura, Senator in castra, in Urbe captivus, extra Urbem privatus.*

De verkiezing des Doge geschiedt met veel omstandig-*Regeer-*
heden. De groote Raad vergadert, en 'er worden zo vee *ringsvorm*
le kogels als 'er Senatoren tegenwoordig zyn, in een vaas *van Vene-*
gelegd: zy zyn wit, behalven dertig die verguld zyn. Die *tien.*
de laatsten bekomen, gaan in een byzonder vertrek, en ver-
kiezen negen Nobili, welken weder veertig, en deeze
veertig weder twaalf, deeze twaalf weder vyf en twintig,
deeze vyf en twintig weder negen, deeze negen weder
vyf en veertig, deeze vyf en veertig weder elf, en einde-
lyk deeze elf weder een en veertig Nobili verkiezen, en
deezē zyn de eigenlyke verkiezers. Alle deeze verkie-
zingen geschieden door de *Ballotazione*, dat is met gouden
en witte kogels, en zyn zo menigvaldig om alle kuiperyen
voortekomen. Egter zyn het in de daad maar plegtighe-
den, want men weet gemeenlyk van te vooren wie Doge
worden zal.

Deeze een en veertig worden in een vertrek van het Pa-
leis, gelyk de Kardinaalen in 't Conclave, opgesloten, en
'er niet uitgelaten voor dat de verkiezing gedaan is. Ook
mogen zy met niemant spreken. Dit duurt egter gemeen-
lyk niet lang, dewyl men meesten tyd reeds van te vooren
met malkander eens is. De verkoren Doge moet van de
een en veertig ten minsten vyf en twintig stemmen hebben.
Daarna wordt hy openlyk op de trappen van 't Paleis ge-
kroond, en door het werkvolk uit het arsenaal op een ma-
chine, *il Pozzo* genaamd, op de Plaats van S. Marcus
rond gedragen, by welke gelegenheid hy geld onder het
volk strooit.

Niemant van de familie des Doge mag in den Raad zyn,
uitgenomen die hem 't aller naaft is, welke daar ook naaft
hem zit, maar niet stemmen mag. Ongeagt alle deeze
ongemakken is nogthans de verblindende schyn der eere
by de meesten kragtig genoeg, om deezē post als een
groot

*Regeer-
ringsvorm
van Vene-
tien.*

groot geluk aantezien, en 'er naar te wenschen. Eenigen zyn 'er eger, vooral in de familie van Cornaro, geweest, die 'er zig gezogt hebben aan te onttrekken, maar niemant, dien men denkt byzonderlyk tot deeze hooge waardigheid geschikt te zyn, wanneer hy tegen zyn' wil verkoren is, mag die van de hand wyzen, onder straffe van verbeurdverklaaring zyner goederen. Ook kan men ze niet nederleggen, maar wel afgezet worden.

Savii.

Op de drie kollegies en den Doge beruist de bezorging van alle de zaaken der Republiek. Buiten die zyn 'er zes *Savii*, als raadgeevers van den Staat, die de zaaken van te vooren in order brengen, en klaar maaken om voorgesteld te worden. Ook zitten zy voor, dog hun ampt duurt niet langer dan zes maanden. Elk van hun heeft beurtelings zyne week, wanneer aan hem alle geschriften, vertoogen, en diergelyken ter hand gesteld worden, en, na ze doorgelezen te hebben, brengt hy ze in de vergadering der *Savii*. Als de zaaken twyffelagtig zyn, volgt men gemeenlyk zyn gevoelen, dewyl hy de zaak als verslag doende het best begrypen moet. Gevolglyk heeft de *Savio* van de week den meesten invloed op de zaaken der stad, gelyk de Raadpensionaris in Holland. De Raad verkieft de *Savii*, en deeze beschryven wederom de vergaderingen des Raads.

De regeeringsvorm van Venetien is de oudste, die zo lang onveranderd de zelve gebleven is. Somtyds zyn 'er partyschappen ontstaan, dog, ten deele de verstandige inrigting, wyl de eene hand altyd door de andere als gebonden wordt, en ten deele het karakter der Venetiaanzen, dat zo heftig niet is als dat der andere Italiaanen, heeft gemaakt, dat die aanhangen altyd op niet uitliepen. Venetien heeft zyne vryheid behouden, daar de zig schrandere denkende Florentynen, die op de in hunne gedagte

slagte koelzinnige Venetiaanen met veragting af zagen, de *Regeer-*
 hunne verloren hebben. Amelot de la Housfaie heeft hier *ringsvaar-*
 over het best geschreven, en de Venetiaanen zelve *van Vene-*
 nen hem maar van weinige mislagen beschuldigen. On-
 dertusfchen vindt Montesquiou veel op de Venetiaansche
 staatsgeffeldheid te berispen. Zy zyn, by voorbeeld, veel
 te veel voor hunne inrigtingen ingenomen, en hebben nog
 de zelve grondregelen welken zy aankleefden, toen zy nog
 door den bloeyendften handel ryk en magtig waren, daar
 egter hun toestand, sedert het voeren van den handel op
 Indien door andere volken, en 't verlies van Candia en
 Morea, zeer veranderd is. Te Venetien kan niemant door
 rykdom of fchranderheid groot worden, als hy niet van
 adel is, waardoor de moed en de nayver worden uitge-
 blufcht. Alleen kan men, als de Staat in zwaare oorlogen
 ingewikkeld is, den adelftand voor groote fommen koo-
 pen; verdienften doen niets hierby.

De beroemde Maffei, die zyner geboorteplaats Verona
 zo groote dienften gedaan heeft, en een man was van zo
 groote verdienfte, werd flegts voor een *Nobile di Terra*
firma gehouden, dat is voor een' edelman uit het gebied
 der Republiek. De Venetiaansche Nobili doen altyd den
 laudedellieden hunne meerderheid gevoelen; indien de laat-
 ften niet ryk zyn, en gevolglyk de eerften hen niet van
 doen hebben, moeten zy zig zeer onderdaanig betoonen,
 en byna voor hun kruipen. De magt des adels heeft ook
 invloed op de borgerlyke verfchillen, ten minften valt het
 een' borger altyd bezwaarlyk, eene zaak tegens een edelman
 doortezetten. Ondertusfchen is egter de borger aan den
 adel verbonden, alzo ieder gemeenlyk een of twee patroo-
 nen heeft, wier hulp hem noodig is, en welken hy ge-
 volglyk ontzien moet.

Zelfs onder den adel mangelt het aan nayver. De ge-

*Regeer-
ringsvorm
van Vene-
tien.*

lykheid van stand is wel de grondpilaar des Republiekyn-
schen regeeringsvorms, maar zy vindt te Venetien slegs
in kleinigheden, niet in hoofdzaaken plaats. By voor-
beeld, een nieuw edelman verwerft nooit een gezantschap,
hoe veel' verdiensten hy ook hebbe, en iemand uit den ou-
den adel zelfs niet ten zy hy zeer ryk zy. Om Procurator
te worden moet men ryk zyn, en 't begint moeilyk te val-
len, diergelyken altyd onder den ouden adel te vinden,
waarom men somtyds genoodzaakt is, 'er uit den nieuwen
te neemen. Deeze inrigting was goed, zo lang Venetien
nog buitenlandsche bezittingen had, waar zig de gouver-
neurs eerst verryken, en dan terug gekeerd groote verkwil-
tingen by het bekleeden der eerste posten maaken konden.
Maar nu, daar men zulke bezittingen niet meer heeft, en
de ampten te Venetien ook nauwlyks zo veel opbrengen,
dat een edelman zonder middelen, gelyk de meesten tegen-
woordig zyn, met gevoeglykheid daarvan leeven konne,
moesten 'er andere schikkingen gemaakt, en de zulken niet
gedwongen worden, om den magtigen families te behaagen,
door welker toedoen zy de eerampten verkrygen, veele
onkosten te maaken. Voorheen had de adel belang in de
schepen welken de kooplieden naar de Levant zonden,
somyds zelfs in hunne kommissies of andersins, en ver-
kreegen daardoor groote rykdommen; maar tegenwoordig
wil de handel der Venetiaanen weinig meer zeggen, en
het kleine getal edellieden, die nog onder de hand in com-
pagnie met de kooplieden doen, winnen 'er weinig mede.

*Procura-
tori.*

Zulken die ryk zyn hebben hoop met den tyd Gezant,
en eindelyk *Procurator di S. Marco* te worden. De plaats
van Procurator is voor het uiterlyke aanzienlyk, niettemin
geeft zy weinig invloed, en zelfs geen' stem in den grooten
Raad. Veele besluiten hun gezantschap met het ampt
van *Bailo* of gezant aan het Turksche hof, en daarna be-
ko-

komen veelen, als zy uit een oud huis en ryk zyn, *la Reges-
vesse di Procuratore*, gelyk men 't noemt. Maar dewyl ^{ringsoorth} de post van Procurator niets opbrengt, en veele onkosten, ^{van Vene-} ter oorzaake van de menigvuldige feesten, die men by het ^{tiën.} aankomen geeven moet, vordert, onttrekken 'er zig de oude familien dikwyls aan, en men moet 'er veeltyds ryken van nieuwen adel toe neemen, al hebben zy geene verdienste.

Een andere mislag in de Venetiaansche staatkunde is, dat men de gezanten alle vier jaaren verandert, in plaats van dikwyls met onderscheid daar in te handelen. De Procurator Emo, een man van groote eigenschappen, was in een' ryd van onrust, toen de beroemde Kupergli Groot Visir te Konstantinopolen was, gezant of Bailo aldaar, de Visir beminde hem zeer, en zeide ten einde zyner vier jaaren tot hem, „ de Raad moest bedenken dat ik u beminne, en dat uw' tegenwoordigheid hier veel nuttiger is dan te Venetien of ergens anders; hy moest u hier laten. „ Maar Emo moest vertrekken, dewyl het de oude wetten zo beveelen. Wat gebeurde 'er? Emo was niet lang te Venetien geweest, of 'er ontstond een oploop in 't arsenaal, waarby verscheiden Turken omkwamen, en de Republick was genoodzaakt, den Procurator Emo als buitengewoon' Gezant naar Konstantinopolen te zenden, waar hy door zyne tegenwoordigheid, en zonder groote geschenken te doen, eene zaak byleide, die den Staat ten uitersten onaangenaam en gevaarlyk had kunnen worden.

De titel van Ridder der gouden star is blootlyk eene ^{Ridders} eer, welke niets opbrengt, en ook nergens eenigen invloed ^{der gouden} op heeft. Daar zyn 'er twintig, en vier plaatsen zyn al ^{star.} ryd in de vier families van Morosini, Contarini, Rezzouco, en Querini erflyk.

*Regeer-
ringsvoorn
van Vene-
tien.*

De groote menigte van edellieden, die allen deel aan de regeering hebben willen, maakt dat men dikwyls verandering in de beampten maakt, dat 'er altyd veelen zyn die 'er naar staan, en dat telkens veele kuiperyen in 't werk gefeld worden. De follicitanten moeten zig door hun gedrag by de meesten bemind weeten te maaken, en de ryken zorg draagen, van de armen, wier getal het grootfte is, niet voor het hoofd te flooten. Zelden vraagen twee uit de zelve familie het zelve ampt, maar gebeurt dat, zo bejegenen zy zig altyd met alle beleefdheid, en zyn den volgenden dag, als de verkiezing gedaan is, weder goede vrienden, ten minften voor het uiterlyke, alzo de families malkander beftendig en by alle gelegenheden noodig hebben.

Wanneer men op een Gezant of Nobile, die een voor naam ampt bekleedt, misnoegd is, wagt men, tot dat zyn tyd om is, en zendt hem dan als gouverneur naar eene kleine ftad, 't welk zy voor een foort van straf en een grooten fchimp houden. Het is niet genoeg om zig aanhang te maaken, dat men eerlyk en volgens de wetten handelt, men moet zig ook naar de oude gewoontens rigten. Een zeker opzigter der wegen en bruggen wilde zyne eerlykheid toonen, en bragt meer dan gewoonlyk in ontvangft, maar werd daarvoor tot amptman van een kleine plaats aangefeld, omdat hy iets byzonders daarin gezogt, en der Republiek een klein inkomen verfehafft had, 't welk zyne voorgangers altyd voor zig behouden hadden.

Een der beste middelen om gezag in den Raad te krygen, is de welspreekendheid. Daar zyn 'er altyd eenigen in, die zig daardoor eenen aanhang maaken, en dus het meest te zeggen hebben. Als iemand by eene zekere gelegenheid zyne fterkte in de welspreekendheid getoond en
zig

zig doen onderscheiden heeft, word 'er dien avond en een *Regeer-*
 dag of twee daarna in alle gezelschappen van gesproken. *tingsvorm*
 Andrea Tron wordt tegenwoordig voor den sterksten rede- *van Vene-*
 naar van Venetien gehouden. In de groote vergaderingen *tien.*
 van den Raad zoeken zy inzonderheid hunne gaaven te
 toonen. Sommigen mengen Grieksch en allerlei geleerd-
 heid in hunne redenvoeringen, en neemen daarby een'
 byzonderen nadruklyken toon aan, die van de spaaak in
 't gemeene leeven zeer onderscheiden is. Anderen spreek-
 ken zeer lang; in 't jaar 1761. hield een zekere Procu-
 rator Morosini een redenvoering van agt uren zonder op-
 tehouden.

De pleidooyen der Advokaaten te Venetien zyn fomtyds *Advokaa-*
 met groote vlyt uitgewerkt, maar veelen hebben 'er won- *zen.*
 derlyke gebaarden by. Zo lang zy de zaaken zelve voor-
 draagen spreken zy ordentelyk, maar als het aankomt
 om party te wederleggen, geraaken zy in vuur, schreeu-
 wen, maaken heftige beweegingen naar alle kanten, stamp-
 pen met de voeten, slaan zig op de borst, en doen zul-
 ke ontzaglyke uitroepingen, dat een vreemdeling hen
 niet zonder lacchen kan aanzien. Egter zyn 'er ook vee-
 len die zig binnen de paalen van welvoeglykheid hou-
 den, schoon de meesten zig als pantomimes of arlequins
 aanstellen.

De *Avogadori* zyn als de voorstanders des volks, ge- *Avogadori.*
 lyk by de Romeinen de *Tribuni plebis*. Zy moeten de
 klagten van het volk hooren, en zig die aantrekken.
 Daar zyn 'er drie, die alle weeken malkanderen afwis-
 selen.

Men telt te Venetien vyf geregthoven, voor de wel- *Geregts-*
 ken de regtzaaken gebragt worden. 1. De *Quarantahoven.*
criminale doet regt over moedwillige misdryven, welken
 de *Avogadori* moeten aanbrenghen. Zy voert den titel van

Regeeringvorm van Venetien.

Serenissima Signoria, heeft in de vergadering der Pregadi maar een beraadslaagende stem, en de byzitters daarvan hebben een plaats in 't Consiglio. Drie zyn 'er die in den naam des Doge voorzitten. 2. De *Quarantia civil vecchia* doet regt over zaaken boven de 800. Venetiaansche dukaatē, zy mogen borgerlyk of straffelyk zyn; ook over de beroepen in rechtsgedingen komende van het vaste land. De Raaden worden alle zes maanden veranderd. 3. De *Quarantia civil nuova* doet regt in buitenlandsche rechtsgedingen, beloopende meer dan 800. dukaatē. 4. Voor het *Collegio de vinti* behooren alle borgerlyke zaaken die tusfchen de 400. en 800. dukaatē bedraagen, en de straffelyke zaaken, welken de Avogadori 'er voor brengen. 5. Het *Collegio de dodici* beoordeelt alle zaaken onder de 400. dukaatē. Wie zig een begrip wil maaken van de Venetiaansche wetten, kan de fchriften van den Procurator Giulio Giustiniani en den Senator Giovanni Battista Dona naleezen, die ze op bevel des Raads in order brengen en uitgeeven moeten.

Inkomsten en krygsmagt.

De Abt Richard fchat het inkomen der Republiek op twintig millioenen Fransche ponden, (*) anderen maaken ze byna eens zo groot. Daar alles te Venetien een geheim is, kan men 'er bezwaarlyk iets van vaststellen. Zy komen ten deele van de in de stad en het gebied der Republiek op uitgaande en inkomende waaren gestelde tollen, ten deele van de tienden en andere foorten van belastingen. Op de landeryen op het vaste land, waarvan egter een *Nobile di Venezia* niets bezitten mag, zyn byzondere ongelden gelegd. Het verkoopen van 't zout van Chiozza en Corfu brengt alleen omtrent de 800000. Duitfche

(*) Omtrent tien millioenen Hollandfche guldens.

sche daalders op. Het verkoopen van de olie te Corfu is *Regeer-*
 ook zeer aanzienlyk. De Republiek kan vyf en twintig *ringsvorm*
 duizend man onderhouden; egter heeft zy in vredenstyden *van Venet-*
 naauwlyks vyf of zes duizend man, om de grensplaasfen te-
 gen de Turken en naar den kant van Milaan te bezetten.
 Het krygswezen is op een' elendigen voet. De onderoffi-
 ciers verstaan den dienst volstrekt niet, en krygen de posten
 door de voorspraak van 't eene of andere magtige huis,
 zonder zig verders om den dienst zeer te bekommeren. De
 soldaaten weten weinig van den wapenhandel, uitgenom-
 men eenige Sklavoniers en overloopers uit vreemde dien-
 sten. Ondertusfchen zyn de boeren op het vaste land al-
 len gewapend. Men ziet dikwyls de herders, bloot voets,
 maar met het geweer op den rug, de fchaapen weiden.
 Dog dit is veeleer een gebrek in de staatkunde, en ver-
 oorzaakt veele misbruiken.

Zo lang de Republiek by den grondregel blyft, van de
 Nobili van den dienst aftehouden, zal zy ook flegte troe-
 pen hebben. Men geeft het bevel over de krygsinagt ge-
 meenlyk een' vreemdeling, uit vrees dat een man van een
 regeerende familie daardoor te magtig worden mogt'.
 Maar wat kan een veldheer uitregten, die van de Venetiaanfche
 krygskommiffarisfen afhangt, welken niets van
 den dienst weten, en egter zyne onderneemingen moe-
 ten beftieren?

VAN DE ZEEDEEN EN GEBRUIKEN TE VENETIEN.

De adelyke families zyn gedeeltelyk zeer oud. Daar-
 onder zyn 'er voornaamlyk twaalf, die men met de twaalf *De adel,*
 Apostelen vergelykt, en die van de twaalf *Tribuni* of voor-
 standers des volks afftanimen, welken in 't jaar 697. den eer-
 sten

Zeeden en gebruiken te Venetien. sten Doge verkoozen. Zy zyn, Badoer, Contarini, Morosini, Tiepolo, Michiele, Sanudo, Gradenigo, Memo, Falier, Dandolo, Barozzi en Polano, welke laafte familie voor eenige jaaren is uitgestorven. (*) Onder deezzen is de familie van Badoer de oudste, en die van Contarini de uitgebreidste, welke ook van ouds af de meeste hooge posten bekleed heeft.

Buiten deezzen zyn 'er nog de Giustiniani, Cornaro, (†) Bragadino en Bembo, welken men de vier Euangelisten noemt. De Venetiaanen verheffen zeer zelden eene familie tot den adelftand. Hoe hoog zy die eer schatten, is daaruit afteeneemen, dat zy Koning Henrik III. toen hy uit Poolen naar Frankryk ging, om bezit van de kroon te neemen, Nobile di Venezia verklaarden. Eenigen buitenlandschen veldheeren over hunne troepen, en Pauslyken neeven, is die eer ook wedervaaren.

Gedurende de oorlogen tegens de Genuezen en Turken zyn veele ryke families tot den adelftand verheven, welken in de Hertoglyken en Nieuwen verdeeld worden. De eersten worden zo genaamd, om dat zy, in de jaaren 1450. tot 1620. toe, een overeenkomst onder malkanderen gemaakt hadden, van nimmer eenen Doge uit de oude geslachten te neemen. Zy verkooren liever somtyds een' Doge uit een' nieuwe familie, om 'er maar geenen uit de ouden te krygen. Eindelyk egter drongen zig in 't jaar 1620. de oude families weder in, en sedert dien tyd zyn 'er veele uit gekozen geworden.

De Venetiaansche families leeven meerendeels zeer vreedzaam

(*) Ovet de Venetiaansche families handelt Vader Kafimir Freschotti, in *Pregi della Nobilta Veneta.*

(*) Uit het huis Cornaro was de beroemde Koningin van Cyprus van dien naam.

zaam met malkanderen. (*) Na den dood der ouders ^{Zeeden en} blyven de broeders en zusters by malkander woonen, ^{gebruiken} der eens het goed te deelen. By voorbeeld, voor eenige ^{te Vene-} jaaren, en diergelyke gevallen gebeuren dikwyls in veele ^{tien.} adelyke familien, stierf de oude Mœcenigo, nalaatende drie zoonen en twee dogters. Eene dogter ging in 't klooster, de andere trouwde in eene uitgebreide familie, waardoor haare broeders veele stemmen by 't verkiezen van amptenaars wonden; zy bekwam een' zekere som tot een uitzet, en deed van 't overige der erfenis astand. De drie broeders bleeven in 't zelve paleis woonen, dewyl de paleizen gemeenlyk zo ruim zyn, dat verscheiden huisgezinnen, zonder malkanderen te hinderen, t'zamen woonen kunnen. In zulk een geval worden de goederen dikwyls door een boekhouder bestierd, die hun rekening doet, en ieder alle maand zo veel als hem toekomt, voor hem en zyne bedienden, uitdeelt. Maakt iemand schulden, zo is 'er zyn aandeel aan den gemeenen boedel voor verbonden, en zyn maandelyksch inkomen, *la Merzata*, wordt 'er door verminderd.

Gemeenlyk trouwt 'er maar een uit de familie, en zyn' broeders staan hem een grooter gedeelte der erfenis af. Bekleedt een van allen een post die veel gelds kost, by voorbeeld

(*) Voor omtrent vyftien jaaren schreef een zekere Pasferoni een gedigt, dat, onder den titel *Il Cicerone*, in twee deelen, een' aartig hekelſchrift en veel waarheids omtrent de zeeden der Venetiaanen behelst. Het is aangenaam om te leezen, des het ook met groot genoegen ontvangen werd. Een ander in zyn soort treflyk gedigt, vol van fyne wendingen, heeft de Abt Parrini op de ledigloopende jonkertjes, die hun tyd met opschikken, lediggaan en kleinigheden doorbrengen, gemaakt. De titel is, *Il Mattino, parmeso in Venezia* 1763. Het is rymloos, maar, tegen den smaak der meeste Italiaanen, lustig en vloeyend, zonder veel gezogen geest, geschreven.

Zoeden en gebruiken te Venetien. beeld een gezantschap, zo wordt, het geen hy meer dan zyn deel uit de gemeene inkomsten van nooden heeft, uit de gemeene inkomsten genomen. Tot deeze eensgezindheid worden zy als gedwongen, om dat zy veele stemmen by de verkiezingen, en dus een' grooten aanhang, noodig hebben. Zulke begrippen vinden genoegzaam in alle de families, van de ryksten tot de armsten toe, plaats. Veeien, die vermogen hebben, en zig op een andere wys verheffen willen, onderhouden iemant uit de familie buitenslands met groote kosten; by voorbeeld, als prelaaten te Rome, of in nunciaturen, op dat hy met de tyd eens Kardinaal worden, en zyn geslagt verheffen moge.

Veele Nobili zyn zeer arm, en kunnen derhalven om geen trouwen denken. Om die reden ziet de Republiek niets eens gaarne, dat al te veelen zig in den egt begeeven, al was het zelfs, dat zy 'er gelegenheid toe hadden, alzo de kinderen onmooglyk, als het zamenstel van Staat zo blyft, aan den kost komen kunnen. De groote Raad keurt zeer zelden een huwlyk goed tuschen een Nobile en eene borger juffrouw, *Cittadina*, al is zy ryk, en, als dat niet geschied, kunnen de kinderen uit zulk een huwlyk gesproten slegts zekere goederen erven, de anderen vervallen aan de zydlinien. Zelfs zyn de kinderen niet van adel, schoon de Abt Richard het tegendeel, maar verkeerdelyk, zegt.

Te Venetien zyn veele Nobili die groote inzigten hebben, en bekwaamer zyn dan zy welken openbare posten bekleeden, dog een stil ampteloos leeven verkiezen. Over 't algemeen verstaan de Nobili de belangen der vreemde natien wel. Zy hooren tweemaal ter weeke de berigten der vreemde gezanten, en wat daarop geantwoord wordt, leezen, en weeten dus wat 'er omgaat. Een gezant moet altyd by zyne terugkomst wydloopig verslag doen, waar-

In hy naauwkeurig rekenschap moet geeven van den toe-^{Zeeden en} stand der krygsmagt, de gesteldheid van 't hof en de ^{gebruiken} staatsdienaars, hunne karakters, de staatkundige belangen ^{te Venetien.} van 't hof dat hy verlaat, hoe daar de zaaken verhandeld worden, en van alles wat geduurend zyn gezantschap merkwaardigs is voorgevallen.

De jonge adel krygt meerendeels eene goede opvoeding. Zy worden gemeenlyk op de hooge school te Padua, somtyds ook wel buitenslands, gezonden. Tot hun vyf en twintigste jaar, wanneer zy het Raadsheerlyk kleed aan krygen, vergaderen zy by den een' of ander' ouden Raadsheer, waar zy in de wetten van 't land onderwezen worden, en zig in 't spreekken oeffenen. Men doet hen verhandelingen over staatszaaken opstellen, op de buitenlandfche berigten der gezanten antwoorden, en bereidt ze op die wyze voor de bezigheden, op dat zy als bekwaame mannen in 't kollegie der Pregadi verschynen mogen.

Vreemdelingen vinden te Venetien zo veele gezelschap-^{Gezelschappen.} pen niet als in andere Italiaansche steden. De Nobili zyn zeer beschroomd om met de vreemde Gezanten omtegaan. Zy komen niet by malkander, ja vermyden dikwyls zelfs een' Gezant op een' derde plaats te spreekken, om alle verdenking voortekomen van met hem in verstandhouding te zyn. Voor etlyke jaaren had de Napolitaansche Gezant eene Venetiaansche vrouw getrouwd, welke veel met haare bloedverwanten verkeerde, maar hy zelden, en als hy ze ging bezoeken, zo geschiedde het heimlyk en met groote behoedzaamheid.

Dit vermyden der Gezanten door de Nobili komt alleen van een oud gebruik, want de tyden dat de Gezanten oproer verwekken kunnen, gelyk de Marquis de Bedemar in 't jaar 1618., zyn voorby. Zy geeven voor, dat het geschiedt, op dat de Nobili den Gezanten niets ontdekken

zul-

Zeeden en gebruiken te Venetien. zullen van de staatsgeheimen; maar, als men de zaak der Inquisiteurs van Staat uitzondert, worden dog de Gezanten door hunne geheime verklikkers van alle de raadslagen des Raads onderrigt. Veelen zeggen dat het uit beleefdheid geschiedt, op dat niet zo veele hongerige kaale Nobiliaan de tafels der Gezanten inkruipen, en hun des tot een' last worden; maar daarvoor zou ligt middel te vinden zyn. De waare oorzaak is een oud ongegrond gebruik, waardoor de zaaken alleen op een' noodelooze wys vertraagd worden. Egter beginnen de Nobili ten minsten met vreemden en inlanders, die veel aan de huizen der Gezanten komen, omtegaan, 't welk men voorheen ook niet gaarne zag.

De Venetiaanen zyn niet zeer voor de zamenleving, en ieder leeft op zig zelve. De mans neemen kun komptoir waar, en de vrouwen haar huishouden, zo dat men ze niet veel, dan als zy naar de misse gaan en in de kerken, ziet. Een vreemdeling wordt op 't eerst door het nieuwe gezigt eener stad die als in 't water staat getroffen, dog men wordt daar ras aan gewend, en dan schynen de nauwe steegen treurig. De grafen zyn wel van wegen de gondels wat leevendig, maar men ziet anders niet veel menschen, en het minst voor de vensters. De Venetiaanen geeven, uit hoofde van hun' ingetogen' leevenswys, zelden maaltyden. By plegtige gelegenheden worden bekende vreemdelingen ook ter maalyd verzogt, zo wel als op de bals, waar men wel met een masque komt, maar dat niet voor 't aangezigt heeft.

Maatige leevenswys.

De Venetiaanen leeven byna nog maatiger dan de overige Italiaanen. Zy drinken weinig wyn en liqueurs, en eeten zelden ragouts en sterk gekruide spyzen. Meest leeven zy van ryst, meelspyzen, peulvrugten, gekookt vleesch en visch. Zy drinken chokolaad, en gebruiken veel ys.

Van

Van tyd tot tyd gaan zy naar 't vaste land om frische *Zeeden en* lugt te scheppen. (*) De ryke families onthouden zig *gebruiken* in den herfst op het land, en het menigvuldige gezelschap, dat zy dan ontvangen, veroorzaakt hun groote onkosten. Die zo ryk niet zyn gaan dog gemeenlyk een dag in de week naar 't vaste land, waar men op de dorpen koffyhuizen vindt, in de welken zy nevens den adel, die in de nabuurschap zyne landhuizen heeft, by malkander komen.

'T is niet gebruiklyk te Venetien, zig door bedienden te laten volgen, en in de gondels is 'er ook geen plaats voor. De gondeliers doen het werk, melden iemand aan, en verrigten wat men verders te doen heeft. Zelfs hebben de magistratspersoonen geen' bedienden agter zig.

Men vindt te Venetien veel' schoone vrouwen. De meeste hebben een fyn vel en veel kleur. De blonden zyn 'er even zo zeldzaam als in geheel Italien. De Dames gaan eerst tegens den avond uit, en nooit zonder Cavalier servente, die haar in de gondel brengt, en in de schouwspelen en elders begeleidt. De Dames komen in de koffyhuizen, of in de Cafini, t'zamen, en maaken party om te speelen. De miltzugtige Sharp (†) beweert, dat, de meisjes te Venetien trouwen alleen om des te vryer met haar Cicisbeo te mogen omgaan, en dat de man nooit verzekerd kan wezen of zyn vrouws kinderen van hem zyn.

(*) De Venetiaan zegt, *per romper l'aria*. De lugt in de stad is des zomers vogtig, en vol van moeraslige dampen. Eenige grafica rieken by aanhoudende hette zeer sterk.

(†) Wy hebben zyne brieven, die vol gal en vooroordeelen zyn, en byna niets dan valscheden behelzen, in de voorreden aangehaald.

Zeeden enzyn. Hy maakt Venetien tot het middelpunt der grootste gebruiken te Venetien. buitenspoorigheden. Dog dit oordeel over 't geheel genomen is valsch, hoewel, gelyk in alle groote steden, 'er uitzonderingen zyn. De Cicisbeo is gemeenlyk niets minder dan de minnaar, en veel eer slegts eene figuur, die de Dame welstaanshalven overal begeleidt, dog zelden met haar geheel alleen is, indien de man goed vindt dat te beletten. Behalven dat, dit gebruik heeft alleen maar plaats onder den adel. De *Cittadine*, en de gemeene vrouwen nog meer, leeven zeer huislyk en ingetogen. Van de zulken, die openlyk een liederlyk leeven leiden, spreekken wy hier niet. Even zo weinig men 'er te Parys in vindt, dat een man met eene vrouw in een siacre met opgehaalde houten luiken zit, vindt men 'er ook te Venetien in, dat twee personen t'zamen in een gondel vaaren.

Casini.

De *Casini* zyn kleine vertrekken boven de koffyhuizen op de Plaats van S. Marcus. Zy behooren verscheidenen Nobili, die hier de Dames en andere goede vrienden ont-haalen. Men leeft daar zeer los, komt 'er zonder zig veel opteschikken, en zig te doen aandienen, daar men in zyn eigen huis veel meer omflags maakt. Het gebruik van zulk een Casino te hebben is zeer algemeen, zo wel jonge lieden als oude Senatoren huuren 'er. Daar zyn egter ook by de koffyhuizen om de Plaats van S. Marcus geheime kamers, waarheen zig de masques met de op de Plaats omzwervende nimfen begeeven, koffy drinken, en andere dingen doen, waartoe zy geene getuigen roepen. Over 't algemeen heeft ieder te Venetien de grootste vryheid om te doen wat hy wil, mits hy maar niets tegens den godsdienst of den Staat doe of zegge. (*) Voor 't overige moet

(*) In dit laatste opzigt is men nog strenger als in 't eerste. De heilige Inquisitie gaat zo gestreng niet te werk. De Republiek ziet zelfs

moet een ieder de voorzigtigheid hebben van deeze vry-Zeeden en heid niet te misbruiken, en zig in gevaarlyke minnenhan-gebruiken delingen of het spel in te laten, wyl de gevolgen daarvante Venetien. ligt gevaarlyk zyn kunnen.

Eertyds waren de openlyke ontugtige vrouwsperfoonen *Courtisanes* zeer menigvuldig en in groot aanzien; tegenwoordig zynnes.

zy uit het schuim des graauws; de regeering duldt ze, en men kan des avonds niet langs straat gaan, zonder dat zy overvloediglyk haare bekoorlykheden komen aanbieden. Zy werden veel meer bezogt, toen de omgang met de vrouwen meer gedwongen was, maar, nu de fatsoenlyke vrouwen zo veel vryheids hebben als ergens in Italië, is de leevenswyf verbeterd. De gezelschappen van mans en vrouwen hebben de Venetiaanen beleefder, en, in een' zekeren zin, ook ordentyker gemaakt. Schoon 'er eenige meesteressen onderhouden worden, geschiedt dit heimlyk, en niet op den Paryssehen voet. Voormaals moesten de Nobili van zig laten zeggen, dat zy, om kosten te spaaren, met hun tweeën of drieën een' vrouwensch onderhielden, om op gemeene kosten zig te vermaaken, en dat ieder zyn dag had. Of 'er nog eenigen zyn die zulk eene zuinigheid betragten, mogen anderen onderzoeken. Ten minsten veelen zyn niet in staat, veel aan diergelyke galanteries te spendeeren. Men behoefst maar op de Plaats van S. Marcus op de Nobili te letten, die naar het Broglio gaan, zo zal men 'er genoeg zien, die met hunne kaale zwarte rokken en oude pruiken een armzalig figuur maaken.

zelfs door de vingers, dat de Duijsche Protestantsche kooplieden te Venetien in 't geheim by malkander komen, en zelfs een' predikant houden, 't welk anders nergens in Italië geoorloft is. De Venetiaanen zeggen tot een spreekwoord: Spreek weinig van God en niets van den Staat, en doe verders wat gy wilt.

Zeeden en gebruiken te Venetien. De danseresfen zyn meest flegte en liederlyke vrouwelieden, maar de zangeresfen leeven, daar zy een goed inkomen hebben, veel ordentlyker en op beteren voet. Veel en zyn ook getrouwd.

Kleeding. De Dames kleeden zig over 't algemeen op zyn Fransch, dog zy hebben veel dat haar byzonderlyk eigen is. Zy draagen, by voorbeeld, zeer styve ryglyven; het hair wordt by veelen van agteren rond t'zamen gedraaid, of met een lint vast gemaakt. Men ziet ze zelden met mutsen, maar meest met bloote hoofden en naakte boezems. Tot nog toe zyn zy te verstandig geweest, om zig de wangen, gelyk de Parisiennes, rood te verwen. Zy worden door de ordonnantie op de kleedy zeer binnen de paalen gehouden. Alleen de vrouwen der gezanten, de vreemdelingen, en die van de familie des Doge zyn, mogen ryke stoffen draagen, en livryen met galons geeven.

De borgervrouwen en *Cittadine* gaan op zyn Fransch gekleed, maar met naauwe mouwen, en een foort van doek of sluyer op het hoofd, *Tabarino* genoemd, gelyk de vrouwen te Bologna. De jonge meisjes hebben het hair t'zamengevlochten, of laten het los afhangen. De boerinnen draagen groote stroohoeden, en op de ooren roozen of andere bloemen, 't welk haar zeer aartig staat.

De mans kleeden zig op zyn Fransch, met een rooden of graauwen mantel, *Tabaro*, daar over. De magistraatsperfoonen draagen outzaglyk groote pruiken, die zeer laag op den rug komen. De Nobili gaan meest in 't zwart, en in hunne lange staatsierokken, die 'er byna als onze japonnen uitzien. Die der Savii zyn van violette zyde, en die der Raadsheeren van roode. Zy hebben een muts van zwarte stof in de hand, maar zerten die nooit op.

De gondels (*) zyn het eenige voerwerk te Venetien. *Zeeden en Zeeden en*
 Zy hebben de gedaante van lange smalle schuiten, die zeer *gebruiken*
 snel vaaren en ligt te regeeren zyn, en gemeenlyk twee *te Venetien.*
 schuitenvoerders op hebben. Elk van hun heeft een' riem, en *Gondels.*
 weert de gondel met een ongemeene bekwaamheid te be-
 stieren, zo dat de gondels, als zy malkander ontmoeten,
 met groote snelheid, zonder stooten, de eene de andere
 voor by schiet. In 't midden der gondel is een kamertje,
 waar vier, of ten hoogsten zes menschen zitten kunnen.
 Agter is een planken beschor, op beide zyden zyn ven-
 sters, die men op en toe kan schuiven. De banken zyn
 laag, gelyk een sofa, en de plaats aan de linkerhand is de
 voornaamste, om dat de voorste gondelier op de regter
 zyde staat, en dus het gezigt aan de regterhand beneemt.
 Voor aan zyn de gondels met yzer beslagen, om des te
 beter in evenwigt, en voor stooten en schade beveiligd te
 zyn. Volgens de wetten moeten zy allen zwart geverwd,
 en van binnen met zwart baai bekleed zyn, om eene nut-
 looze pragt voortekomen. De vreemde gezanten kan men
 wel niet bepaalen, dog zy rigten zig gemeenlyk naar het
 algemeene gebruik. De gondeliers draagen een soort van
 schipperskleeding, met lange broeken, korte vesten, en
 ronde mutsen van kleur als de livry hunner heeren, maar
 daar mag nog goud nog zilver op zyn.

Men

(*) Een gondel met twee man kost daaglyks 2. lire, met een man
 maar 5. lire. Men kan ze ook by 't uur, of voor eene vrugt nee-
 men. Een vreemdeling, die te Venetien op een' grootfchen voet
 leeven wil, moet 'er eene houden. Maar als men kosten ontzien
 wil, kan men nogthans alles zien, en door de steegen en over de
 bruggen, hoewel met wat om te loopen, overal komen. Aan 't
 Canal grande zyn verscheiden' plaatsen waar men zig voor eeni-
 ge penningen kan laten overzetten, en dus den weg zeer bekor-
 ten.

VI. DEEL.

Zeeden en gebruiken te Venetien. Men neemt tot de gondeliers lange fraaye karels. Zy zyn lustig, en zingen veel *canzonette* of liedtjes. Inzonderheid is Tasfo by hun in de mode, uit den welken zy lange brokken recitatief opzingen. 'T is niet veilig, verschild met huu te hebben, anders zyn zy hun volk getrouw. Zy zyn zeer zindelyk op hun lyf, en men ziet ze dikwyls in hunne gondels zig verschoonen en wasfchen.

Taal. De Venetiaansche uitspraak wykt veel van de Toskaansche af, is nothans, in den mond vooral der Venetiaansche Dames, welluidend, en veel zagter dan die der Florentynen. (*) Op den predikstoel en by openbaare redenvoeringen wordt altyd zuiver Italiaansch gesproken, schoon nu en dan sommigen in den grooten Raad hun' moedertaal gebruiken.

Borgers. De borger te Venetien heeft byna het zelve karakter als de edelman. Zy laten zig niet ligt met iemant, vooral een' vreemdeling, in, als zy 'er geen voordeel in zien. Zy zyn niet zeer yverzuchtig, maar gedoogen, als zy iemant kennen, dat men hunne vrouwen in den schouwburg, of in de kleine herbergen te Murano en Giudecca brenge. Egter moet een vreemdeling in dit opzigt voorzigtig zyn, en oppassen niet van staatszaaken te spreken, alzo zy in dat stuk even zo wantrouwend zyn als de Nobili.

De gemeene man is beleefd, en zegt altyd, in plaats van ja, *per servirla*, om u te dienen. Wy hebben reeds boven gezegd, dat het volk voormaals in twee partyen, de *Castellani* en *Nicolotti* verdeeld was; maar sedert dat het gevegt op de brug is afgeschafft, is die haat verminderd; egter

(*) In 't Milaneesche zegt men, *Signor si*, te Romen *Padron si*, te Napels zelfs *Eccellenza si*, en spreekt het zo kort uit, dat men niets dan *gnor si*, of *lenza si*, hoort. De Venetiaan zegt, *Sior si*.

egter pleegen zy, wanneer zy malkander ontmoeten, zig *Zeeden en* allerlei schimpwoorden naar de ooren te goojen en mal *gebruiken* kander al lachhende te bespotten. Het graauw is zo wild *te Venetien.* en ruw niet als dat van Napels, maar stil, en ligt in teugel te houden. Eens dat de Pregadi tot in den nacht vergaderd bleeven, hadden zig de gondeliers ondertuschen dronken gezopen, en kreegen een hevige geschil, waarbij de mesfen uit raakten. Maar naauwlyks werd de klok geluid tot een teken dat de vergadering scheidde, of een ieder ging gerust naar zyn' gondel.

De kleine straaten van Venetien worden door drie *Openlyke* zand lantaarnen verligt. In de stad zyn geen' reguliere *veiligheid.* troepen, en ook weinig wagten voor de algemeene veiligheid; egter gaat alles stil toe, en men hoort zelden iets van moord en openbaare boosheden. De magt van den Raad van Tienen is ontzaglyk genoeg, om alles in orde te houden. Zodra de gondel van dat kollegie, die een roode vlag voert, te voorschyn komt, bedaart ten eersten het grootste oproer en geschreeuw. Daar behoeft zig maar een der inquisiteuren van Staat in de kerk te vertoonen, en alles wyk uit ontzag, en maakt plaats, om een zo ontzaglyk personaadie niet te na te komen.

De godsdienst bestaat hier, gelyk meest overal in Ita *Godsdienst.* lien, meest in uiterlykheden, en heeft dus geen' invloed op het gedrag. De biegt maakt alles weder goed, waarom de meesten na den afaat weder tot hunne voorige levenswys terug keeren. Inzonderheid agt men de ongeregeldheden in de liefde zeer weinig. Des vrydags vleesch te eeten is eene zwaare zonde, maar des avonds in liederlyke huizen te gaan, veroorloft men zig veel ligter. Onder de sanzienlyken neemt de godverzaakery zeer de overhand. Zy zyn te schrande om alles te gelooven, en vallen daardoor in het tegengestelde van niets te gelooven.

Zeeden en gebruiken te Venetien. De agterhoudendheid des adels maakt dat zy hunne gedagten zelden ontdekken, der geestelykheid voor 't uiterlyke veel agting bewyzen, en de kerken bezoeken. Men verhaalt, dat een Venetiaansche Nobile eenen Engelschen Lord, gedurende de mis, erinnerde, dat het ongevoeglyk was niet te knielen en zig te doen bemerken. De Lord antwoordde, dat hy de overzelfstandiging niet geloofde, waarop de Venetiaan hernam, ik even zo weinig, maar kniel ook, gelyk als ik, of ga heen.

Als men by deeze wys van denken en hunne fyne staatkunde nog voegt, dat de landen van den Paus aan het Venetiaansche grenzen, en dat buuren zelden goede vrienden zyn, moet men zig niet verwonderen, dat de Venetiaanen geene gehoorzaame kinderen zyn van den Paus, maar gemeenlyk met hem in misverstand leeven. Fra Paolo vindt veele navolgers, die even zo weinig Roomschegezind zyn, en ook geen' zwaarigheid maaken, dat openlyk in geschrift te kennen te geeven.

Dewyl de geestelyken van alle bedieningen uitgefloten zyn, zo behoeven de zodanigen, die hun gemak, hun vermaak, of de weetenschappen lief hebben, dien stand slegts te verkiezen, om zeker te zyn van in 's lands dienst niet gebruikt te zullen worden, want als iemant tot een post verkooren wordt, dien hy niet aanneemt, moet hy boete betaalen of abt worden. Dit is zeker een misflag in de staatsgesteldheid, dewyl het aanleiding tot lediggaan en wanorders geeft. De Abt Farfetti is hier eene uitzondering. Hy heeft dien stand verkozen om zynen smaak tot de konsten en weetenschappen te voldoen. Hy wendt zyn' grooten rykdom op een roemwaardige wyze aan. Op zyn' kosten heeft hy de beste antieken van Rom en Florence in pleister doen afdrukken, die der Republiek geschonken, een' tekenakademie daarby aangelegd, en ook

ook een fonds voor 't onderhoud derzelve voor het toe-^{Zeeden en}
komende vastgesteld. ^{gebruiken}

De vryheid die de nonnen, vooral de adelyken, in de ^{te Vene-}
kloosters te Venetien hebben, is zeer groot. Veelen be- ^{tien.}
geeven 'er zig in, niet uit godsvrugt, maar uit dwang, ^{Kloosters.}

alzo de jongste dogters het huwlyksgoed der ondfen te veel zouden verkleinen, en dus het vermogen der familie verzwakken. Om die reden zoeken zy zig daarvoor, zo veel mooglyk is, schadeloos te stellen. In een zeker klooster hebben de nonnen eens gedreigd, het huis liever in brand te zullen steeken, dan te dulden dat men haare vryheden krenkte. Zy hebben den geheelen dag in haare spreekkamers bezoek, waar het vry vrolyk toe gaat. Men geeft 'er maaltyden, en somtyds danspartyjes, gelyk de Heer La Lande berigt, en de nonnen zien het door de tralies aan. Het kleeden eener nonne in haare plegtgewaad wordt zeer staatlyk verrigt, als zy van een aanzienlyke familie is. Men geeft groote maaltyden en bals, waarby de gezanten en de geheele adel genoodigd worden. De kerk wordt met kostbaare tapyten behangen, de Dames zyn met alle pragt gedofcht, en het arme meisje wordt als een slagtoffer in triomf naar 't altaar gevoerd, om een' slaat te kiezen, dien zy, zodra dit verblindend speelwerk voorby is, beweent, vooral als haare jeugd en innerlyke driften zeggen, dat zy tot dien stand door den Schepper niet geschikt is. Behalven het geen deeze plegtigheden vorderen, kost het geen men medegeeft, of de inkoop in veele kloosters veel gelds.

By eenen zo talyken adel kon het niet missen, of eenigen moesten den kardinaalsboed, ja zelfs de Pauslyke kroon, verwerven. (*) De Republiek heeft wel niet, ge-

(*) Dewyl in lang geen Venetiaan Paus geworden was, en ook

Zeeden en gebruiken te Venetien. engelyk eenige mogendheden, het regt, een' Kardinaal voorstellen, egter beveelt zy 'er fomwylen een' aan. De Auditor der Rota te Romem, die een Venetiaan is, wordt gemeenlyk Kardinaal.

VAN DEN KARNEVAL, DE FEESTEN EN SCHOUWSPLEN.

De Karneval te Venetien is zeer heroemd. Men houdt dien voor den leevendigsten van Italien, en hy wordt daarom van vreemdelingen menigvuldig bezogt. Egter is het beter, als men het zo schikken kan, het grootste gedeelte daarvan te Romem te zyn, en liever op hemelvaart de plegtigheid van het trouwen der zee te zien. Te Romem heeft men het paardenrennen, de masquerade op 't Corso, bals, en schoone operaas. Te Venetien is een elendige ridotto, waar alleen gespeeld wordt, en geen bal. Masques, ziet men daar ook op hemelvaart. De karneval en de schouwspelen beginnen daar in October, en duuren tot kersmis, alleen met dat onderscheid, dat men dan eerst na den middag gemaskeerd gaat, maar in den regten karneval den geheelen dag, de zon en feestdagen uitgenomen, wanneer men eerst des namiddags zig maskeert. Men vindt dan op alle uren van den dag masques op de Plaats van S. Marcus. In den eigenlyken karneval kan men zig op allerlei wyze maskeeren, zo als men wil, maar de meesten, vooral die van satsoen zyn, zyn met hun gewoonlyken mantel, en een *bauta*.

De die stad niet veel Kardinaalen geleverd had, zo zeide iemand by de verkiezing van Rezzonico in 't 1758. al scherpende: De hoeden zyn een tyd lang schaarsch by ons geweest, maar nu hebben wy een' hoedenmaaker.

De drie eerste dagen van het jaar maskeert men zig *Van den* niet, uit hoofde van het veertigjarige gebed. Den 3. Ja *Karneval* nuary doet de Doge en de gantsche adel een' omgang om *enz. te* de Plaats van S. Marcus, al sneeuwt of vriest het. Zodra *Venetien.* die voorby is neemt een ieder zyn masque. Somtyds heeft men buitengewoone masqueradedagen, by voorbeeld, als iemand van den eersten adel trouwt: in zulke gevallen zendt de Doge eenige gemaskeerde perfoonen uit, die als het syn geeven.

De Venetiaansche masque bestaat in een' mantel, *Man-Masques.* *tello*, van zwarte zyde, gelyk die der abten, de borgers draagen 'er van rood of graauw linnen, omdat die sterker zyn. Op het hoofd heeft men eene *Bauta* of kap, die 't hoofd tot aan de kin bedekt, en tot beneden de schouders reikt. Het aangezigt is met een witte masque, *Volto*, bedekt, die tot aan den mond gaat, en men zet 'er een hoed met witte pluimen op, om ze vasthouden. De Venetiaanen drukken den hoed zo diep over de masque, dat zy maar even zien kunnen, en dewyl de vreemden daar niet aan gewooh zyn, kent men ze daaraan. Dit is de algemeene dragt der beide sexen; men onderscheidt de vrouwen alleen aan de rokken die onder den mantel uitkomen.

Het spel is het voornaamste tydverdrijf in den karneval. De vertrekken waarin gespeeld wordt heeten *Ridotti*. Daar *Ridotto*, is nog muziek nog dans, en dus een treurig vermaak, als men zig niet laat vervoeren door de drift tot speelen. 'T is hier de gewoonte niet, gelyk by andere masquerades, onbekende masques aantespreeken, dewyl de bekenden zelven niet veel met malkander spreeken. Men kan zig niets wonderlykers voorstellen, als een zo stom gezelschap, waar alles op het spel let, en de een op des anders bederf uit is. Men ziet eene menigte speeltafels, en de blinken-

*Van den
karneval
enz. te
Venetien.*

de hoopen van Venetiaansche zechini zyn een lokaas voor de zodanigen, die geen magts genoeg over zig hebben, en zig liever in den grond helpen, dan 'er van daan blyven. 'T is een geluk voor de Venetiaansche Nobili, dat jaarlyks vreemdelingen genoeg komen, die zo zot zyn, en hier een gedeelte van hun vermogen zitten laten. Niemand dan een Nobile mag bank houden; by elke tafel zyn 'er eenigen die in gemeenschap doen. Eenigen beweerden, dat de banken 's jaars wel 50000. zechini met een spel winnen, waartoe geen menschen verstand vereischt wordt, naamlyk Basfette. Aan alle deeze tafels wordt geen woord gesproken, ten zy de eene of andere ongelukkige speeler heen gaat, en zyn lot met eenige vloeken verwenfcht.

De Plaats van S. Marcus is in den karneval het schouwtonceel van veele dwaasheden en poetsferyen. Hier en daar staan kleine theaters van waarzeggers, die zig door eenige oude hemelklooten een foort van aanzien geeven, en oude wyven, die in een gek opschik van haar theater zulken die om raad vraagen hun toekomstig noodlot voorzeggen. Op eene andere plaats staat een marionettenspel, in een hoek hoort men zangers en zangeressen kleine *Canzonette Veneziane* zingen, en daar tegen over staat somwylen een Kapucyn, die op een foort van predikstoel de menschen voor de zonden van den karneval waarschoonwt. De ledige Venetiaan hoort hem een ogenblik aan, en gaat dan weer naar de marionetten. Aan kwakzalvers, goochelaars, en diergelyk tydverdryf, ontbreekt het ook niet.

Bals.

In de laatste week des karnevals, te *Settimana grassa*, worden fomtyds bals door byzondere persoonen gegeven, hoewel zelden. Dikwyls zyn 'er ook openlyke bals. By de verkiezing van een Doge worden drie dagen aan een open

openlyke bals gegeven. (*) De Raadsheeren dansen dan in roode staatsierokken, en met hunne onzaglyke pruiken; de Dames daarentegen zeer slyf in galakleeden opgeschikt, met alle haare juweelen en parelen behangen. Op zulke bals komen alle de gezanten en de hun aanbevolene vreemdelingen gemaskeerd. De Nobili en inzonderheid de Dames leggen dan de gewoone agterhoudendheid af, en spreken met de gezanten en de vreemdelingen. Gedurende deeze dagen wordt ook uit een venster van 't Paleis der Republiek geld onder het volk geworpen. By de plegtigheden van de verkiezing des Doge verschynen de Dames in roode, maar anders by bruiloften, en feesten, welken de Procuratori geeven, in zwarte kleederen. Van de Dames, die niet aan de ordonnantie op de kleedy gebonden zyn, zegt men, zy waren *fuori delle pompe*; daartoe behooren de gemaalin van den Doge en de vreemde vrouwen.

De Doge onthaalt jaarlyks viermaal den adel, en draagt dan de uniforme van een' admiraal. Men eet in 't publiek, en de gezanten worden 'er by genoodigd. Vreemdelingen van aanzien, die de maalyd komen zien, bezorgt de Doge vervarschingen. Het is te Venetien in gebruik, op kersmis en paaschen malkanderen geluk te wenschen. De buitenlandsche staatsdienaars neemen dit ook in agt ten opzichte der Republiek, en vervoegen zig, begeleid door verscheiden' gondels en een aanzienlyk gevolg, naar 't Paleis van S. Marcus. Dog de gezant gaat alleen by den Doge om hem 't kompliment te maaken.

Het

(*) De Abt Richard, die zig in 1762. by de verkiezing des Doge Foscarini bevond, beschryft de dan gebruiklyke plegtigheden, gelyk hy die gedaan had welken by de begraafnis van den overledenen Doge hadden plaats gehad, in het 2. deel zynes Reizen. p. 181.

*Van de
karneval
enz. te
Venetien.
Hemel-
vaartsdag.*

Het trouwen met de zee is de grootste plegtigheid te Venetien, en als een tweede karneval. Is het op hemelvaartsdag slegt weder of stormt het, zo wordt de plegtigheid tot den volgenden zondag, en des noods nog langer uitgesteld. De reden is, dat de Bucentoro een schip van parade is, op 't welk men zig wel op de Lagune, maar niet by een onstuimige zee vertrouwen kan. Het uitstellen des feestts hangt meest van den loots af, die zyn hoofd te pand moet stellen, dat hy den Doge en de *Signoria* behouden weder terug zal brengen.

De Bucentoro wordt door kleine vaartuigen met riemen, door middel van touwen, voortgetrokken. De vlag van S. Marcus, waarop een leeuw staat, insgelyks het zonnescherm, *ombrello*, des Doge, en de agt vaandels der Republiek, worden 'er opgestoken. Dus vaart de Doge tot aan 't Lido, twee mylen van de stad, waar de Lagune eindigen, en de zee begint. Hier wordt de plegtigheid voltrokken. De Doge naamyk ryft op van zyn' stoel, en werpt een' gouden ring, van kleine waardy, in de zee, zeggende: *Desponsamus te, Mare, in signum veri & perpetui domini.* Daarop keert hy terug, hoort met de geheele *Signoria* de mis te S. Nicolo del Lido, en gaat aan de Plaats van S. Marcus met de zelve plegtigheden van boord, als hy 'er aan gekomen was.

De Bucentoro wordt altyd door twee gallyen begeleid, om in geval van een onverwagten storm den adel in te neemen, alzo dat vaartuig het geweld der baaren niet wederstaan zou. De gezanten, met schoon opgeschikte peotten, insgelyks de vreemdelingen, en alles wat maar gouds heeft, begeleiden den sleep. Men telt drie of vier duizend vaartuigen, rondom den Bucentoro zwervende, die zeer langzaam onder 't geschal der muziek voortvaart; ook is 'er muziek op verscheiden andere peotten. De soldaaten

ten staan onder de wapenen op 't Lido, het gefchut wordt *Van de*
 geloft, de klokken geluid, in een woord alles brengt iets *karneval*
 toe tot de plegtigheid van deeze niets beduidende vertig- *ens. te*
 ting, die voor een' vreemdeling een nieuw en schoon *Venetien.*
 fchouwspel is, dat men anders nergens ziet. Als de fleep
 het eiland S. Helena voorby vaart, komt de Patriarch met
 zyn gevolg op den Bucentoro, om het water te wyen,
 het welk voor het fmyten des rings in de zee geflort
 wordt.

Geduurende dat de Doge de mis te S. Sebastiano op
 de kleine Plaats van S. Marcus hoort, wordt ieder die
 een masque en bauta aan heeft, op den Bucentoro toege-
 laren, om dien te bezien. Vreemdelingen worden zeer
 beleefd ontvangen. Het is te verwonderen, dat by
 die menigte menschen geen' soldaaten gebruikt worden
 om order te houden. Twaalf mannen, met groote roo-
 de flokken, zyn genoeg om alle wanorder voortekomen.
 Als de plegtigheid voorby is, gaat elk op de Plaats van
 S. Marcus wandelen, alwaar jaarmarkt gehouden wordt,
 en eene menigte van kraamen opgeflagen zyn.

De Doge geeft den geheelen adel en den gezanten op
 dien dag een prachtige maaltyd. Na 't eindigen daarvan
 begeeft zig ieder naar de kleine bischoplyke stad Murano,
 die twee mylen van Venetien in de Lagune ligt. Hier zyn
 ter wederzyde het groote kanaal, van de houten brug ten
 einde het zelve, tot daar de huizen beginnen, dyken,
 welken de Venetiaanen *Fondamenta* heeten. De lengte
 van 't kanaal bedraagt ongeveer twee honderd vadem. Op
 de eene zyde vaaren de gondels en peotten naar beneden,
 onder een' boog der brugge door, zwenken dan, vaaren
 door een anderen boog, en langs de andere zyde weder te
 rug. Dit maakt een verrukkelyk gezigt. De gondoliers
 of *Barcaroli* weeten hunne gondels met een ongetooslyke
 be-

*Van de
karneval
enz. te
Venetien.*

bekwaamheid te regeeren, waarom men zegt, dat de gondels te Venetien meer verstands hebben dan de menschen. Het water wordt door het slaan der riemen geheel en al in schuim veranderd. De menigte der menschen, het geroepen geschreeuw, de vermenging der groote peotten met de gondels, maakt een zeer fraaye vertooning. De gondels zoeken malkander voorby te vaaren, en wanneer de roeyers zo moede zyn dat zy niet langer kunnen, vaaren zy op zyde, om uitterusten, en zig voor ieders oog een schoon hembd aantrekken. (*) De vensters aan beide zyden des kanaals zyn met een ongelooflyke menigte aanschouwers van beide sexen en allerlei rang bezet. Men vindt 'er ook veel van den landadel en andere menschen van Terra firma.

Peotten.

De Peotten welken dan gebruikt worden zyn een soort van barken, op de zyden open, met een hemel van damast of ander stof. De grond is ook met kleeden bedekt, en kan tien of twaalf menschen bevatten. Sommigen aanzienlyke lieden sieren hunne peotten aartig op, en geeven den roeijeren een livry, anderen geeven hun allerlei masques; maar de heeren zelve draagen nooit andere masques dan den gewoonlyken mantel met de bauta.

Des avonds gaat men deezen dag nog eens op de Plaats van S. Marcus wandelen, waar dan de kraamen verligt zyn. Elk koopman zoekt dan zyne waaren op een' aartig wyze ten toon te stellen, 't welk een aangenaam gezicht

(*) De Venetiaanen hebben eene vermaaklykheid, die zy *Regatta* heeten, en als 'er groote heeren in de stad zyn geeven. Het is een eigenlyke wedloop van gondels op Canal grande, van de punt van S. Antonio tot aan 't Paleis Foscarini, waartoe pryzen van 15. tot 40. dukkaaren gesteld worden. Het laatst wierd dit ter eere des Hertogs van York gedaan.

zigt maakt. De kraamen staan straatsgewyze, en zyn meest *Van de*
 vol met goudwerk, galanteriewaaren, schilderyen, en an- *karneval*
 dere dingen welken in 't oog vallen. Boven de doorgan- *enz. te*
 gen zyn zeilen gespannen voor de zon en den regen, alzo *Venetien.*
 de jaarmarkt veertien dagen duurt. Dien gantschen tyd
 gaat men gemaskeerd, alleen den eersten pinxterdagen den
 avond te vooren uitgenomen.

De schouwspelen te Venetien zyn vermaard. Hieronder *Schouw-*
 moet men voornaamlyk de operaas verstaan, want in de ko- *spelen.*
 medie zyn de Italiaanen nog zeer weinig gevorderd. In
 de operaas zyn zo zeer niet de pragtige toneelen, de ver-
 anderingen der schermen, en de kostbaarheid der kleede-
 ren, als de schoonheid der muziek, en de bekwaamheid
 der acteurs voor de *opera comique* te bewonderen.

Na Napels is de muziek te Venetien het meest in bloei. *Muziek*
 Eer wy van de andere schouwspelen spreeken, moeten wy *in de*
 de heerlyke kerkmuzieken gedenken. Wy hebben in de *hospitaa-*
 beschryving der stad reeds in 't voorbygaan van de zelven *len.*
 gewaagd. Daar zyn eigenlyk vier hospitaalen, waar alle
 zon- en feestdagen na de maalyd de heerlykste kerkstuk-
 ken gespeeld worden, naamlyk la Pieta, l'Ospealetto,
 I Mendicanti, en Gli Incurabili. In de drie laatsten wor-
 den veel weeskinderen opgenomen, maar in alle vier de
 meisjes van de jeugd af aan in allerlei vokaal en instrumen-
 taal muziek onderwezen. De Pieta is voor de muziek
 zelve en de instrumenten het vermaardst, maar by de Men-
 dicanti heeft men de schoonste stemmen. Daar zong voor
 weinige jaaren de beroemde Paduana, eene der beste stem-
 men van Italien. Zy hebben hun' eigen' komponisten, en
 de meisjes voeren zonder behulp van eenig' manspersoon
 de zwaarste oratorien en andere stukken uit, waarby al-
 tyd eene is die met de hand dirigeert. De styl dier stuk-
 ken is afwisselend, meest vrolyk, en weinig van het thea-
 ter-

*Van de
karneval
enz. te
Venetien.*

termuziek onderscheiden. Een liefhebber zal niet ligt verzuimen gedurende zyn verblyf te Venetien deeze plaatsen te bezoeken.

Gedurende de muziek gaan een paar weesjongens by de toehoorders rond om geld voor het zetten der floeten in de kerk, en men betaalt daarvoor een paar soldi. De zangeressen zyn agter de tralies, dog men kan ze zien. Als men kennis heeft aan den ogzigter van 't huis of een Nobile, kan men deeze hospitaalen van binnen bezien. De meisjes worden gedeeltelyk naar andere kloosters gezonden, om daar op 't koor te zingen; maar zy kunnen ook uit het huis trouwen. Dog daar is zelden gelegenheid toe, alzo de man een' somme gelds tot pand moet geeven, dat hy de vrouw wel behandelen, en eerlyk onderhouden zal.

Men heeft ook byzondere concerts te Venetien, die op kosten van eenige ryken uit den borgerstand gegeven worden. Somtyds ligt 'er dan eene menigte van adelyke gordels onder de vensters de koncertzaal, om de muziek te hooren. Men treft byna op alle de theaters van Europa, en in de vorstlyke kapellen virtuosi aan, die Venetiaanen zyn. Venetien heeft altyd groote kapelmeefters gehad. Cocchi, die nu te Londen is, was lang komponist van gedagte hospitaalen. De liefhebbers kennen Galuppi, of, gelyk hy te Venetien heet, Burinello. Hy munt in alle soorten uit, byzonderlyk in de opera comique. De *Opera buffa* is nergens zo goed als te Venetien, voor de acteurs en de actrices.

Theater.

Zo dra de tyd der schouwspelen daar is, naamlyk in 't begin van November, worden 'er zeven theaters geopend. Schoon zy allen taamlyk groot zyn, en dagelyks, uitgenomen des vrydags, gebruikt worden, zyn dog de meesten altyd vol, waaruit men afneemen kan, welke eene

ongemeene liefde de Venetiaanen voor de schouwspelen hebben. De theaters worden genoemd naar de heiligen in de nabuurschap van welker kerken zy zyn. Vier zyn 'er voor de ernstige en boertende opera, S. Moïse, S. Samuele, S. Benedetto, en S. Casano; (*) drie voor de komedie, naamlyk S. Luca, S. Crisostomo, en S. Angelo. Een plaats in den bak kost in de opera 2. Venetiaansche Lire, en die zitzen wil geeft een lira meer. In de komedie kost de bak maar een' halve lira, en als men zitzen wil eens zo veel.

De groote opera is, gelyk door geheel Italien, de verzamelpplaats, waar de lieden van aanzien malkander in de loges komen bezoeken, waarom 'er ook het gewoone geraas is, het welk de liefhebbers der muziek zeer verveelt. In de andere kleine theaters der opera komt de adel zo veel niet, uitgenomen in de Opera buffa, die sterk bezogt wordt, en aan welke door veelen, om de grootere verscheidenheid en het belachlyke, de voorrang gegeven wordt. (†)

De Venetiaanen zyn zeer voor de komedie ingenomen, alleen ware het te wenschen, dat men hun' smaak in dat stuk meer gezuiverd noemen konde. De eerste lieden heb-

(*) Dit is het oudste van alle de Venetiaansche theaters, en werd reeds in 't jaar 1637. geopend.

(†) Nergens wordt de onbeleeftheid in een zeker punt verder gedreven als te Venetien. De Nobili in de loges ontzien zig niet schillen van chinaasappelen, limonade, en andere dingen, op de menfchen in den bak te smyten, en zelfs te spuwen. In de groote opera gaan veel Nobili in den bak, en moeten zig dus dit ook getroosten. Als men in den bak gaat heeft men wel een masque van nooden, en 't is raadzaam niet veel om hoog te kyken of te gaapen, om geen onaangenaam geschenk uit de loges te ontvangen.

Van de
karneval
enz. te
Venetien.

hebben hier veel met het graauw gemeen in, dat zy over de plattle lasheden en onbetaamlykheden het meest lachen, en deswegen de stukken voor de vuist, waar Harlekyn en Brighella daarin uitmunten, stellen boven de ten minsten eeniglyns regelmaatigere, en van vuiligheid gezuiverde stukken van Goldoni en Chiari. Het is bekend, hoe vrugbaar de pen dier twee mannen geweest is, en dat zy elk voor een theater schreeven, 't welk zy alle zes weeken een nieuw stuk leveren moesten. Zy werkten om sryd, en ieder zocht zyn theater den meesten toeloop te bezorgen. De stukken van Goldoni maaken alleen eene kleine bibliotheek uit, zonder nog zyn opera comiques, die eenige deelen bedraagen, mede te rekenen. 'T is hiet de plaats niet om oordeelkundig over zyne stukken te handelen. Goldoni had een vrugbaar genie, veel waare boert, en een ligte zamenpraak, maar is ook zeer langdraadig en onregelmatig. Veelen zyner stukken moeten naar de Venetiaansche zeeden, en den smaak dier plaats beoordeeld worden, als de *Bottega di Caffè* en anderen. Hy moest zig naar de Venetiaanen schikken.

Baretti (*) verheft een' zekeren Graaf Carlo Gozzi, broeder van den bekenden Kaspar Gozzi, ver boven allen die tot nog toe voor het theater gearbeid hebben. Hy heeft meer dan een paar twaalftal stukken doen speelen, maar tot nog toe niet willen dulden dat zy werden uitgegeven. Het ontbreekt niet aan andere schryvers, die komedies uitgegeven hebben. (†) De stukken van Goldoni
wor

(*) *Account of the manners and customs of Italy.* Tom. I. p. 187.

(†) Daartoe behooren Lodewyk Alamanni, Bernardo Accolti, Ariosto, Dolce, Firenzuola, Guidoboni, Strozzi, Tasso, Trissino, Varchi, Giambattista Salyati, Leonardo Salviati, en anderen.

worden wel gespeeld, maar de Venetiaan en schynen de *Van de klugten* voor de vuift, of het geen de Franschen *Farces* ^{karneval} enz. te *Venetien*. noemen, meer te beminnen. Als 'er ernstige stukken en treurspelen gespeeld worden, zyn de schouwburgen leeg; om deeze reden ontbreekt het 'er zo wel aan goede treurspelen als aan bekwaame acteurs daarvoor. De Venetiaan en houden van het boertige, eene buitenspoorige actie, allerlei malle poetsen, grove schertseryen, en vegteryen, al het welk met loutere toejuching vereerd wordt.

Hunne klugten voor de vuift bestaan altyd uit de zelve personen. Men heeft altyd *Siora Rosaura* of *Diana*, *Pantalon de Bisognesi*, *Dottor Bolognese*, *Arlechin Bergamasco*, *Conviello Napolitan*, *Brigbella*, *Tartaglia*, en diergelyken. (*)

De oude gedrukte komedies worden in 't geheel niet gespeeld. De acteurs weeten het plan van 't stukje dat zy speelen moeten, en daarnaar spreken zy voor de vuift weg, gaan heen, komen weder, zo als zy 't goedvinden. Dit maakt de zamenpraaken wel natuurlijk, maar te gelyk dikwyls flaauw en plat. De actie is 'er leevendig by, alzo de Italiaanen geboren komedianten zyn, en zelfs lieden van fatsoen en opvoeding de gewoonte hebben, in hunne gesprekken allerlei theatralische acties en grimasfen te maaken. Dit doet een geheel andere uitwerking op den aanbou-

(*) Tartaglia is een persoon die stottert, en door allerlei grappige verdraayingen der woorden de toekykers lacchen doet. Brigbella een slimme knecht van Bergamo, in 't wit gekleed, als Scapin te Parys. Conviello is een knecht in 't zwart, van Napels, met knevels. Uit deeze personen zyn de klugten 't zamen geweven: maar alzo ieder in de taal zyner stad spreekt, valt het een vreemdeling moeilyk het regte aartige te verstaan. Dog hy kan zig troosten met de gedachte, dat hy 'er niet veel by verliest.

*Van de
karneval
enz. te
Venetien.*

schouwer, als wanneer men op het theater te Parys de acteurs als op de rei gesteld ziet, en louter afgemeten gesprekken hoort. In een zeker opzigt wint het voorstel by de Italiaanen, dewyl het natuurlyker is, maar de goede zeeden lyden 'er zeer by. Daartegen is het byna niet uithouden, als men eene uitgewerkte komedie te Venetien ziet, wyl de acteurs, door het gestadig voor de vuist speelen, het van buiten leeren ongewoon, en 'er ook te lui toe zyn, en zig zonder ophouden door den souffleur moeten laten op hun stuk brengen.

De Italiaan houdt van het buitenspoorige, zo dat het gemeenlyk met handgeklap toegejuichd wordt, en hunne acteurs wennen zig aan de grimassen. Inzonderheid ziet men gaarne, dat 'er de Franschen wat van krygen. Dikwyls komt een Fransche *Petit-maitre* in het wonderlykste optooifel te voorschyn, by voorbeeld, met een hairbeurs die byna den gantschen rug bedekt, of die stappen doet als of hy op stelten ging. Hoe zonderlinger en onnatuurlyker zyn opschik is, des te meer wordt 'er gelacchen. Men bekommert 'er zig niet over, of de zaak met de waarheid overeenkomt; genoeg, men wil lacchen, en daarom maakt de acteur van een *Petit-maitre* een *bouffon*.

Treurspel.

De Italiaanen zyn, gelyk gezegd is, geen liefhebbers van het treurspel, en zien liever poetsen, dan de grootmoedige daaden der oude helden van Griekenland en Rome. Egter hebben zy goede gedrukte stukken, by voorbeeld de *Merope* van den Marchese Maffei, de *dood van Cesar* door den Abt Conti, de *Ulyses* van Lazzarini, enz. Verscheiden' schoone stukken der Franschen, als de *Mabomet* van Voltaire, *Rhadamiste* en *Zenobie*, worden overgezet gespeeld. Maar de Venetiaanen zyn te zeer aan het gerammel op het toneel gewend, en geeven dus niet om deeze stukken. Poetsen, die geene gestadige aandagt vorde-

deren, zyn hun aangenaamer. Tufchen de bedryven der *Van de*
bly- en treurspelen worden ballets gedaagt, die meest uit *karneval*
bloote fprongen beftaan. *enz. te*
Venetien.

De marionetten, goochelaars, waarzeggers en poefen-
makers, zyn op de Plaats van S. Marcus menigvuldiger
dan ergens anders in Italiën aantetrefsen. Als het *ave Ma-*
ria geluid wordt, knielen zy op hun theater neder, doen,
zo wel als de aanfchouwers, zeer gezwind een gebed, en
gaan dan weer voort met fpeelen.

Te Venetien wordt eene groote menigte van toneelftuk-
ken en romans gedrukt, die ten deele uit het Fransch
overgezet, ten deele origineelen zyn. Ook komen veele
vertellingen uit in den fmaak als die van Bocaccio. De Abt
Chiari heeft veel middelmaatige romans gefchreven. Over
't algemeen zyn de Italiaanfche romans niet veel. Weet
men den tyd niet beter te befteeden, zo leezen zig de
Franschen veel aangenaamer.

VAN DEN STAAT DER WEETENSCHAPPEN,
DER KONSTEN, EN DES HANDELS
TE VENETIEN.

Die zig een begrip wil maaken van den toefland der
geleerdheid te Venetien, kan daarover het werk, *della*
Litteratura Veneziana libri VIII. van Marco Foscarini,
Procuratore di San Marco, nazien, waarvan egter het eer-
fte deel nog maar uit is. (*) De Venetiaanen hebben in
de voorige eeuw de mode van akademien opterigten me-
de

(*) Een lyft der oudere Venetiaanfche fchryvers vindt men in de
werken van Giacomo Alberici en Pietro Angelo Zeno, waarvan 's
eerfte in 1605, en 't andere in 1662, uitkwam.

Weeten-
schappen
enz. te
Venetien.

de gevolgd, dog de meesten zyn te niet gegaan, of be-
doelen niets. Frederico Badoaro stigte 'er eene, die be-
roemd was, en in 1558. een *Catalogo delle opere che in
tutte le scienze ed arti piu nobili a mandate in luce l'aca-
demia Veneziana*, in folio, uitgaf. Wy gaan de naamen der
anderen voorby, als der *Imperfetti*, *Paragonisti*, *Delfici*,
Acuti, *Unici*, enz. De bekende Apostolo Zeno rigtte het
gezelschap der *Animosi*, en Coronelli, bekend door zyne
kennis van de aardrykskunde en zyne hemelsklooten, waar-
van in de beschryving van Venetien gewaagd is, in het
jaar 1684. dat der *Argonauti* op.

Venetien heeft sedert het herstel der weeten-schappen geleerde mannen gehad, waarvan wy alleen den Kardinaal Besfarion, Aldus Manutius, Fra Paolo Sarpi, Antonio Francesco Gori, opnoemen zullen. Onder het artikel van Padua zal meer van de Venetiaansche letterkunde voorkomen. Onder de laater digters heeft zig Apostolo Zeno een' grooten naam gemaakt. Zyn operaas zyn treuriger en verhevener, maar Metastasio overtreft hem in een aangenaamen en vloeyenden styl.

Onder de bekendsten der nog leevende geleerden behoort de Raadsheer Flaminio Corner, die de historie der kerken van Venetien geschreven heeft. De Dominikaan Bernardo Maria de Rubei heeft godgeleerde, en de Theatyn Gaëtano Maria Travasa schriften tot de kerklyke historie betreklyk uitgegeven. Van Nicolo Coleti heeft men verhandelingen over de kerklyke oudheden, en van Biagio Ughellini over de Hebreeuwsehen. Een Senator, Andrea Cornaro, heeft over de digtkunst geschreven.

De Jesuiet Azevedo, die de werken van Benedictus XIV. uitgegeven heeft, arbeide aan een' beschryving van de stad Venetien, maar moest de stad ruimen. Grifellini schryft een periodiek werk over de natuurlyke historie;
zyn

zyn voorneemen, om de *Mémoires de l'Académie des Sciences* van Parys in 't Italiaansch overtezetten, is bly *schappen* ven steeken. De Graaf Cavoso gaf in 't jaar 1764. een *enz. te Venetien.* berigt omtrent zyne ontdekking van de prikkelbaarheid eeniger bloemen uit. Orteschi schryft een geneeskundig journal, waarvan in 't jaar 1768. het zesde deel is uitgekomen. Paiton heeft een commentarius over Hippocrates geschreven.

De Kamaldolenser Vio te Murano, Pietro Gradenigo te S. Giustina, en de Jesuïet Panigai, een goed wiskundige, hebben kabinetten van natuurlyke zeldzaamheden. Men vindt kabinetten van penningen en antieke gesnedenen steenen by Zanetti, (*) Tiepolo, en den Marchese Savorgnani. (†)

De boekhandel is te Venetien zeer aanzienlyk. Daar worden veele schoone, maar ook veele slegte boeken gedrukt. Inzonderheid komen 'er veel romans en Italiaansche digters uit. De voornaamste boekverkoopers zyn, Albrizzi, Pasquali, Bettinelli, Remondini, Occhi, en anderen. Het ware maar te wenschen, dat zy juist en op beter papier drukten, in welk opzigt de Roomsche en vooral de Florentynsche boeken veel vooruit hebben.

De

(*) Zanetti is een ryk koopman, die buiten dat ook schoone schilderyen en tekeningen bezit. De voornaamste gemma zyn, pragtig in folio geëist, onder den titel *Dactylothecca Zanettiana*, uitgegeven.

(†) Tot de nog leevende Venetiaansche geleerden behooren ook, schoon zy niet in de stad, dog in 't gebied der Republiek woonen, te Treviso de Domheer Azzoni, een bekend historieschryver, en de Graaf Riccati, een der beste wiskundigen van Italien; te Udine Doctor Bianchi, die over de elektriciteit en de rivier Timavus geschreven heeft, en de Graaf Florio, een gelukkig digter.

*Weeten-
schappen
enz. te
Venetien.* De nabuurschap van Duitschland schynt de Venetiaan-
aangezet te hebben om periodieke werken uittegeeven, ten
minsten komt 'er te Venetien alleen zo veel uit als in ge-
heel Italiën, waar deeze smaak tot nog toe niet zeer is
doorgegaan. De voornaamsten zyn, *la Minerva, o sia
nuovo giornale de' letterati d'Italia*. Vader Calogera be-
gon het in 't jaar 1762. Van de *Pazzella Medica* komt
weeklyks een blad in quarto uit, gelyk ook van den *Cor-
rier letterario*. Grifellini schryft een *Giornale spettante
alla scienza naturale e principalmente all' Agricoltura,
alle arti ed al commercio*. Aan de *Biblioteca moderna,
overo estratti di libri nuovi, e Memorie storico-letterarie*
arbeiten verscheiden lieden. Voorheen kwam 'er ook een
scherp journal van Baretti (*) uit, onder den titel, *la
Frustra letteraria*; maar het heeft opgehouden, na dat de
schryver naar Engeland gegaan is.

*Schilder-
konst.* Venetien heeft veel beroemde konstenaars, en inzon-
heid groote koloristen voortgebragt, die wel niet zo juist
tekenen als de Romeinen, maar door de kleuren, de hou-
ding, en de natuurlyke verdeefing van ligt en schaduw,
hunner school een karakterizeerend voordeel hebben wee-
ten te geeven. Wat voor een treflyk kolorist is Titiaan niet!
Hy wordt niet alleen in zyne school, maar van alle schil-
ders, als de voornaamste kolorist beschouwd. Hy is wel zig
zelve niet altyd gelyk, en dikwyls droog: men beschouwe
egter zyne voornaamste stukken te Venetien, en men zal
zig verrukt gevoelen. Tintoret moet men te Venetien
leeren kennen, om zig een regt begrip van het verbaazen-
de vuur en de vrugtbaarheid zynere verbeeldingskragt, en

van

(*) Dit is de zelve Baretti die de Italiaanen tegens de elendige
Reizen van Sharp verdedigd heeft, gelyk in de voorreden voor het
eerste Deel gezegd is.

van zyne zwaare werken te maaken. 'T is byna onge-^{Weten-}looflyk, dat zy het werk van een mensch zyn. Hoe ryk^{schappen} en veruoftig zyn niet de zamenftellingen van Paul Verone^{enz. te} fe! Alles is daarin wel geordonneerd en gegroepeerd, het^{Venetien.} ligt wel verdeeld, het koloriet manlyk en egter aange- naam. Wy gaan Giorgione, de beide Palma, Basfano, en anderen meer voorby, en gedenken alleen nog maar aan Mejuffrouw Rosalba, die in 't jaar 1761. gestorven is, en in haar foort, naamlyk in portraiten van krayon, zeer uitmuntede.

Voorheen was het gebruiklyk de huizen van buiten te beschilderen, waarvan men nog hier en daar de overblyfsels ziet. Men wil, dat de fchilderkonft, federt dat dit om de zwaare kosten verboden wierd, in verval gemaakt is, wyl daardoor veel' gelegenheden om wat te verdienen weggenomen zyn. De Republiek zoekt de fehatten der konft daardoor te behouden, dat de beste ftukken in de kerken met haar wapen getekend zyn, en gevolgtyk nooit vervreemd mogen worden. Ondertusfchen dreigt een andere vyand deezen heerlyken meesterftukken den ondergang, naamlyk de zoutagtige en vogtige zeelugt, waardoor het koloriet allengskens bedorven wordt.

Venetien heeft tegenwoordig geen' buitengemeen groot' meester aantewyzen; egter heeft het in deeze eeuw goede fchilders gehad, ook ten deele nog, fchoon zy, om lieflyk te fchilderen, in den misflag vallen van te zwart te koloreeren, waardoor hun' werken miader duurzaam zyn. Nazari is goed in oude koppen, gelyk ook Piazzetta; hy heeft egter ook hiftoriestukken gefchilderd. Tiepolo heeft zig aan sommige Duitfche hoven bekend gemaakt. (*)

De

(*) Men heeft veele geëfte bladen van hem, die ten deele in den fmaak van Salvator Rosa en Castiglione zyn. Hy heeft een zoon, met naame Joannes Dominicus.

*Weeten-
schappen
erz. te
Venetien.* De Graaf Rotari, Nogari, Longhi, (*) de landschap
schilder Zuccarelli, en anderen meer, zyn meesters van
deeze eeuw, die ook buiten Venetien zig bekend ge-
maakt hebben.

In den Engelschen Consul Smith vond Venetien voor-
heen een groot' vriend en beschermer der konsten. Hy
bezat eeu' heerlyke bibliotheek, eene verzameling van
printen en tekeningen van de grootste meesters, welke de
tegenwoordige Koning van Engeland gekoft heeft. Hy
heeft op zyne kosten niet alleen de by 't begin van 't ar-
tikel van Venetien aangewezen gezigten van den schil-
der Canale, maar ook twee werken, waarvan de originee-
len de wanden van de kamers in zyn huis versieren, (†)
doen graveeren.

Daar zyn nog eenige uitmuntende plaatshyders te Vene-
tien. Wy hebben reeds, in 't begin van 't artikel van Ve-
netien, aan Monaco gedagt. Wagner is eigenlyk een
Duitscher, maar woont hier sedert lange jaaren, en heeft
goede

(*) Zyn zoon Alesfandro Longhi heeft het portrait van zyn va-
der, en van vier en twintig der nieuwste, ten deele nog leevende
schilders, in koper gebragt, en met eene beschryving uitgegeven:
*Compendio delle vite de' Pittori Veneziani piu renomati del presente Se-
colo*, 1762. in folio. Daar zyn veele middelmaartige schilders in,
daartegen ontbrekt 'er de Graaf Rotari.

(†) De titel is: *Caroli Cignani Monachrammata VII. a I. M. Liotard Genouensi are expressa. Venet. 1743.* Zy verbeelden, 1. Cupi-
do met den fakkel. 2. Zyn triomf 3. Zyn gevegt met Pan. 4. De
gedaanteverwisfeling van Daphne. 5. Het schaaken van Europa. 6. De
triomf van Bacchus. 7. De triomf van Venus. Het andere heet,
Seb. Ricci Opera praestantiora a I. M. Liotard are expressa, en bevat:
1. Christus met de Samaritaansche vrouw. 2. De bergprediking.
3. De vrouw met den bloedvloed. 4. De aanbidding der drie wy-
zen. 5. Het bad van Bethesda. 6. De oetspeelster. 7. Maria, die
Christus zalft; beiden in groot folio.

goede leerlingen, als Bartolozzi, Giampiccoli en anderen *Weeten-*
 gemaakt. Cattini heeft een' voortreflyke verzameling van *Schappen*
 koppen in groot folio, volgens Piazzetta, uitgegeven. On- *enz. te*
 der allen egter verdient Marco Pitteri den meesten lof, om *Venetien.*
 dat hy zig zelven genoegzaam geformeerd, en de konst
 van met een streek te etsen verder dan iemand gebragt
 heeft. Men heeft volgens deeze methode de hoofden
 der twaalf apostelen en van verscheiden heiligen (*) in
 groot folio, de zeven sakramenten, jagten volgens Pietro
 Longhi, en andere bladen. Van zyne hand zyn ook ver-
 scheiden vignetten in de uitgaaf van Virgilius, die vol-
 scheiden 't model van den Horatius van Pine geheel in koper
 gegraveerd is. (†)

Nergens heerscht zulk eene verwarring in het gewigt *Gewigt.*
 als te Venetien. Het pond voor het brood houdt om-
 trent 9. Fransche oncen, voor 't goud en zilver over de
 7. oncen, voor andere metaalen en eetwaaren over de 15.
 oncen, het ligte pond, *Peso forate*, voor zyde en-droge-
 ryen, over de 9. oncen.

Men rekent te Venetien by ponden, *Lire*, waarvan 22. *Munten.*
 een *Zechino* maaken. De Venetiaansche *Ducato* houdt
 6½. Lira; maar als men *Ducato d'argento* zegt, zó ver-
 staat men 8. Lire. Dit is in den omgang de gebruikykte
 munt, en bedraagt ongeveer een Duitschen daalder. De
 kleine zilvermunten zyn *Soldi*, waarvan 20. een Lira maa-
 ken.

(*) Op de zelve grootte heeft hy ook eenige portraiten, als dat
 van zig zelven, van Piazzetta, van den Marchese Maffei, van Gol-
 doni in zyn muts, en anderen gesneden.

(†) *Virgilio Opera ex antiquis monumentis illustrata, cura & summi-*
bus Henrici Jusse. Het eerste deel is 'er maat van in 't ligt, al-
 zo het werk te kostbaar was, en dog in zyn maak niet by den Hora-
 tius kwam.

*Wieten
schappen
enz. te
Venetien.
Maat.*

Handel.

ken. De *Zechini* zyn van fyner goud als de andere Italiaanfche *Zechini*, en daarom goed op reis. Zy doen in andere plaatfen van Italiën opgeld.

De Venetiaanfche voet houdt 1. voet en 10. lynen Parysfche maat.

Venetien dryft een' aanzienlyken handel naar de Levant. Ter beveiliging van den zelveu floot het in 't jaar 1764. een verdrag met de Barbarifche zeeroovers, en behoeft derhalven niet meer zo veel' gewapende vaartuigen ter dekking der koopvaarders te onderhouden. Voorheen hadden zy op de koopvaarders altyd eenige foldaaten, waardoor de vrage bezwaard werd, en zy niet zo goedkoop vaaren konden als de Hollanders en Engelfchen. Had Venetien een genoegzaame vloot tegens de zeeſchuijmers, zo zouden de ſommen, die daar aan te koſte gelegd werden, veelligt door een leevendigere en ſpoedigere ſcheepvaart, en het geen de onderdaanen by een beter koop vrage gewinnen, vergoed worden.

De Venetiaanen hebben beproefd, een koraalhandel aan te leggen, vooral daar men zeer gemaklyk 'er eene groote menigte van in de Adriatiſche zee viſchen kan. Dog zy zyn zo goed niet als die van Livorno, en konnen derhalven nooit zo wel bewerkt worden. Eenige Jooden en Engeliſche kooplieden te Venetien ondernamen voor eenige jaaren, ſchepen regelregt naar de Weſt Indiën te zenden. Dog de reis is langduurig, gevaarlyk, en hangt van zo veele toevallen af, dat de winſt altyd zeer maatig blyft.

Het geld is te Venetien niet ſchaarfch, en het credit is groot. De Republiek betaald $3\frac{1}{2}$. ten honderd; byzondere perſoonen op panden of andere voldoende zekerheid 4. tot $4\frac{1}{2}$. Kooplieden moeten, uit hoofde van 't gevaar dat de handel onderworpen is, wel 6. ten honderd

betaalen. Een groot voordeel voor den handel is de ver-^{Weeten-}maarde bank van Venetien, die op den voet der ban-^{schappen}ken van Amsterdam en Hamburg ingerigt is, en geene^{enz. te} obligatiën geeft. ^{Venetien.}

Het eiland Corfu brengt veel korenten voort, en een' wyn, die van zwarte karsen getrokken wordt. Met deezē, zo wel als met Cyprischen wyn en andere waaren uit de Levant, dryft men een' voordeeligen handel, en voert daarvoor laken en een groote menigte van damasketten, een soort van ligte stof, die in de Levant zeer gezogt wordt, terug. De afrek van rood laken is groot, gelyk ook van ryke stoffen van grove zyde, Brocatelle genaamd. Het gebied van Verona en Vicenza levert veel ryst, wyn, zyde, en lynwaad; Brescia heeft een sterken afrek in geweer. Het overschot van 't graan gaat naar Genua en 't Roomsche gebied.

Eertyds waren de Veneriaansche spiegels van Murano ^{Spiegels.} beroemdsten, en werden door gantsch Europa ver-voerd, maar sedert men een spiegelfabriek te Parys, (*) en ook eenigen in Duitschland, aangelegd heeft, heeft deezē handel een zwaaren slag gekregen, en de spiegels zyn zeer in prys gedaald. Egter houdt men het Venetiaansche glas voor zuiverder als het Fransche. Tegenwoordig is 'er maar eene spiegelfabriek by Jan Mota, waar maar tweemaal in de week gewerkt wordt, en een twaalfstal arbeiders op eenen morgen zestig spiegels blaazen. De hoofdstof, welke uit Spaansche asch en zandagtige aarde van Vicenza bestaat, wordt binnen zes uren in den oven gesmol-

(*) De Fransche en Duitsche spiegels worden gegoten, en zyn daarom veel grooter dan de Venetiaanschen, welken men blaast, en derhalven maar tot een zekere grootte brengen kan. Te Parys worden de spiegels alleen gepolyft, maar in Picardie gegoten.

*Weeten-
schappen
anz. te
Venezien.*

smolten, en blyft agt dagen in de kroezen staan, die ook van klei van Vicenza gemaakt zyn, en 't agt weeken uithouden. Daarop wordt het glas uit de masfa tot pypen van 3. tot 4 $\frac{1}{2}$. voet geblazen, opgesneden, en de platte tafels over een oven gelegd, om allengskens koud te worden. Het blaazen is een zeer zwaar werk, en vordert goede longen.

Het is der moeite waard de glasblaazeryen te Murano te zien, waartoe wel dertig huizen zyn. Men maakt 'er niet alleen allerlei glazen, maar inzonderheid glazen bloemen, die ongemeen natuurlyk zyn. Het werk is des te konstiger, wyl het geverwde glas in verscheiden kroezen slaat, en terwyl het vloeibaar en gloeyend is van eenerelei kleur schynt. Als de kunstenaar eene bloem maaken wil, neemt hy nu van deeze dan van geene kleur, naar dat hy noodig heeft, en stelt daaruit de bloemen t'zamen, aan de welken men eerst het onderscheid der kleuren gewaar wordt als het glas koud is.

Glazen koraalen leveren deeze fabrieken in ongelooflyke menigte. Zy worden uit dunne pypjes gemaakt, die, als zynog week zyn, tot kleine rolletjes gesneden worden. Deezen vermengt men met asch, zet ze in een pan op 't vuur, en roert ze met een yzer sterk om, zo dat de scherpe hoeken afgerond worden, en toefmelten, dog zo, dat 'er een klein gat blyft, waardoor de koraalen op draaden kunnen geregen worden. De meesters der glasblaazeryen te Murano geeven zig voor edellieden uit, wyl Koning Henrik III., op zynen doortogt van Poolen naar Frankryk, hun konstigen arbeid beschouwd hebbende, hen tot den adelftand zou verheven hebben.

Briati in Rio del Azelo by S. Maria maggiore te Venezien heeft een schoone krystalfabriek. Men zier hier de fynste werken in krystal, en onder anderen groote lustres van

van 6. tot 7. voet in de middellyn, die *Ciocche* heeten. *Weeten-*
De fabrieken van cremor tartari en loodwit gaan in 't *schappen*
groote. Een man te Murano bezit het geheim, van voor- *enz. te*
trefflyke aventurines, (*) zo als 't de Franschen noemen, *Venetien.*
te maaken, die bruingeel met gouden slippen zyn.

De lettergieterijen te Venetien zyn aanzienlyk, niet al-
leen om dat in de stad zelve altyd veele drukpersen aan
den gang zyn, maar ook geheel Italiën met Venetiaansche
letters voorzien wordt. Een edelman, met naame Baglio-
ni, bezit een zwaare boekdrukkery. De ambagtsloonen
zyn te Venetien maar half zo duur als te Parys. Domeni-
co Selva is een bekwaam opticus.

De lugt te Venetien is zagt en groeizaam. Het ligt op *Lugt.*
de zelve breedte als Milaan. Farfetti, aan wien de kon-
sten te Venetien veel schuldig zyn, heeft wyntokken uit
Bourgogne, nevens eenige kisten met de aarde waarin zy
gestaan hadden, doen komen, om dien wyn ook in deeze
landstreek te kunnen winnen. In 't eerste paar jaaren had
de wyn veel van den Bourgognewyn, maar veraartte wel-
haast. Dit was natuurlyk; men weet dat eene plant, als
zy ander voedsel krygt, ook haar innerlyk wezen en haare
bestandeelen verliest. Zo geeft, by voorbeeld, de bekende
zoutplant, Souda genaamd, in Frankryk op ver na zo
veel zouts niet, indien zy diep landwaards in verplant
wordt, als wanneer zy aan het zeestrand staat.

De zee is by Venetien verbaazend vischryk. Men *Visch.*
vischt in 't groote kanaal en in de kleinen. Elk jaargety-
de levert byzondere soorten. Men telt 'er omtrent hon-
derd, zo zee- als riviervisch, die te Venetien gegeten
wor-

(*) Zie Valmont de Bomate, *Dictionnaire d'Histoire naturelle*, op 't
woord *Aventurine*.

*Weeten-
schappen
enz. te
Venetien.*

worden. Daar vallen goede oesters, mofselen, en inzonderheid eene groote menigte van kleine zeekrabben, die zeer smaaklyk zyn. Napels is wel vischryk, egter zegt men, dat te Venetien in eene maand meer visch gevangen wordt, dan in een geheel jaar te Napels.

*Gebrek
aan water.*

Het gebrek aan goed bronwater om te drinken is een groot ongemak te Venetien, schoon het in 't midden van 't water ligt. Maar ook deeze ligging is het, die maakt, dat 'er geene bronnen zyn kunnen. Men behelpt zig met regenwater, dat in groote bakken (*) verzameld wordt. Dit water is zeer goed, als het eenige dagen na den regen bezonken is. By drooge jaaren wordt het in groote tonnen met schepen uit de Brenta, waarvan aanstonds meer, gehaald. Het water uit de bakken moet niet schadelijk zyn, wyl de Venetiaanen meest gezond zyn, en over 't geheel genomen ouder worden dan de menschen in andere deelen van Italië. De hoofdoorzaak daarvan is zonder twyffel in hunne maatige leevenswys te zoeken. De laage ligging der stad, en de kwaade dampen der kanaalen in den zomer, kunnen der gezondheid onmooglyk zeer voordeelig zyn. Egter is zulk eene ligging altyd nog gezonder, en boven die van zulke steden te stellen, die veele staande moerassen in de nabuurschap hebben.

*Reis naar
Padua.*

Van Venetien tot Padua reket men 25. Italiaansche mylen, die men gemaklyk op eenen dag kan afdoen. De merkwaardigheden op den weg kunnen ondertuschen bezien

(*) Men telt 'er 160. die alleen tot gemeen gebruik zyn, behalven nog veele byzonderen in de paleizen en kloosters.

zien worden. Men neemt of een gondel, en laat zig op *Padua*. 't vaste land brengen, en rydt dan met een vetturino te land naar *Padua*, of men gaat met het gewoone schip, dat wel het best koop is; of men huurt een schuit, *Burbiello*, voor de geheele reis. Deeze schuiten zien 'er wel nit, zyn taamlyk groot, en hebben een ruime kamer, met glasvensters, die met schilderyen of tapyten behangen is. De prys voor de vaart is gemeenlyk twee zechini. Zy worden door twee kleine vaartuigen met vier riemen door de Lagune, vyf mylen ver tot aan *Fusina*, voortgetrokken. De weg dien zy te neemen hebben is door stokken afgepaald, alzo zy anders ligt op de ondieptens in de Lagune zouden blyven zitten. Na een' vaart van een uur neemt men te *Fusina* twee paarden, die de schuit door de vaart *la Brenta* tot *Padua*, op de wys van de Hollandfche trek-schuiten, brengen.

Zo lang men op de Lagune is heeft men een schoon en ongewoon uitzigt. Op de eene zyde vertoont zig *Venetien* met haare zonderlinge ligging, en op de andere een aangename kust, die met huizen als bezaaid is. Komt men in 't kanaal *la Brenta*, zo vaart men aan weerskanten door een onafgebroke ree van dorpen, Insthuizen, paleizen, (*) tuinen, en schoone weilanden. Men vindt

(*) De bouwmeester en schilder *Costa* heeft de gezigten en landhuizen der *Venetiaanen*, welken aan deeze vaart liggen, in koper gebragt, onder den titel, *le Delizie della Brenta. Tomo I. 1750. In Venezia*. Een taamlyk deel in folio. Zy zyn middelmaatig gesneden, en het is niet te ontkennen, dat 'er menig landhuis in wordt voorgesteld dat het niet verdient, en hier alleen een' plaats gekregen heeft, om 'er den bezitter van een compliment te maaken. Daar zouden twee deelen van komen, dog het tweede is nog niet gevolgd.

Padua. vindt zelden zo schoone oevers, en die zo sterk be-
woond zyn.

Twee mylen van den uitloop des kanaals komt men aan de eerste sluizen, *Porte del Morazano*. Daar zyn 'er vyf op het kanaal tot gemak der vaart aangelegd. Twee mylen verder komt men aan 't Paleis *Foscari*, dat wegens zyn bouworder en schilderyen merkwaardig is. Een zaal op natten kalk geschilderd wordt voor 't werk van Titiaan gehouden, en zes kamers zouden van Paul Veronese zyn; ten minsten zyn zy allen uit zyne school.

Mira is een groot dorp, veertien mylen van Venetien, waar veele schoone huizen staan. 'T voornaamste is dat van Bembo, waar in Paul Veronese een paar valsche vensters geschilderd heeft, die van goeden smaak en wel onderhouden zyn.

Dolo is een aanzienlyk vlek, zeventien mylen van Venetien, waar een sluis is. Men komt hier in den *Brentone*, of de oude Brenta, welke men uit de Lagune afgeleid heeft. De familie van Tron heeft hier een schoon paleis. Een niet minder is van de familie van Tiepolo, twee mylen verder.

In het vlek *Sira*, vyf mylen van Padua, ligt het pragtigste van alle de Venetiaansche landhuizen aan de *Brenta*, naamlyk dat van de familie van *Pisani*. Het gebouw en de tuinen zyn van een aanzienlyken omtrek. De tuin is volgens een schoon plan aangelegd, over 't geheel symmetrisch, maar in de partyen vol verscheidenheids. Inzonderheid is 'er een schoon berceau van citroenboomen. Uit de menigte der terrassen, der standbeelden, der schilderyen, marmereen zuilen, en andere sieraaden, kan men den rykdom des eigenaars opmaaken.

Noventa ligt twee mylen van Padua, en is merkwaardig om het schoone paleis van *Giovanelli*. De tuin is

is maar naar een eenvoudig plan aangelegd, egter zeer *Padua* schoon.

Padua, in 't Latyn *Patavinum*, ligt aan de Brenta, en *Historie*. is een' stad van omtrent 40000. inwooners. Als het waar is, dat Antenor het tegenwoordige Padua reeds aangelegd heeft, is het eene zeer oude stad. (*) Ten minsten is het van ouds af een' zeer aanzienlyke stad geweest. Strabo zegt, dat zy 20000. man in 't veld kon brengen, het welk egter vermoedelyk van haar regtsgebied mede te verstaan is. Toen geheel Gallia Cisalpina onder de gehoorzaamheid der Romeinen kwam, behield Padua byzondere vryheden, en haar' eigene wetten. De inwooners waren meer als bondgenooten, dan als onderdaanen der Romeinen aantezien.

Alarik en naderhand Attila plonderden Padua, weswegens eenige inwooners naar de Lagune weeken, en gelegenheid tot het bouwen van Venetien gaven, dat lang onder de heerschappy der Paduaanen bleef, tot dat de volkplanting eindelyk de heerschappy over haar' vaderstad verkreeg.

De stad is verscheiden maalen afgebrand, inzonderheid by

(*) Virgilius zegt *Aen. I. 246.* van Antenor, dat hy Patavium aan de rivier Timavus stigte:

*Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
Tencrorum.*

Maar het is een zwaar verschil onder de geleerden of de Timavus de tegenwoordige Brenta is. De Ouden geeven den Timavus negen of zeven monden, welken de Brenta niet heeft. Plinius plaatst *Lib. II. c. 103.* die rivier in de nabuutschap van Trieste en Aquileja, en gevolgelyk heeft Antenor zyne stad daar gebouwd. Hier woonden de Euganei, die hy van te vooren overwon, en die Plinius *Lib. III. c. 20.* deswegens *Grajarum Alpium incolae* noemt.

Padua. by de binnenlandsche onlusten van 't jaar 1174. en ten laatsten, door een' onbekende oorzaak, in 't jaar 1420. Driemaal is zy door verschriklyke aardbeevingen bezogt geweest. By deeze ongelukken behoeft men zig niet te verwonderen; dat Padua allengskens veel van haar' ouden luister verloren heeft.

Keizer Karel de Groote herstelde Padua. De Ottoos, Henrik III. en IV. gaven der stad zo aanzienlyke voorregten, dat zy als eene Republiek aantezien was. Frederik II. verplaatste de universiteit van Bologna herwaards, in 't jaar 1222. Vervolgens ging het Padua gelyk anderen Italiaanschen steden; de magtigste geslagten raakten over hoop, en de stad was nu in de magt van deezen dan in die van geenen. Ezzelino oeffende daar gruwzaame wreedheden. De Carraraas misbruikten hun' magt niet, maar herstelden de vestingwerken, gaven den werkers in de wol belooningen, en wakkerden den handel op. Daarop kwam de stad in de magt der Scaligers, der Visconties, en weder onder die der Carraraas, tot dat de Paduaanen zlg eindelijk in 't jaar 1405. der gehoorzaamheid der Venetiaanen onderwierpen.

Ligging. Padua ligt in eene aangename vrugtbare vlakte, en is met verscheiden landhuizen, vooral aan de Brenta, omgeeven. De lugt wordt voor zeer gezond gehouden. De nabuurige heuvels brengen den schoonsten wyn en olie voort. Keizer Constantinus Palæologus had het niet geheel mis, als hy zeide, dat men het paradys in de landstreek van Padua zoeken zou, indien men niet zo zeker wist, dat het in Asia geweest is.

De gedaante der stad is drieboekig: zy heeft zeven Italiaansche mylen in den omtrek. Haar versterking bestaat in breede grachten en dikke muuren, welken de Carraraas begonnen, en de Venetiaanen eerst met groote kosten

ten voltooiden, leggende, in plaats der oude torens, *Padua*, twintig bastions met kazematten en mynen aan. (*) De stad is van binnen niet schoon. De straaten zyn lang en smal. De huizen rusten aan de straat op dikke pilaaren, 't welk een slegt doorzigt geeft, maar voor de voetgangers dit gemak heeft, dat zy, gelyk te Bologna, onder de gangen bedekt gaan kunnen.

De stad heeft drie schoone poorten, die 'er als triomfboogen uitzien. *Porta S. Giovanni* en *Savonarola* (†) zyn van Giovanni Maria Falconetta van Verona ontworpen. *Porta di Portello* is de schoonste van allen, en met agt roomsehe zuilen versierd. Zy werd in 't jaar 1518. gebouwd. De drie poorten liggen aan de drie spitsen van Padua. De stad is geplaveid met donker graauwe steenen, met witte stippen, of kleine gaten, waar eene witte stof is ingedrongen. Zy worden in de nabuurschap van Padua gehouden. Men tref onder de straatsteenen, vooral onder de gangen voor de huizen, veelen van rood Veroneesch marmor aan.

De Domkerk is van Keizer Frederik II. om het jaar 1222. gestigt. De Bischop en de Domheeren zyn van de *Domkerk.*

(*) De oorlog der Venetiaanen tegen de Turken gaf gelegenheid tot het uitvinden der bastions. Men vond ze veel bekwaamer ter verdediging dan de oude ronde torens. San Micheli, een vermaard architekt, vond de lynregte faces uit, en maakte de flanken der bastions ingebogen, gelyk men te Verona zien kan. Hy leide het bastion Santa Croce en Cornaro aan, waarvan Vafari, als de eersten en schoonsten dier werken, veel ophels maakt. Hy versteekte ook Candia, 't welk honderd en vyftig jaaren daaraan eene merkwaardige belegering tegen de Turken uithield. San Micheli was in 1484. geboren.

(†) De Marquis Poleni heeft deeze poort als een regt model der bouwkunst in zynen Vitruvius geplaatst.

Padua. de rykften in Italiën. Men noemt hem den kleinen Paus, en zyn' Domheeren de Kardinaalen van Lombardyen. Paus Clemens XIII., die vyftien jaar Bifchop van Padua geweest was, heeft den Domheeren een orderskruis en den titel van *Protonotarii Apostolici extra muros* gefchonken. S. Prosdocimus, een leerling van den Apostel Petrus, zou de eerste Bifchop van Padua geweest zyn, en is een van de vier befchermeiligen der ftad.

De grondslag der kerke werd reeds in de twaalfde eeuw gelegd. Toen zy in 't jaar 1524. zeer bouwvallig werd, bouwde ze de bouwmeester Sanfovino byna geheel nieuw weder op, en men heeft 'er altyd wat aan gebouwd, tot dat de Kardinaal Rezzonico ze eindelyk in 't jaar 1756. inwydde. De koepel is van Jan Gloria begonnen. Zy rust op vier sterke boogen, wier drukking tegen een dikken muur gaat, en die wordt weder door vier kleiner boogen gehouden, waardoor de eerften nog te meer vastigheid bekomen. Deeze bouwtraant, die zeer gefchikt is, om de zwaarste koepels duurzaam te maaken, is door den tegenwoordigen architekt Bernardo Squarcia uitgevonden. De kerk heeft een' aanzienlyke grootte. De roomfche pilasters, waarmede zy verfiert is, beklappen, dat de bouwmeester maar van middelmaatigen smaak was.

In den regter kruisgang ziet men eene Maria van Giotto, den hersteller der fchilderkonst. Petrarca, Domheer deezer kerke zynde, bezat het ftuk voorheen, en maakte het by testament aan Francesco de Carrara.

In de fakristy zyn veele goede ftukken te vinden, onder anderen eene Maria van Titiaan, een kragtig en met een mergagtig penfeel gefchilderd ftuk. S. Hieronymus en Franciscus van Jakob Palma, en het beeldnis van Petrarca en andere Domheeren. In de bibliotheek van 't kapittel zyn veele goede handschriften en zeldzaame boeken.

ken. Zy is ten deele van Peirarca, ten deele van een paar *Padua*.
Bisdommen afkomstig.

In de kerk ziet men de graftekens van verscheiden' beroemde mannen. By voorbeeld van den Regtsgeleerden Marcus Antonius Pellegrini, van Jakob Dondi, bygenaamd Orologio, om dat hy de uurwerken sterk verbeterd heeft, van Karel Patin, een' Fransch' geneesheer, die als Hoogleeraar te Padua les gaf. Eenigen beweeren ook, dat Bertta, gemaal van Keizer Henrik IV., hier begraven ligt, dog dit is zeer onzeker. De doopkapel is van de kerk afgezonderd, gelyk te Rome by 't Lateraan, te Florence, en in andere oude kerken in Italiën.

De kerk van *S. Antonius* van Padua, dien men kort *S. Antonio*, weg *il Santo*, en de kerk *del Santo* noemt, is de tweede in rang, maar eene zeer vermaarde kerk. Deeze groote heilige der Roomsche kerk werd in 't jaar 1195. te Lisfabon geboren, trad in de Franciskaanerorder, en maakte zig door prediken, bekeeren, en wonderen zo beroemd, dat hy na zyn' dood, die in zyn zes en dertigste jaar voorviel, reeds het jaar daaraan gekanonizeerd werd. De kerk is op de puinhoopen eens ouden tempels gebouwd, en reeds in 't jaar 1255. door Nikolaas van Pifa begonnen. Zy behoort onder de merkwaardigste plaatsen, die vroege zielen in Italiën bezoeken, en waarheen bedevaarten gedaan worden.

Voor de kerk staat het bronzen standbeeld van den Generaal Gattamelata, een' vermaard' held in de Venetiaansche historie, te paard, door Donatello gegoten. Vafari pryft het buitengemeen; egter ontbreekt in sommige deelen de fyne uitvoering, schoon het geheel wel getekend en naar de natuur is.

De kerk van *S. Antonie* is van een oude gothische bouworder, byna gelyk de kerk van *S. Marcus* te Venetien.

Padua. tien. Zy heeft van binnen zes koepels, waarvan twee in 't schip zyn. In de kapel van 't h. Sakrament zyn bronzen basreliefs van Donatello, in 't midden het lichaam van Christus met een paar engelen, ter rechterhand een kind, dat op bevel des heiligs twee dagen na zyne geboorte op zyn regten vader wyft, om de eer zyner onschuldige moeder te redden. Ter linkerhand is een ezel, die voor een hostie knielt, als hem S. Antonie die laat zien, om daardoor een' ketter te bekeeren. Vier andere engelen, half verheven werk, zyn insgelyks van Donatello. De tabernakel heeft drie bouworders, statues, bronzen sieraden, en zuilen van verde antico. De meester heet Hieronymus Campagna, een bekwaam beeldhouwer van Verona, en leerling van Sansovino.

Agt'er het koor hangt in een kapel het martelaarschap der h. Agathä; een goed stuk van Tiepolo. (*)

De kapel van S. Antonie is de voornaamste der kerk. De voorzyde is van de schoonste marmers zamengesteld, met statues verfierd, en rust op vier roomfche zuilen van Karrarisch marmier. De negen basreliefs in de zelve verbeelden verscheiden' daaden des heiligs. De beelden zyn byna leevensgrootte, maar de styl is niet zonderling.

Het eerste basrelief van Minello de' Bardi. S. Antonie verruilt het Domheeren kleed voor dat der Franciscaanen.

Het tweede, van een onbekende hand, maar met beelden in den smaak van Raphaël. De heilige maakt een vrouw, die van haar man het venster uitgeworpen was, met het teken van 't kruis gezond.

Het

(*) Cochin pryft het zeer, gelyk oock de Graaf Algarotti. Hy zegt in zyn *Saggio sopra la pittura*, dat men in haar aangezigt te gelyk de finet, en de hooft der aanstaande zaligheid leest.

Het derde van Hieronymus Campagna, het eenige *Padua*. dat Cochin lofwaardig agt. De heilige wekt een dooden te Lisfabon op, wiens vader verdagt was, hem vermoord te hebben.

Het vierde van Jakob Sanfovino. De heilige wekt een meisje, by *Padua* verdronken, op. Vafari pryft het zeer.

Het vyfde van den zelven, of ten minsten van een' zynner beste leerlingen. De heilige maakt een kind, dat door den wind van een schip gerukt was, weder leevendig.

Het zesde, de heilige vertoont het nog beevende hart eens gierigaards, die reeds gestorven was, van Tullio Lombardi.

Het zevende van den zelven. Hy zet den voet van een kind weder aan, dat zig dien had afgesneden, uit spyt dat het zyn moeder geschopt had.

Het agtste. Een ketter smyt een glas op den grond, zeggende, dat hy S. Antonie voor een' heilig erkennen zal, als het geheel blyft. Het glas blyft geheel, en de steen daar het op valt springt aan stukken.

Het negende van Lombardi. Het nieuwgeboren kind dat op zyn vader wyft, en ook van Donatello, gelyk wy zo even aantekenden, geschilderd is.

In 't midden der kapel staat een schoon altaar van graniet, waaronder S. Antonie in een zilveren kist ligt. Het geheel rust op zuilen van verde antico. De drie statues van brons, S. Antonie, Prosdocimus, en Lodewyk, Bishop van Touloufe, vier engelen, die de kandelaars draagen, de bronzen deuren onder de kist, en de deuren die de trappen van 't altaar affluiten: alle deeze stukken zyn door een' bekwaam' konstenaar van *Padua*, Tiziano Aspetti, in 't jaar 1594. gemaakt. Op elke zyde houdt een

Padua. groep van marmeren engelen een zilveren kandelaar, die beiden t'zamen over de 3000. oncen weegen. Het voorblad des altaars is van zilver, en op feestdagen wordt een ander met juweelen bezet ten toon gesteld. Allenthalven ziet men een menigte van zilver als geloften geschonken, waaronder vier en twintig groote lampen, en eene die van goud is. Men kan daaruit opmaaken, wat schatten S. Antonie bezit.

Uit de kerk klimt men langs drie treden naar het koor. De bronzen deuren en de beelden van 't Geloof, de Liefde, de Maatigheid, en de Sterkte, op de colonnade voor het koor, zyn van gedagten Aspetti, en de vier Euangelisten van Donatello. De muziekkapel van S. Antonie is eene der schoonste van Italiën: zy bestaat uit zestien zangers en vier en twintig muzikanten, waar onder de violonisten Tartini en Bandini, en de kapelmeeftter Vallotti beroemde virtuosi zyn. De vier orgels en het verhemelte van 't altaar geeven het geheel een pragtig aanzien.

Agter op 't koor slaat een schoon marmeren altaar; de vyf bronzen statues van Maria, en de vier beschermheiligen der stad Padua, zyn van Donatello, maar die van steen zyn van Campagna. Het schoone krucifix is van Donatello, gelyk ook het basrelief der begraafnis van Christus, waarin de schreyende vrouwen inzonderheid geprezen worden.

Aan den derden pilaar ter rechterhand ziet men het denkteken van den Kardinaal Bembo, bekend door zyne historie van Venetiën en zyne gedigten. (*) Hy was nit

(*) Men zegt van hem, dat zy zig veel op zyn Latynschen styl inbeelde, schoon Scaliger en Lipsius dien berispt hebben. Hy las niet gaar in den Bybel en zyn gerydenboek, om 'er geen slecht Latyn uit te leeren.

een oude Venetiaansche familie, sekretaris van den Paus *Padua*. Leo X., en ligt te Rom en begraven. Cataneo van Carrara, een leerling van Sansovino, heeft zyn marmeren borstbeeld gemaakt. Deeze Cataneo was ook een goed digter, en heeft *Gli Amori di Marfisa* geschreven.

In eene nis van geel marmer ziet men het borstbeeld van Helena Cornara Piscopia, een' zeer geleerde Venetiaansche Dame, die te Padua den doktoraalen hoed in de filosofie verkreeg, maar eigenlyk in de kerk van S. Giustina begraven ligt. (*)

In de vyfde kapel ter rechterhand treft men veele wel onderhoudene schilderyen op natten kalk van Giotto aan. Zy zyn droog geschilderd, maar hebben egter eenige goed gekarakterizeerde koppen. In de vyfde kapel ter linkerhand heeft Piazzetta het onthoofden van Joannes met de grootste werking geschilderd. Het koloriet is piquant, zonder zeer natuurlyk te zyn. Het karakter in het beeld van Joannes is niet schoon.

Op de eerste plaats in 't klooster is het graf van den beroemden geneeskundigen Fallopius, van wien de *Tube Fallopiana*, in de ontleedkunde zo beroemd, haar naam hebben. Men vindt in deeze kerk nog eene menigte van merkwaardige graftekens, inzonderheid van artsen, die altyd te Padua in groot aanzien geweest zyn. Wy gaan

(*) Zy zou ook leerares in de godgeleerdheid worden, dog de Bischoep van Padua wilde het niet dulden, alzo, volgens Paulus' bevel, geene vrouw in de gemeente leeren mag. Zy deed reeds op haar elfde jaar gelofte van een eeuwigduurende kuisheid, waarom men den aartigen inval gehad heeft, op het revers van de medaille waarop haar borstbeeld staat, een laurierboom met dit omschrift te zetten: *Etiam infocunda perveniat*, om daarmede op haar' verworven roem te zinspeelen.

Padua. gaan ze voorby, (*) en gedenken alleen maar dat van Octavius Ferrarius, 't welk zo pragtig is, dat weinig geleerden een diergelyk hebben. Hy is door zyne schriften bekend; inzonderheid was hy zeer gelukkig in den styl van opschriften, en heeft niet alleen het zyne, maar ook veele anderen in deeze kerk gemaakt, die allen verdienen geleezen te worden. De bibliotheek van 't klooster heeft Pellegrini geschilderd.

La Scuola del Santo is een gebedenhuis van eene broederschap boven de kerk, waar zestien merkwaardige stukken te zien zyn. Het vierde op de rechterzyde, en ook het zesde en zevende op de linkerzyde, is in fresco van Titiaan. Zy verbeelden de wonderwerken van S. Antonie, en verwierven Titiaan zulk een' naam, dat de Raad te Venetien hem de zaal van den grooten Raad te schilderen opdroeg, die door een brand vernield is. Daar zyn eenige goede koppen in deeze stukken, anders zyn zy wat hard.

S. Giusti. De kerk van *Santa Giustina* is eene der heerlyksten van geheel Italien, (†) en behoort den Benediktynen van Monte Casino, die men zegt dat 100000. dukaten inkomsten hebben. Andreas Riccio begon in 't jaar 1520. ze volgens zyn' plan, op de plaats van den ouden tempel der Eendragt, te bouwen. Zy is 485 voet lang, 108. hoog, 129. breed, en in den kruisgang 332. Haar aanzien is pragtig, majestueus, en de evenredigheid volgens de

(*) Men kan daarover naleezen de *Religiose Memorie della Chiesa del Santo* van Vader Polidoro, en *Descrizione delle pitture di Padova* van Rosetti.

(†) Men heeft ze, met het menigvuldige dat 'er toe behoort, op twee vellen royaal papier geëst, en 'er ten dienste der vreemden eene korte beschryving van gedrukt.

de slijpste regelen wel gekozen. Zy heeft eene eenige *Padua*. ionische order op een laag voetstuk, waardoor zy een nog edeler aanzien bekomt. Het koor ligt negen treden hooger als het schip, 't welk eene goede uitwerking doet. De kerk heeft agt koepels, van welken de hoogste tot aan 't gewelf 175. voet, maar van buiten, met het beeld van S. Justina daar boven op, 232. voet hoog is. Deeze koepel doet veel om de kerk ligt te geven.

Het ontbreekt deezer kerke ook niet aan schoone schilderyen, waaronder het martelaarschap van S. Justina, als een der beste stukken van Paul Veronese beroemd is. Onderzinschen is de glorie wat onregelmatig, en het benedenste gedeelte van 't stuk middelmatig geordonneerd. De heilige is niet schoon, de lokaalverwen zyn wat scherp, en, alzo de agtergrond zyn kleur geheel verloren heeft, kan men over de werking niet regt oordeelen. (*) Onder het altaar van 't koor ligt S. Justina, een' beschermheilige van Padua, en in den kruisgang de Euangelist Lukas begraven, ten minsten als Gregorius XIII. den twist tusschen de Franciskanen van S. Giobbe te Venetien, die ook meenen den Euangelist te bezitten, wel beslist heeft.

Wy gaan een' menigte van andere schilderyen voorby, welken Cochin ten deele beoordeeld heeft. Men telt over de twintig altaaren in de kerk, allen van de kostbaarste marmers, zelfs de vloer is met de schoonste steenen ingelegd. In 't vervolg zullen in alle de kapellen standbeelden komen in plaats der schilderyen. De hemelvaart van Maria door Paul Veronese, die men hier ook eertyds vond, hangt nu, nevens anderen van Titiaan, Tin.

(*) Augustyn Caracci heeft het stuk door 't op twee bladen in koper te brengen vereeuwigd.

Padua. Tintoret, Maratti, Solimene enz. in de vertrekken des Abts.

In den kruisgang des kloosters ligt Albert Masfaro, dien Maffei voor den hersteller der letterkunde in Italiën houdt, en die in 't jaar 1329. slierf, begraven. Verders vindt men hier het graf des Regtsgeleerden Guido Pancirollus, der geleerde Cornara Piscopia, van de welke by de kerk van S. Antonie reeds gewag gemaakt is, en anderen.

De bibliotheek is niet alleen wegens de schoone zaal en het houten beeldwerk, maar ook wegens de uitgelezene boeken beziens waard. Sedert kort heeft het klooster, de bibliotheek van den beroemden wiskundigen, den Marquis Poleni, die een' schat van wiskundige en natuurkundige werken bevat, aangekocht.

De groote Plaats voor de kerk, *Prato della Valle*, heette voorheen Campus Martius, en men wil dat 'er veel martelaarsbloed vergoten is. De Paduaansche schryvers zeggen, dat hier ook een theater gestaan heeft, 't welk tot de spelen diende, die Autenor alle dertig jaaren te vieren bevolen had. Voorheen werden hier, ter gedagtenis der verlossing van den gruwzaamen dwingland Ezzelino, wedlopen van paarden gehouden, die gelegenheid hebben gegeven aan andere Italiaansche steden, om dat naderhand natevolgen. Men trefte weinig zo groote Plaatsen als deeze aan, waarom zy voor de groote mis of jaarmarkt, die hier jaarlyks den 12. Juny gehouden wordt, zeer geschikt is. De drie voornaamste kerken van Padua zyn nu aangevezen, de overigen zullen wy volgens het a. b. c. kortlyk beschouwen.

S. Agostino. In de kerk van *S. Augustyn*, den Dominikaanen behoorende, ziet men eene Verkondiging door Jakob Palma, en de begraafnis van twee persoonen uit den huize van Carrara, die Heeren van Padua geweest zyn. Voor den eenen heeft

heeft Petrarca een schoon grafchrift in Latynsche vaarzen *Padua*. gemaakt. Hier, zegt men, heeft certyds een tempel van Juno gestaan, waarin de stevens van de schepen, die den vyand in den slag, van welken Livius *lib.* 10. gewaagt, afgenomen zyn, gehangen hebben. Op de Plaats voor deezen tempel werd jaarlyks ter gedagtenisde deezer overwinning een scheepstryd gehouden.

De kerk der *Annunziata* voert den bynaam *nell Arena S. Annun-* van het amphitheater, dat voorheen op de groote Plaats *ziata*. voor 't Paleis Foscaro stond. Men ziet hier eenige historien uit het Oude en Nieuwe Testament, door Giotto in 't jaar 1306. geschilderd. (*) Behalven veel andere grafteekens is hier ook dat van den beeldhouwer Joannes Hieronymus Grandis, die in 1560. in zyn twee en vyftigste jaar stierf. Op zyn graf leeft men:

*Hic situs est, fuso qui semper praesitit ere,
Vincere qui potuit marmore Praxitelem.*

*Nomine Grandis erat, sed factis grandior ipsis,
Eois fama notus & Hesperiiis.*

De bibliotheek van 't Olivetaaner klooster by de kerk *S. Bene-* van *S. Benedictus* is door Tasfo aangelegd. Hy pleegde *detto*. zyn

(*) Deeze hersteller der schilderkonst heet eigenlyk Angelo di Bondone. Men noemde hem in 't begin Angelotto, waaruit Giotto ontstond. Men meent, dat hy, als een goed vriend van Dante, de dichters stoute invallen sommylen in zyn schilderyen gebragt heeft, gelyk men uit zyn stuk van de hel ziet. Dante stelt deezen schilder boven Cimabue:

*Credette Cimabue nella Pittura
Tesser lo Campo; ed ora ha Giotto il grido
Niche la fama di colui oscura.*

Padua. zyn verloft Jerufalem den Abt Oddi, by stukken, zo als hy het vervaardigde, voortleezen. Als men van deeze kerk de brug overgaat, treft men onder de boogen der oude muuren het beeld van Fracastor, door Cavino van Padua van brons gemaakt, aan. Hy is den liefhebberen van penningen, wegens het namaaken van antieke munten, bekend, 't welk hy zo konflijglyk deed, dat zelfs een kenner daar ligt door kon bedrogen worden.

Casa di Dio. In de kerk van 't hospitaal der vondelingen, *Casa di Dio*, heeft de jonge Palma een' hemelvaart van Maria geschilderd. Men ontdekte onder den grond van dit gebouw in 't jaar 1273. een looden kist, en hield het gebeente, uit hoofde van zekere onverstaanbaare vaarzen op een' daarby liggend zwaard, voor dat van Antenor. De beenderen werden in een steenen kist gelegd, en by den buitenften muur der kerk van S. Lorenzo geplaatst. Men leeft daaraan elendige vaarzen met gothifche letters gethouwen, die zonder eenigen grond verzekeren, dat het Antenor's beenderen zyn.

De kerk *Scuola del Carmine* behoort eener broederschap, en is wegens eene Maria op het hoofdaltaar, en een Bezoeking van Titiaan, merkwaardig. Niet ver van hier ligt een oude toren van den dwingland Ezzelin.

In *Santa Croce* ziet men op 't hoofdaltaar een hemelvaart van Maria door Tintoret.

S. Filippo e Giacomo. De kerk der *Eremitani* of Augustynen is den Apostelen Philippus en Jacobus gewyd. Het koor is agter op natten kalk door Guariento, een vermaard schilder van Padua, om 't jaar 1360. geschilderd. Het stuk van 't hoofdaldaar door Sebastiano del Piombo, verbeeldt Maria met het kind; beneden ziet men S. Antonius van Padua en andere heiligen. Een Doge houdt het beeld der stad in de hand, en beveelt ze in de bescherming van Maria. Het kind Je-
sus

fus en Maria zyn schoon en kragtig gekleurd. Over 't *Padua*. algemeen valt het koloriet zeer in 't roode, en de zamenstelling is zonderbaar.

De kapel van den regter kruisgang heeft schilderyen in fresco van Andreas Mantegna. Zy zyn wel gothifch en ftyf, egter is 'er veel natuurlyks en 'een goed perspektief in de architektuur van den agtergrond. Het grafteken des Regtsgeleerden Mantova is van Bartolomeus Ammanati, een leerling van Sansovino, die te gelyk schildert, beeldhouwer, en bouwmeester was. Men ziet hier ook het gedenkteken van Valisnieri, een der grootste artsen en natuurkundigen onzer eeuw. Op 't altaar der sakristy hangt Joannes de Dooper, het eenige stuk van Guido te Padua, dat zeer hoog geschat wordt. De stelling en tekening zyn goed, maar het koloriet valt in 't roode.

S. Gaetano, een' aartige met *marmo pavonazzo* overdekte kerk, is door Vincent Scamozzi ontworpen. Men heeft 'er eene Reiniging en Verkondiging van Maria door den jongen Palma, en een' schreyende Maria in de kapel van 't heilige graf door Titiaan. Agter het altaar is een afbeelding van 't heilige graf, en daar boven een Opstanding van den jongen Palma. Van hem zyn ook de Apostelen Simon en Judas. Het gewulf is, vermoedlyk van Subleyras, over 't geheel middelmatig geschilderd, schoon 'er eenige goede beelden onder zyn.

In het Hieronymieten klooster, behoorende tot de kerk *S. Maddalena*, is eene Maria, een *S. Hieronymus*, en een *S. Pieter* van Pisa, door Paul Veronese te bemerken. Van hem is ook het fresco van Christus, die aan Magdalena verschynt, in 't klooster op de plaats. In deeze kerk ligt Joannes Franciscus Musfato, een van de stigters der akademie Delia en der Ricovrati. Hy was een geleerd man, die veel Grieksche vaarzen gemaakt heeft.

In

Padua. In de kerk van *S. Michele* tref men ter tegterhand in 't portaal der zydeure de beeldenissen van eenige oude Heeren van Padua uit den huize van Carrara aan. In het stuk van de begraafnis van Maria bemerkt men vier aanschouwers, die de juiste portraiten van Dante, Boccacius, Petrarca en Petrus van Abano zyn zouden.

T. Thomas. De kerk van *S. Thomas* heeft veel grafchriften van Octavius Ferrarius, en die van *Maria delle Grazie* en *Maria de' Servi* verdienen ook gezien te worden. In de laatste is het grafteken van den Regtsgeleerden Paulus de Castro.

Seminarium. Het *Seminarium* op de straat *Venzo* heeft de zalige Barbarigo, Kardinaal en Biscshop van Padua, die in 1697 stierf, aangelegd. Hy stigtede daarby een' schoone bibliotheek, en een aanzienlyke boekdrukkery, vooral voor Oosterfche schriften, welke gewigtige werken geleverd heeft. In de kerk hangt een vermaarde afneeming van 't kruis door Basfano.

Raadhuis. *Il Salone*, of de gehoorzaal van 't Raadhuis te Padua, is veelligt de grootste zaal der wereld. Zy is 300. voet lang, 100. voet breed, en van binnen even zo hoog. Zy rust van binnen op negentig pilasters in den muur. Deeze zaal begon men in 't jaar 1172. te bouwen, maar zy werd eerst in 't jaar 1306. gewulfd. In 't jaar 1756. stortte het gewulf by een storm in; dog de Raad van Venetien deed het door een bekwaam meester, Bartolomeo Ferracino, die ook de middaglyn getrokken heeft, weder herstellen. Men ziet in deeze zaal de twaalf tekens van den dierriem, de Apostelen, en verscheiden andere geestelyke schilderyen, die Giotto geschilderd, en Zannoni in 't jaar 1762. weder hersteld heeft, zo dat de oude manier taamlyk is overgebleven.

Hier staat een gedenkstuk ter eere van Livius, als een' Paduaan. Het opschrift daarby hebben sommigen op Livius

vius toegepast, dog het ziet veel eer op een' vrygelatenen *Padua*, van Livia, de dogter van Livius. De oude kop, welken men voor dien van Livius uitgeeft, is een geschenk van een Paduaanschen geleerden antiquarius, Alexander Basfano. De Latynsche vaarzen daarby zyn van Lazarus Buonamico; eertyds een Hoogleeraar der universiteit alhier.

Daar by staat het marmeren borstbeeld van Sperone Speroni, een redenaar, filosoof en digter. Een ander denkstuk heeft de stad Padua der kniſche Marquise Obizzi in 1661. in deeze zaal doen oprigten, omdat zy zig liever ombrengen liet, dan zig een' verwoeden minnaar, die in afwezigheid haars mans in haar kamer gesloopen was, overteelaaten. Een andere Paduaansche heldin, Bianca de Rosfi, liet zig op het graf haars mans ombrengen, om zig niet van den dwingland Ezzelino te laten misbruiken, welke geschiedenis in de raadzaal aan de markt op natten kalk vereeuwigd is.

De smaadyke steen, of, gelyk 'er op staat, *Lapis superioris & cesionis bonorum*, is ook in deeze zaal. Voormaals moesten de bankroetiërs openlyk met naakte billen daarop gaan zitten, en hunne armoede bezweeren, indien zy los komen wilden. Dog dit is in deeze eenw niet meer gedaan. Boven de vier ingangen staan van buiten de marmeren borstbeelden van Titus Livius, Albertus Patavinus, den Regtsgeleerden Paulus Patavinus, en Petrus Aponus. De laatste was in de geneeskunde, wiskunde en wysgeerte zeer ervaren. (*)

By

(*) Aponus schreef een thans raar boek, *Conciliator differentiarum Philosophorum & Medicorum*. Wegens zyne kennis in de starrenkunde werd hy als een toveraar aangeklaagd. Hy kwam te sterven, dog de Inquisitie zettede zyn proces voort, en deed hem in beelden ten verbranden. De Graaf Mazzuchelli heeft zyn leeven beschreven.

*Padua.**Palazzo
del Podesta.*

By het Raadhuis staat het Paleis *del Podesta* of des stad-
rigters, waarin eenige goede schilderyen aantetrefsen zyn.
De jonge Palma heeft Christus tusfchen de Geregtheid
en de Overvloed afgebeeld, de stad Padua zegenende;
de vier patroonen der stad staan 'er by. Een ander stuk
van Barotari verbeeldt het verbond der Republiek van Ve-
netien met den Paus Pius V. en den Koning van Spanjen.
Op de tweede verdieping is een terras van dorifche bouw-
order, 't welk eenigen Palladio, anderen Falconetto toe-
fchryven. Daarby staat een toren, die federt eenige eeu-
wen fchuinfch gefaan heeft. Des ongeagt heeft men 'er
een zwaare koepel op gezer.

Palazzo del Capitano is een regelmatig gebouw, met
twee ryen pilasters boven malkander, in 't jaar 1599.
door Falconetto in geen' ongemeenen fmaak opgetrokken,
fchoon Vafari 'er veel ophets van maakt. Een oud uur-
werk boven de deur toont de plaats der zonne, den dag
der maand, en de gedaante der maan aan, en is in 't jaar
1428. door Novello Orivolajo gemaakt. Eenigen hebben
gedagt, dat de familie van Dondi den bynaam van Orolo-
gio van dit uurwerk gekregen heeft; anderen fchryven dit
aan een ouder, reeds in 't jaar 1344. van Jakob Dondi ge-
maakt uurwerk toe, 't welk op zyn eigen huis by de
Domkerk gefield was, gelyk men uit de Latynfche vaar-
zen op zyn graf by de Domkerk opmaakt. Dondi was
een bekwaam wiskundige, die ook een werktuig maakte
dat den loop der planeeten aanwees, waardoor hy zig,
gelyk Petrarca fchryft, den naam van Orologio verwierf.
Dit werktuig is lang in de bibliotheek der Visconti ge-
weeft, tot dat Karel V. het naar Spanjen brengen deed.
Hy was eerst Profefor te Padua, maar Joannes Galeazzo
Visconti troonde hem naar Pavia. De publieke bibliotheek
ftaat in de Reuzenzaal, welke dien naam van verfcheiden
grooten

groote beeldtenissen van eenige Keizers en helden heeft, *Padus*, die Domenico Campagnola op natten kalk geschilderd heeft. Men schat ze te Padua zo hoog, als of het stukken van Titiaan waren.

La Loggia of de zaal waar de Raad der stad vergadert, *La Loggia*, ligt op de *Piazza de' Signori*. De voorzyde bestaat uit negen boogen, die op zes kolommen en vier pilasters van korinthische order rusten. Zy werd in 't jaar 1494, volgens 't beflak van Annibal Basfano, een Paduaaner, opgetrokken. Aan de muuren heeft Antonio Torre, een schilder van Verona, historien van vermaarde perfoonen van beide geslagten uit Padua geschilderd. De boven verhaalde historie van Bianca de Rosfi is 'er onder. Voor 't overige is deeze Plaats met middelmaatige huizen omgeeven, die op laage en ongeschikte boogen rusten, onder de welken men bedekt gaan kan.

Het gebouw der Univerfiteit, *Il Bo* genaamd, is van *Univerfiteit* een majestueuze bouworder, en heeft een voorzyde met vier gekanneleerde dorische zuilen. De binnenplaats, van de architectuur van Sanfovino, is met een' gallery van twee verdiepingen voorzien. Padua is eene der oudste en beroemdste univerfiteiten. Zy was reeds in wezen voor dat Frederik II. die van Bologna in het jaar 1222. herwaards verleide. De profesoren waren zeer geagt, en de adel rekende 't zig tot eer die plaatsen te bekleeden. Eerlyds maakten de studenten het grootste gedeelte der inwooners uit. In de eeuwen der onweetendheid kwamen herwaards studenten uit alle landen, om iets te leeren, en men heeft 'er hier voorheen wel agt duizend geteld. (*)

Thans

(*) Men kan over de Univerfiteit de in fraai Latyn gefchrevene *Fest: Gymnasti Patavini* van Facciolati, en de *Uomini illustri di Padova* van Scardone, en andere boeken, nazien.

Padua.

Thans belooft hun getal geen vyfhonderd. De Univerfiteit is, inzonderheid wat de geneeskunde betreft, buitenlands zeer in naam, en men vindt gemeenlyk jonge Grieken en Turken, die 'er in die weetenschap ftudeeren. De Profesforen hebben gedeeltelyk goede bezoldingen, van de waarde van omtrent 400. tot 2000. Duitfche daalders. Eenige Venetiaanfche edellieden hebben 'er 't opzigt over, en heeten *Riformatori dello studio di Padova.*

Het ontleedkundige theater werd in 't jaar 1594. opgerigt. De tegenwoordige Profesfor is daar de beroemde Morgagni, die zig ook buiten Italien, als een der beste geneeskundigen, heeft doen kennen. (*) De Marquis Poleni heeft een verzameling van natuurkundig gereedschap ten gemeenen gebruike vermaakt. Zy bestaat uit werktuigen van allerlei foort, vervaardigd door de beste konftenaars in Engeland, Holland en Frankryk. Men zal niet ligt een fchooner en volkomener kabinet in dit foort vinden. Verfcheiden ftukken zyn door den Marquis zelve uitgevonden of verbeterd. Giovanni Alberto Colombo, een Benediktyn, is tegenwoordig Profesfor in de phyfica. De Raad van Venetien geeft geld tot onderhoud en vergrooting van 't kabinet, en 't ontleedkundige theater.

Het kabinet van naturalia, waar de jonge Valisnieri openlyke lesfen over geeft, is in alle ryken der natuur zeer volkomen, en wordt gefadig vergroot. Het komt van zyn vader, die het met dit inzicht der Univerfiteit gemaakt heeft. Men roemt 'er inzonderheid de fchoone agtervolgingen in van fossilia, als verfteende visfchen en bladen.

De

(*) In 't jaar 1764. zyn zyn werken in vyf deelen in folio gedrukt.

De kruidkundige tuin, die ook tot de Univerfiteit be-*Padua.* hoort, ligt in een ander gedeelte der stad, tusfchen de kerken van S. Antonie en S. Justina, en werd reeds in 't jaar 1545. op kosten der Republiek Venetien aangelegd. Aan de eene zyde van den ingang woont de Profesfor, en aan de andere de tuinier. Op elke zyde liggen de broeikasten, en een kleine tuin voor uitheemsche gewassen, op de andere een boschje, dat zeer regelmatig en aardig is aangelegd, en allerlei foort van boomen en heesters bevat.

De tuin is schoon, wel ingerigt, en volgens een fraai plan aangelegd. Hy heeft een ronde gedaante, en is met een muur en balustrade ingesloten. Twee hoofdlaanen doorsnyden hem in 't kruis, en eindigen aan de vier deuren. De daardoor ontsaane vier vakken zyn in vyfhonderd bedden afgedeeld, die de gedaante van roozen en starren hebben, en in de buigingen des omtreks zyn 'er nog meer gebragt. Alles is met planten bezet, die naar het zamenstel van den tegenwoordigen Profesfor Marsili geschikt zyn. Buiten de twee hoofdlaanen, geschikt om te wandelen, gaat een andere rondom. Waar de twee hoofdlaanen malkander doorsnyden, ligt eene fontein, en hier en daar heeft men water in den tuin, ten deele voor 't gebruik, ten deele voor de fraaiheid.

Op de balustrade om den tuin staan de borstbeelden van Salomon, Dioscorides, Fabius Colonna, Prosper Alpinus, en Pontedera, waarvan de laaften profesforen in de kruidkunde te Padua geweest zyn. De Profesfor Marsili is zeer bekwaam, en heeft op zyn reizen in Engeland en Frankryk zelf planten verzameld. Hy bezit een aanzienlyke kruidkundige bibliotheek, en een groot herbarium. Zyn voorganger was Pontedera, een der voornaamste kruidkenners deezer eeuw. De Profesfor in de

Padua. huishoudingskonst, Arduini, heeft ook het gebruik van deezē tuin.

Geleerden van Padua. Padua heeft van ouds af veele beroemde mannen of voortgebragt, of als profesoren gehad, derwaards van elders door den Raad van Venetien beroepen. Verscheidenen van hun, als Dondi, Petrus Aponus, Valisnieri enz. zyn reeds genoemd. Inzonderheid heeft Padua veel' oude regtsgeleerden en geneeskundigen gehad. De akademie der *Ricovrati* is eene der bekendsten in Italiē.

Onder de nog leevende geleerden is Morgagni inzonderheid een vermaard ontleedkundige. Marfili en Valisnieri zyn reeds gemeld. De Abt Brunacci, een antiquarius en historicus, heeft een werk over de Abdy van S. Justina geschreven. Hy bezit een zwaare verzameling van penningen uit de middeleeuwen, handschriften, en schilderyen.

In 't kabinet van den Graaf Francesco Leonesfa, by den Dom, tref men allerlei outheden, penningen, gefinēden steenen, en naturalia aan. Vader Stellini, Profesfor in de metaphysica, heeft, behalven verscheiden kleine verhandelingen, een boek *de Ortu & progressu morum* geschreven, dat veel opziens gemaakt heeft.

Vader Colombo en Stratico zyn leeraars in de wiskunde; in welke weetenschap de Abt Sozzi en de Graaf Rinaldi ook zeer ver zyn.

Joannes Antonius Volpi en de Abt Melchior Cesarotti zyn twee goede dichters. Terzi is in 't geestlyke regt zeer ervaren. De Jesuēt Daniel Terlatti heeft de *Historia Illyrici Sacri* geschreven, dat uit eenige folianten bestaat. Vader Patuzzi, een Dominikaan, en Vader Lucchi, een Franciskaan, beiden Profesforen in de godgeleerdheid, hebben zig door geleerde werken bekend gemaakt. Vader Valfecchi, insgetyks profesfor in de godgeleerdheid en

Do-

Dominikaan, heeft in 't jaar 1767. *Fondamenti della Reli-Padua.* gione in quarto uitgegeven, een werk dat veel opgangs gemaakt heeft.

Het theater te Padua is aartig en met een schoonen *Theater.* nen trap voorzien. Het is eirond, en loopt aan 't niterste wyder. Op elke der vyf ryen zyn negen en twintig loges, die veel beter vertooning maaken zouden, indien de eene niet voorby de andere uitftak. In den bak zyn twee honderd en vyftig zitplaatsen. De verfieringen zyn van Giovanni Gloria ontworpen. Voor den fchouwburg is de Ridotto, of speelzaal. Des winters speelt men te Padua operaas en komedien, maar des zomers alleen operaas. De kermis, die jaarlyks omtrent S. Antonie in 't midden van Juny gehouden wordt, duurt drie weeken, en is zeer leevendig, alzo, niet alleen de Venetiaanfche, maar ook veel andere adel uit Lombardyen, hier 't zamenkomt om zig te vermaaken. Wy hebben reeds op een andere plaats gemeld, dat veele aanzienlyke Italiaanen op de kermisfen rond reizen, om de fchouwfpelen en andere vermaaklykheden bytewoonen, en dat de vreemdeling, als 't hem mooglyk is, zoeken moet, zyne reis zo interigten, dat hy op kermistyd eene ftad bezie.

Wy kunnen Padua niet verlaaten, zonder nog eens op *Tartini.* den beroemden Tartini te komen, die voor den grootften violiniff van Europa gehouden wordt. Hy verdient niet alleen wegens zyn konft, maar ook wegens zyne befcheidenheid en onbefproken' wandel, geroemd te worden. De Italiaanen agten hem om zyne zamenftellingen en manier van speelen zo hoog, dat zy hem *il maefiro delle nazioni*, den leermeefter der volken, noemen. Rousfeau, borger van Geneve, ftelt in zyn *Didionnaire de Musique* het werk van Tartini over de zamenftelling boven alle de fchriften van Rameau over de *Basse fondamentale* en de

Padua. *Génération harmonique.* Tartini is in 't jaar 1692. te Pi-rano in Istrien geboren. Zyn vader deed hem uit hoofde eener minnaary opsluiten; de jonge Tartini, om den tyd te verdryven, lei zig op de muziek toe, en leerde dus zyn buitengemeen talent kennen. Hy onthield zig vervolgens eenigen tyd te Asfisi en Ancona, deed verscheiden reizen naar buitenlandsche hoven, om zig te doen hooren. Sedert 1722. is hy by de kapel van S. Antonie te Padua aangenomen, en laat zig niet anders dan op de feestdagen deezer kerk, met een solo of in een concert hooren. Hy heeft gemeenlyk een of twee jonge leerlingen by zig, die hy voor tydverdryf onderwyft. Een zyner sterkste leerlingen is Nardini te Livorno, die zig door zyne samenstellingen ook buiten Italien bekend gemaakt heeft.

Ferracini. Een ander in zyn soort even groot' konstenaar woont te Padua, die een byzonder talent heeft om werktuigen uitte vinden, naamlyk Bartolomeo Ferracini, die in 't jaar 1695. te Solagna by Basfano geboren is. Reeds in zyn eerste jeugd vertoonde zig zyn genie, want hy vond een werktuig uit, om de moeite niet te behoeven te neemen van zyn klein broertje te wiegen. Hy is even zo praktisch, als Zabaglia, van wien wy onder 't artikel van Rommen gewag maakten, en gaat naar geene gronden of eenige theorie te werk, maar weet zonder die zyn oogmerk op de zinrykste en eenvoudigste wys te bereiken. Hy heeft het uurwerk van S. Marcus te Venetien, en het ontzaglyke gewulf van 't Salone te Padua gemaakt, de brug by Basfano gebouwd, en in 't jaar 1749. een werktuig uitgevonden, 't welk het water, door middel van verscheiden schroeven van Archimedes, tegen verwagting van alle kundigen aan, boven de 35. voet hoog bragt. Men heeft deswegens een opschrift ter gedagtenis van hem opgerigt. Het werktuig is in 't huis van den Procurator Belagno op den

den Medoaco te zien. Hy woont eigenlyk te Padua, *Padua*, maar houdt zig nu hier dan daar op, waar men hem noodig heeft. Men heeft een verzameling van zyne uitvindingen in 't ligt gegeven.

Ten tyde der Romeinen dreef Padua een' aanzienlyken *Handel*. handel. Men maakte hier veel stoffen, allerlei soort en van kleederen, tapyten, en andere kostbaare waaren. (*) In de spreekkamer der Chanoineses van S. Pieter is een opschrift, (†) waaruit blykt, dat het gild der wolhandelaars reeds onder Keizer Augustus in aanzien geweest is. Toen Padua onder het huis van Carrara stond, zогten zy den wolhandel weder optehelpen, gaven het gild veele voorregten, en een overman, die op alles wat daartoe betrekking had het opzigt hebben zou. De Republiek is nog zeer opmerkzaam, en heeft den lakenfabricateur Sberti, die de schoonste lakens maakt, en in menigte buitenlands verzendt, een aanzienlyke belooning gegeven. De Paduaansche lakens worden voor de besten van Italiën gehouden. Ook worden hier voortreflyke kousfen, van wit en zwart bever gemaakt.

Rondom Padua vallen veel adders, die gelegenheid geven tot een kleinen handel, naardien men ze in de apotheeken gebruikt. Ook maakt men 'er adderpoeder van, die

(*) Strabo gedenkt 'er aan in 't 5 boek zyner Landbeschryving, ingelyks Plinius *l. 8. c. 48*. Martialis zegt ergens *Ep. l. 14*.

Vellera cum sumant Patavina multa trilieta
Et pinguet tunicas ferra secare potest.

De zelve digter roemt de Paduaansche vrouwen om haar kuischheid; *l. XI. Ep. 16*. waarmede Plinius *l. I. ep. 14*. overeenstemt.

(†) Vader Salomoni heeft het op de 120. bladz. zyner Paduaansche opschriften verklaard.

Landstreek om Padua. die naar buiten zeer getrokken wordt. De adders worden veel in Italië als zuiveringsmiddelen gebruikt. Men begint met een skrupel, klimt op tot een drachma, en gaat 'er zo lang mede voort, tot dat men denkt dat het zyne werking naar genoegen gedaan heeft.

LANDSTREEK OM PADUA.

De landstreek om Padua heeft verscheiden merkwaardigheden, waarom een reiziger weldoet, een dag te besteedden om die te bezien.

Landhuis van Farfetti.

Het landhuis van den Abt Farfetti is voor een liefhebber der natuur merkwaardig. De eigenaar doet hier allerlei proeven omtrent de natuurlyke historie en huishouding. Men heeft hier zeer schoone bedekte gangen van citroenboomen, die des winters gedekt worden. Hy heeft beproefd, hier Bourgogne wyn te planten. Inzonderheid is hy een liefhebber van de boomteelt. Men vindt, by voorbeeld, hier niet alleen jasmynen op oranjeboomen gegriffeld, die voortkomen, maar ook persiken en vygen te gelyk op oranjeboomen gegriffeld, die meest vrugt draagen. Farfetti zet dit met den zelven yver voort, als hy voor eenige jaaren de tekeneschool te Venetië, waarvan wy op zyn plaats gewaagden, deed.

Abano.

Het dorp *Abano* was reeds by de Ouden uit hoofde der warme baden, *Aponi fontes*, bekend. (*) Het ligt vier en een halve myl van Padua, en wordt des zomers om de baden sterk bezogt. Plinius l. XXXI. c. 6. ontzegt den

Fon-

(*) Suetonius in *Tib.* c. 14. maakt 'er gewag van. Maaftiaal zegt l. VI. Ep. 42.

Fons Antenorca vitam qui porrigit urbi.

Fontes Patavini, den reuk, het welk valsch is, ten zy by ^{Landstreek} anderen daaronder verstaat dan die van Abano. Eenigen ^{om Pa-} hebben veel zwavel by zig. Men baadt in byzondere ka ^{dua.} ders, en kan zo diep in 't water zitten als men wil, dewyl'er verscheiden trappen boven malkander zyn. In een byzonder huisje is een *sudatorio* of zweetbad aangelegd. In een ander is het *Bagno di fango*, waar men lamme leden door het opleggen van warm slyk tragt te herstellen. In de houten leiding, waardoor het water loopt, zet zig een witte harde steen aan, die den loop der aderen en de vezelen van 't hout zo natuurlyk in zig verthoont, dat men het voor versteend hout aanzien zoude. De bronnen zyn kookend heet, en zo rijk aan water, dat zy dertig schreden van daar, terwyl het nog geheel heet is, een molen omdryven. Dat meer diergelyke baden in de nabuurschap zyn moeten, blykt daarnit, dat men op den weg van hier naaf Catajo eenige moerassen bemerkt, wier water sterk rookt. De baden te Abano behooren aan de familie van Morosini, die ze verpagt heeft. (*)

Van Abano tot Catajo zyn vyf Italiaansche mylen. De ^{Catajo.} plaats behoort aan de familie van Obizzi, welker Paleis verdient gezien te worden. In verscheiden vertrekken ontmoet men de historie der familie op natten kalk geschilderd, met daarboven staande berigten wat het verbeeldt. Men schryft het werk aan Paul Veronese toe. Op de bovenste verdiepingen zyn niet minder goede schilderyen, en onder anderen ook het beeldenis der Marquise Obizzi, die door haare heldhaftige kuischheid een gedenkteken op op het Raadhuis verdiend heeft. De tuin is aartig, en vol

(*) Van deeze en andere om Padua liggende baden handelt Joannes Gratianus in zyn *Thermarum Patavinarum examen*, in 't jaar 1701. uitgegeven.

Landfreetk verandering. Uit de bovenvertrekken des Paleis heeft om *Padua*. men een schoon uitzigt.

Arqua.

Eene myl van Catajo komt men door de kleine stad *Bagaglia*, zo genaamd naar 't geruisch van twee kleine, dog snelle t'zamenvlietende stroomen. Van hier zyn nog drie mylen tot *Arqua* of *Arquato*, een' plaats den bewonderaaren van Petrarca even zo gewigtig, als Asfisi of Loreto den bedevaarderen. De liefde van dien digter voor Laura is te bekend, dan dat wy 'er ons by op zouden houden. Na dat hy ze lange jaaren bemind, en ondertusfchen dan hier dan daar herom gezworven had, verloor hy ze eindelyk door den dood. Frankryk stond hem toen volstrekt tegen. Hy verkoor den geestlyken staat, en zettede zig, na eenige prebenden verworven te hebben, te Arqua neder, waar hy ook in zyn vier en zeventigste jaar overleed. Zyn graf viudt men by de kerk, met de drie volgende regels:

Frigida Francisci lapis hic tegit ossa Petrarchæ;

Suscipe, Virgo parens, animam, sate virgine, parce;
Pesaque jam terris coeli requiescat in arce.

Moritur Anno Dom. 1374. 18. Jul.

Op het grafteken ziet men ook het metaalen hoofd van Petrarca, 't welk hem egter eerst in 't jaar 1547. door zekeren Valdezucus is opgerigt geworden, gelyk het opschrift zegt. Een ander lang opschrift zegt, dat de Keurvorst Ferdinand Maria van Beyeren, nevens zyne gemaal, toen zy 't bad te Abano gebruikten, met opzet herwaards kwamen, om de asch van Petrarca te bezoeken.

Aan een' bron te Arqua leeft men deeze vaarzen: *Landsfreet
om Padua.*

*Fonti numen inest, bospes venerare liquorem,
Unde bibens cecinit digna Petrarca Dets.*

Het gewezen huis van Petrarca ligt op een' heuvel. De volgende eigenaars hebben boven de deur in den tuin en op den wynberg doen zetten:

*Impune hinc Cererem sumas, impune Lyæum,
Intactas habeat dum mea Laurus opes.*

Geen digter zal zig ligt beroemen kunnen, dat men zyn gebruikt huisraad als de reliquien eens heiligs bewaart. Verscheiden stukken van zyn hier overig gebleven huisraad zyn met vaarzen van goede dichters vereerd, welken men in koper gebragt vindt: in *Jacobi Philippi Tomasini Petrarca redivivus*. In sommige verrekken heeft men de gedagtenis des dichters door allerlei mythologifche schilderyen gezogt te bewaaren, die men ook in 't aangehaalde werk van Tomasinus vindt. Men vertoont den stoel van Petrarca, dien Pignorius bezongen heeft. Op zyn tafel heeft Joannes Argolus een gedigt van veertien regels, en Joannes Rhodius het volgende distichon gemaakt:

*Limpida servavi mensis crystallæ Petrarçæ,
Simplicitas avi quæ fuit inde patet.*

Nog vertoont men 't geraamte eener kat, die de lieveling des dichters was, ter welker eere Querengo eenige vaarzen gemaakt heeft.

Op den terugweg van Arqua naar Padua rydt men door een aangenaame landsdouw, en ontmoet veele

Zandstreek le ville en landhuizen van ryke Paduaanfche familie *om Padua*. lies.

Basfano. *Basfano*, een kleine stad aan de Brenta boven Padua, is de vaderlyke stad van de bekende schilderfamilie *Basfano*, van de familie van Carrara, beroemd in de historie van Padua, van den dwingland *Ezzelino*, en van *Lazaro Buonamico*, die zig in de vyftiende eeuw zeer heeft doen zien. Hedendaags is zy wegens de zwaare boekdrukkery van *Remondini*, een Venetiaanfch' boekverkooper, vermaard, die over de vyftienhonderd menschen aan den kost helpt. Hier zyn altyd vyftig persen, ten deele om boeken, ten deele om printen te drukken, aan den gang. Hy heeft hier papiermaakeryen, lettergieteryen, fabrieken van bont en verguld papier, in een woord, alles wat tot den boekhandel behoort.

V I C E N Z A.

Van Padua tot Vizenza rekt men 18. mylen. De weg loopt door een vrugtbaare vally, schoon Vizenza zelve op een steenagtigen grond ligt. Men kan ook te water gaan langs den *Bachilione*; dog dan vordert men langzaam, en de weg bedraagt ter oorzaake der menigvuldige bogten meer dan vyftig mylen. Vizenza heeft tegenwoordig omtrent 30000. inwooners. Vermoedlyk werd deeze stad, zowel als *Verona*, byna vierhonderd jaaren voor Christus' geboorte, door de *Galli Senones*, aangelegd. Zy kwam naderhand onder de magt der Romeinen; (*) *Attila* plonderde en verwoefte de stad, naderhand kwam zy onder 't ge-

(*) Cicero maakt 'er gewag van in den 19. brief van 't 9. boek aan Brutus.

gebied der Lombarden. In de middeleeuwen was zy een *Vicenza*.
 tyd lang een Republiek. Keizer Frederik II. verbrandde
 ze in 't jaar 1240. in den oorlog tegen Gregorius IX. In
 't vervolg geraakte zy nu onder de gehoorzaamheid der
 Carraraas van Padua, dan onder de Scaligers van Verona,
 dan weder onder anderen, tot dat de inwoners, die on-
 lusten ten laastten moede, zig in 't jaar 1404. den Vene-
 tiaanen onderwierpen, met beding dat zy hunne wetten,
 regeeringsvorm, en voorregten behouden zouden. In
 dien toestand is de stad tot op den huidigen dag geble-
 ven. Keizer Maximiliaan ontnam ze den Venetiaanen in
 't jaar 1509. maar gaf ze hun in 't jaar 1516., weder
 terug.

Vicenza heeft een onregelmaatige gedaante, en is zeer
 langwerpig gebouwd. Men rekent haar omtrek op 4. my-
 len. Zy heeft een dubbelden muur, maar is daarom niet
 te meer in staat van verdediging. De *Bacchitone* en de *Ré-
 trone* vlieten door de stad, en zyn wel maar twee kleine
 rivieren, dog worden by regenagtig weder tot geweldige
 stroomen, en doen der stad dan veel schade. Vicenza
 heeft drie bruggen. Palladio heeft die van S. Michiel ont-
 worpen. Zy is merkwaardig uit hoofde van haare grootte
 en haaren schoonen cirkelboog, in welk opzigt zy veel
 overeenkomst met Ponte Rialto te Venetien heeft. Op
 het voetpad ter zyde voor de wandelaars is een marmere
 leuning. De gemeene huizen te Vicenza zyn merkwaardi-
 ger dan de kerken. Palladio, een Vicentyn, die in 't
 jaar 1580. overleed, heeft hier zyn konst getoond. Men
 rekent, dat 'er meer dan twintig paleizen van zyn vin-
 ding zyn, die jongen bouwmeesteren als modellen eener
 schrandere bouwkonst kunnen aanbevolen worden. Men
 ziet hier den meester, die gerust op zyn' roem, by de
 edele eenvoudigheid blyft, en geene nieuwigheden nog
 over-

Vicenza, overhoopte sieraaden zoekt, die ook zeer dikwyls slegt bewyzen van een eigenzinnig genie zyn. (*)

Teatro Olimpico. Wy maaken een begin met het beroemde *Teatro Olimpico*, het meesterstuk van Palladio, zo genaamd naar de *Academia Olympica*, eene der oudsten van Italiën. (†) Het theater staat in een groot gebouw, waar men uit verscheiden straten in komt, en is naar een plan gebouwd, dat van de tegenwoordige bouwmeesters verdiende nagevolgd te worden. Cochin heeft dat gebruikt, dog zyn voorslag is niet ten uitvoer gebragt.

Het *proscenium* of voortoneel is 83. voet breed, en 21½. diep. Zeven gangen of straten komen van het achtertoneel daar op uit. De grootste opening of breedste straat is 13. voet 10. duim, en de andere 6. voet 7. duim. In deeze gangen ziet men huizen, tempels, en boomen, verheven uitgewerkt. Alles is zeer gemaklyk ingerigt voor het treurspel. De versieringen van 't theater zyn van een ander' niet min beroemd bouwmeester, Vincenzo Scamozzi, aan de hand gegeven. Het *proscenium* stelt een triomfhoog, aan Hercules gewyd, en tien basreliefs zynedaaden voor. De voorzyde des theaters voor het *proscenium*

(*) Voor de liefhebbers der bouwkunst is het volgende boek, dat wel in slegte zamen spraaken bevat is, maar egter op 36. plaaften gebouwen van Palladio, door een architect beschreven, vertoon. De titel is, *Il Forestiere istrutto delle cose piu rare di Architettura di Vicenza, dialogo di Ottavio Bertotti Scamozzi. Vicenza 1761.* in quarto.

(†) De Graaf Montenari heeft een byzondere beschryving van dit theater in octavo uitgegeven, waarin het theater, zo wel als de gezigten der toneelen, in plaat te zien zyn. Volgens dit plan heeft Cochin een aartig ontwerp gemaakt, om een nieuwen schouwburg te bouwen, 't welk voor een jaar of twee in Frankryk uitgekomen, en als een aanhangsel gevoegd is by de Aanmerkingen van Laugier over de bouwkunst.

nium heeft twee ryen korinthische zuilen boven malkan-*Vicenza.*
der, en daarop nog een attiek met verscheiden nissen en
statues. De onderste zuilen zyn 26. voet, de bovensten
16. en de attiek 9½. voet hoog.

Het parterre heeft dertien banken agter malkander, die
gelyk een amphitheater rond loopen, en waar de aanschou-
wers in plaats van in loges zitten. De banken, of *la Scala-*
lnata, zyn zodanig geschikt; dat zy een ellipsis maaken,
welker lange as met het theater evenwydig loopt. Volgens
Vitruvius waren de zitplaatsen der oude theaters op de zel-
ve wys geschikt. Zy beslaan eene diepte van 23½. voet.
De onderste zitplaatsen hebben in den omtrek 80. en de
bovenste 1140. voet. Agter de bovenste verheft zig een
sterlyke gallery, welker zuilen met de kornis 14½. voet
hoog zyn. Beneden is de langste zyde der middellyn 37½.
voet diep, als men het parquet zo hoog maakt als het
theater, om 'er bals te geeven. Het eigenlyke parterre
is 56. voet breed, en 18. diep. De hoogte der zaal be-
draagt 52. voet. Men vindt hier een menigte van sta-
tuen, door Vittoria en Marinali uit een zeer harde stu-
kadoorgips vervaardigd. De voorzyde van 't theater, en
de gedagte bovenste gallery, is 'er geheel mede bezet.

Het theater werd in 't jaar 1580. begonnen; dog alzo
Palladio dat zelve jaar nog overleed, zag hy het niet vol-
tooid, maar het kwam eerst vier jaaren daaraan volgens
zyn ontwerpen tot stand. Veele kenners houden het voor
een der schoonste stukken der latere bouwkonst.

Onder de paleizen der stad reket men voornaamlyk de
twee publieke gebouwen, als voor eerst *la Ragione*, of *Raadhuiz-*
waar de regtbanken zyn. Het ligt aan de markt, en is een
schoon gedenkstuk van Palladio. Het heeft twee galle-
ryen, eene van dorische, en de andere van ionische or-
der. De zaal waar de advokaaten t'zamen komen is zeer
VI. DEEL. N groot,

Vicenza. groot, maar doet zig slegt op. Boven de deur der raadkamer vertoont zig een groot stuk van Jakob Bassano, verbeeldende twee magistraatsperfoonen voor Maria knielende. Het koloriet is goed, maar in de zamenstelling is veel zonderbaars. In de zaal waar halsstraflyke zaaken behandeld worden is een heerlyk laatst oordeel van Titiaan. Tegen over het Raadhuis ligt het *Palazzo del Capitano*, als het tweede publieke gebouw van Palladio, naar roomsche order gebouwd.

Lombard. Wat verder op de zelve linie ligt de Lombard, *Monte di Pietà*, waar men op panden leent, en voor dertien maanden tegen 4½. ten honderd geld schiet. Met dat gebouw zyn ook nog veele liefdaadige stigtingen verknogt. Hier staat ook de publieke bibliotheek. De hoofdtrap is schoon, hoewel anders de architectuur van Jakob Borella wat mager uitvalt.

De Plaats *Isola* genaamd, by de welke zig de twee boven gedagte rivieren vereenigen, is ruim, maar alleen met gemeene huizen bezet; egter ziet men 'er nog een schoon paleis van Palladio op. De benedenste order van 't zelve maakt een dorische colonnade zonder piedesttal uit. De zuilen staan alleen op een enkelden voet, die onder het geheele gebouw doorgaat. De tweede order bestaat uit half ingemetselde ionische zuilen, die alleen in de beide hoekloges vry staan.

Paleizen. De voornaamste andere paleizen, die een liefhber der bouwkonst als goede modellen van Palladio beschouwen moet, zyn de volgenden. Dat van den Graaf Trisfino, van den Graaf Valmarana, uit hoofde van den daaraan paalenden schoonen tuin *il Giardino* genaamd, van Valmarana Trifon, van Tiene Mandalon, van den Graaf Orazio Trento, van Trisfino Baston, dat het pragtigste van allen is, van den Graaf Porto Barbarano, van Tiene More, 't

welk

welk nog niet volbouwd is, van den Graaf Chiericati, *Vicenza*. een verbaazend uitgestrekt gebouw, van Trisino di Ponte Puro, van Caldagno en Orazio Porto. Verders de Casa Rapeta, en Casa di Palladio, om van andere huizen, die insgelyks schoon zyn, niet te spreken. Palladio bloes den Vicentyen zo veel lust, of liever zulk een ontydige begeerte tot bouwen in, dat zig veele familien daardoor bedorven. Men zeide om die reden, dat Palladio zyn vaderland niet beminde, maar zyn' medeborgers tot die gekheid bragt, om zig aan hun te wreken. Een bewys van een' verkeerde drift tot bouwen is het huis van den Graaf Julius Porto, waarin de koopman in zyde Trivelli woont. Het maakt slegts het vyfde deel uit van een paleis door Palladio ontworpen, alzo de eigenaar by gebrek van geld vier vyfden onvolbouwd laten moest. Daar staan alleen twee vensters met drie ingemetfelde roomsche zuilen, die op een' algemeenen voet rusten.

Men telt over de zeffig kerken in Vicenza, waarvan eg- *Domkerk*, ter de volgenden alleen verdienen bezigtigd te worden. In de Domkerk ziet men een' groote tribune, of de agterste ronding van het koor verhoogd, 't welk eene goede werking doet. Dit geschiedde uit aanmerking van de Trentsche kerkvergadering, die hier gehouden worden zou. De vloer van 't koor is met figuren ingelegd. Voor 't overige heeft de kerk een slegt aanzien, en is van gothische bouworder.

De kerk van *Santa Corona* behoort den Dominikaanen, *S. Corona*. Agter aan het linker zydschip ziet men de aanbidding der drie koningen van Paul Veronese, wel geordonneerd, en zo frisch geschilderd als of het zo eerst gemaakt was. De Maria is schoon, maar niet edel genoeg. De beelden staan te veel aan den rand van het stuk, waardoor het plat schynt, en de houding geene werking doet. Op het der-

Vicenza. de stuk ter linkerhand deelt S. Antonie , Aardsbisshop van Florence , aalmoezen uit. De schilder was Leandro Basfano. Hy heeft 'er een goede ordonnantie, maar geen zonderlinge werking in getoond. Het gezigtspunt is te hoog, en het koloriet te hard.

S. Lorenzo. In 't koor der kerke van *S. Lorenzo* ziet men het van Palladio aan de hand gegeven grafteken van Leonardo Porto. De ordonnantie is eenvoudig en sierlyk. Zy heeft ionische zuilen.

S. Michele. Ten einde van 't linker zydschip in de kerk van *S. Michele* heeft Tintoret S. Augustyn geschilderd, die eenige menschen van de pest gezond maakt. Het behoort niet onder zyne beste werken. Het koloriet is wel taamyk helder, en de ordonnantie niet kwaad, maar de lugt kon beter zyn.

Oudheden. Vicenza heeft nog eenige oude overblyffels. In den tuin van *Pigatello* ziet men iets van een theater, 't welk men voorgeeft in Augustus tyden gebouwd te zyn. Verders iets van een keizerlyk paleis, daar in de nabuurschap. Een stuk van een waterleiding, die 't water van Lobia, waar nog drie boogen staan, bragt. Eene Iphigenia van Grieksch marmere in 't Dominikaaner klooster. Het kapiteel eener zuil, dat in de kerk van S. Thomas tot een wywatervat dient, en een stuk van eene zuil, die op de Plaats Gualdi staat. (*)

Handel. Sedert eenige jaaren heeft een zekere Franceschini hier een

(*) By Schio ten noorden van Vicenza vindt men by een' berg, *Monte Summano* genaamd, veel munten en bronzen dingen van de tyden der Romeinen. Eenigen zeggen, dat deeze berg zyn' naam heeft van zyn hoogte, anderen van een ouden tempel van Pluto *Summanus*, waarvan men nog een opschrift op den zelve vinda zou.

een aanzienlyke zydefabriek aangelegd, waarin omfrees *Vicenza*. de vyftien honderd menfchen arbeiden. Hy verftaat de zaak in den grond, en men ziet met vermaak de aartige inrigting, hoe hy zig een klein beekje ten nutte heeft weeten te maaken. De haspels en molens zyn allen zo wel aangelegd, dat 'er zo weinig handen als mooglyk is toegebruikt worden. Een eenig rad dryft vier duizend haspels om de zyde te draayen, en twee menfchen zyn genoeg, in plaats van de volle haspels, weer nieuwen optezetten, en de gebroken draaden afteknippen. Men maakt te *Vicenza* veel zyden ftoffen, die in Italiën en Duitfchland vertierd worden. De nonnen in de kloofsters maaken ook zeer veel konftbloemen. Den 18. October wordt jaarlyks op de groote Plaats van *Vicenza* een aanzienlyke jaarmarkt gehouden.

De ftad heeft de vryheid van door haar' eigenen adel ge-*Regeering*. regeerd te worden, die in twee lichaamen, het *Collegio de' Dottori*, en 't *Configlio*, verdeeld is. Uit deeze worden de rigters en leden van den Raad gekoren, die alles afdoen, zonder dat 'er eenig beroep op valt. Uit hoofde deezer voorregten verbeeldt zig de *Vicentynfche* adel zeer veel. Alle de inwooners maatigen zig den graaflyken titel by 't ondertekenen van verbindteniffen en dokumenten aan, en dit zou van de tyden van Karel V. afkomftig zyn, die eens, wanneer verfeiden ryke *Vicentynfche* borgers hem by herhaalde reizen laftig vielen om in den graavenftand verheven te worden, uit knorrigheid gezegd zou hebben, dat hy wel lyden mogt, dat alle de *Vicentynen* graaven waren.

Venetien benoemt den *Podesta* van *Vicenza*, die in alle vergaderingen van den Raad voorzit. De partyen kunnen hem ook tot regter verkiezen. Maar het ergfte is, dat men van zyn vonnis zig naar *Venetien* beroepen kan, waar-

Vicenza. door de zaaken opgehouden worden. Een doodvonnis te Vicenza geveld moet eerst door den Raad van Tienen te Venetien bekrachtigd worden. De Capitano heeft het militaire en burgerlyke onder zig.

Het spreekwoord zegt, *Vicentini assassini*, de Vicentynen zyn moordenaars, 't welk het karakter der inwooners weinig eer aandoet. Hoe verre dit waar zy, willen wy niet besliffen. Men beschuldigt hen ten minften, wraakgierig te zyn, en het oude karakter der Italiaanen van over eenige eeuwen nog niet volkomen afgelegd te hebben. Ook hoort men in de nabuurschap van Vicenza van meer geweldenaaryen en moorden, dan in andere strecken. De Veroneezen zeggen, om hun hun twistgierig onverzoebaar karakter te verwyten, *Vicentini Cani e Gatti*, de Vicentynen zyn honden en katten, waarop deezen, ten minften om de rym, antwoorden, *Veronesi mezzo matti*, de Veroneezen zyn halve gekken.

De vrouwen zyn te Vicenza schoon, en hebben vooral een frifche roode kleur, waarvan de reden vermoedlyk in de zuivere lugt van 't nabuurige gebergte te zoeken is. De gemeene wyven zien 'er aartig uit, en draagen gemeenlyk stroohoeden. Sommigen vlegten ook linten in haar hajren, en zetten een bloem op 't hoofd, 't welk haar aartig staat.

De geleerdheid wordt te Vicenza niet zeer geagt. Eger is de Graaf Antonio Montanari een goed wiskundige. De Graaf Lodewyk Barbieri heeft eenige wysgeerige dingen gefchreeven. Giovanni Arduino is ingenieur der stad, en tevens profesfor in de fcheidkunde, een zeer bekwaam arbeidzaam man, die Vicenza zeer nuttig is.

Landsdowen.

De landstreek om Vicenza is ongemeen bebouwd; de grond is wel wat steenagtig, dog nogthans zo vrugbaar, dat

dat men in een jaar zo veel graanen bouwt, dat 'er de in *Vicenza*.
 wooners drie jaaren mede toe kunnen zonden. Men maakt
 jaarlyks omtrent 200000. Italiaanfche ponden zyde, waar-
 van het meeste te Vicenza verwerkt wordt. De groote fa-
 briek te Schio levert alle jaaren 6000. stukken. De vrugt-
 baarheid des lands komt van de menigvuldige beeken die
 het doorfroomen. Dit maakt de veeteelt voortreflyk, en
 men noemt Vicenza gemeenlyk het slagthuis, en, wegens
 den overvloed van moeskruiden, den tuin van Venetien.
 Op het dorp Delle Nove is een fabriek van schoon
 fayance.

De liefhebbers der bouwkonst en der natuur vinden *Merk-*
 rondom Vicenza veel dat hun aandagt verdient. Voor de *waardig-*
 stad ligt *Campo Marzo*, een groote plaats met gras bewas *beden.*
 sen, met boomen bezet, en in grachten besloren. Het dient
 den inwooneren des avonds tot een wandeling. Men komt
 'er in door een triomfboog van Palladio. Hy bestaat uit
 een grooten gewulfd en twee kleine vierkante doorgan-
 gen. De dorfche zuilen zyn in den wand ingemetseld, en
 daarboven is een opschrift in een attiek. De attiek wordt
 door een gevel gedekt, aan welks beide hoeken twee kle-
 ne piramides zyn. De boog heeft goede evenredigheden,
 en vertoont een eenvoudigen en goeden smaak.

Tegen over deezen boog ligt de tuin van den Graaf Val-
 marano, aangenaam door zyne orangerie en haagen; men
 ziet 'er een colonnade van zes donfche zuilen met een
 gevel van Palladio. Men komt hier om onder de zelve
 frifche lugt te fcheppen, en de kleine kamers van het huis
 komen 'er tegen aan.

Voor de poort naar Madonna del Monte staat ter regter-
 hand een andere boog van Palladio, die uit vier ingemet-
 felde korinthische zuilen en een kleine attiek bestaat,
 waarop zig de statuen des Heilands en van S. Vincent,
 en

Vicenza.

en in 't midden de gevleugelde leeuw van Venetien vertoonen. Op deezen aartigen en wel geëvenredigden boog valt niets te berispen, behalven de half ingemetselde zuilen. Hy dient tot ingang voor een trap van twee honderd en negentig treden, die naar de Madonna del Monte loopt, waarvan zo aanstonds meer.

La Rotonda of het landhuis van den Marquis Capra ligt eene myl voor de stad, en is insgelyks van Palladio ontworpen. Elke van de vier zyden des gebouws heeft een byzonderen trap, en een colonnade van zes ionische zuilen op een voortloopenden voet, die een gevel draagt. Het gebouw gelykt van buiten naar een kerk. Op de benedenste verdieping komt men door deuren, die in 't midden des traps gebragt zyn. Op de eerste verdieping is een ronde zaal, met vier soorten van galleryen, die naar de colonnade loopen, en mede tot de zaal behooren, alzo zy geene deuren hebben. De zaal is met dorische zuilen beschilderd, en boven gaat een gallery rond. Het gewelf is in geschilderde vakken en nissen afgebeeld. De schilderyen in de zelven verbeelden deugden, de benedenste Godheden. Flamingo heeft ze op natten kalk geschilderd. De tekening is juist niet al te naauwkeurig, maar 't koloriet taamyk kragtig, en heeft veel van Paul Veronese. De versieringen vallen wat zwaar en lomp uit.

Madonna del Monte.

De kerk *Madonna del Monte* komt den Servieten toe, en ligt op een hoogte, waar men door een trap op komt, waarover heen arcades, op de wyze der lange gallery van de kerk van Madonna di S. Luca te Bologna, loopen. De gallery alhier is reeds eene halve Italiaansche myl lang, maar zal nog eens zo lang worden, als 'er maar nog vrome zielen gevonden worden, die zig verbeelden, zig daar door een trap naar den hemel te bouwen. De kerk is nieuw, en naar korinthische order gebouwd; dog 'er heerscht

heerscht een slegte smaak in, en hier en daar zyn de sie *Vicenza*.
raaden op malkander gehoopt.

In de eetzaal des kloosters hangt een voortreflyk stuk van Paul Veronese, 't welk een avondmaalyd van S. Gregorius voorstelt. De samenstelling is zeer eenvoudig, en heeft veel overeenkomst met de zelve voorstelling van hem, die men in S. Giovanni e Paolo te Venetien ziet. De architectuur op den agtergrond is ten minsten even de zelve, alleen bestaat het onderscheid in de veranderde stelling der beelden. S. Gregorius geeft vyf armen menschen te eeten, en aan beide de eindens der tafel zyn twee kardinaalen. De derde arme ter regter hand is Christus. De ordonnantie van 't geheele stuk is meesterlyk, en het koloriet schoon verkozen. De beelden zyn goed gedrapeerd, en van treflyke karakters. Wat aan de houding ombreekt, vergoedt de waarneeming der lokaalverwen. Op de regter zyde in den voorgrond is een hond, en ter linkerhand een rap en een kind met een hond. De lugt is verschoten. Van dit klooster heeft men een heerlyk uitzigt over de stad en de gantsche landstreek, die eene ruime en wel bebouwde vlakke vertoont.

Vier mylen van Vicenza ligt het landhuis van den Graaf Caldano, dat schoone schilderyen heeft. De Graaven Trisfino, Pojano, en Gualdi, bezitten ook schoone landhuizen met opzigt tot de architectuur, van Palladio. Deeze groote meester heeft niet alleen in de stad, maar ook daar buiten, veele blyken van zyne bekwaamheid nagelaten.

Vier mylen van Vicenza, naar den kant van Padua, ligt *Het bol* een beroemd hol, *Covoli* genoemd, dat in een' berg uit *Covoli*.
gehouwen is. Het bestaat uit verscheiden' gangen, die als een doolhof maaken, uit aangevangen' boogen, versteeningen, en andere natuurlyke merkwaardigheden, en verdient

Vicenza. dient deswegen bezogt te worden. De gangen worden gezegd meer dan een' myl in den omtrek te hebben, en zyn voorzeker niets anders dan oude steengroeven.

Te *Recovaro*, eenige mylen van *Vicenza*, treft men mineraale wateren aan, die veel vitriool in zig hebben, en in verscheiden krankheden gebruikt worden. Te *S. Pancrazio di Barbarano* zyn warme zwavelbaden. In de nabuurschap der stad, inzonderheid op de heuvels van *Bretto*, vindt men verscheiden mineralia, waartoe ook een witte klei-aarde behoort, waaruit het Venetiaansche porcellein gemaakt wordt.

Op de bergen noordwaards aan naar den kant van *Trente* vinden de liefhebbers der natuurlyke historie zeer veel versceende schelpen, vischen, en zeegewassen van allerlei soorten, saffieren, hiacinthen, topaazen, veelerlei soorten van aarde, als de groene Veroneesche, waarvan haast meer, zink, arsenicum, aluin enz. De Heer *Tura*, een bekwaam geneesheer te *Vicenza*, en de reeds genoemde *Arduini*, Profesfor in de chymie, bezitten eenige staaltjes van alle deeze mineralia in hunne kabinetten. De laatste heeft op deeze bergen ook puimsteen, en andere soorten, die men anders maar op brandende bergen ontmoet, gevonden, waaruit men opmaaken zoude, dat 'er zulke bergen voorheen in de nabuurschap geweest zyn.

Eene myl van de stad, als men de Veroneesche poort uitgaat, ligt het landhuis van den Graaf *Arpiero*, van de architectuur van *Palladio*.

Van *Vicenza* tot *Verona* zyn dertig Italiaansche mylen. De grond is wat steenagtig, dog brengt egter een ontelbaare menigte van moerbezieboomen voort. Aan deeze boomen slingerden zig de wynstokken, en loopen boven van den eenen boom tot den anderen als festonnen, waardoor de landsdouw een schilderagtig aanzien bekomt.

Tusſchen Verona en Vicenza in de nabuurfchap van *Vicenza*.
Bolco vindt men allerlei zeeviſſchen in een witte aarde, nog
 zo volkomen, dat men de graaten en ſchubben duidelyk *Bolco*.
 onderkennen kan. Ook vindt men 'er verſteende kreeften,
 groote oefferschaalen, en verſteende bladeren. (*)

Het mangelt deezer ſtrecke ook niet aan goede marmere-
 groeven, waarvan wy maar het *Miſchio di Brentonico* en
 het *Giallo di Terri* gewaagen. In 't volgende artikel van
 Verona zullen wy nog eens op de petrefacta en marmers
 van deeze landſtreek komen.

V E R O N A.

Men geeft der ſtad Verona gemeenlyk 48000. inwoon-
 ers. Zy ligt aan den voet van 't gebergte, op de breedte
 van 45. graaden en 26. min. en heeft zuidwaards een aan-
 genaame vlakke voor zig.

Eenigen houden de Etruriers voor de ſtigers van Verona,
 (†) anderen de Enganceers, aſtammelingen der Gau-
 len.

(*) Een wydloopige lyſt der petrefacta rondom Vicenza en Verona
 levert Keyſzler, in 't tweede deel zyns Reizen, waarheen wy den
 leezer wyzen.

(†) Men heeft vyf ſchoone gezigten van Verona, ieder van twee
 royaal vellen, door Valeſi en Urbani taamlyk wel geſneden. De
 Conte del Pozzo, die het leeven der Veroneeſche ſchilders, beeld-
 houwers, en architecten, in 't jaar 1718. in quarto beſchreven
 heeft, geeft te gelyk een genoegzaam berigt van de ſchilderyen der
 ſtad. De in 1755. uitgekome *Raccolta delle varie Fabriche antiche
 e moderne* behelſt eigenlyk niets anders dan de afzonderlyk gedrukte
 platen uit het *Verona illustrata* van den Marquis Maffei. Dit ge-
 leerde werk kwam in 1732. in folio uit, en bevat zo veele vlytig-
 lyk verzamelde berigten, dat men weinig diergelyke beſchryvingen
 van ſteden vindt. De Marquis Muſelli arbeit aan eene nieuwe
 door

Verona.

len. Zy kwam naderhand onder de Romeinen, dog werd geene Roomsche kolonie, maar verwierf het borgerregt. Na den val van 't ryk kwam zy wel in de handen der barbaaren, dog bleef egter in zekere welvaart, alzo de Koningen Theodorik en Alboin 'er hun verblyf namen. In de middeleeuwen genoot zy haare vryheid, en werd daarop dan van deeze dan van geene magtige familie geregeerd, gelyk het toenmaals in Lombardycn ging. Wy noemen onder die de Ezzelini en Scaligeri. Na dat die borgerlyke onlusten van 1140. af over de twee eeuwen geduurd hadden, werden de inwooners die eindelyk moede, en onderwierpen zig in 't jaar 1406. den Venetiaan.

Toen de Republiek Venetien uit hoofde van 't verbond van Kameryk in 't jaar 1520. haare steden in den besten staat van verdediging zocht te stellen, bekwam Verona bastions, grachten, en drie sloten. De bekende architect San Michele had het opzigt over deeze werken, die toen sterk kunnen geweest zyn, maar tegenwoordig weinig zagen zouden, vooral daar de stad, uit hoofde der rondom liggende hoogtens, nooit houdbaar kan gemaakt worden. De sloten heeten, *Castello vecchio*, *Castello S. Felice*, en *Castello S. Pietro*. Het eerste leidden de Scaligers reeds in 't jaar 1354. aan, en bewoonden het. 'Er liggen eenige soldaaten in; maar in oorlogstyden heeft de stad gemeenlyk eene bezetting van 7000. of 8000. man.

Verona heeft zes en een halve myl in den omtrek, en vier poorten, die van goede architectuur zyn. De vyfde en

door hem verbeterde uitgaaf. Het vierde deel maakt het werk van Maffei over het amphitheater van Verona uit, 't welk egter ook afzonderlyk, onder den titel, *Degli Anfiteatri e singolarmente del Veronese*, libri due 1728. te Verona in octavo gedrukt is.

en schoonste is altyd gefloten, en heet *Porta Stupa* of *del Verona*. *Pallio*. (*) Men houdt ze voor een der schoonste stukken van San Michele, en van de bouwkonst der zestiende eeuw in 't geheel. De voornaamste poort, *Porta nuova*, leidt naar Mantua, de *Porta del Vescovo* naar Vicenza, en de *Porta S. Zeno* naar Brescia. Zy is de slegtste onder de vier. De laatste poort ligt op de zyde des bergs. Op eene plaats der vestingwerken bemerkt men ontzaglyke ondersaardsche gewelven, en vier breede openingen *le Boccare* genaamd, welker bouwkonst bewonderd wordt.

Verona heeft een aangename ligging; inzonderheid geniet men van den met tuinen bezetten berg een heerlyk uitzigt over de stad, en de omliggende landsdouwe. De nabuurschap van 't gebergte maakt de lugt zuiver en zeer gezond. De plaats in haar zelve valt niet schoon in 't oog, wyl zy zeer oud is, en dus meest enge en kromme straaten heeft. Zy schynt derhalven van de hoogte fraayer, dan zy inderdaad is. De meeste huizen hebben geen byzonder aanzien; egter zyn hier en daar goede kerken, en wel gebouwde paleizen. (†) Eenige straaten zyn breed, en de meesten hebben ter zyde, gelyk Bologna, bedekte gangen voor de voetgangers. Verona heeft ook aanzienlyke pleinen. Van de Plaats *Bra*, waar het amphitheatere staat,

(*) Naar het rennen der paarden, 't welk daar geschiedt: de daarop gestelde pty's heet in 't Italiaansch *Pallio*.

(†) De voordeelen van Verona worden in een oud distichon opgenoemd:

*Urribus Italia praestat Verona superbis
Aedibus, ingenis, flumine, fonte, lacu.*

Zy kan egter met veele groote Italiaansche steden, als Romen, Napels, Florence, Turin, Genua, enz. geenfins in vergelyking komen.

Verona. slaat, loopt een schoone breede straat naar de Mantuaansche poort. Het *Corso*, waar in May wedloopen van paarden gehouden worden, is een niet minder fraaye straat. De *Piazza delle Erbe*, en een' andere, die met het standbeeld der stad Verona versierd is, zyn ook aardige pleinen.

De meeste gebouwen, bruggen, en de steenen onder de galleryen ter zyde de straaten, zyn van marmmer, wyl men dat in de nabuurige groeven overvloedig vindt. Spaca telt, in zyn lyst der deifstoffen rondom Verona, vyf en dertig soorten, die allen in de nabuurschap der stad gebroken worden. Men kan de verzameling daarvan in kleine stukken te Verona koopen. Het zo genaamde *Bronzino* is het zónderlingste van allen. Als men tegen de daarvan gemaakte vaazen slaat, klinkt het als brons, waarvan het ook zyn' naam heeft gekregen. Men vindt hier eene menigte van witte steenen zeer bekwaam om te bouwen, en gelykende naar de zogenaamde *Pietre d'Isiria*, waarvan wy te Venetien melding maakten. De *Mallone* is een nog beter steen om te bewerken. Men vindt 'er veele schelpen in. Het bastion *San Michele* en de *Porta del Pallio* zyn 'er van gebouwd.

De Adige. De *Adige*, die van de Tyrolsche Alpes afkomt, en zig 24. mylen van hier in de Adriatische zee stort, deelt Verona in twee deelen, die langs vier bruggen gemeenschap hebben. De merkwaardigste daaronder is *Ponte del Castello vecchio*, waarover maar eens in 't jaar gereden wordt, uit vreeze dat het dreunen 'er schade aan doen mogt. De brug heeft eene langte van 359. voet, en bestaat uit drie boogen, waarvan de eene 72. de andere 85. en de derde 145. voet breed uitgespannen is. Men maakt 'er veel ofhefs van, omdat de boog veel wyder is als van *Ponte Rialto* te Venetien, welker wydte slegts 89. voet bedraagt. De *Adige* schynt

ſchynt geen gevaarlyke rivier te zyn; egter wordt zy, als *Verona*.
 'er zwaare regens in 't Tyrolſche gebergte vallen, tot een
 geweldigen ſtroom, die opzwellt, der ſtad en den brug-
 gen groote ſchade toebrengt, waarvan de inwooners in 't
 jaar 1756. een ontzaglyke ondervinding hadden. (*)

Het merkwaardigſte gebouw te Verona is het oude am-^{T Amphi-}
 phitheat, (†) 't welk met dat van Romē veel over-^{theater.}
 eenkomt heeft, maar veel beter onderhouden is, ſchoon
 men niet lochenen kan, dat 'er in deeze eeuw veel aan
 vernieuwd is, vooral door de zorg van Maffei. Dit eiron-
 de gebouw is, de dikte des muurs mede gerekend, 464.
 voet lang, en 367. breed, en gevolglyk wat kleiner als
 dat van Romē, dat 582. in de langte, en 482. voet in
 de breedte heeft. De buitenſte omtrek des muurs had
 1331. voet, en het Roomsche 1615. De eigenlyke kamp-
 plaats, *Arena*, is 225. voet lang, en 133. breed. Rond-
 om gaan vyf en veertig ryen zitplaatsen, van ſchoon mar-
 mer, die 18. duim hoog, en 26. breed zyn. Als men nu
 voor ieder perſoon $1\frac{1}{2}$. voet rekt, zo hebben hier 22184.
 menſchen kunnen zitten. Het gebouw werd op koſten der
 ſtad onderhouden. De benedenſte banken waren voorheen
 geheel onder 't puin begraven, maar voor omtrent tien
 jaar heeft men het weggenomen, en de kampplaats zo ge-
 lyk

(*) Deeze rivier liep vermoedlyk ten tyde der Romeinen niet door
 de ſtad. Als men by *Castello Vecchio* naar buiten gaat, ziet men
 haar oude kanaal aan de ſlinker hand, 't welk nu een ſmal water is.
 Zy werd naderhand regts af in de ſtad geleid, hoewel Maffei be-
 weert, dat zy altyd den zelven loop gehad heeft.

(†) De Marquis Maffei heeft 'er het plan van op twee groote
 bladen in folio doen graveeren, waar men alle de afmeetingen by
 heeft. Zyne beſchryving hebben wy reeds vooraan in dit artikel
 gemeld.

Verona. lyk gemaakt, dat 'er fomwylen gevegten van beesten gehouden kunnen worden. Dus maakt men nog het zelfde gebruik van het amphitheater als men over 1700. jaaren deed. De tyd dat het gebouwd werd is onzeker. Eenigen stellen dien onder Augustus: maar het is niet waarschynlyk, dat Verona reeds een zo pragtig theater op een tyd gehad zou hebben, toen Rome 'er nog geen zo schoon had, als naderhand het Vespasiansche. Daarby komt, dat nog de oude Plinius nog de jonge, daar by dog *ep. 34. l. 6.* van de schouwspelen zyns vriends Maximus te Verona spreekt, van het amphitheater geen woord gewaagt. Egter moet het niet veel laater, en wel voo den val der bouwkonst, die zig hier nog in haar goeden tyd vertoont, gebouwd zyn. Maffei is van gedagte, dat het onder Trajaans regeering gebouwd zy.

Ten einde der lange middellyn van de Arena zyn twee groote poorten, en boven elke eene tribune van 20. voet breed en 10. lang, die met een balustrade voorzien is, en vermoedlyk den voornaamsten magistraatspersoonen tot zitplaats gediend heeft. In den geheelen omtrek daarvan vertoonen zig veele uitgangen of *Vomitoria*. Van binnen ziet men aan dit gebouw weinig bouwkundige sieraaden. Aan de eene zyde vangt wel een muur met drie zuilenorders boven malkander aan, die *Ala dell' Arena* heet; egter schynt het dat die muur nooit verder opgetrokken is. Het gebouw heeft by het eerste inkomen wel een eenvoudige dog zeer edel en majestueus aanzien. De ingang is gesloten.

Bra. De ruime Plaats waarop het amphitheater ligt heet *Bra*. Men heeft begonnen op de Plaats ook een schoon gebouw voor den Proveditore te bouwen, 't welk beneden met arcades en boven op de eerste verdieping volgens dorische order gebouwd is. Onder de arcade is de hoofdwagt.

Het

Het *Museo Veronese*, of de verzameling van oudheden *Verona*. der akademie te Verona, ligt insgelyks op die Plaats, en is voor de liefhebbers der oudheden niet te veragten. Eer *Museo Veronese*. men daar komt, gaat men eerst over een met galleryen omgeeven plaats, welker muuren een verzameling van opschriften en andere gedenkstukken bevatten. Men ziet hier altaaren, basreliefs, graftekens, mylpaalen, Oostersehe, Grieksehe, en Latynsehe opschriften, op brons, porfier, en andere soorten van marmer. (*) Dit zogenaamde *Lapidario* is reeds in 't jaar 1719. aangelegd, maar sedert, inzonderheid door de zorg van den Marquis Scipione Maffei, ongemeen vermeerderd, en na zyn dood door den Marquis Muselli in de schoonste order gebragt. Op de plaats, welke deeze galleryen insluiten, zal een kruidkundige tuin worden aangelegd.

Van de galleryen komt men op het theater, welks *Theater*. buiftenste voorzyde een schoone colonnade van zes groote ionische zuilen heeft. Zy is met het beeldtenis van den Marquis Maffei, wien zyn vaderland ten opzigte der oudheden zo veel verplicht is, versierd. Men stelde hem dat hier in 't jaar 1727. terwyl hy afwezig was, met het onderschrift, *Marchioni Scipioni Maffeo adhuc viventi Academia Philharmonica decreto & aere publico*. Hy deed het uit bescheidenheid weder wegneemen, en na zyn dood werd het eerst weder hersteld, met het byvoegsel, *March. Sc. Maffei Musei Veronensis Conditoris protomen ab ipso amotam post obitum Academia Philharmonica restituit. A. 1755.* (†)

In

(*) Een volstandig betrigt daarvan geeft het *Museum Veronense, hoc est, antiquarum Inscriptionum atque anaglyphorum collectio. Verona 1749, in folio.*

(†) Ter gelyker tyd liet de akademie ook door den beroemden

Verona.

In dit gebouw zyn, behalven de vergaderkamers, versierd met de beelden der stifters en voornaamste medeleden der akademie der *Filarmonici* en *Filoti*, die de bevordering van ridderlyke oefeningen bedoelden, ook de *Camere della Conversazione*, of het geen men in de andere steden van Italië Casino, of assembléezaal noemt. Zy worden op publieke kosten onderhouden, en de adel der beide sexen komt hier t'zamen om te speelen en te praten. Door deeze schrandere intigting is niemant genoodzaakt, assemblées aan zyn huis te zien, en onkosten te doen.

Het theater, in 't jaar 1718. nieuw gebouwd, is ruims en schoon. De zaal is aartig van vorm, en byna rond. Elke ry, waarvan 'er vyf zyn, heeft zeven en twintig loges.

Triomfboogen.

Men ontmoet nog verscheiden oude ruinen, die de Italianen voor triomfboogen uitgeeven; maar zy zyn zo gewoon, alle doorgangen, die vermoedlyk voorheen tot niets anders dan tot een poort gediend hebben, tot triomfboogen te maaken, dat men zig niet verwonderen moet, op eens daar van 'er te Verona drie te vinden. De eerste wordt *Arco de' Gavii* of *Arco di Vitruvio*, naar dien beroemden bouwmeester, genoemd, zonder dat men daar eene andere reden van geeven kan, dan dat hy te Verona geboren is. Egter doet men hem daar weinig eer mede, alzo de nog overige twee gekanneleerde zuilen en boogen een slegten smaak, die in zyn tyd nog niet ingeslopen was, beklappen. Hy staat by 't Castello Vecchio.

De

Geneeffchen medailleur Dasier een penning op hem slaan, die op de eene zyde zyn beeldenis en op de andere het gezigt van 't *Lapidario* en 't theater vertoon.

De *Porta de' Borsari* zou een triomfboog zyn, in 't jaar *Verona*, 150. ter eere van Keizer Gallienus opgerigt. Hy staat op een stuk van den ouden muur der stad, waarvan men spooren onder de nabuurige huizen ontdekt. Hy bestaat uit twee arcades met gevels, die op korinthische zuilen rusten, waarboven twee zuilenorders zyn, elke met zes vensters. De architectuur is elendig. Men ziet uit de vervallene fondamenten, dat de grond voorheen veel laager geweest is.

Van 't *Foro Giudiziale* of de *Porta di Leone* ziet men nog eenige spooren by de Jesuïeten op de *Via de' Leoni*. De architectuur is van gestreepte korinthische zuilen, en boven met een attiek, maar in den ground een aller elendigst werk.

Men vertoont in de stad ook nog oud muurwerk van een paleis van Koning Theodorik, uit de vyfde eeuw, en een ander, 't welk Galeazzo Visconti, nevens het kasteel S. Pietro, in 't jaar 1387. bouwen deed, na dat hy zig meester van de stad gemaakt had.

De Domkerk heeft weinig merkwaardigs. Men ziet 'er *De Dom-* het graf van Paus Lucius III., die in 't jaar 1185. uit *kerk*. men gejaagd werd. In de eerste kapel ter slinkerzyde is een hemelvaart van Maria door Titiaan. (*) De Maria is wat hard gekleurd. Het benedenste deel van 't stuk heeft een schoone ordonnantie. Aan 't portaal vertoont zig het beeld van Roland en zyne medgezellen door Olivier. Op den degen van Roland staat *Durindarda*. Ariosto maakt gewag van dien degen op verscheiden plaatfen van zyn gedigt, by voorbeeld XI. 50. XXIII. 78.

Wy

(*) Men noemt te Verona een altaarstuk met een byzonder, en anders niet gebruikelijk woord, naamlyk *Antona*.

Verona.

Wy zullen nu alleen de voornaamste kerken kortlyk aanwyzen. Egter doet een liefhebber der schilderkonst wel nog meerderen te bezoeken, wyl de meesten ten minsten een paar goede stukken bezitten. De meesters, die men te Verona voornaamlyk leert kennen, zyn Felice Brusaforzi, Paolo Farinati, en Alesandro Turchi, of l'Orbetto, welken bynaam hy kreeg, om dat hy in zyn jeugd een blind mensch geleid had. Veelen noemen hem Alesandro Veronese. Deezen voortreflyken schilder leert men te Verona eerst regt schatten. Van nieuwer meesters ziet men in de kerken inzonderheid stukken van Antonio Balestra en Cignaroli.

S. Giorgio.

De kerk van *S. Giorgio* is door San Michele ontworpen. Het stuk op 't hoofdaltaar is van Paul Veronese, en verbeeldt S. George, die weigert den afgoden te offeren. De groep der heiligen is schoon. De glorie valt te zeer in 't blaauwe. Men ziet 'er eene bekoorlyke Maria in tuschen de apostelen Petrus en Paulus, en voor haar het Geloof, de Godsdienst, en de Liefde. De twee eerste deugden verdienen goedkeuring, dog de laatste heeft geen goede stelling, maar schynt te vallen. In de vyfde kapel ter linkerhand ziet men van den zelve meester S. Barnabas, die den kranken zynen zegen uitdeelt: een schoon geordonneerd, en kragtig gekleurd stuk. De karakters zyn zeer verscheiden, allenthalven vertoont zig eene konstaamtige houding. Over 't geheel verdient het den voorrang boven het eerste.

Op de zyden van het hoofdaltaar hangen twee groote schilderyen, het wonderwerk der vyf brooden, van Paolo Farinati, en een kragtig geschilderde mannaregen van Brusaforzi. Verscheiden andere stukken zyn van Montezano, een leerling van Paul Veronese, die veel heeft van de manier zyns meesters. By deeze kerk is een water-
bat

bak ten gemeenen gebruike, welks water door een wa *Verona.*
terleiding twee mylen ver herwaards geleid wordt.

In de Kapucynkerk ziet men een S. Antonie van Pa-
dua, door Guercino, en een dooden Christus, schoon ge-
schilderd, door Alesandro l'Orbetto. By de kerk *S. Ma-*
ria Antica zyn de graftekens der Scaligers, van de wel-
ken Mastico I. in 't jaar 1260. voor zyn leeven tot Capi-
tano, of oppersten bevelhebber der stad, verkoren werd.
De grafsteden zyn slegt en van gothischen smaak.

De abdy van *S. Zeno* zou reeds van Pipin, den zoon
van Karel den Grooten, gesligt zyn. De deuren zyn van
brons, en worden gewaardeerd. Het wywatervat is van
porfier, en houdt 9. voet in de middellyn. Als men vraagt
van waar het gekomen is, antwoordt men, dat de duivel
het op bevel van *S. Zeno* uit Istrien hier heeft moeten
brengen. Het hoofdaltaar, waar het gebeente van dezen
heilig rust, is zeer schoon.

Santa Maria in Organo heeft goede schilderyen. In de *S. Maria*
kapel *della Muleta* stond eertyds een houten ezel, die in *in Organo.*
vroeger tyden in proceslies plegt omgedragen te worden.
Het gemeen geloofde, dat daarin eenige knokkels van den
ezel, op den welken de Heiland zyne intrede in Jerusalein
deed, bewaard werden. Dog alzo dit gelegenheid gaf tot
veele spotternyen, is de ezel sedert veele jaaren aan een
kant gezet. In de sakristy ziet men een treflyk stuk van
Alesandro l'Orbetto, 't welk beneden *S. Franciscus* en An-
tonius, maar boven aan een glorie voorstelt.

In de kerk van *S. Proculo* is de altaartafel van schoon *S. Proculo.*
verde antico. Men vertoont hier het graf van Pipin,
wiens lichaam in oorlogstyd daar eens uit vermist zou
zyn. De geheele historie is een spreukje, want Koning
Pipin van Frankryk stierf in zyn ryk, en ligt te *S. Denis*
begraven, en het gebeente van Pipin Koning van Ita-

Verona. lien, die de zoon was van Karel den Grooten, rust in 't Milaaneefche.

In de kerk van *S. Bernardino* heeft San Michele de kapel van de familie *Pellegrini*, volgens een treflyke architektuur, gebouwd.

Della Misericordia. In de kerk *della Misericordia* ziet men op het hoofdaltaar een schoone afneeming van 't kruis, door Alesfandro Forbetta. In de kerk *della Vittoria* hangt in de sakristy een afneeming van 't kruis, door Paul Veronefe geschilderd. Op het hoofdaltaar der kerke van *S. Anastasia* ziet men die heilige van engelen omgeeven, en beneden *S. Petrus Martyr*, van Torelli Veronefe. Op het andere altaar ter regterhand heeft de Graaf Rotari *S. Vincent Ferrier* geschilderd, een dooden opwekkende. Daar zyn eenige goede hoofden van vrouwen in, maar het koloriet en de manier zyn niet goed. De sakristy en eetzaal des kloosters hebben insgelyks goede schilderyen.

Raadhuis. Onder de wereldlyke gebouwen is het Raadhuis, *Sala del Consiglio del Proveditore e della Nobilta*, waar de Raad der stad vergadert, optemerkten. Het pronkt van buiten met de statues van vier oude schryvers, van Verona geboortig, naamlyk Plinius den ouden, Vitruvius, Catullus en Cornelius Nepos. Men ziet verders de standbeelden van Aemilius Macrus, Hieronymus Fracastor, en den Marquis Maffei, in magistraatskleeding. (*)

La Fiera. *La Fiera* of het gebouw, waar de twee jaarmarkten in May en November gehouden worden, is ook een der schoon-

(*) De Marquis Dorelli heeft het leeven van deezen, niet alleen aan de geleerde wereld, maar nog meer aan zyn vaderlyke stad verdienstelyken man, op bevel der stad, moeten beschryven. Maffei wendde zyn vermogen en zyne geleerdheid ten beste der stad aan, en was in alle opzigten het model eens regtschapen patriots.

schoonste werken van den Marquis Maffei, toen hy Pro-Veront.
 veditoré der stad was. Het zyn eigenlyk verscheidene hui-
 zen en winkels, die volgens een regelmatig bestek zeer
 gemaklyk ingerigt zyn. De Plaats heette eertyds *Campus*
Martius, en was voor allerlei wedloopen geschikt. *La*
Dogana is insgelyks een groot publiek gebouw, 't welk
 de Marquis Maffei heeft doen bouwen.

Onder de paleizen zyn voor de bouwkunst de aanzien-*Paleizen.*
 lyksten, die van *Verzi*, *Pompei*, *Pellegrini*, en *Bevilacqua*.
 In het laatste ziet men schoone antieke statues, busten, en
 voortreflyke schilderyen, inzonderheid van Paul Veronese,
 als een Venus met den krytenden Cupido, eene Venus die
 in 't spiegel ziet, eene vrouw welke een' hond streelt, de
 schets van 't groote stuk van 't laatste oordeel in de groote
 Raadzaal te Venetiën. De Conte Pozzo en de Marquis
 Gherardini bezitten insgelyks goede schilderyen. By den
 laatste treft men inzonderheid voortreflyke stukken van
 Alesfandro l'Orbetto aan, waaronder de aanbidding der
 koningen een meesterstuk is. In het huis der familie van
 Rotari worden een menigte schetsen en begonnen schilde-
 ryen van den Graaf Rotari vertoond, die als schilder alle
 de hoven van Europa omgereisd, en zig op 't laatst te
 Petersburg opgehouden heeft, waar hy ook in 1762. ge-
 storven is.

By den Graaf Moscardi treft men een' schoone verzame-
 ling van allerlei outheden, inzonderheid van oude medail-
 les aan, gelyk ook van naturalia, door kunst gemaakte
 stukken, en goede schilderyen.

De Graaf Jakob Muselli bezit een verzameling van in-
 sekten, vischen, en naturalia, allerlei kleine antieke stand-
 beelden, lampen, maar voornaamlyk een kostbaar kabinet
 van oude munten. (*) By den Abt Dorigni, by Bardo-
 ni,

(*) Hy heeft 'er de beschryving van in drie deelen uitgegeven,
 waat-

Verona.

ni, en den Apotheeker Moreni, vindt men goede verzamelingen van naturalia. De laatste heeft inzonderheid de delfstoffen uit de nabuurschap van Verona vlytig verzameld. De menigvuldige verzamelingen en liefhebberijen van alderlei foort zyn een bewys, dat de weetenschappen en konsten te Verona meer dan in veele andere Italiaansche steden geagt worden.

De tuin van den Graaf Giusti by Castel Felice heeft een heerlyke ligging op eene hoogte, van de welke men de stad en de geheele landstreek niet zonder genoegzamen beschouwen kan. Men ziet hier inzonderheid voortreffelyke cypresen.

*Weeten-
schappen.*

Verona heeft sedert de oudste tyden veele geleerde mannen kunnen aanwyzyn. Wy hebben reeds, by de statuen van 't Raadhuis, de vier oude Latynsche schryvers opgenoemd, welken deeze stad onder haare medeborgers tellen. Onder de laateren gewaagen wy alleenlyk van Fracastor, een digter en wiskundigen, en van Julius Caesar Scaliger, die, in 't jaar 1484. op het slot Ripa, digt by Verona, geboren, en onder de grootte geleerden der vyftiende eeuw gerekend is.

De Kardinaal Norris, de starrenkundige Bianchini, zyn ook van Verona geboortig. Het ontbreekt ook hedendaags niet aan mannen, die groote geleerdheid bezitten. De Abt Lorenzi wordt voor den besten *improvifatore*, of digter voor de vuist, gehouden. De Jesuïet Xaverius Beninelli is wel eigenlyk een Manruaap, maar woont sedert eenige jaaren te Verona. Men rekt hem onder de beste Italiaansche digters. Hy heeft een' aartige satire op dat foort van gedigten, die in Italien by alle plechtige gelegenheden worden voorgedragen, en waarvan twee de beschryving, en een de platen bevat. *Nomismata antiqua a T. Masellis edita & collecta, Verona 1754. in folio.*

den aanzienlyken lieden by geheele hoopen worden over-*Verona.*
gegeven, gemaakt, en is de schryver van de in de nieuwe
Italiaansche letterkunde zeer bekende *Lettere agli Arcadi*
in Roma. Ook bezit hy een kabinet van naturalia.

De Marquis Piedemonti heeft verscheiden dingen in
digmaat en prosa geschreven. Petrus en Hieronymus Bal-
lerini zyn de uitgeevers van de werken van S. Zeno en
Leo. De Domheer en Graaf Jakob Dionisi heeft over de
geestlyke ouden geschreven. Van den Graaf Antonio
Montinari heeft men filosofische verhandelingen. Zeviani
en Dalla Bona zyn onder de bekwaamste geneeskundigen
te rekenen.

De Jesuïet Toderini bezit eene verzameling van zeldzaa-
me penningen, vooral van de Gothische koningen. Ook
heeft hy met groote vlyt alle de medailles, op beroemde Je-
suïeten geslagen, gezogt by een te brengen, welker aantal
aanzienlyker is, dan men vermoeden zoude.

De Abt Gaëtano Marzaglia is een bekend wiskundige te
Verona. In den zelve tak heeft zig ook de Abt Josef To-
telli doen bemerkten, en, behalven eenige eigene mathema-
tische verhandelingen, de werken van Archimedes uitgege-
ven. Antonius Maria Lorgna heeft verscheiden dingen
over de physica geschreven. Hy is Profesfor in de krygs-
school, in 't jaar 1760. opgerigt. Hier worden vier en
twintig jonge edellieden in alle de daartoe behoorende wee-
tenschappen onderwezen. Men vindt, ter alleen edellieden
niet het Venetiaansche gebied in, want de Venetiaanen zel-
ven houden niet veel van den krygsdienst.

Verona heeft in Paolo Cagliari of Veronese een der
grootste schilders der Venetiaansche school voortgebragt.
Zyne ryke en wel gekozene zamenstellingen, zyne geestry-
ke uitvoering, en zyn aangenaam koloriet, deden Guido
zeggen, dat hy lieft Paul Veronese zou zyn geweest, in-
dien

Verona. dien hy onder de schilders had moeten kiezen. Zyne vaderlyke stad heeft lang zo veel stukken van hem niet aantewyzen als Venetien. In laater tyden heeft Verona in Balefra, den Graaf Rotari, en de beide Cignaroli goede meesters voortgebracht. Giovanni Battista Cignaroli behoort onder de beste Italiaansche schilders deezer eeuw, ten minsten uit de Venetiaansche school. Hieronymus Campagna was een bekwaam beeldhouwer, en San Michele een groot bouwmeester.

Handel. De handel van Verona bestaat, gelyk als in de andere steden van Lombardyen, hoofdzaklyk in zyde, dog 'er wordt ook veel wol verwerkt. De zyden en wollen fabrieken zullen 20000. menschen te Verona werk verschaffen. De looyeryen van Verona zyn in grooten naam, zo dat 'er veel vellen en handschoenen naar buitenslands verzonden worden. Over 't geheel bemerkt men veel leeven en neering in de stad. De inwooners zyn vlytig, en overtreffen in dit opzigt die van veele Italiaansche steden. Het land rondom brengt veel olie en wyn voort. De veetugt is insgelyks aanzienlyk. De velden maaken een aangenaame vertooning, wyl zy gedeeltelyk met haagen, gedeeltelyk met boomen ingesloten zyn.

Zeeden. De inwooners van Verona zyn van een bevallig en gezellig karakter, en leiden meest een ordentlyk leeven. Ten minsten men hoort hier niet van zo veele buitenspoorigheden als te Venetien. In den karneval volgt men de Venetiaansche mode, en gaat den gantschen dag met een masque en bauta. De Veroneezen zyn van een vrolyken en leevendigen aart, waartoe de zuivere lugt van 't gebergte veelligt het meest toebrenge, aan de welke men ook de leevendige en frische kleur van mans en vrouwen moet toeschryven. De vrouwen worden alhier voor de schoonsten van het Venetiaansche, en mischien van geheel Italien, gehouden.

De landstreek van Verona heeft voor een liefhebber van *Verona.* natuurlyke zeldzaamheden veel merkwaardigs. Seguiet (*) heeft de planten uit het gebied der stad beschreven. De mineraale wateren van Caldiero worden zeer hoog geschat. Zy liggen negen mylen van Verona naar den kant van Vicenza. De berg Baldo is den kruidkundigen door de beschryving bekend, welke Pona reeds in 't jaar 1601. te Antwerpen daarvan heeft laten drukken.

De groene Veronefische aarde is eene donker groene aangenaame en duurzaame verw, die de olieschilders veel gebruiken. *Groene aarde.* Het is eigenlyk een zetsel, dat het water, met koperdeeltjes bezwangerd, in een kleiagtige aarde te rug laat. De eigenschappen deezer aarde zyn nog niet genoeg onderzocht. De gemelde Seguiet zal zyn aanmerkingen daarover, zo wel als over andere merkwaardigheden van de natuurlyke historie van Verona, der geleerde wereld mededeelen.

Deeze aarde wordt by 't dorp Brentonico, dat in 't van de Adige doortroomde dal Val Lagarina, tegens het Tyrolsche gebergte, ligt, gevonden. Het dorp hangt voor het tydelyke af van 't steedje Roveredo, en is 27. mylen van Verona af. Men noemt de aarde daarnaar te Verona ook *Terra verde di Brentonico.* De adoren liggen aan den berg Artilon, en zyn met kalkaartige steenen bedekt. Zy zyn niet breed, maar tuschen de reeten der rotfen in eene grot, die als met verscheide groene kleuren overtrokken

is, (*) Seguiet, aan wien de geleerde wereld veel verpligting heeft, hield zig lang by den Marquis Scipio Maffei op, en begaf zig na den dood van dien heer naar Nimes, waar hy nog woont, en het schoonste kabinet van naturalia, petrefacta, en alles wat rondom Verona merkwaardig is, bezit.

Verona. is, aantreffen. Men werkt hier niet anders, dan wanneer 'er van die aarde gevraagd wordt.

Versteende vischen. De versteende vischen, die een' andere merkwaardigheid van Verona zyn, vindt men op den berg *Bolca*. Het dorp van dien naam ligt 18. mylen oostwaards van Verona, op de grenzen van 't gebied deezer stad en van dat van Vicenza, op den rug eens bergs, die blyken draagt van eertyds vuur gespogen te hebben. Eene myl van hier is een' steengroeve, waar schoone platen gebroken worden, die men *Lastare di Bolca* (*) noemt, en in deezen bevinden zig de afdrukken van vischen. De gantsche landstreek behoort den erfgenaamen van den Marquis Mafsei, die ze eenige jaaren voor zyn dood gekoofd had.

Deeze platen hebben veel gelykheid met de witagtige leyen, maar zyn byna zo hard als rots, en met geelbruine aderen voorzien. Eenigen zyn meer dan een duim, anderen maar eenige linien dik. Men kan ze, gelyk het marienglas, in dunne bladen splyten. Daar zyn stukken van eenige voeten langte.

De rug des bergs waar de platen gebroken worden, is veel langer, dan de streek waar de platen met de versteende vischen gevonden worden, welke omtrent 600. schreeden in 't vierkant houdt. Men breekt ze op 't geval af, en splyt ze naderhand met een beitel, 't welk weinig moeite kost, als zy eerst frisch uit den berg komen. De afdruk der vischen vertoont zig dan zo naauwkeurig, naamlyk op elke helft der gespletten plaat eene zyde van den visch, dat men duidelyk zien kan, welke visch het geweest is. Men onderscheidt zeer klaar den kop, de oogen, de vinnen, de

(*) *Lastara*, of, gelyk men hier zegt, *Lasta*, beduidt een plaat van steen.

graaten, den staart en alles, wat elk'foort karakterizeert. Egter *Verona* is de eene afdruk veel schooner en duidelyker dan de andere. Men vindt 'er nooit die verheven zyn, maar de figuur is altyd ingedrukt. In alle plaaten zyn geene zodanige afdrukken van visfchen, maar by veelen doet men vergeeffche moeite. Daar wordt veel bekwaamheid gevorderd om de plaaten te fplyten, wyl by veelen de ligging der visfchen zig niet naar de fchigten der plaaten rigt. Men heeft de plaats, waar deeze plaaten met verfteeningen gevonden worden, taamlyk naauwkeurig doorzocht, uitgenomen tegens 't oosten, waar de berg te steil is.

Behalven de visfchen treft men hier ook afdrukken van verscheiden planten, maar geene schelpen, aan. Men vindt nu groote, dan kleine visfchen, en allerlei foorten door een. (*)

M A N T U A .

Van Verona tot Mantua reket men 24. mylen. Tien mylen van Verona komt men door *Villa Franca*, waar de muuren van een oud groot slot te zien zyn. Vyf mylen van hier verlaat men het Venetiaansche gebied, 't welke door de grenssteen aangewezen wordt. Van Verona tot *Rubella* is de weg wat steenagtig; egter staan overal veel moerbezieboomen. De laatste zeven mylen van Rubella tot Mantua rydt men door een landftreek, die ryk is in weiden: het land wordt door veele kleine beeken en griften

(*) De aangehaalde Segnier bezit over de veertig verscheiden afdrukken van visfchen, in zulke plaaten van Bolca. Hy heeft een volledige lyst van alle foorten van visfchen, die men 'er in vindt, gemaakt. In 't *Museum Muscardi*, by Valinieri, en Maffei, zyn 'er eenigen van in plaat te zien.

Mantua. ten doorsneden, 't welk het zeer vrugtbaar maakt. Een men in de stad Mantua komt, rydt men tusfchen twaalf watermolens door, die onder een foort van bedekte gallery aangelegd zyn.

Mantua, in 't Italiaanfch *Mantova*, heeft omtrent 10000. inwooners. De stad ligt in een meer, dat door de rivier de *Mincio* gemaakt wordt. (*) Zy is dus door de natuuf wel versterkt, dog het fttaande water maakt de lugt in den zomer en den herft zeer ongezond. De Mantuaanfche fchryyers, by voorbeeld, Platina, Equicola, Agnello Maffei, geeven de stad voor ouder dan Romen uit, en zyn van meening, dat zy reeds driehonderd jaaren vroeger door de Etrufken is aangelegd. Zy was wegens haar godfpraak beroemd, gelyk dan ook haar naam van *Mavreia*, waarzeggerskonft, afkomen zou.

Na het verval van 't Roomsche ryk was Mantua een geruimen tyd een Republiek, egter onder de befcherming van den Duitschen Keizer. Keizer Otto II. fchonk de stad aan Tedaldus, Graaf van Canofa, en ftiefvader van de bekende Graavin Mathildis, die ze van hem erfde. Naderhand ftond zy eenigen tyd onder de familie van Bonacolfi. Na dat Lodewyk Gonzaga den laaftten van dat huis van kant geholpen had, nam hy in 't jaar 1328., egter met goedkeuring der inwooners, de regeering aan, en zyn nakomelingen hebben ze onder den titel van Hertogen behouden.

De laaftte Hertog uit dien ftam, Ferdinand Karel Gonzaga, omhelsde, ter gelegenheid van den oorlog om de Spaanfche opvolging, de Franfche party, dog werd daar-
om

(*) Claudianus befchryft ze in *Sexto Conf. Hon.* zeer rigtig, met te zeggen: ————— *tardusque meata*
Mincius. —————

om uit zyn land verjaagd, en stierf in 't jaar 1708. te Pa-^{Mantua.}
 dua. Het huis van Gonzaga is tot een natuurlyken zoon,
 die als Prelaat te Rom en woont, uitgestorven, en het
 Hertogdom Mantua federt dien tyd in Oostenryksche han-
 den geweest.

Mantua is taamlyk wel gebouwd. De vestingwerken en
 de citadel zyn wel onderhouden, en gemeenlyk met 3000.
 of 4000. man Keizerlyke troepen bezet. Men telt agttien
 kerspelkerken en veertien kloosters, waaruit men opmaa-
 ken kan, dat de plaats oudtyds veel volkryker geweest is,
 gelyk zy dan ook op 't laatst der voorige eeuw 50000.
 inwooners zou gehad hebben. Men moet zig daarover
 verwonderen, wyl de lugt des zomers zo ongezond is,
 dat veele inwooners zig gedurende dien tyd op andere
 plaats en of op het land onthouden. Veele hebben de stad
 daarom verlaaten, vooral nu 'er geen hof meer is, en de
 handel weinig zeggen wil. (*)

Het is niet wel te begrypen, waarom men 'er op geval-
 len is, op eene zo zonderbaare, en in de daad uit hoof-
 de der moerasen zo nadeelige plaats, eene stad te bou-
 wen. Naar den kant van Cremona is het meer of moeras
 200. vadem, en naar dien van Verona byna 500. voet
 breed. Rondom is alles zo moerasig, dat men maar van
 twee kanten langs twee smalle dyken aan de stad komen
 kan. Desongeagt schynt de plaats bewoond en leeven-
 dig. Men vindt geen gras op de straaten, gelyk te Pisa.
 Des winters is 'er 't verblyf aangenaam. Men heeft 'er een
 schouwburg.

Het

(*) Eertyds was de zydhandel zeer aanzienlyk, en trok veel gelds
 in 't land, maar in den opvolgingskryg kreeg die een zwaaren
 sloot. Virgilius beschryft den bloeyenden staat der stad lib. 10.
 Aen.

*Mantua.**Domkerk.*

Het plan der sehoone Domkerk is van Julius Romanus. Zy bestaat uit vyf schepen, die op gekanneleerde korinthische zuilen zonder piedestals rusten. De tweede order in den middelgang bestaat uit roomsche pilasters, tuschen de welken vensters en nissen malkander verwisfelen. Het plan is over 't geheel wat zwaar en plomp, egter heerscht 'er een groote smaak in.

In de eerste kapel ter regterhand heeft Guercino een wonderwerk van S. Aloisius geschilderd. De heilig had een paard den voet afgehakt, om dien by een smid te laaten beslaan, en zet dien nu door het bloote teken van 't kruis weder aan. Het hoofd des heiligs is schoon. Voor 't overige heeft het stuk veel van zyn werking verloren, wyl het te zwart geworden is. Ter linkerhand der kapelle van 't heilige sakrament, tegen over 't orgel, hangt een wel geordonneerd, en in een groote manier getekend stuk, van Julius Romanus. Het stelt Christus voor, gelyk hy Petrus en Andreas tot het apostelampt beroept. Het koloriet is niet natuurlyk. In de bovenste sakristy ziet men eene verzoeking van S. Antonie door Paul Veronese. De duivel grypt hem by de keel, en een schoon, maar wat dik nitgevalen vrouwmensch houdt den heilig de hand vast, dat hy zig niet verweeren kan. Haar hoofd is meesterlyk. Het koloriet valt wat in 't graauwe, en de tekening is hier en daar onrigtig; over 't geheel heeft het stuk veel geleden.

S. Agnese. In de kerk van *S. Agnese* ziet men Christus met de doornenkroon van Carlo Dolci, in de gewoone manier van deezen meester. De toren deezer kerk hangt over zyde, 't welk vermoedlyk den moerasfigen grond, waarop Mantua gebouwd is, toegeschreven worden moet.

S. Andrea. *S. Andrea* is beroemd wegen haare reliquien. Men be-
waart hier niet alleen iets van 't bloed van Christus, 't welk
alle

alle goede vrydagen met groote plegtigheid verroond wordt, *Mantua*. maar ook het lichaam van S. Longinus, die het vergaderd zou hebben. Veelen willen zelfs twyffelen, of S. Longinus ooit in de wereld geweest is, en gelooven dat deeze naam allengskens uit het woord *λογχίν*, de lans, waarmede de zyde des Heilands geopend is geworden, ontstaan is. Het zy nu als het wil, zo heeft gedagte reliquie van Christus bloed den Hertog van Mantua, Vincent I., gelegenheid gegeven, by 't uithuwlyken van zyn zoon Franciscus, in 't jaar 1608. de Ridderorder *Sanguinis Christi*, of *Redemptionis*, te stigten. Zy bestaat uit twintig ridders, waarvan twaalf de sleutels, ieder van een byzonder slot aan de kist, daar de reliquie in bewaard wordt, hebben, zo dat de kist niet dan in byzyn van allen kan geopend worden.

In eene kapel ter linkerhand ziet men het borstbeeld van Andreas Mantegna. (*) In plaats van de oogappelen waren 'er voorheen kleine diamanten in, dog nu zyn zy 'er uit. Het is taamyk natuurlijk, maar wat droog uitgevoerd. Men leeft 'er onder:

*Esse parem noris, si non praeponis Apelli,
Aenea Mantiniæ qui simulacra vides.*

Op de vloer staat: *Oisa Andreae Mantiniæ famosissimi
pictoris cum duobus filiis in sepulcro per Andream Mantiniam*

(*) Andreas Mantegna was een leerling van Squarcione, en werd leermeester van den grooten Corregio. Hy werd in 1451. geboren, stierf in 1517. en schreef over de bouwkunst. Alzo hy eenigen van zyn eigene schilderyen in plaat gebragt heeft, willen de Italiaanen hem gaarne tot den uitvinder der graveerkunst maaken, zonder daar genoegzaamen grond toe te hebben. Ondertuschen kan men hem de eer geeven, dat hy veel tot verbetering en uitbreiding dier kunst heeft toegebragt.

Mantua. *niam nepotem ex filio constructo reposita.* 1560. De geboorte van Joannes den Dooper op 't altaar deezer kapel is van gedagten Mantegna geschilderd. Het is een schoon stuk, maar droog geschilderd; egter heerscht in de Elifabeth een goede uitdrukking.

By de Dominikaanen ziet men het marmeren gedenkstuk van Peirus Strozzi. Hier ligt ook Joannes de Medicis, de vader van Cosmus, eersten Groothertog van Florence, begraven, zonder dat men weet op welke plaats.

S. Mauritius. In de Theatyrkerk van *S. Mauritius* ziet men op het altaar ter regterhand eene verkondiging van Maria, door Lodewyk Caracci. Het hoofd van Maria heeft veel naifs; maar haar beeld en dat van den engel zyn beiden te lang. In de derde kapel van 't regter zydschip hangt het martelaarschap van *S. Margaretha*, door Hannibal Caracci wel geschilderd. Egter berispt men 'er aan, en met regt, de beelden der toekykers, die door de lyst der schildery worden doorgesneden. In de andere kapel ter linkerzyde heeft Lodewyk Caracci de twee hoeken van 't gewulf in een goede manier geschilderd. In den eenen staat *S. Jan*, en in de anderen *S. Franciscus* in de woetyn. Een engel speelt voor den laatsten op de viool.

S. Ursula. Op het hoofdaltaar der kerk van *S. Ursula* ziet men den marteldood deezer heilige en haarer gezellinnen, door Lodewyk Caracci. Het stuk is goed getekend, en de heilige is schoon; maar in veele opzigten is de werking gebrekyk. Het koloriet kan men niet slegt noemen; egter is het niet natuurlyk. De zamenstelling is goed, maar wat onregelmatig.

Jesuieten kerk. By de Jesuieten ziet men op 't koor eene verheerlyking van Christus door Rubens. De meester heeft, naar het voorbeeld van Raphaël, eenen bezetenen in 't stuk gebragt; maar egter eene geheel andere ordonnantie, andere stel-

stellingen, en andere karakters genomen, geene afdeeling *Mantua*, in de zamenstelling, gelyk Raphaël, gemaakt, maar het bywerk met het hoofdvoorwerp beter verbonden. De ordonnantie is voortreflyk, maar het koloriet wat te hard. Het middelste stuk op 't koor verbeeldt de Hertoglyke familie, die de Drieënheid aanroept. De ordonnantie is zo goed als zy heeft kunnen zyn, wyl de meester portretten schilderen moest, en dus gebonden was. De kleedren zyn hard en buitenspoorig. In de ordonnantie van het stuk van Christus doop vertoont zig veel vuurs en eene goede houding, schoon het koloriet wat grof en ruw is. De beelden van Christus en de engelen vallen te veel in 't rood, en S. Jan, nevens anderen, die zig willen doen doopen, zyn te zwart.

In de sakristy ziet men S. Franciscus Regis met een kruisfix in de hand, van Spagnole: piquant geschilderd, maar niet fraai getekend. In 't jaar 1758. hebben de Jesuiten op hun klooster een stevigen toren van verscheiden verdiepingen doen zetten, die tot een observatorium dient. Het heeft een beweegbaar dak, zo dat men de opening naar alle kanten van den hemel draayen kan. Men overziet van deeze hoogte den geheelen gezigteinder, en heeft een aangenaam uitzigt. De Jesuïet Mari, Profesfor in de mathesis by de Universiteit, heeft 'er 't opzigt over.

De kerk van *S. Theresia* heeft een altaar met een taber-*S. Theresia*nakel, dat van agaath en 't schoonste marmer voortreflyk gewerkt is. Op de zyden staan standbeelden.

De kerk van 't veertiguurige gebed heeft eene schoone voorzyde, goede schilderyen, en agt standbeelden van gips door Barbarigo, die David, Salomon, en eenige profeteen voorstellen. By den ingang staan van buiten een paar statues, en een basrelief van de verkondiging aan Maria.

*Mantua.**Hertoglyk
Palais.*

Het Hertoglyke Palais te Mantua is een ruim gebouw, maar oud, en zonder den minsten smaak. De voorheen beroemde schat- en konstkamer, waaraan de Hertogen een millioen verspild hadden, werd by de verovering des Keizerlyken Generaals Colalto in 't jaar 1630. geplonderd. Alle de merkwaardigheden werden een prooi der soldaaten, en op een liederlyke wys verkwist. (*) Een deel van de pragtige schildergallery geraakte naar Praag, waar de Koningin Christina ze koft, en mede naar Romen nam. In die stad is zy zo lang gebleven, tot dat ze de Hertog van Orleans, Regent van Frankryk, voor 't Palais Royal te Parys koft. Men ziet van de oude kostbaarheden nog eenige schoone kasten en tafels van ingelegd marmor.

De zolderstukken der gallery worden voor werken van Julius Romanus uitgegeven, en wel voornaamlyk de vergadering der Goden, de wapenen van Aurora en Phoebus. Het stuk van Aurora doet buitengemeen veel werking. De paarden zyn vol van beweging en vuur. In een andere zaal ziet men den val der Titans, die den hemel willen bestormen. De zamenstelling is zinryk en de tekening in een groote manier. Zy schynt veel van de Venetiaansche school te hebben.

*Palazzo
della
Giustizia.*

Palazzo della Giustizia heeft een ongemeen groote zaal, en in den muur staat een middelmatig beeld van Virgilius. Onder de paleizen van byzondere heeren zyn die van Valenti, Sorti, en den Graaf Manzelli de schoonsten.

Voorsieden.

Mantua heeft aan geene zyde van 't meer verscheiden voorsieden. Twee hoofdbruggen, *Ponte de Molini* en *di S. Giorgio*, deelen het meer in het bovenste, middelste, en

(*) Men verhaalt, dat een eenige soldaat een buit van 8000. dukaten maakte, en die op eenen avond weder verpeelde, waarom de Generaal Colalto hem den volgenden dag deed ophangen.

en benedenste deel: het meer aan de andere zyde heet *Mantua*. *Lago di Painolo*. Gedagte bruggen dienen tot gemeenschap met de voorsteden. Tegens 't noorden ligt *Borgo Fortezza*, met een taamlyk wel onderhoudene citadel; tegens 't noordoosten *Borgo di S. Giorgio*, en tegens 't zuiden *Borgo Ceresè*, of *il T.* Naar de laatste voorstad gaat men door de *Porta Virgiliana*, waarop het borstbeeld van Virgilius staat.

Een half kwartieruurs van daar ligt *il Palazzo del T.*, *Palais T.* 't welk dien naam heeft om dat het een Latynsche T. gelykt. Julius Romanus maakte het bestek 'er van. De plaats bestaat uit vier gebouwen van dorische order. Aan 't einde van de zelve is eene gallery, die ze van den tuin afzondert, en ook volgens dorische order, maar met te veel sieraaden, aangelegd is. Aan 't gewelf zyn drie schilderyen op natten kalk van Julius Romanus, die, zo wel als die in den hoek van den zelven meester, door de onvoorzigtigheid der soldaaten zeer beschadigd zyn geworden. Zy verbeelden voorwerpen uit de historie van David.

In de eerste kamer ter regterhand is het stukadoorwerk aan 't gewelf en de stiezen van Primaticcio, en fraai ontworpen. Het verbeeldt optogten van soldaaten, en allerlei krygsverrigtingen.

Het schilderwerk op natten kalk van de andere kamer is van Julius Romanus. In 't midden zit een held, die hem in een kist gebragte boeken doet verbranden. Het is gelyk een antiek basrelief geordonneerd, en in een groote manier getekend. Het vleesch valt zeer in 't steenkleurige, en het koloriet in de kleederen is te scherp. Over 't algemeen is de houding gebrekkig.

In de derde kamer bemerkt men de schoonste schilderyen van deezen meester, naamlyk den val van Phaëton, de overwinning van Jupiter over de reuzen, die den hemel bestor-

Mantua. men. De muuren en de zolder maaken als maar eene schildery uit. De ordonnantie is ontzaglyk, en de groepen zyn wel uitgedagt, maar de houding is gebreklyk. De tekening is wat gemanierd, het koloriet te rood, en de uitdrukking wat buitenspoorig. Jupiter heeft niets edels. Desongeaagt houdt men het voor 't meesterstuk van Julius Romanus. Het gevalt niet zo zeer door het aangenaame, als door het groote en kragtige van 't geheel. Alle de Godden zyn in beweging, en de winden woeden van alle kanten. De Titans liggen op den grond, en Briareus alleen zit in een hol. Pluto, van de Furien omgeeven, staat voor den schoorsteen. (*)

In de vakken der zolder van de eerste kamer ter linkerhand heeft Julius Romanus allerlei jagen, vischeryen, onde offerplegtigheden, en goden geschilderd. De gevangenis boven 't venster zou hy, gedurende den tyd dat hy hier op Hertoglyk bevel opgesloten zat, geschilderd hebben. Veele beelden zyn in Raphaëls manier, en naar antieken smaak, maar buitenspoorig, en gedeeltelyk onrigtig en rood geschilderd. Egter ontbreekt het niet aan byzondere schoonheden.

Aan de muuren van de tweede kamer ziet men de bruijloft van Psyche van den zelven meester. Op 't eerste gezigt zou men het voor een bacchusfeest houden. De or-

don-

(*) Dit merkwaardige stuk heeft Pietro Santi Bartoli op agt bladen print gebragt, onder den titel: *Jove che fulmina i Giganti, colle altre Dèità, dipinto in Mantova nel Palazzo Ducale chiamato il T.* Verders heeft men van dit Paleis het volgende werk, *Sigismundi Augusti Mantuam advenit profectio ac triumphus ex archetypo Julii Romani in Palatio quod del T. nuncupatur, plastica sculptura elaboratum, atque ex veteri exemplari e P. S. Bartolo traductum cura nois Belloni 26. bladcn.*

domnantie is schoon, vol vuurs en uitdrukking, alleen *Mantua*. is 't jammer dat het koloriet te rood uitvalt. Voor den schoorsteen heeft hy Acis en Galathea geschilderd, voor Polyphemus vlugtende. De voorstellingen in de vakken der zolder zyn allen betreklyk op de historie van Psyche. Zy zyn van Julius Romanus en zyne leerlingen geschilderd, maar wyken zeer van Raphaëls schoon af. De schaduwen zyn te bruin, en de ligte partyen vallen te veel in 't violette. De tekening is ook zo vast niet, als men van deezen meester verwagten zou.

Op de slinker zyde ligt ten einde des tuins een foort van opene zaal, aan welker wanden en zolder Julius Romanus de verschillende toevallen van 't menschlyke leeven geschilderd heeft. De kamer voor deeze zaal is met aartige grotesques beschilderd.

Julius Romanus, de maker van alle deeze schoone *Julius* konststukken, stierf in 't jaar 1546. te Mantua, en ligt in *Romanns*. de Servietenkerk van S. Barnabas begraven, zonder dat men de regte plaats weete aantowyzen. By deeze kerk staat ook zyn gewezen huis, welks architectuur van boersch werk is. Boven de deur ziet men een schoon standbeeld van Mercurius. Tegen over staat het uitgestrekte Paleis Gonzaga, dat insgelyks van zyn bestek is. De voorzyde geeft een bewys van zyn genie. Gelykvloers is het van boersch werk, daarop volgt een ry van reusagtige grotesque beelden, die dorische zuilen draagen. Men treft in dit Paleis veel schoone schilderyen aan, onder anderen eene van Tintoret geschilderde zolder, die den roof van Ganymedes voorstelt.

Als men de Porta Virgiliana uit rydt, ligt ter slinker hand twee mylen van de stad de Hertoglyke menagerie, *Virgi-Virgilius* genaamd. Daar is niets byzonders te zien; alleen *vaderle*

Mantua. spreken wy 'er van, om dat men voorgeeft, dat Virgilius zig hier dikwyls in eene grot opgehouden hebbe. Digt daarby ligt het dorp *Pietola*, oudtyds *Andes*, de geboorteplaats van dien beroemden digter. Atzo de minsten toen ter tyde deeze plaats kenden, heeft Virgilius liever het naby liggende Mantua als zyne geboortestad bezongen.

Primus Idumaas referam tibi, Mantua, palmas.

Weg naar Brescia. Om van Mantua naar Brescia te komen moet men 20 mylen noordwaards terug tot by Pefchiera. In den omtrek van *Castel Nuovo* treft men veele moerbezieplanteryen, maar een steenagtigen grond aan.

Pefchiera. *Pefchiera* is eene kleine vesting, 15. mylen van Verona, en 27. van Brescia, welke men wil den Venetiaanen 33000000. gekoft te hebben. Zy ligt aan 't Lago di Garda, aan het spits, waar de Mincio uit het zelve naar Mantua vloeit.

Lago di Garda. Het *Lago di Garda*, welks oevers men van Pefchiera ter langte van 30. Italiaanfche mylen volgt, heette eertyds *Benacus*. Virgilius gedenkt het te gelyk met het meer *Larius*, tegenwoordig *Lago di Como*. Hy beschryft het eerste als stormagtig; (*) en het is waar, dat de wervelwinden van 't nabuurige gebergte het plotslings in beweeging brengen, en golven, gelyk als op zee, veroorzaaken kunnen. Op eenigen afstand ziet men een half eiland, 't welk *Carullus* als een verruklyk verblyf onder den naam van *Sirmio*

(*) ——— *Te, Lari maxime, teque
Eluſibus & fremitu aſurgens, Benace marino.*

mio (†) beschryft. Eenige ruinen, die 'er nog over zyn, *Mantua*.
worden grotten van Catullus genoemd.

De gantsche westlyke zyde des meers, *Riviera di Salò* genaamd, is wegens haar heerlyke ligging, en schoone landsdouwe heroemd. Men ziet hier veel oranje en citroenboomen. De gantsche oever is sterk met menschen bezet, en om zyne vrugbaarheid vlytig bebouwd. Naar den kant van *Brescia* tref men koper- en yzermynen, yzersmederyen, en veele papiermolens aan, die allen tot het *Bresciaansche* gebied behooren. De bewoonders deezer bekoortlyke landstreek leeven hier veilig en gerust, en worden door de regeering van Venetien in hunne welvaart niet onderdrukt. Men scheidt ongaarn van deeze heerlyke oevers.

De vischery in dit meer is omtrent voor 7000. daaders verpagt. De visch is door geheel Italien om zyn treflyken smaak beroemd, en daarom duur. Het pond forellen van 32. loot gelidt te *Peschiera* omtrent 17. stuivers Hollandsch, en de aal 6. of 7. stuivers.

De postweg naar *Brescia* gaat over *Dizenzano*, dat aan den oever des meers $7\frac{1}{2}$. myl van *Brescia* ligt, over *Lunato* en *Ponte di S. Marco*.

Als men met een *Vetturino* van *Verona* naar *Brescia* *Castiglione* gaat, kan men den weg over *Castiglione*, *Castrum Stilicone*, neemen. Om deeze stad van anderen die den zelven naam draagen te onderscheiden, noemt men ze *delle Stiwiere*. Zy heeft omtrent 4000. of 5000. inwooners, en behoort aan 't huis van Oostenryk, maar was voorheen de

(†) *Pentisularum, Sirmio, insularumque*

Ocellè, quascumque in liquentibus stagnis,

Marique vasto fert uterque Neptunus,

Quam te libenter, quamque laetus invito!

Montna. de hoofdplaats van een klein prinsdom van de familie van Gonzaga. De laatste Vorst moest ze wegens een' ophoop der inwoners verlaten; de Keizer nam ze in bezit, en bood aan, den Vorst een jaarlyk inkom te geeven, 't welk deeze egter nooit aanneemen wilde. De inkomsten werden alle jaaren opgelegd, om ze den Vorst, naat welgevallen, te geeven. Dog in den zwaaren oorlog van het huis van Oostenryk in 't jaar 1745. werd het geld tot andere eindens gebruikt, en het land bleef in de handen der Keizerinne Maria Theresia.

Castiglione is, in plaats van muuren, met tuinen omgeeven. Voorheen had het een slot op de hoogte, 't welk de Franschen in den opvolgingsoorlog, omdat de Vorst van de Oostenryksche party was, slegteden. In dit slot werd S. Lodewyk Gonzaga in 't jaar 1568. geboren. Hy trad zeer jong in de order der Jesuïeten, en werd zulk een heilig, dat hy veertien jaaren na zyn dood, die in 1591. voorviel, maar drie en twintig jaaren oud zynde, gekanonizeerd werd. Zyn broeder was toen Keizerlyke gezant te Romem, en zyn' moeder had de eer, haar' zoon als een heilig in de kerken te zien hangen en aanbidden.

Op de markt te Castiglione ziet men een fontein, die met het standbeeld van een jong meisje versierd is. Zy heette Calubina, en was ongemeen schoon. Haar bruidegom, dien zy met goedkeuring haarer ouderen gekozen had, kon den trouwdag niet afwagten, en verlangde dingen van haar, die zy hem niet dan na den zelve toestaan moest. Zy bood zynen aanvallen den moedigsten wederstand, zo dat hy, ziende zyn oogmerk niet te bereiken, in eene heftige woede kwam, en haar doorstak. De vorst van Gonzaga deed den misdaadigen vierendeelen, een penning ter eere van het meisje slaan, en haar het gemelde standbeeld oprigten, met het onderschrift, *Dominica*

de *Calubinis, quod maluerit mori quam foedari.* De twee *Mantua*, laatste woorden zyn niet meer leesbaar.

Van Castiglione tot Brescia zyn 24. Italiaansche mylen, die men met een voerman gemaklyk in zes uren afleggen kan. De weg is zeer bekoorlyk; ter wederzyde ziet men niets dan boomen, weiden, beeken, gelyk in de meeste strecken van Lombardyen. De wynstokken slingerden zig om de moerbezieboomen, en maaken, van den eenen naar den anderen loopende, een aangenaam lommer. Op deze wys trekt men een dubbeld voordeel van den grond, zonder dat de zaailanden, die onder en tuschen de boomen liggen, daar door benadeeld worden.

BRESCIA.

Brescia, (*) in 't Latyn *Brixia*, heeft omtrent drie mylen in den omtrek, en tuschen de 30000. en 35000. zielen. Het ligt op de breedte van 45. graaden, 30. minuten en 22. sekonden. De stad heeft welvaarende, en

voor

(*) Dit artikel is uit La Lande en andere reizigers en myne eigene opmerkingen t'zamengetrokken, gelyk Brescia voor het groote ongeluk van den 18. Augustus 1769 'er uitzag. Dien dag sloeg de bliksem in 't kruidmagazyn van S. Nazaro, waardoor 24000. buskruid in de lugt vloogen. Meer dan vierhonderd gebouwen werden 'er door verwoest, en over de twee duizend menschen kwamen om 't leeven. Alzo men niet net weet, welken van de aangewezen gebouwen en kerken geleden hebben, zo heeft men de beschryving zo gelaten, gelyk zy op den voormaligen toestand der stad past. Een reiziger zal op de plaats zelve best onderrigting daarvan krygen kunnen. Ondertuschen zullen wy het deel der stad, dat, volgens de Roerauten, het meest geleden heeft aanwyzen. Het is de nabuurschap van Santa Croce, S. Domenico, S. Cosimo, S. Eufamia, S. Carlo, gli Angli, S. Lorenzo, by de Benediktynen, en 't Spital Casa di Dio.

Brescia. voor een gedeelte ryke ingezetenen. Zy geniet eene gelukkige ligging in eene ongemeen vrugtbaare landsdouw. De weg by Brescia is schoon, en het binnenste der stad bevalt niet minder. Om deeze voordeelen pleegt men ze de bruid van Venetien, *la sposa di Venezia*, te noemen.

De schryvers zyn niet eens omtrent haaren oorsprong, en daar zyn zeven verschillende meeningen omtrent. Veelelen maaken Hercules tot eersten stigter. Zonder ons in deezen twist intelaaten, merken wy slegts uit Livius aan, dat de Gallische veldheer Brennus ze herbouwd, en zy daarvan den naam Brescia bekomen heeft. In 't vervolg was zy den Romeinen, tot den inval der barbaaren toe, zeer getrouw. Uit een paar oude opschriften, die men in de Domkerk en die van S. Nazaro ziet, blykt, dat zy eene Roomsche kolonie was, en uit verscheiden anderen, dat zy aanzienlyke vryheden en voorregten genooten heeft.

In den aanvang der vyfde eeuw werd Brescia meerendeels door de Gothen afgebrand, en in 't midden dier eeuw door Attila veroverd. Daarop bezaten de Lombardische koningen de stad. Agitulf en Theodelinde bouwden de Rotonda of Maria maggiore, welke de oude Domkerk genoemd wordt. Karel de Groote bemagtigde ze, en bouwde de kerk van S. Dionysius.

Gedurende de oneenigheden der Keizerlyke en Pauslyke aanhangen in de middeleeuwen moest Brescia veel uitstaan, en had eens binnen agt en twintig jaaren zeven verscheiden Heeren. Keizer Henrik VI. plonderde de stad; daarop raakte zy in 't jaar 1224. den dwingeland Ezzelino, dien wy te Verona en Padua hebben doen kennen, in handen. In 't jaar 1327. werd zy door een Hertog van Verona uit het geflagt van Scaliger bezeten. Een tyd lang was

was zy onder gehoorzaamheid van de Hertogen van *Mil-Brescia*.
 laan : maar wanneer Hertog Philippus Maria Visconti de
 Bresciaanen te veel plaagde, zonden zy gezanten aan de
 Venetiaanen en onderwierpen zig aan hun. In 't jaar 1512.
 nam Gaston de Foix in naam van Lodewyk XII. Koning
 van Frankryk, de stad den Venetiaanen af, by welke gele-
 genheid zy geplonderd, en op 't wreedste verwoest werd.
 Vier jaaren laater hernamen de Venetiaanen ze, en sedert
 zyn zy in 't geruiste bezit daar van gebleven. In 't jaar
 1478. werd de stad door een pest, waaraan 25000. men-
 schen stierven, en op nieuws in 't jaar 1524. bezogt. In
 't jaar 1550. sloepten de kinderpokken binnen een half jaar
 12000. menschen weg. Het laatste ongeluk der stad over-
 komen is dat van het springen van 't kruidmagazyn in 't
 jaar 1769.

Brescia (*) is met muren, breede grachten, en een
 wal, die tot een aangenaame wandeling dient, omgeeven.
 De stad heeft vyf poorten, die ten deele wel gebouwd
 zyn. Men telt in de stad en de voorsteden negentien kers-
 pelkerken, en zeven en dertig kloosters. De kleine rivier
 Garza stroomt door de stad. Eenige sraaten zyn schoon
 en lynregt, schoon 'er weinig aanzienlyke paleizen op staan.
 De stad heeft verscheiden' openlyke pleinen, onder de
 welken dat voor het Raadhuis het aanzienlykst, en met
 galleryen en koopmansgewelven omgeeven is.

Het slot ligt op eene hoogte, *Colle Cigneo*, of *Rocca Het slot*,
Erculea genaamd, en wordt voor eene der sterkste plaat-
 sen

(*) De Graaf Lodewyk Chizzola heeft eene goede beschryving
 der stad ten aanzien van de konstwerken doen drukken, die ten ti-
 tel voert: *Le pitture e sculture di Brescia*, 1760. in quatto. Averol-
 di heeft 'er ook eene beschryving van uitgegeven, die egter zo goed
 en bruikbaar niet is.

Brescia. fen, die de Venetiaanen hebben, gehouden, waarom'er ook altyd eene bezetting van 500. man in ligt. Men noemt het *il Faleone di Lombardia*. Het is van gehouwen steenen gebouwd, en maakt de geheele sterkte der stad uit, schoon het ligt te bedwingen zyn zoude, alzo het van den berg kan bestreken worden. Van den toren des slots, *Mirabelle* genaamd, heeft men een der heerlykste uitzigten over de voortreflyke landsdouwe. Men ziet rondom alles met *Ronchi*, zo noemt men de landhuizen op 't gebergte, en met *Brede*, dat is laudhuizen op de vlakke, als bezaaid. Alle welvaarende menschen hebben zodanige landhuizen, en men pleegt zig des avonds met wandelen op die plaatsen te verlustigen.

Domkerk. De Domkerk van Brescia is een aanzienlyk gebouw, dat reeds in 't jaar 1605. begonnen werd. Het bouwen ging zeer langzaam voort, tot dat de geleerde Kardinaal Quirini Bisfchop wierd, en daar aanzienlyke sommen aan besteedde. Men heeft deswegens uit dankbaarheid in 't jaar 1737. zyn borstbeeld in de kerk, en in 't jaar 1752. ook buiten aan de voorzyde, gesteld. Het gebouw is van een schoonen witten steen, die te Bottesino Marina, vier mylen van de stad, gebroken wordt. Hy is kalkaartig, en komt naby aan 't marmer, dog is zo fyn niet, en als een onvolmaakt marmer aantezien. De groote zuilen bestaan maar uit drie stukken. Men bemerkt van binnen in de kerk eene al te ryke en opgesmukte architectuur naar den nieuwen smaak. De order is korinthisch, allenthalven ziet men statues, basreliefs, en andere sieraaden. Men kan ze in dit opzigt onder de voornaamste kerken van Italien rekenen.

De kerk bewaart een zonderbaar heiligdom, *Croce del Campo, oro e fiamma*, of ook *Labbaro Imperiale* genaamd. De gemeene man geloofst in zyne eenvoudigh-
heid,

heid, dat het dat zelve kruis is, dat aan Keizer Konstantyn in den slag tegens Maxentius verschenen is. Anderen, die meenen wat schraanderer zyn, zeggen, dat het op dien tyd naar dat kruis is nagemaakt.

De Bisfchop van Brescia heeft omtrent 9000. Duitfche daalders aan inkomen. De Kardinaal Quirini had boven dat nog aanzienlyke inkomsten, die hy, ten voordeele van Brescia, aan de bibliotheek, en andere goede intiglingen in de stad besteedde.

Op de Plaats voor de Domkerk staat het *Palazzo pu- blico*, of het Raadhuis. Het werd in 't jaar 1492. op de plaats eens ouden tempels van Vulkaan gebouwd, en is nog een aanzienlyk gebouw, hoewel het in 't jaar 1575. afbrandde. De langte bedraagt byna 150. voet. Op de zyde naar de Plaats staan vier korinthische zuilen uit een stuk. Het gebouw is gedeeltelyk van de architectuur van Palladio. Hier zyn alle de regtbanken. De Raad der stad vergadert hier alle dagen, maar de groote Raad alleen in Maart en Augustus. Men vindt hier verscheiden goede schilderyen, onder anderen eene Maria met het slaapende kind, welke Guido wordt toegeschreven, maar geen origineel schynt te zyn.

Het Bisfchoplyke Paleis is een groot gebouw. In een huis niet ver van daar is de publieke bibliotheek, door den Kardinaal Quirini gesticht, die vier dagen in de week voor ieders gebruik open staat, en des zomers worden alle donderdagen natuurkundige proeven gedaan.

Op deeze Plaats ligt ook de *Congrega*, welke eene broederschap behoort, die veel inkomen heeft, en datten bester armen aanwendt.

La Carità of de kerk *delle Convertite* heeft verscheiden goede schilderyen, en onder anderen een naauwkeurig model van 't heilige huis te Loretto.

Brescia.

Als men van hier over de kleine Plaats San Zen gaat, komt men aan de huizen Martiningo Cesaresco en Gambarà, die wegens hun architectuur en de daarin zynde goede schilderyen verdienen opgemerkt te worden.

S. Giulia is in 1599. op de Plaats eener reeds van de Lombarden gestigte kerk van dien naam gebouwd. Zy heeft veel goede schilderyen, inzonderheid eene verbeelding van Christus door Julius Caesar Procaccini. Het mangelt 'er ook niet aan beroemde reliquien. Van hier kan men het slot gaan bezigtigen, zig dan naar de westzyde der stad wenden, om eenige goede kerken met schilderyen, als *S. Giorgio*, *S. Giuseppe*, *S. Faustino*, en die der Carmelieten te gaan zien. In de laatste heeft Guercino eene Maria met het kind, *S. Matthias*, en een' in 't wit gekleeden monnik geschilderd.

Le Grazie of de Jesuïetenkerk is van eene zonderbaare en stoute architectuur. De gewelven der drie schepen rusten op kleine vry staande zuilen, en zyn met veel verguld stukadoorsel versierd. Men bemerkt ook verscheiden goede schilderyen, by voorbeeld, het martelaarschap van *S. Barbara* door Petrus Rosa, een leerling van Titiaan. Meretto heeft den h. Abt Antonius, *S. Antonius* van Padua, en *S. Nikolaas* geschilderd. Der *Madonna delle Grazie* ter eere, van de welke de kerk haaren naam heeft, hangen alle de muuren vol van geloftens. Op het klooster hebben de Jesuïeten een aartig observatorium gemaakt.

In deezen omtrek ligt ook het huis *Fenaroli*, 't welk behalven de schoone vertrekken veele merkwaardige schilderyen bevat. Het huis *Bargnani* is van goede architectuur. *S. Antonio* is met een adellyk kollegie, onder 't opzigt der Jesuïeten, verknogt. In de kerk ziet men eenige goede stukken van Gandino, Palma, Bassano, en Sar-

Santagostini. In het huis *Ugeri alla Pace* zyn schoone schil- *Brescia.*
deryen te zien, als eene Opstanding van Raphaël, een
voortreflyk portrait van Titiaan, en een ander van Paul
Veronese, eene Susanna van Basfano, de Bescheidenheid
en de christlyke Liefde van Guido enz.

De Filippynkerk *La Pace* werd in 't jaar 1720. begon- *La Pace.*
nen. Zy heeft een aartig voorkomen van wegen de ko-
rinthische zuilen van isabelkleurig marmer, en het verde
antico, dat hier en daar in overvloed is aangebragt. Men
vindt hier twee stukken van den besten nog leevenden
Roomfchen schilder, Pompeo Battoni, naamlyk op het
hoofdaltaar de Voorstelling in den tempel, wel geordon-
neerd, maar onrigtig getekend, gezwegen dat de beelden
op den voorgrond te lang zyn. De houding is egter te
Pryzen. Op het andere altaar ziet men S. Joannes Nepo-
mucenus aan de voeten van Maria met het kind. Het stuk
is goed geordonneerd, en kragtig geschilderd. De Maria
is voortreflyk, maar de engel niet schoon uitgevallen.
De kerk heeft vericheiden altaaren, die zeer ryk zyn aan
marmer. De tuschenruimtens der zuilen zyn met nissen
en stukadoorwerk versierd, en de gewelven beschilderd.

S. Giovanni heeft goede schilderyen van Moretto, Ro- *Andere*
manico, Ferramola, en anderen. *kerken.*

In de kerk van S. Agata ziet men buiten eenige schoone
schilderyen drie wel geslaagdē statues, S. Agata, Lucia,
en Apollonia, van Antonio Calegari.

De kerk *de' Miracoli* is op het laatst der vyftiende eeuw
gebouwd, en heeft eene met zeer fraai beeldwerk versierde
voorzyde, waaraan een paar kunstenaars uit deeze stad,
Prospero Bresciano en Rafaëlle di Brescia, hunne bekwaam-
heid getoond hebben. In 't poortaal staan vier schoone
zuilen. Agt pilasters en zes kolommen deelen de kerk in
drie schepen, waaraan het verguldsel en stukadoorsel niet

Brescia. gespaard is. Men ziet hier schilderyen van Moretto, Gandino, Amiconi en anderen.

Agli Angioli heeft het pragtigste altaar van de geheele stad.

In de kerk *S. Nazaro e Celso*, die beide patroonen der stad zyn, is op het hoofdaltaar een vermaard stuk van Tizian niet voorbytegaan, 't welk egter zeer bederft. Het is in vyf deelen verdeeld. In de twee bovensten verkon- digt de engel Gabriel de geboorte van Christus aan Maria, in 't midden is de Opstanding, schoon geordonneerd, en voortreflyk geschilderd. Ter regterhand vertoont zig *S. Lazarus* en *Celfus*, en ter linker *S. Sebastiaan*. Dit meesterstuk is gemeenlyk met twee deuren, van Moretto beschilderd, bedekt. Daar zyn in deeze kerk nog andere goede schilderyen, waarvan wy alleen het in eene groote manier geschilderde martelaarschap van *S. Bartholomeus* door *Carlo Lotti*, en eene van Christus gekroonde *Maria* aanhaalen willen. Het laatste stuk heeft Moretto met een lugtige hand geschilderd, en den hoofden schoone karakters gegeven.

Het Paleis *Fe* is van eene schoone bouwkonst. Vlak daarby is de poort *S. Nazaro*, die naar *Cremona* leidt.

Nu wenden wy ons naar het oostlyke gedeelte der stad, en gaan de *Piazza d'erbe*, oudtyds *Mercato del Lino*, af. Op die Plaats ligt eene kleine Marienkerk, die wy aanwyz- en, omdat zy van *Palladio* gebouwd is. Niet ver van daar ziet men het huis *Martinigo dell' Aquilone*, een aanzienlyk gebouw, waarin eene voorplaats van dorische order met een steenen colonnade is. Van hier komt men op de vischmarkt, *la Pescaria*. De straat of *il Corso de Parolotti* is deswegens zonderbaar, dat 'er een eenig schilder, *Lattanzio Gambara*, alle de huizen van buiten beschilderd heeft.

Van

Van hier komt men op de Plaats van het theater. De *Brescia* schouwburg te Brescia is zeer groot, en schoon aangelegd. De opera begint hier daags na kerstmis, en duurt tot het einde des karnevals. Des zomers wordt van July tot het eind van September opera buffa gespeeld. Een zekere Impresario draagt alle de kosten en heeft ook al het voordeel; alleen geeft hem de akademie der Filarmnici eene zekere somme, om zyne kosten te vergoeten.

S. Lorenzo is eene geheel nieuwe kerk, en wel maar klein, dog zeer sierlyk gebouwd. De altaaren zyn van marmmer, en met agaat en andere steenen versierd. Het verhemelte des altaars van 't wonderdaadige Marienbeeld is geheel met Lapis Lazuli overtrokken.

In 't Paleis *Barbisoni* trest men eene aanzienlyke verzameling van schilderyen, en daar onder stukken van Basia *Barbisoni*, Tintoret, Guercino, Palma, Breugel, Perugino, nevens een hoofd des Heilands van Titiaan, aan. Ook vindt men hier een merkwaardig stuk uit de oudheid, naamlyk het beroemde *Dittico* van Boetius, 't welk ter gelegenheid van zyn burgemeesterschap op 't laatst der vyfde eeuw gemaakt is. Het is van elpenbeen, 10. duim lang, en met figuren versierd. Apostolo Zeno heeft in 't 28. deel van 't Italiaansche journal 'er eene beschryving van gegeven.

'T Paleis *Avogadri* bevat de aanzienlykste verzameling van schilderyen in Brescia. Een Hercules van Rubens, eene Magdalena van Titiaan, een S. Jan van Guercino, eene Maria van Salvator Rosa, een S. Franciscus van Andreas Sacchi. Een heerlyk geschilderde bust van een oud man door Titiaan, vyf stukken van Solimene, verscheidenen van Palma.

De aanbidding der koningen door Paul Veronese is goed

Brescia. geordonneerd. De Maria is aartig, maar niet edel. Een man, die een' leeuw doodt, en een tyger met voeten treedt, van Rubens, met vuur geschilderd. Eene boetvaardige Magdalena van Guido Reni, vol uitdrukking. Eene vrouw in 't wit gekleed wordt voor Titiaans werk uitgegeven, dog het schynt twyffelagtig. Zy is eger in eene groote manier geschilderd. Keizer Karel V. die by zyne meesteresfe op 't orgel speelt, van Titiaan, een schoon stuk, schoon het van veelen voor een' kopy gehouden wordt.

Sufanna met de twee gryzaards van Guido. De gryzaards zyn wat hard geschilderd, en de handen niet te juist gerekend. Men vindt dit onderwerp zeiden door Italiaansche meesters behandeld. Bacchus die een jongen een tros druiven toereikt, van Pompeo Battoni. De jonge is niet wel geslaagd, en de agtergrond van 't stuk te zwart.

Het Paleis *Cigola* heeft eene voorzyde van schoone architectuur. Die van 't Paleis *Durante* is nieuw, maar verdient nogthans lof. De kerk van *S. Maria de Calcara* is met goede schilderyen versierd.

Het Paleis *Suardi* is aanzienlyk, en heeft een' schoonen tuin. De bezitter is de Graaf *Suardi*, die zig door wijskundige schriften in de weteld bekend gemaakt heeft. Van hier kan men de kerken van *S. Clemente*, *S. Eufemia*, en die der *Theatynen* gaan zien.

S. Afra. De kerk van *S. Afra* is eene der merkwaardigsten van *Brescia*. Zy behoort den regulieren Domheeren, *Rochettini* genaamd. Aan de regterzyde ziet men op het tweede altaar een stuk van *Leandro Bassano*, waarin de meester het gezigtspunt was te hoog genomen, maar anders voor treffelyke karakters in gebragt heeft. Het verbeeldt den h. *Bischof Apollinaris*, door de engelen gedragen, by fakkelligt doopenden, en het avondmaal doende uitdeelen.

Het

Het koloriet valt in 't groene en 't violette. De weder- *Brescia.*
 schyn, door de fakkels veroorzaakt, is niet te natuur-
 lyk.

In de kapel ten einde van 't regter zydschip heeft Proca-
 cino eene Maria nevens twee Bischoppen en engelen ge-
 schilderd. De manier heeft veel van die van Rubens. Bo-
 ven een kleine deur ter slinkerhand is de overspeelige vrouw,
 door Titiaan zeer frisch geschilderd.

Op het tweede altaar ter slinkerhand ziet men het mar-
 telaarschap van S. Afra, schoon geschilderd en geordon-
 neerd, van Paul Veronese. De hoofden zyn voortreflyk;
 maar 't koloriet valt wat zwakker dan anders van deezen
 meester. Aan den agtermuur der kerk heeft Tintoret de
 Verheerlyking van Christus geschilderd.

Niet ver van daar ligt het Paleis *Martinigo Colconi*,
 dat een trap heeft van een edele vinding, en eene voor-
 zyde die der geheele Plaats van S. Alessandro een sie-
 raad geeft.

Het muntkabinet van den Graaf Mazuchelli is een van *Munzka-*
 de bezienswaardige dingen te Brescia. Hy verzamelt in z'n *binet.*
 derheid penningen op geleerde mannen, en bezit in dien
 tak eene zo volkomene verzameling, als men bezwaarlyk
 ergens vinden zal. (*)

Brescia heeft eenige oude opschriften, inzonderheid by *Opschrijf-*
deten.

(*) *Museum Mazuchellianum, seu numismata vivorum doctrina præ-*
stantium a Petro Antonio de Comitibus Gaëtanis, Presbytero & patricio
Romano descripta Venetiis 1761. Twee deelen in folio bevatten den
 tekst, en een derde de penningen in koper gesneden. De Graaf
 overleed in 1766. Hy begon ook een alphabetisch werk, dat lee-
 vensbeschryvingen zou behelzen, onder den titel, *Gli scrittori d'Ita-*
lia, maar bragt alleen zes deelen in folio, die de letters A. en B.
 bevatten, ten einde.

Brescia. de Domkerk en de groote markt. Sommigen maaken gewag van den Burgemeester Nonius, die van Brescia geboortig was. Hiertegen vraagt men te vergeefs naar overblyffels van oude gebouwen. Egter weten de inwooners, dat in een' tuin boven de Plaats Novarino een tempel van Hercules, in de nabuurschap van S. Clemente een tempel van Augustus, by S. Giulia een tempel van Apollo, by S. Florianus een tempel van Flora, by S. Josef een tempel van Jupiter, aan den voet van den Colle Cigneo een tempel van Minerva gestaan heeft. Van de twee laatsten staat nog een stuk muurs. Van den tempel van Castor en Pollux vertoonen zig nog spooren by het gevangenhuis van Brescia. Buiten de stad, in 't zo genaamde *Valle d'Arno*, is nog een groot stuk van eene waterleiding overig.

Fonteynen. De stad heeft veele fonteynen, zo publieken als partikulieren, welker water drie mylen ver van Monpiano komt. Men vindt wel geene fonteynen van een schoon bestek of schoone uitvoering, maar des te grooter getal daarvan.

Regeering. Brescia heeft altyd een Nobile di Venezia tot *Podesta* of Gouverneur. De stad heeft, buiten dien, haar eigenen Raad, en veele voorregten. De groote Raad bestaat uit zes honderd personen. Om daartoe bevoegd te zyn worde gevorderd, dat men dertig jaaren oud zy, uit een ond geslagt, *del tempo delle sorghe*, dat is, van eenige honderd jaaren, en dat sedert honderd jaaren geen ambagt gedaan heeft, aflamme, en een zeker kapitaal aan vaste goederen bezitte. Alle twee jaaren worden 'er medeleden uit dert adel gekoren, en de zodanigen die niet bevoegd of onwaardig zyn uitgesloren.

De kleine Raad, of de eigenlyk zo genaamde Raad der stad, vergadert dagelyks. Hy bestaat uit drie Gedeputeerden, twee Syndici, een Advokaat, een' Abt en Sekretaris.

ris. Zy hebben een waakzaam oog op alles wat in de *Brescia* stad voorvalt, en als 'er dingen voorkomen die niet tot hun behooren, verzoeken zy den Podesta hunne vergaderingen bytewoonen.

De stad onderhoudt te Venetien altyd een' afgezonderden, *Nunzio*, die van alles, wat in de beraadslagingen van den Doge wegens *Brescia* of het regelen der imposten voorvalt, naauwkeurig berigt in haalen moet. Ongeagt deeze voorzorg zyn de imposten allengskens zwaarder geworden, zo dat men 'er van omtrent de honderd soorten telt. Ondertusfchen moeten zy egter zo zwaar niet zyn als men voorgeeft, alzo de menschen op het land taamlyk vergenoegd en in geen zwaare onderdrukking leeven. Men zegt gemeenlyk, *Viva San Marco*, om aanteduiden, dat het goed is onder S. Marcus, of de Venetiaansche regeering, te leeven. Tot de nuttige voorregten van *Brescia* behoort, dat geen *Nobile di Venezia* vaste goederen in 't gebied van *Brescia* aankopen of bezitten mag, waardoor de familien in 't bezit hunner landgoederen gehandhaafd worden, of ten minsten verzekerd zyn, dat zy wederom in handen van andere *Bresciaanen* komen zullen.

Het gemeene volk te *Brescia* is niet zo ruw, maar vly- *Karakter*
tiger en zeediger dan op veele plaatsen van Italiën. On- *der inwo-*
dertusfchen beschuldigt men ze ooplopend te zyn, en nogers.
veel van de yverzucht te hebben, die der gantsche natie in vroeger tyden eigen was. Dus geschieden in 't gebied der stad, vooral in de bergagtige strecken, alle jaaren veele moorden. Het Italiaansch van *Brescia* is van de Venetiaansche uitspraak zeer onderscheiden. Men heeft eenige jaaren geleden een byzonder woordenboek daarvan uitgegeven. Sommige uitgangen, of liever geheele woorden, als *neuf*, *coq*, *feu*, *oenf*, zyn geheel Fransch, hoewel sedert lang der taale deezer landstreek ingelyfd.

*Brescia.**Weten.
Schappen.*

Brescia heeft van oudsher geleerde mannen voortgebracht. Nikolaas Tartaglia was de eerste die in de algebra de formule tot het oplossen der vergelykingen van de derde magt aan de hand gaf. Hy vond uit, dat de linie eener bombe in haare geheele langte krom is, en dat de rigting van 45-graaden ze het verft brengt. (*)

De akademie der *Filarmonici* te Brescia is eene der oudsten van Italië. By de zelve zyn profesoren in de mathesis, de schermkonst, en zy heeft het opzigt over de schouwspelen.

Onder de nog leevende geleerden behoort de reeds gemelde Graaf Suardi, als wiskundige. Christiani, Venetiaansche ingenieur te Brescia, heeft een schoon werk over de verscheidene maaten en gewigten in Italië en andere landen geschreven, het welk wy reeds tweemaal hebben aangehaald. De Jesuïet Cavalli, een goed starrenkundige, heeft het observatorium by het Jesuïeten kollegie doen aanleggen. De Theatyrer Scarella heeft in 1759. een werk in twee deelen over den zeilsteen, een zamenstel over de physica, en verscheiden andere schriften uitgegeven. Joannes Baptista Guadagna is zeer ver in de hooge wiskunde. De bouwmeester Kaspar Turbini houdt zig bezig met de konsten en de huishoudingskonst. Julius Pilati legt zig met byzondere vlyt op de natuurlyke historie, en inzonderheid op de kennis der steenen, gelyk hy dan ook veel jaspis en kostbaare soorten van marmer in het land ontdekt heeft.

Vader Machi, een Filippyn, werkt aan een werk over de zydewormen. De Graaf Roncalli Parolini heeft over de

(*) Zyn boek, hierover in 't jaar 1578. uitgegeven, heeft den weg geopend tot alle verdere ontdekkingen omtrent het werpen der bomben.

de inenting der kinderziekte geschreven. Joannes Baptista *Brescia.* Almici heeft een overzetting van 't Regt der natuur van Puffendorf gemaakt. De bibliothecarius heet Karel Doneda. Piazzoni is een groot kenner der oudheden en der oude letterkunde.

De Abt Chiari, bekend door zyne menigvuldige komedien en romans, is eigenlyk van Brescia geboortig, sehoonly te Venetien woont. Antonio Brugnoli heeft een gedigt over de vooroordeelen, en de Cavalier Durante verscheiden andere gedigten geschreven. Brescia heeft aan Julia Baitelli niet alleen eene goede digteres, maar zy is ook in 't Grieksch en Latyn zeer ervaren.

Men ziet te Brescia allerlei munten gelyk als in het Mi-*Munten.* laneesche. Het vreemde geld is overvloediger als het Venetiaansche, dat oppgeld doet. De Venetiaansche Zechini gelden omtrent 23. lire, daar zy te Venetien maar tegen 22. ontvangen worden.

Het gebied van Brescia wordt door de rivieren *Garza Rivieren.* en *Mela* doorstroomd. De laatste loopt eene myl van de stad naar den kant van Milaan, en valt omstreeks Cremona in de Oglio. Catullus zegt van hem;

*Flavus quam molli percurrit fumine Mela
Brixia, Verona mater amata mea. (*)*

De Garza maakt dat in de stad en haare nabuurschap *Handel.* veele

(*) De geleerde en eerwaardige Marquis Maffei, die niet lyden kon dat Verona, zyn' vaderlyke stad, haaren oorsprong aan de stad Brescia zou te danken hebben, heeft om die reden den belachlyken inval gehad, van te willen bewyzen, dat deeze regels niet egt, maar ingelascht zyn, als of 'er de eene stad door benadeeld werd, als zy van eene andere afstamde.

Brescia. veele molens en fabrieken zyn, die de neering bevorderen. Eene menigte van raderen, die tot het afhaspelen en tweenen der zyde dienen, worden door die rivier omgedreven. De winst die de stad van den zydehandel trekt wordt op 200000. Duitſche daalders gerekend. Verders telt men omtrent dertig papiermolens, veele yzer- en koperſmederyen, meſſenmaakeryen, zaagmoolens, ſlampmoolens voor de ryſt, *Peste di riſo*, werktuigen om kanonnen te booren, *Trivelle*, enz. De laaſten zyn te Gardone, twaalf mylen van Brescia.

Brescia is ſedert lang om zyne geweermaakeryen bekend. (*) Voorheen was Milaan in den zelve naam, dog tegenwoordig is deeze handel daar geheel verlopen, en naar Brescia verleid. De yzerwerken en ſmederyen zyn in *Val Camonica* en *Val Trompia*. Het laaſte levert alle jaaren omtrent 600000. pond yzers, en vordert ongeveer 300. arbeiders. In de nabuurige vallyen vind men ook koper, jaspis, alabaſter, en roetsſteenen, die zwart als ebbehout zyn, en zig gelyk een ſpiegel glad polyſten laaten.

Olie.

Men treft in deeze ſtad ook verſcheiden' perſen om lynolie te perſen aan, gelyk ook om de olie uit de korrels der druiven te haalen, *Venasoli di uva*. Dit laaſte ſoort van olie wordt op weinige plaatſen gemaakt, en is nogthans een vry aanzienlyk artikel van den handel te Brescia. Als de wyn uit de druiven geperſt is, droogt men de korrels, en zondert ze, door ze vlytig omtroeren en door een zeef te gieten, van de vuiligheid af, keert ze met een ſchop het onderſte boven, gelyk het koraal, op dat
alles

(*) Het Italiaanſche ſpreekwoord zegt, *Tutta Brescia non armarebbe un Coglione*, dat zo veel zeggen wil, als dat de ſchoonſte wapenen eenen bloodaard geenen moed geeven.

alles behalven de korrels vervliege. Als dit gedaan is, *Brescia.* laat men ze nog vier weken lang in de lugt regt uitdroogen, en verbryzelt ze dan tusfchen twee fteenen. Daaruit ontftaat als een foort van meel, dat over 't vuur in ketels gezet en gebraden wordt, tot dat het regt rookt. Dan doet men het in een kleed onder de pers, en drukt 'er de olie uit.

Het gebied van Brescia is omtrent 70. Italiaanfche my- *Gebied.* len lang en 30. breed. Het getal der ingezetenen beloopt 500000. De grond is zo vrugtbaar, dat men in een jaar op het zelve land weit en vlasch of gierft bouwt. In plaats van te miffen zaait men dikwyls in Augustus een foort van wikken, die men verrotten laat, en dan onderploegt. Op een *Pio* lands, dat omtrent 853. halve roeden oppervlakte heeft, zaait men omtrent 112. pond weit, en oogft gemeenlyk agt maal zo veel.

De voornaamfte handel der stad beftaat in de zyde. Men *Zyde.* rekent, dat de Brescianers, nevens de ingezetenen van 't gebied der stad, jaarlyks omtrent 500000. Duitfche daalders in 't land trekken. De vlasch brengt hun 100000. en het yzer ongeveer 50000. daalders zuivere winft aan. De handel in wol en linnen is niet min aanzienlyk. De overige Italiaanen zouden 'er zig voor een groot gedeelte aan spiegelen kunnen, en uit het voorbeeld der Brescianers leeren, wat vlyt en een ordentyke huishouding doen.

De *Vino Santo* is een van de voordeelen van 't land- *Vino Santo.* fchap Brescia, en ook aan geene zyde der Alpes gezogt. De wyn heeft eene goudkleur, en een zeer lieflyken fmaak. Om hem te maaken, bewaart men de druiven tot in February, en brengt ze, als het in dit land het koudft is, onder de pers. Dan laat men hem vier of vyf dagen in de koelte ftaan, om hem een weinig te

Brescia. laaten giften, en bewaart hem vervolgens drie of vier jaaren op vaten, wanneer het een lieflyke en lekkere wyn wordt.

Jagt met den slinger. Men vangt in deeze landstreck de leeuwerken op een byzondere wys, welke men de Jagt met den slinger, *Caccia delle fransine* noemt. Agt jaegers, hebbende ieder een slinger in de hand, staan rondom het net. Als zy een troep leeuwerken zien komen, slingeren zy een steen door de lugt, en jaagen de leeuwerken door het gefuis, dat de steen in 't vliegen maakt, naar den grond, daar zy zig in 't net verwarren; willen eenigen ontsnappen, zo slingeren men een anderen steen in de lugt, en dryft ze weder op 't net. Op die wyze vangt men 'er fomwylen vyf en twintig of dertig op eenmaal, en meer dan honderd op een dag. Deeze jagt duurt van November tot het eind van February.

Visfchery. De visfchery is voor het landschap van Brescia zeer voordeelig. Van 't Lago di Garda is reeds boven gehandeld. Het meer *Iseo* levert insgelyks veel voortreflyken visch, als groote forellen, snoeken, kleine fardynen. Een welsmaakende visch *Perfico* is, zo men wil, eerst sedert eenige jaaren by eene overstrooming in dat meer gekomen, en van te vooren nooit gevangen. Van de *Carpioni* maakt men niet veel werks. In de *Adda* vangt men een zeer goeden en zeer gezogten visch, *Temel* genaamd.

De *Adda* en de *Oglio* geeven niet alleen visch maar ook stofgoud. Zy, die deeze rivieren uitbaggeren, winnen gemeenlyk omtrent 6. van onze stuivers daags, en fomtyds, als zy zeer gelukkig zyn, wel een halven daalder, maar ook dikwyls niets. In de vally *Canonica*, boven het meer *Iseo*, waar de *Oglio* ontspringt, vindt men topaazen en granaaten. In deeze vally maakt men ook potten van zeker soort van steenen, die in 't vuur zeer duurzaam zyn. Een

Een enkele klomp levert 'er veelen uit. Uit de groote *Brescia* potten hakt men van binnen een kleineren, en zo altyd al kleiner, tot aan de aller kleinften. In de nabuurschap van *Brescia* worden ook zeer veele molenfteenen uit een' graauwen steen gemaakt, die eerst zeer week is, maar in de lugt binnen korten tyd zeer hard wordt.

De weiden om *Brescia* zyn zo voortreflyk, dat veele in-*Veetugt*. gezetenen uit de nabuurschap van *Lodi* en *Bergamo* in November hun vee hier naar toe dryven, den winter over houden, en kaas maaken. De *Bresciaanen* hebben ten dien einde een groote menigte van stallen, die zy hun verhuuren. Men rekest voor elke koe voor den geheelen winter drie voeders van 't hooi daar te lande, elk van 1500. pond, 't welk omtrent 4. of 5. Duitsche daalders kost; waaruit men opmaaken kan, hoe veel de veetugt opbrengen, en hoe veel melk eene koe geeven moet.

De vrugtbaarheid van den grond komt ten deele van het water van den *Ogliò*, en van de *Fusa*, dat zorgvuldiglyk verdeeld, en tot bewatering der weiden afgeleid wordt. Men koopt en verpagt het water zeer duur. Nergens, of op weinige plaatfen, heeft men eene zo goede huishouding omtrent de bewatering der weiden en der landen. De familie *Gambara*, eene der magtigften van 't land, trekt omtrent 6000. daalders van het water, dat door haare goederen loopt, en van haar aan anderen verpagt wordt.

In den omtrek van *Brescia* worden veel kaazen gemaakt, *Kaas*. en naar buitenslands, onder den algemeenen naam van *Parmezaansche kaas*, verzonden. Veertig koejen geeven dagelyks een vorm vol van 30. pond kaas, welke het pond omtrent op 4. Duitsche Grosfchen komt. (*) De koejen zyn

(*) Wie by gevolg 40. koejen houdt, en jaar in jaar uit daags 30. pond kaas maakt, komt elke koe op 45. daalders voordeel, waart

Brescia. zyn des zomers in de weide, maar 's winters op stal, en men geeft haar lynoliekoeken met zout.

Weg naar Bergamo. Op den weg naar Bergamo en Milaan bemerkt men de vlytigheid der inwoners in zig het water ten nutte te maaken, niet zonder genoeg. De kleine rivieren zyn door goede dyken ingesloten. Uit die zyn griften door kleine sluizen naar de landen afgeleid, en deeze griften zyn meer of min hoog, naar dat het water ver moet afgeleid worden. Somtyds gaan 'er duikers over malkander heen of kruisgewyze, om overal het water heen te brengen. Liggende eenige weiden hooger als het water, zo maakt men kommen, die door menschen handen gevuld worden, om uit de zelyen naderhand het water verder te brengen. Twee mannen kunnen dagelyks daar zo veel waters in brengen, als tot bewatering van vier akkers bouwland noodig is.

Niemand mag zynen buur het water ontnemen, maar ieder is veeleer genoodzaakt, als de nabuuren het van doen hebben, het den laagen landen te laten toekomen. Om dit water te gelyk eene bemistende kragt te geeven, pleegt men de mist van een stuk waarop het vee eenen dag geweid heeft, langs het water te brengen, waardoor het ten deele door het zelve weggespoeld, of het water ten minsten 'er door vet gemaakt wordt.

Men moet de weiden en landeryen alhier in de lente zien, om zig een begrip van haare verbaazende vrugtbaarheid te maaken. De weiden worden in goede jaaren viermaal gemaaid, en telkens bewaterd. Dit maakt ook de landerijen, waarvan egter, gelyk gedagt is, alleen des winters 15. daalders voor hooi afgaan, gezwegen wat nog verder vervoerd wordt, en wat zy des zomers kost. Desongegs blyft het voordeel aanmerkelijk.

landeryen zo vrugbaar. Gebeurt het dat de veldvrugten *Brescia* door den hagel vernield worden, zo ploegt men ze om, bezaait ze op nieuw, en is nog zeker van eenen goeden oogst. Indien de boer zyn brood op een betere manier bakken wilde, zou hy nog veel meer voordeel hebben. Thans verbruikt hy eens zo veel meels als in andere landen. Eerstlyk neemt hy alleen het syne meel. Ook gebruikt hy zelden zuurdeesem, of maar zeer weinig, zo dat het brood hard en vast wordt. Dus heeft hier de boer tot een pond broods eens zo veel graans van doen als op andere plaatsen. Indien men dit misbruik afschafte, zou deeze landstreek en Lombardyen veel meer koorn kunnen uitvoeren dan geschiedt.

De weg naar Bergamo is, uit hoofde der menigte steenen die 'er op liggen, ongemaklyk. Deeze steenen bestaan uit graniet, kwarts, en spaath, van verscheiden' kleuren. De ingezetenen zeggen, dat 'er verscheiden' wagens van, op verzoek van den directeur van 't Florentynsch werk, (*) naar Florence gezonden zyn, om ze aan de kostbaare gelegde stukken te gebruiken. Men vindt hier ook veele stukken talks, die zig in de hand laat aan stukken wryven, en een glanzend stof geeft.

B E R G A M O.

Men rekt te Bergamo 30000. inwooners. Het ligt 33. mylen van Brescia, en even zo veel van Milaan. De stad is zeer oud. Eenigen geeven voor, dat Cyndus, de zoon van den Etrurischen Koning Ligur, ze agttienhonderd jaaren voor Christus gelligt hebbe. Egter zyn de meesten van gedagten, dat de Galliers, die ten tyde des ouden Tarquinus

(*) Zie boven II. Deel bladz. 181.

Bergamo. nius in Italien kwamen, ze ongeveer vyf honderd vier en tagtig jaar voor Christus bouwden.

Hiforie. Bergamo heeft byna een gelyk noodlot als Brefcia gehad. Het werd na 't verval van 't Roomfche ryk door Attila, door de Longobardifche koningen, en door Keizer Karel den Grooten bezeten. In de volgende tyden maakten zig de ingezetenen, op 't voorbeeld van andere fteden in Lombardyen, onafhangelyk. Na dat dit een tyd lang geduurd had, wierpen zig eenige magtige geflagten by beurten op tot beheerschers der stad, naamlyk de Turriani, Visconti, Suardi, Cogliani, Scaligeri. Daarna maakten zig de Hertogen van Milaan meester van de stad. Eindelyk begaf zy zig in 't jaar 1447. onder de gehoorzaamheid der Venetiaanen. Toen Lodewyk XII. Koning van Frankryk het hertogdom Milaan veroverde, viel dit lot ook Bergamo en Brefcia te beurt; dog beide plaatsen werden den Venetiaanen, nevens andere fteden, in 't jaar 1516. weder ingeruimd, en federt is de Republiek in het geruffte bezit daarvan gebleven.

Bergamo is, van 't Borgo Canale af tot aan 't Borgo Palazzo gerekend, omtrent twee Italiaanfche mylen lang. De stad heeft nog twee andere aanzienlyke voorfteden, *Borgo S. Antonio*, en *S. Leonardo*, die als een van de stad afgezonderd vlek uitmaaken. Bergamo ligt op een heuvel als een amfitheater, en is met muuren, bastions en grachten omringd, maar kan egter van 't flot op den berg *S. Vigilio*, waarin twee foldaaten liggen, beftreken worden. Daar zyn nog twee kleine forten, *il Fortino* en *La Rocca*. In het laafte is een artilleriefchool.

La Fiera. Het merkwaardigfte gebouw is *la Fiera*, waar de jaarmarkte gehouden wordt, dat voor omtrent twintig jaaren yan gehouwen fteenen is opgebouwd. Het beftaat uit meer dan vyfhonderd kraamen, voor de welken een ruime

me plaats is, en ligt aan den voet des bergs in de voor *Bergamo*. stad. Als men Bergamo in zyn luister zien wil, moet men dat in 't laatst van Augustus, als de kermis gehouden wordt, doen. 'Er wordt dan een theater in 't Paleis van den Podesta, en een op de kermis opgerigt. Buiten dien tyd heeft men hier geen' schouwspelen.

De stad heeft vier poorten, naamlyk die van S. Augustyn, S. Jacobus, S. Alexander, en S. Laurentius. Tusschen de twee eersten is op den wal een aangename wandelplaats, van waar men een verruklyk uitzigt heeft. In het bovenste gedeelte der stad ligt *Palazzo Vecchio*, waar de regtbank is, en *Palazzo Nuovo*, waar de Raad der stad vergadert. In 't laatste zyn eenige goede schilderijen. Bergamo heeft twaalf mannen- en even zo veel vrouwenkloosters, nevens veertien kerspelkerken in de stad en in de voorsteden.

Het bisdom van Bergamo brengt omtrent 9000. daalders *Domkerk*. op. In de Domkerk wordt het lichaam van S. Alexander, patroon der stad bewaard, nevens verscheiden' heiligen van de Thebaansche Legioen. Op 't koor ziet men zeven stukken van nieuwe schilders, waaronder het martelaarschap van S. Jan, Bisshop van Bergamo, het beste, hoewel maar middelmaatig is. De schilder was Tiepoletto. De anderen zyn flauw. In eene kapel aan de sakristy ver- toont zig S. Ignatius, een' stervenden vermaanende, door Sebastiaan Ricci. De tekening bewyst geen' grooten smaak, maar de uitdrukking, die in 't stuk heerscht, is meesterlyk.

Aan de kerk van *S. Maria Maggiore* is de kapel van *S. Maria* den beroemden Venetiaanschen Generaal Bartolomeo Co- *Maggiore*, glione, die het eerst zwaare artillerie op marsch met zig voerde, en te Bergamo veele treslyke inrigtingen en stig- tingen maakte. Zyn monument is zeer groot, maar be-

Bergamo. klapt den gothischen smaak, dien men toen nog niet volkomenlyk verlaten had. Boven op is het standbeeld des Generaals te paard. De zydstukken en de hoeken onder 't gewelf heeft Tiepoletto geschilderd. De eersten stellen bybelsche historien, en de andere de Godsdienst, de Voorzigtigheid, de Gerechtigheid, en de Liefde voor. De zamenstelling van deeze frescoos is goed, dog zy zyn meer aangenaam gekoleurd, dan juist getekend. Zy beginnen reeds te bederven. De schilder heeft Paul Veronese willen nabootsen.

In de kerk zelve ziet men by 't koor vier stukken van een konstig ingelegd werk, en mischien de besten van hun soort, die ooit gemaakt zyn. De verscheidene kleuren van 't hout vervullen de plaats der verwen. De tekening is de beste niet, 't welk egter byna ook niet anders wezen kan. Het schynt, dat men den kleuren van 't hout door zeer ligte tinten is te hulp gekomen, en ten laast den geheele stukken met een zeker vernis overtrokken heeft. Deeze vier stukken verbeelden den doortogt door den Jordaan, den zondvloed, het onthoofden van Holofernes door Judith, en het gevegt van David met Goliath.

Agter het koor vertoont zig een stuk met beelden meer dan levensgrootte, verbeeldende de apostelen, die in 't graf van Maria kyken. Het is in een groote manier geschilderd, en wordt aan Julius Romanus toegeschreven, maar schynt veel eer van een der Caracci te zyn. Aan het agtergewelf heeft Leandro Bassano de hemelvaart van Maria verbeeld, en aan het gewelf van 't koor het bezoek van Maria, de Verkondiging, de geboorte van Christus en de voorstelling in den tempel. Zy zyn doorgaans wel geordonneerd en schoon gekleurd.

In den regter kruisgang heeft de Ridder Liberi een zond-

zondvloed in de manier van Caracci geschilderd. De or-^{Bergamo.} donnantie en tekening verdienen lof, maar het koloriet is te rood. Tegen over heeft hy, op een even zo groot stuk, Mozes, die het water uit den rots slaat, geschilderd. Het is zo goed niet getekend, en valt ook in 't roode. Aan de zolder van 't schip ziet men een uitvoerig stuk van Farao in de Roode Zee. De schikking is schoon, en het stuk, over 't geheel beschouwd, behoort onder de beste werken van Luca Giordano. Eenigen berispen 'er aan, dat men in de beiden op het strand geen verbaasdheid genoeg ontdekt.

De kerk *S. Grata* is nieuw en zeer pragtig gebouwd. *S. Grata*, Versiering en verguldfelen zyn nergens gespaard.

S. Alesandro is een schoone kerk. Op het derde al-*S. Ales-* taar ter regter hand ziet men de geboorte van Christus en *sandro*. het heilige Avondmaal, een paar treflyke stukken van Leandro Basfano. Men vindt hier veel schilderyen van laater meesters uit de Venetiaansche school, Tiepoletto, Cignaroli, en den Graaf Rotari. Deeze kerk is van *Alesandro in Croce* te onderscheiden, waarin men een slegt stuk van Sebastiaan Ricci ziet, 't welk S. Gregorius verbeeldt, Maria voor de zielen in 't vagevuur aanroepende.

De Dominikaaner en Hospitaal kerken zyn in nieuwe smaak, maar slegt beschilderd. De versieringen zyn plomp en gothisch.

In de kerk van *S. Augustinus* ziet men het praalgraf van *S. Agostino*, Ambrosius Calepinus, die zig in 't begin der zestiende eeuw door zyn woordenboek bekend maakte, en als de voorvader van alle woordenboekmakers aantezien is. Hy stierf te Bergamo in 't jaar 1510. Zyn boek toont in hem een man van talenten voor zyne nog niet zeer verligte tyden, en heeft veel tot uitbreiding der weetenschappen toegebracht.

Bergamo. Ten aanzien der architectuur der byzondere gebouwen vinden de liefhebbers niet veel byzonders te Bergamo. De besten zyn die van de Graaven Terfi, Sanchi, Betammi, Sezzi, en Macasoli.

*Paleis
Terfi.*

In 't Paleis *Terfi* vindt men goede schilderyen, die in wel versierde kamers ten toon gesteld zyn. Een groot stuk met een concert van Storco is wel geordonneerd, maar zwak gekleurd. Eene doode Lucretia met den dolk in de borst, voortreflyk geschilderd, hoewel van een onbekende hand. Eene kopy van de schoone Susanna van Guido, van de welke wy te Brescia spraken. Men heeft uit dit Paleis een treflyk uitzigt over de verruklyke vlakke, die zig van de stad tot aan 't Apennynsche gebergte uitsprekt, en met de boomen, die de weiden en landeryen doorsnyden, het schoonste parterre uitmaakt, dat men bedenken kan.

*Paleis
Sanchi.*

In het Paleis van den Graaf Jan Baptist *Sanchi* ziet men een vrouw met een parelshoer, van een onbekende hand. De uitdrukking is bevallig, en haar aanzigt bekoorlyk. Een hof met pluimgedierte van Jakob Basfano. Twee architectuurstukken van Lizandrini, niet syn geschilderd, maar van groote werking. Een heilige familie van Simon Cantarini van een treflyk koloriet, in de manier van Titiaan.

Een merkwaardig stuk, waaraan drie groote meesters gewerkt hebben, verthoont drie beelden ten halven lyve. De eene vrouw in profiel is van Titiaan, de andere van Paul Veronese, en de man op den agtergrond van Giorgione. Men erkent elken meester aan zyne manier. Daar zyn verscheiden stukken, waaraan zy genoeg vonden gezamentlyk te werken.

De Vestaalsche maagd, die water in een vat met gaten draagt, heeft Franciscus Mazzuoli geschilderd. De tekening

ning is gemanierd, maar 't koloriet natuurlyk. Aan de *Bergamo*-zolder heeft Luca Giordano Atlas, den wereldkloot draagende, en Venus op haaren wagen, geschilderd. Zy wyft een jongeling, die den wagen fchynt te mennem, dat haare heerschappy zig over de geheele wereld uitstrekt. De beide beelden zyn niet schoon, en aan het koloriet ontbreekt het natuurlyke.

Bergamo heeft een aanzienlyk hospitaal voor krankes *Stigtingen*. en weezen. Eene zekere broederschap, *Consortio de' pignionieri* genoemd, zorgt voor het spyzen en kleeden der gevangenen. Daar zyn 'er dikwyls over de honderd, die van hun verzorgd worden. De Iombaard of *Mente di Pieta*, leent tot voor de somme van 500. daalders tegen 3. ten hondêrd in 't jaar; maar men kan de schuld verlanen. Deeze renten zyn byna te zwaar voor een land, waar de vaste goederen maar 2½. ten hondêrd geeven.

De wol- en zydehandel is te Bergamo zeer aanzienlyk; *Handel*. voorheen was de eerste van nog grooter gewigt. Men telt onder de tegenwoordige Nobili di Venezia meer dan vyftig familien, die van ryke kooplieden van Bergamo afstammen. Voorheen waren de tapyten en zekere stofsoorten van farges van hier, in 't Italiaansch *Pannine* genaamd, zeer gezogt. Men tweekt hier veel zyde, en de zyde uit de landstreek van Bergamo wordt die van Turin gelyk geschat. Men maakt ook schoon scharlaken en zydenestoffen, die buitenslands in naam zyn. Alle week wordt hier een groote koorn- en havermarkt gehouden. De sterke en gezegende landbouw in deeze streek maakte, dat men hier in 't jaar 1765., toen een groote duurte en hongersnood in de middelste en benedenste deelen van Italiën heerschten, geen merklyk verschil in den prys bespeurde.

Men houdt de inwooners van Bergamo voor vlytige *Karakter der Ingeze-*
lie-tenen.

Bergamo. lieden, die op hun voordeel bedagt zyn. Men zegt sedert lang, *Bergamaschi sottili*, de fyne Bergameezen. Die in hun vaderland niet voort kunnen, zoeken hun brood buitenslands. Men vindt 'er eenige duizenden te Romén en te Napels, waar zy ook eene nationaale kerk hebben. Alzo zy gezonde en sterke menschen zyn, schikken zy zig zeer goed tot zwaaren arbeid. Te Genua zegt men van de daghuurders van Bergamo, dat zy niet te rug wyken, 't welk zeggen wil, dat zyn voor geen kleinen last en zwaar werk bang zyn. Men houdt ze voor goede huishouders en rekenaars, waarom men veele pagters en tollenaars vindt, die uit deeze streek afkomstig zyn. Alzo dit ze niet zeer bemind maakt, zo geeven zy zig veel voor Milaneezen uit. De vrouwen te Bergamo zyn zeer naaftig, en neemen de huislyke bezigheden trouw waar, daar die van Romén en andere plaatsen ledig gaan. Veele hebben kroppen.

Geleerden. Behalven den reeds genoemden Calepino, die van Calepio, eenige mylen van Bergamo geboortig, en Tasfo, die eigenlyk uit de stad afkomstig was, en maar by toeval te Sorrento by Napels in 't jaar 1544. geboren wierd, erkennen verscheiden geleerde mannen Bergamo voor hunne vaderlyke stad. (*) Tegenwoordig woont hier Vader Ulyses di Calepio, een bekwaam wiskundige, die een Italiaansche overzetting van Wolfs beginfelen der wiskunde te Verona uitgegeven heeft. Serasfi is in de letterkunde, en Andreas Pasta in de geneeskunde zeer ervaren. De Domheer Lupi heeft verscheiden schriften over de diplomatica en andere weetenschappen doen drukken.

De

(*) Men kan daarover nazien *Caloi, Scrittori Bergamaschi*, en de *Efemerid di Bergamo*. De laaften zyn in 't jaar 1676. in drie deelen in quatto uitgekomen.

De taal van den gemeenen man te Bergamo is een wonderlyk mengelmoes, en wykt zeer veel van 't zuivere Italiaansch af. Wyl zy veel boertigs heeft, spreken veel Harlekyns ze op de Italiaansche theaters, zelfs zyn de meesten, die deeze rol speelen, Bergameezen, also men hen, om hunne grappigē en naïve invallen, daar het bekwaamst toe houdt.

Op den weg van Bergamo naar Milaan blyft men nog 9. mylen op het Venetiaansche gebied. Drie mylen verder komt men by het dorp *Canonica* aan de *Adda*, die, uit *La go di Como* ontstaande, by *Cremona* in den *Po* valt. Deze rivier heeft door middel van 't kanaal *Naviglio della Marzefana*, dat by *Canonica* begint, gemeenschap met *Milaan*.

By *Canonica* ligt een pragtig slot van den *Marquis van Caravagio*, en niet ver daar van daan *Casano*, dat door een veldslag in 't jaar 1705. vermaard geworden is. De Hertog van Vendome bragt hier Prins *Eugenius* aan 't wyken, na dat 'er veel bloeds vergoten was. Deeze slag, en de volgende van den 19. April 1706. gaf den Franschen de overhand in *Italien*, zo dat hun niets dan *Turin* bleef te veroveren. Maar also de Hertog van Vendome naar *Vlaanderen* ontboden werd, bekwamen de zaaken een andere gedaante, en de Prins *Eugenius* won nog dat jaar den grooten slag, waardoor *Turin* ontzet werd, gelyk in 't eerste Deel gezegd is. Eenige mylen verder zuidwaards ligt een ander beroemd slagveld, naamlyk *Agnadel*, waar Koning *Lodewyk XII.* van Frankryk, in 't jaar 1509. eene zo gewigtige overwinning op de *Venetiaanen* behaalde, dat hy daardoor meester werd van geheel *Lombardyen* tot aan *Venetien* toe.

Zes mylen van *Canonica* en twaalf van *Milaan* komt men te *Gorgonzola*, een dorp aan 't kanaal gelegen. Van hier

Bergamo. hier heeft men een' aangenaamen weg tot Milaan. Aan beide zyden staan boomen, en men ziet wyde vrugtbaare vlakten, die van ontelbaare griften, *Ruggie* genaamd, bewaterd worden, en daardoor eene ongemeene vrugtbaarheid verkrygen. Deeze afgeleide wateren worden duif betaald, en maaken een aanzienlyk inkomen voor den landsheer uit. Van hier tot Lodi ziet men byna niets dan weiden. De Parmazaankaazen uit deeze landstreek worden voor de besten gehouden. De landhoeven, daar die gemaakt worden, noemt men *Bergamine*. Men neemt 'er meest koejen toe uit Zwitserland, die tot den 25. November in de weide blyven, en den winter over op stal staan. Deeze vlakte van Lombardyen, die zig van Turin tot aan Rimini, omtrent 250. Italiaansche mylen ver, uitsprekt, is voor zeker eene der grootsten, vrugtbaarsten, en aangenaamsten van geheel Europa.

P A V I A.

Karhuizer kerk.

Vyf mylen eer men te Pavia komt ziet men de beroemde Karhuizer kerk, eene der schoonste kerken van Italiën, die Giovanni Galeazzo Visconti, Hertog van Milaan, wiens gebeente ook in deeze kerk rust, gestigt heeft. Hier onthouden zig ongeveer vyftig monniken, die, volgens hun eigene bekentenis, over de 100000. daalders inkomen hebben. Eene laan van hooge populieren leidt op eene ruime plaats, waarop de kerk staat. (*)

De kerk is geheel volgens het plan van Bramante gebouwd. De voorzyde bestaat uit marmer, en veel beeldwerk

(*) Marco Antonio del Re, een Milaneesch plaatfnyder, heeft deeze kerk op verscheiden bladen gesneden, die egter niet gemaklyk te krygen zyn, alzo de monniken de platen bezitten.

werk in een' gothischen smaak, waaraan men egter reeds *pavia.* spoo-
ren der zig opbeurende konst ontdekt. Het marmer-
werk geeft haar geen gering sieraad. Het binnenste der
kerk is aartig. Het gewelf heeft eenige overeenkomst met
de Domkerk te Milaan, die Bramante insgelyks ontworpen
heeft. De grond is hemelsblauw met gouden starren, en
verscheidene vergulde sieraaden.

Op het byzonder altaar ter regterhand ziet men een zon-
derbaar schilderstuk van Macrino, een' tygenoor van Pe-
rugino. Het bestaat eigenlyk uit zes stukken in eene lyst.
Maria met S. Hugo, een Karthuizer, eene Opstanding, en
de vier Euangelisten. Zy zyn volgens de wys van dien
tyd droog, styf, en niet juist geschilderd.

In de vierde kapel ter regter hand ziet men een Christus
aan 't kruis van Ambrosius Fossani, een oud gothisch
stuk met vergulde zoomen om de kleederen. Ondertus-
schen zyn de hoofden taamyk fyn geschilderd, en de pyn
is wel uitgedrukt.

In de zesde kapel is de Apostel Petrus, die aan Maria
wyft hoe Paulus schryft, van Guercino, in zyne roode en
donkere manier. De hoofden der Apostelen zyn schoon,
maar dat van Maria heeft niets edels. Op het altaar in den
regterkruisgang heeft Cerano S. Carolus Borromæus en
Bruno, die Maria aanroepen, geschilderd. Het heeft zo
veel van zyne verw verloren, dat men niet wel over de
werking oordeelen kan. Het voorblad van 't altaar is met
een schoon basrelief van Tomaso Orfolino van Genua ver-
sieraad. Het verbeeldt S. Bruno, die voor een kruis ge-
kniel ligt. In het hoofdbeeld heerscht veel nitdrukking,
alleen is het wat te kort. De kleine beelden der Karthui-
zers zyn goed, maar de engel slegt uitgevallen.

By het altaar staat het marmeren gedenkstuk van bo-
ven gedagten Hertog van Milaan, die deeze kerk ge-

Pavia. stigt heeft. De beelden verdienen geen lof, maar het loofwerk, en de kleine trofeen op de pilasters zyn niet kwalyk gewerkt.

Het altaarstuk der tweede kapel op de linkerzyde bestaat uit zes schilderyen in een raam. Vier heeft Perugino geschilderd, naamlyk God den Vader, in eene glorie, Maria en eenen engel, die het kind Jesus heeft, S. Michaël, en eenen beschermengel. De laatste is schoon. Over 't geheel beschouwd is het stuk styf en droog.

In de derde kapel, is S. Jan die Christus aanroept, en eenige Karthuizers, van Carlone, een' Genuees, middelmatig geschilderd, egter is 'er taamlyk veel uitdrukking in.

In de vierde kapel, eene aanbidding der koningen, van Pietro Negri. Maria, zo wel als het kind Jesus, hebben geen edel karakter. Het hoofd des knielenden Konings is egter schoon, maar de groepen op den agtergrond zeer zwart.

In de vyfde kapel heeft men een voortreflyk stuk van den Ridder del Cairo. Het kind Jesus op den schoot zyn'er moeder geeft der h. martelaaresse Catharina eene lelie te ruiken, en zet der h. Catharina van Siena eene doornenkroon op, terwyl zy hem den voet kust. Het koloriet is meesterlyk. De Catharina van Siena heeft eene boetvaardige miene, en de andere eene bekoorlyke miene in 't profiel. In de Maria is schoonheid en een' edele uitdrukking vereenigd.

In de zevende kapel is eene Maria met den roozenkrans, van Morazzoni, middelmatig geschilderd. Op het altaar in den linker kruisgang op 't koor der monniken heeft Daniel Crespi Christus in de glorie, en S. Bruno nevens andere heiligen, die hem aanroepen, afgebeeld. Het koloriet is schoon en kragtig. Het beeld
van

van Christus is onrigtig, maar dat van Bruno juist voor *Pavia* geschild.

In de oude sakristy ziet men op het altaar vier en zestig kleine eipenbeenen basreliefs. De pilaaren, wil men, zyn van den hoorn eens eenhoorns gemaakt. Het werk is aardig, en zo goed als het in zyn soort zyn kan. Het geheele werk verdient als iets zonderlings, maar niet ten opzichte der konst, beschouwd te worden. Het is een geschenk van de Hertogin Catharina, gemalin van den stichter deezes gebouws. Men vertoont hier ook kostbaare met juweelen bezette kelken, en andere kostbaarheden, waaronder verscheidenen van Hannibal Fontana gesnedenene steenen te bemerken zyn. Op den voet van een kruis van bergkrystal heeft de zelve Fontana Christus naar Golgotha gaande, afgebeeld.

De nieuwe sakristy is met negen middelmaatige schilderyen van verscheiden' meesters versierd. Het beste daaronder is eene verkondiging van Procaccino. In een' byzondere kast worden voortreflyke borduursels van zyde van eene in haar soort groote konstenaares, Antonia Perugina, bewaard, waaronder byzonderlyk een mannaregen in de woestyn zo schoon uitgevallen is, als of het een schildery was.

Het koor is geheel van de hand van Daniel Crespi. De vier hoofdstukken verbeelden de geboorte van Christus, de aanbidding der koningen, de voorstelling in den tempel, en Christus onder de leeraars in den tempel. De stukken in fresco aan 't gewelf zyn uit het leeven van S. Bruno genomen. De manier is taamlyk goed, maar daar heerscht weinig edels in. Het vleesch is te rood, en de houding zou beter in agt genomen kunnen zyn. Het hoofdaltaar verdient voornaamlyk wegens het schoon ingelegde werk van agaat, lapis lazuli, en andere kostbaare steenen, bezig-

Pavia. zigtigd te worden. Dit kostbaare ingelegde werk is door de geheele kerk dermaate verkwist, dat men het zelfs aan de balustrade in de kapel van 't Avondmaal vindt. Het klooster onderhoudt byzondere lieden die dit werk verstaan. Hier en daar is de natuur taamyk gelukkig nagelootst.

De bibliotheek beantwoordt niet aan de overige praeft des kloosters. Men vindt zelden Karthuizers die zig om de weetenschappen bekommeren; en hoe kunnen zy het doen, daar zy van de vierentwintig uren 'er veertien op het koor doorbrengen moeten? Men vertoont in deeze bibliotheek een paar kasten met elpenbeenen basreliefs, die van gothifch maakfel, en uit hoofde der menigvuldige lieden in Frankryk gemaakt schynen te zyn.

De gebouwen tot het klooster behoorende zyn zeer uitgestrekt. De byzondere cellen of kamers der monniken zyn aan de muuren van een groote vierkante plaats. Elke monnik heeft by zyn kamertje een kleinen tuin. In den algemeenen tuin zyn veel verborgen fonteintjes en aardige haagen.

Slag by Pavia.

De nabuurfchap deezes gebouws is merkwaardig van wegen den vermaarden veldslag, dien François I. Koning van Frankryk den 24. February 1525. verloor, en daarin zelve door den Connetable de Bourbon, die 't heir van Keizer Karel V. gebood, gevangen werd. (*)

Pavia.

Pavia, in 't Laryn *Ticinum*, is eene stad, gelegen aan de rivier Ticino, van 30000. zielen, die wegens haare groot-

(*) Ariosto bezingt deezen slag, waarin François zo veel moeds bewees, maar ongelukkig was, *Canto 33. Ottava 52.*

*Vedete il meglio della Nobiltade
Di tutta Francia alla campagna estinto, &c.*

grootte slegt bewoond schynt. Gebrek aan handel en nee-*Pavia.*
 ring maakt ze doodsch. Pavia is eene zeer oude stad, en,
 volgens Plinius en Strabo, door de Ligurische volken,
 lang voor Milaan, gebouwd. Toen het Roomsche ryk
 aan 't vervallen kwam, werd zy ten deele vernield, maar,
 door voorzorg van S. Epiphanius, haaren Bisshop, spoed-
 dig weder hersteld. Zy werd daarop de hoofdstad van
 Lombardyen, van den eersten Longobardischen Koning
 Alboin, tot op den laatsten Desiderius toe, die door Ka-
 rel den Grooten gevangen werd genomen. Keizer de
 Roodbaard maakte de stad op een zekere manier vry, eg-
 ter zo dat zy onder Keizerlyke bescherming bleef. De
 inwooners konden zig niet wel onder malkander verstaan,
 onderwierpen zig deswegens aan den Pauslyken Stoel, en
 werden door den Aardsbisshop van Ravenna, als 's Pau-
 zen Legaat, zo lang geregeerd, tot dat de Visconti, als
 Hertogen van Milaan, de stad bemagtigden, en versterk-
 ten. Sedert is zy aan Milaan gehegt gebleven. (*)

Op de Plaats voor de Domkerk ziet men een bronzen
 statue te paard op een zuil. Het werk daaraan is middel-
 maatig. De gemeene man noemt ze *Regisola*. Eenigen
 meenen, dat het Keizer Antoninus Pius, en door de Lon-
 gobarden van Ravenna herwaards gebragt is. Men ver-
 haant, dat de eerste soldaat, die de muuren van Pavia be-
 krom, toen ze door de Maarschalk de Lautrec in 't jaar
 1527. veroverd werd, een Ravennees was, en van den
 veldheer tot eene belooning verzogt, dat het beeld we-
 der naar Ravenna gebragt worden mogt; maar de bor-
 gers

(*) Gatti, Zanetti, en Vader Marroni hebben de historie van Pa-
 via beschreven. Ten aanzien der geestlyke historie heeft men een
 byzonder werk van Vader Romualdo, onder den titel, *Pavia*
Sacra.

Pavia. gers van Pavia lieten niet af te bidden, dat zy het honden mogten, en de foldaat ontving 'er eene kroon van goud voor.

Domkerk. De Domkerk wordt herbouwd, dat langzaam voortgaat, alzo het geld alleen van aalmoezen moet komen, en de menschen niet meer zo mild zyn om tot het bouwen van kerken te geeven als voor een paar eeuwen. Het koor en de kruisgangen zyn nog maar af. Alle reisbeschryvingen spreken van de lans des grooten Rolands, die hier bewaard wordt, de welke niets anders dan de mast van een schuit is.

S. Pietro. In de Augustynkerk van *S. Pieter* wordt het gebeente van *S. Augustinus* bewaard. Zyn lichaam zou in de agtste eeuw uit Sardiniën herwaards gebragt zyn. Koning Luitprand bouwde deeze kerk hem ter eere, maar de begraafplaats des heiligs werd zo geheim gehouden, dat zy eindelyk geheel vergeeten werd. Veele eeuwen lang bleef zy geheel verborgen, tot dat men eindelyk een' ouden zark vond, dien men egter met voordagt daar had kunnen leggen, en toen geloofde men werklyk de beenderen des heiligs ontdekt te hebben. Op den muur stond ten minsten met zwarte Gothische letters, *Augustino*. Deeze ontdekking geschiedde in 't jaar 1695. Maar alzo men nog bleef twyflen of het wel de waare begraafplaats was, bekrachtigde Benedictus XIII. het met een bulle, en nu mag 'er niemant meer aan twyffelen. (*)

Niet

(*) Fontanini heeft dit in een byzonder werk *de Corpore S. Augustini Ticini reperto* in 1728. breedvoetig beschreven. In 't jaar 1731. kwam 'er te Romē een seherp geschrift tegen uit, waarin het voorgeeven der monniken voor valsch verklaard, en de geheele zaak, in spyt der Paustyke bulle, voor verdigt gehouden wordt. *Motivi di credere tutta via astoso e non iscoperto l'anno 1659. il corpo di S. Agostino.*

Niet ver van dit gewelf ligt het lichaam van den Christen *Pavia*. wysgeer Boëthius, die in zyn ballingschap te Pavia het bekende boek *de Consolatione Philosophiae* schreef, en tegens het einde der regeering van Koning Theodorik onschuldig werd omgebracht. Men vertoonde voorheen ook te Pavia den toren waar hy gevangen gezeten heeft en het hoofd verloor, maar hy is thans afgebroken. By zyn graf leeft men aan eene zuil:

Hic jacent ossa Regis Luitprandi.

In de overige kerken is niets merkwaardigs te zien; egter kan die van S. Michele, eene oude kerk der Longobardische Koningen, die der Karmelieternonnen, en de voor de westerpoort liggende Benediktynker kerk van S. Salvator bezigtigd worden.

De universiteit van Pavia stond voorheen in grooten *Univerf-* naam, gelyk dan de vermaarde regtsgeleerden Baldus, *Anteit.* Andreas Alciatus en anderen hier lesfen gegeven hebben. Karel de Groote heeft ze gestigt, en Karel IV. vernieuwd. Onder de dertien daartoe behoorende *collegii* is een van Paus Pius V. en heet daarom *Collegio Papale*. Zyn bronzen standbeeld staat voor het zelve in eene goede stelling, en de gewaaden zyn wel geworpen. Men trest binnen in het zelve deezen Paus nog schoonder in marmer gehouden aan. Ter regterhand in eene hooge zaal hangen groote schilderyen, waaronder de slag van Lepanto door Giovanni Battista delle Scuole is. Een ander collegio voert den naam van Borromeo. Het gebouw is aanzienlyk en met schoone galleryen voorzien. De broeders Zuccheri hebben zig in eene zaal met op natten kalk te schilderen onsterfelyk gemaakt. Frederik heeft de procesfie met een nagel van Christus kruis, door S. Borromeus in een pest-
tyd

Pavia. tyd gehouden, en de verheffing des heiligs tot kardinaal geschilderd. Beide stukken zyn goed geordonneerd, en in een vrye manier uitgevoerd. De beelden zyn te reusagtig.

Daar zyn eenige goede paleizen te Pavia, by voorbeeld dat van de familien Mezzabara, Bellisomi, en Botta. Hier en daar staan nog oude en zeer hooge torens, gelyk die welke tot het Paleis Belcredi behoort. Voorheen stond 'er nog een nu ingestorte toren, die, volgens de uitspraak van 't gemeene volk, *Torre del piz in zo* heet, dat zo veel wil zeggen als het onderste boven, om dat hy boven veel breeder was dan onder. Diergelyke konstkukjes der bouwkunde, waartoe ook de hangende torens behooren, waren voor drie honderd jaaren in de mode, wanneer men, om zonderling te zyn, het gezonde verstand ter zyde zette.

Pavia is van 't westen tot het oosten, of van Porta Borgorato tot aan de poort van Cremona eene Italiaansche myl lang, en van 't noorden naar 't zuiden niet veel minder. De omtrek is voor 30000. inwooners, en eene bezetting van 3000. man te groot, en dit doet de plaats onbewoond schynen. De *Strada nuova* loopt van 't noorden naar 't zuiden byna lynregt door de stad. In 't jaar 1765. zyn alle de huizen op de zelve wit gemaakt, ter gelegenheid dat de Infante van Spanjen door de stad kwam, om te Inspruk met den Groothertog van Toskanen te trouwen. Men leest nog de opschriften, die toen boven de stadspoorten gezet werden. Onder de poorten alhier heeft men een byzondere manier van aalmoezen te vergaderen, met naamlyk den doorgangeren een schotel voortehouden, waarin een doodshoofd ligt, vermoedlyk om hen daardoor tot medelyden te beweegen.

Weetenschappen.

Schoon Pavia eene universiteit heeft, wordt zy dog wei-

Weinig bezogt, en de wetenschappen worden 'er taamlyk *Pavia*, verwaarloosd. Men zoekt te vergeefs naar eene publieke bibliotheek, of de boeken die over de nieuwste ontdekkingen in de mathesis en physica handelen. Even zo weinig vindt men natuurkundige instrumenten, globes, een observatorium, een kabinet van naturalia, of wat in onze verligte eeuw tot beoeffening deezer wetenschappen, zo nuttig voor het menschedom, gevorderd wordt. Het schynt als of de regeering daarop uit was, deeze hooge school, die op 't uiterste ligt, weder op de been te helpen, sedert men een der grootste wiskundigen, den Vader Bosovich, als Profesor in de mathematische wetenschappen hier beroepen heeft. (*)

Onderuschen vindt men nog eenige geleerden te Pavia, waartoe Vader Fontana, een bekwaam wiskundige en Profesor in de metaphysica behoort. Hy heeft zyne diepzinnige kunde in drie kleine werkjes over de integraalrekening getoond. Doctor Valcarengi is een bekwaam geneeskundige, Doctor Moscati is leeraar der ontleedkunde, Vader Widman in de kruidkunde, en Vader Vai in de physica.

De Marquis Gaëtano Belisomi, die reeds voor meer dan twintig jaaren overleden is, heeft in haar soort eene fraaije verzameling van modellen, instrumenten, en werktuigen voor allerlei konsten en wetenschappen agtergelaten,

(*) Hy bekleedde voorheen dien post in 't Collegio Romano te Romen. Hy heeft zig niet alleen door diepzinnige algebraïsche schriften, maar ook door een gedigt over de zon- en maan verduisteringen, dat in 1761. te Venetien uitkwam, bekend gemaakt. De lyf zynere schriften is daar by gevoegd. Wy hebben van hem reeds, ter gelegenheid van 't meeten eens graads op den aardbol in het Roomsche gebied, gewag gemaakt.

Pavia. ten, die men by zyne weduwe kan gaan bezien. Zy zot anderen tot een voorbeeld ter navolging dienen kunnen, die op eene diergelyke wys zig de kennis van ontelbaare dingen in de wereld verkrygen willen.

Brug. De citadel is een elendig oud vierkant gebouw met torens, 't welk geheel vervalt, en tot kazernen voor de bezetting dient. Zy is, zo wel als de brug over den Ticino, door Jan Galeazzo Visconti, Hertog van Milaan, gebouwd. De brug behoort onder de aanzienlyksten van Italië. Zy is van gebakken steenen opgebouwd, hier en daar met marmer overtrokken, en van boven bedekt, zo dat de inwooners haar ten allen tyde als een wandelplaats gebruiken. Zy dient tot gemeenschap met de voorstad, die op de andere zyde der rivier ligt, waar de kerk van S. Salvator, boven gedagt, door Keizerin Adelheid gebouwd, gelegen is.

Handel. De Ticino is hier breed en diep, zo dat de groote schuiten uit den Po aan de stad kunnen komen, waar door eenige handel ontfaat, die voornaamlyk in het afvoeren van eenigen der voortbrengfels des lands bestaat, welken op ver na niet in het land verbruikt worden, als graanen, hennip, kaas en wyn. Dog deeze geringe neering is niet bekwaam der stad leeven te geeven, en de inwooners welvaarend te maaken. De gezonde landstreek van Pavia maakt, dat de gemeene man 'er gezond en leevendig uit ziet. Hy kleedt zig hier zindelyker dan op veele andere plaatsen van Italië, maar leeft voor 't overige ingetogen, zo dat men de vrouwen en meisjes weinig ziet, behalven op zon- en feestdagen, wanneer zy ter misse of uit wandelen gaan.

Belgioioso. *Belgioioso*, een markgraaffschap, behoorende aan de familie van Barbiano, twaalf mylen van Pavia, heeft een pragtig slot, waarin de oude en nieuwe smaak der architect-

tektuur t'zamen verbonden zyn. De tuinen zyn uitgestrekt *Pavia* en wel onderhouden, en met veel yzeren tralien voorzien, door de welken hec men schoone waterwerken in 't oog krygt. De zyde van 't gebouw naar den tuin toe is nieuw, en van een sierlyke bouworder. De laanen, die op het slot aanloopen, bestaan uit hooge schoone boomen. Wyl het in een vlakke landstreek ligt, heeft men wel geen zeer ver uitzigt, maar vindt zig schadeloos gesteld door het gezigt over de vrugtbare vlakke. Men ziet alle de landeryen en weiden door breede slooten in groote vierkanten verdeeld, en met populier- en moerbezieboomen op ryen ingevat. Aan de meeste boomen zyn wynstokken geplant. De landsdouw gelykt een ruim en regelmatig perk.

Boschen zyn 'er weinig of geen in Lombardyen. Aan de groote wegen staan eiken en andere hooge boomen, die voor timmerhout dienen kunnen. De zachte lugstreek yordert weinig of geen hout om te branden. De teenert en ander klein hout is genoeg voor 't gebruik der keukens. De gemeene man behelpt zig met kleine reisbondels, om 'er zig somtyds by te warmen.

REIS NAAR GENUA, OVER TOR- TONA NOVI, enz.

De landstreek van Milaan tot Pavia, en van daar tot aan den Po, die zeven mylen van de stad af naar den kant van Genua, stroomt, is een vlak land, en staat voor overstromingen bloot. Deezen ontstaan by zwaare regen-
vlaagen, wanneer de kleine rivieren door het van de bergen afkomend water opzwellen, en den reiziger dikwyls beletten verder te trekken, tot zo lang het water wegge-
lopen is. Somtyds worden de wegen niet slegts voor een

Tortona. paar dagen, zo lang het water blyft staan, onbruikbaar gemaakt, maar de vetheid van den grond is oorzaak, dat nog veele dagen daarna het reizen zeer moeilyk en langzaam toegaat.

De Gravelone. Eene myl van Pavia komt men over den *Gravelone*, een arm van den Ticino, op Sardiniſchen bodem, of de landſtreek, welke de Koningin van Hungaryen by den laaſten oorlog in Italien den Koning van Sardiniën heeft afgestaan.

Voghera. Zeven mylen van Pavia paſfeert men by *Porto di Rea* den Po. Negen mylen verder ligt *Voghera*, een droevige plaats. Men wint hier veel zyde. Daar is byna geen boer, die niet 60. of 80. pond popjes met zyde, *Cocchette* of *Galette*, aan zekere kooplieden verkoopt, die veele duizenden daarvan verzamelen, ze afhaſpelen, en de zyde dan, dertig mylen van hier, naar Alesſandria brengen, waar een ſterke handel in zyde gedreven wordt.

Tortona. Van Voghera heeft men nog tien mylen tot Tortona. De weg is zeer aangenaam. *Tortona*, eene ſlegte ſtad aan de *Scrivia*, heeft omtrent 6000. inwooners, en 2000. man tot bezetting. De ſtad is zonder verdediging, dog heeft een ſterk kasteel, dat in de Italiaanſche oorlogen deezer eeuw verſcheiden belegeringen heeft moeten verduuren. In 't jaar 1706. werd het ſtormenderhand veroverd, in 1734. nam het de Koning van Sardiniën, en in 1744. Don Filippo, na een beleg van twaalf dagen, in. (*)

In de Domkerk is een antiek graf van Aelius Sabinus, dat 5. voet hoog, en met eenige baſreliefs en een Griekſch opſchrift voorzien is. Het was voorheen in 't kasteel.

(*) Men heeft eene hiſtoria van de ſtad Tortona door Monte Meſſo, die zeer zeldzaam voorkomt.

In de kerk van *S. Franciscus* ziet men een marmeren *Tortona*. kapel van de familie Garofali, en een balustrade voor het hoofdaltaar, die van een zonderlingen steen gemaakt is.

Twee mylen van Tortona passeert men de Scrvia, een sterken stroom, die zyn bed dikwyls veranderd. Hy loopt ook somtyds plotslings op, en sleept den reiziger, die hem doorryden wil, weg.

Agt mylen van Tortona komt men op het Genuesche *Novi*. gebied, en twee mylen verder vindt men de stad *Novi*, die nog 30. mylen van Genua af ligt. De ryke Genuezen hebben in deeze plaats, wegens haare gezonde en aangename ligging, prachtige huizen, waar zy een gedeelte van den herfst doorbrengen. Het Paleis *Brignole* is het schoonste van allen. Het kwam voorheen der familie *Lomellino* toe. Onder de andere paleizen verdienen die van de familien *Doria*, *Balbi*, *Spinola*, *Negróni*, *Centurioni*, en *Durazzo* voornaamlyk genoemd te worden. De meesten zyn, volgens gebruik alhier, groen en rood geverwd. Jaarlyks wordt 'er vier maal een jaarmarkt gehouden, die de Genuezen vlytig bezoeken. *Novi* is het pakhuis van veele waaren uit de Levant, die de Genuezen herwaards brengen, en die van hier verder naar Lombardyen vervoerd worden.

Novi ligt aan een hoogen berg, dien men op moet, zodra men buiten de stad is. Vyf mylen van *Novi* rydt men het fort *Gavi* (*) voorby; daarop komt men aan de rivier *Lemo*, en aan de dorpen *Carogio* en *Votaggio*, nog 20. mylen van Genua.

Zes

(*) De Genuezen hielden het voor onverwinbaar, tot dat in den laatsten oorlog de Oostenrykers hen van 't tegendeel overtuigden.

Novi. Zes mylen verder legt de pas *Bochetta*, op het spits van 't Apennynsche gebergte, die in den laatsten Italiaanschen oorlog, toen de Oostenrykers in Genua waren, zeer bekend geworden is. De groote weg uit Lombardye loopt 'er over, en is hier zeer smal. De pas wordt door drie schanssen gedekt, en is als de sleutel van Genua. Zodra de Oostenrykers dezen pas vermeersterd hadden, viel het hun ligt Genua te veroveren.

Niet ver van hier komt men aan het dorp *Pietra Lavasara*, nog twaalf mylen van Genua. Vier mylen verder passeert men het dorp *Campomorone*, zo genaamd naar de menigvuldige moerbezieboomen, die hier wasfen. De weg is in dit oord zeer goed, en met kleine keizelfteenen geplaveid. De huizen zyn allen met leijen gedekt. Men heeft hier tafels van lei van een el in 't vierkant. Zy komen uit de groote leigroeve *Lavagna*, die hier in de nabuurschap, vyf en twintig mylen van Genua, ligt.

*Rivier
Polcevera.*

De weg van Campomorone naar Genua gaat ten deele langs den snelvlietenden en gevaarlyken stroom *Polcevera*. Hy is dikwyls niet overtekomen, verandert gestadig zyn bed, en maakt het dus onmooglyk een goeden weg langs zyn oever aan te leggen. Men moet altyd door de rivier heen en weder ryden, om een weg, dien zy vry gelaten heeft, te zoeken, waarby het een geluk is, dat de menigvuldige keizelfteentjes, die de stroom met zig voert, den grond hard en veilig maaken. Sedert veete jaaren hebben de Genuezen een plan gehad, om een' weg op den rug des bergs te maaken, maar het zal om de zwaare kosten wel agterblyven.

Het dal waardoor de Polcevera loopt is aan beide zyden met schoone landhuizen bezet, waarvan beneden meer zal voorkomen. Het eindigt met de brug van *Cornigliano*, die uit negen boogen bestaat, en zo breed is, als de vlatte,

te,

te, welke de stroom fomwylen inneemt, wanneer hy sterk op Genua zwelt. Aan geene zyde der brugge ziet men de zee en het Paleis Durazzo. Egter rydt men niet tot aan de brug, maar komt links af door de prachtige voorstad S. Pietro d'Arca, die tot aan de stad Genua loopt.

G E N U A.

Genua, of gelyk het de Italiaanen schryven, *Genova*, *Historie.* is eene stad van omtrent 80000. inwooners, gelegen aan de Middellandsche Zee, op eene breedte van 44. graaden en 25. minuten. Sommigen schryven haare stigting aan Janus, Koning van Italien toe. Zy willen dat de plaats *Janua* geheten hebbe, dog de ouden schryven altyd *Genua*. Zy was eene der Ligurische steden, die zig op 't hardnekkigst, en wel tagtig jaaren lang, tegens de Romeinen verdedigde. De inwooners schynen lang bondgenooten der Romeinen geweest te zyn. Mago, de Karthaginienser, verwoestte Genua, dog de Romeinen herstelden de stad weder. Hoe gewigtig de plaats in oude tyden geweest zy, blykt uit Strabo, die 'er van zegt, dat zy *Imperium totius Liguria* was.

Toen 't Roomsche ryk verviel (*) kwam Genua onder de gehoorzaamheid der Gothen en Longobarden, tot dat

Ka-

(*) Die de historie van Genua, het welk ontelbaare wisselvalligheden ondergaan heeft, en welks geschiedenis zeer verward is, wil leeren keenen, kan *Accinelli Compendio delle storie di Genova* 1750. in twee deelen in octavo nazien, gelyk ook *l'Histoire des Revolutions de Gènes, depuis son établissement jusqu'à la paix de 1748. à Paris* 1750. drie deelen in duod. Men vindt 'er eene goede kaart in van den Ingenieur Bellin. De kaart van Homan van 't jaar 1743. is ook zeer juist, en goed voor het gebruik.

Genoa.

Karel de Groote dat ryk vernielde, en Genua nevens andere steden van Lombardyen den Duitschen Keizeren onderwierp. Dit bleef zo eenige eeuwen, dog de Genueezen tragten dit jok allengskens afgeschudden, tot dat zy eindelyk een vry volk wierden. Hunne magt nam onderusfschen geduurig toe. In de negende eeuw onderwierpen zy zig reeds het eiland Corsica. In de elfde en twaalfde deeden zy zig niet alleen in de kruisvaarten zien, en maakten zig meester van de Zwarte Zee, maar veroverden ook Sardinien, Majorca, Minorca, en Syracusa, met haar geheele gebied, en vestigden zig zelfs in de Krim. In de dertiende eeuw verwierven zy de heerschappy over de steden van de Golf van Genua, als Savona, Vintimiglia, en meer anderen, welken tegenwoordig de heerschappy van Genua uitmaaken. In de veertiende eeuw geraakten zy met de Venetiaanen over de heerschappy der zee in een langduurigen en kostbaaren oorlog, waardoor hun magt zeer gekrenkt, en zy genoodzaakt werden, hunne vastigheden in de Krim optegeven, 't welk eindelyk in 't jaar 1471. volkomenlyk geschiedde.

In die eeuwen was de stad ook niet vry van gestadige burgerlyke onlusten. Na den tyd van Karel den Grooten had Genua een tyd lang zyne Graaven, welken het volk verjoeg, en zig vry maakte. Maar de rust duurde niet lang; dan had de adel, dan weder het volk de overhand, en men koos verscheiden soorten van magistraaten. Nu had men Burgemeesters, dan eenen Podesta, naar dat men met hun bestier wel of kwaalyk te vrede was. In 't jaar 1257. behield het volk de overhand, en verkoos Bocca negra tot Capitano, maar vier jaaren daarna kwam de magt weder in de handen van den adel.

*Oorsprong
des adels.*

Om dien tyd ontstond de Genueesche adel, die zyn oorsprong niet vroeger dan het jaar 1200. kan doen steigen.

gen. Alzo de oneenigheden tusſchen de familien om het *Genua.* burgermeesterampt geen einde namen, nam men het besluit een vreemden Podesta te kiezen, en gaf hem agt byzitters uit de stad, die *Nobili* genoemd werden, 't zy zy uit een huis van aanzien of niet waren. Op deeze wys ontſtonden de groote familien van Doria, Spinola, Feschi, Grimaldi. De twee eerſten omhelsden de party der Gibel-lynen, en de twee anderen die der Guelfen. Men noemde ze *magne quatuor profapie*, en de andere familien van minder aanzien hingen der eene of der andere van deezen aan.

Onder de voorregten die zy zig aanmaatigden, was dit, dat zy hunne huizen van zwart of wit marmer mogten bouwen. Daar ſtaan nog verſcheidene diergelyke huizen, die aan andere eigenaars gekomen zyn.

Maar het waren niet altyd innerlyke onluſten tusſchen den adel en het volk, welken den ſtaat ontruſteden; zy moeſten zig ook dikwyls getrooſten andere opperheeren te erkennen, 't welk zy gemeenlyk aan hunne eigene oneenigheden moeſten dank weeten. Robert, Koning van Napels, werd meester van Genua, en na hem de Hertog van Milaan, Karel VI., Koning van Frankryk, de Markgraaf van Montferat, en eindelyk een eigen Hertog. In 't jaar 1442. kwam de stad weder aan den Hertog van Milaan, in 't jaar 1458. aan Karel VII., Koning van Frankryk; in 1491. weder aan Milaan, daarop aan Spanjen, en weder aan Frankryk. De Genueezen witten zig niet naar hunne omſtandigheden te ſchikken; zy waren hunne vryheid moede, en konden egter geenen heer verdraagen, tot dat zig eindelyk een vriend des vaderlands, een held, opdeed, die Genua haare vryheid gaf, en den regeeringsvorm op een' duurzaamen voet zettede, zo dat zy ſedert dien tyd omtrent by de zelve inrigting geble-

Genua.

ven is, en hunne republikeinsche gesteldheid niet weder verloren heeft.

Andrea Doria.

Deeze bevryder zyns vaderlands was Andries Doria, die eerst, als Admiraal van Koning François I., den Genuezen veel afbreuks gedaan had. Maar in het jaar 1528. ontwaakte zyn gewisfen; hy hield het voor ongeoorloofd tegens zyn vaderland te dienen; daarby kwam, dat hy van het Fransche hof kwalyk voldaan was. Hy nam dan het besluit, de Genuezen, die veel klagten tegens François hadden intebrenge, weder in vryheid te herstellen, en in den dienst van Keizer Karel V. overtegaan.

De Gouverneur van Genua van 's Konings wegen, Teodoro Trivulzio, bemerkte deeze inzigten, en verzamelde een gedeelte der inwooners op de Plaats de' Banchi, om hen tot trouw aan den Koning te vermaanen. Maar op den 11. September 1528. verscheen Doria met zeven gallyen by de Plaats Sarzana, waar zig eene groote menigte volks verzameld had, en stapte by S. Marzo aan land. Ondertuschen nam de geheele stad de wapenen op; men maakte zig meester van het Raadhuis en de poorten van S. Toma en dell' Arco. Allenthalven hoorde men het woord vryheid en *viva S. Giorgio* weergalmen.

Daarop deed Doria de voornaamste borgers op de Plaats S. Matteo t'zamenkomen, vermaande ze, allen geeft van oproerigheid en aanhang te verbannen, en op niets dan het bewaaren der vryheid bedagt te zyn. Den volgenden dag verzamelden zig over de vyftienhonderd leden van den grooten Raad op de zaal van 't Raadhuis, en beslooten eenpaarig, de vryheid der Republiek weder op den ouden voet te brengen, en in 't toekomende dien dag alle jaar onder den naam van het feest der Vereeniging te vieren. De Gouverneur werd verjaagd, het kasteel afgebroken, en bevolen, dat inzonderheid de gedagtenis der

voorige oneenigheden tusſchen den Raad en het volk ge- *Genève*
heel zou aan een kant gezet worden. Men maakte nieu-
we wetten, die de wetten van 't jaar 1528. genaamd
werden.

De Nobili, die van wegen hunne geboorte, verdien-
ſten, en talenten, waardig waren deel aan de regeering te
hebben, werden in agtentwintig familien of *Albergbi* ver-
deeld. Zy waren te gelyk de talrykſten, en hadden het
meefte gezag in de nieuwe Republiek. Zy waren de Spi-
nola, Fornari, Doria, Negro, Ufomadire, Vivalda, Ci-
cala, Marini, Grilla, Negroni, Lercari, Lomellini, Cal-
vi, Fiefca, Pallavicini, Cibo, Promontoria, Franchi, Pi-
nella, Salvaga, Catanea, Imperiale, Gentile, Interiana,
Sauli, Giuſtiniana, Centuriona.

Daar waren nog meer oude familien, en van de zelve
voortreflykheid; dog men nam de talrykſten, en die ten
minſten zes huisgezinnen uitnaakten. De benoeming van
Populare en *Nobile*, waarover zo veel onaangenaamheden
in de ſtad ontſtaan waren, werden geheel afgeſchaft. Al-
leen bleef 'er het onderscheid tusſchen *Nobili vecchi* en
nuovi, of, gelyk men ze ook noemt, *Nobili del Portico*
di San Pietro en *Portico di San Paolo*. Dit onderscheid
is federt ſtyd gebleven; en, ſchoon beiden, zo wel de
Nobili van den ouden als van den nieuwe Portico een ge-
lyk regt hebben tot de bedieningen, heerſcht 'er dog al-
tyd een ſoort van nyd en yverzugt onder hen. Ter ſlin-
kerhand op de beurs verzamelt zig de nieuwe adel, om
over zyne zaaken te ſpreken. De oude mag daar ook wel
komen, maar heeft egter eene byzondere vergaderplaats,
waar niemand van den nieuwen adel verſchynen mag. (*)

De

(*) De nieuwe adelyke familien worden op vyfhonderd geſchat.
Zy zyn gezamenlyk in het zogenaamde gouden boek opgetekend.

De

Genoa. De burgerlyke kooplieden houden hunne vergadering voor de beurs.

Uit dankbaarheid voor Andreas Doria werd befloten, dat de wagt van het Raadhuis jaarlyks den 11. September des avonds met haare vaandels en klinkend speeltuig naar de Plaats voor het Paleis van de familie Doria marcheeren, en daar, ter gedagtenisse van de bevryding van Genua, en salvo schieten zou. De Republiek koft voor Andreas Doria een paleis op de Plaats, die nog den naam naar deeze familie voert, en deed daar boven zetten;

Andrea de Auria, patria liberatori, munus publicum.

Ook werd hem een marmeren standbeeld op de plaats in het Raadhuis opgerigt.

Cataneo de Lazario werd voor twee jaaren tot Doge verkoren. De groote Raad, *il gran Consiglio*, werd op vierhonderd leden bepaald, en hem de opperste magt in 't gemeenebest in handen gesteld. De bestiering der publieke inkomsten droeg men agt Procuratoren op, en gaf hun den afgaanden Doge en de Senatoren tot helpers. Ook stelde men vyf *supremi Vindicatori* aan, die, gelyk als de oude Roomsche Cenfores, een waakzaam oog op

het De Genuesche adel is zo verstandig van het voor geen' schande te houden, handel te dryven. De Pallavicini zyn de aanzienlykste kooplieden. Alle de overigen, de Doria en Spinola nitgenomen, doen handel, hebben aandeel in schepen, fabrieken, zyn bankiers, enz. Men zegt gemeenlyk, dat de Staat van Genua arm is, maar de ingezetenen zeer ryk. Dog de rykdom is zeer verminderd; men zal naauwlyks agt families vinden die over de 100000. lire jaarlyks inkomen hebben. De meesten hebben omtrent 10000. lire te verveeren, veelen nog minder, dog eenigen wel 20000. of 30000.

het gedrag der magistraatsperfoonen en stadsbedienden *Genova* houden moesten.

Sedert dien tyd is Genua in vryheid gebleven. Lodewyk XIV. bombardeerde in 't jaar 1684. de stad om een geringe oorzaak, en wel voornaamlyk om zynen ydelen hoogmoed te ver zadigen, en de eer te hebben, dat de Doge van Genua te Parys komen, en vergiffenis bidden zou.

In 't jaar 1746. overrompelden de Oostenrykers Genua. Maar de oude geest van vryheid en dapperheid maakte het volk wakker, zo dat het zig in de maand van December van dat zelve jaar zyne onafhanklykheid weder verkreeg, en de Oostenrykers der stad uit joeg. De Raad en de ryken vreesden, dat deeze zaak een kwaad einde hebben, en hun naderhand veel gelds kosten zou. Om die reden, wilden zy in 't eerst geen deel in den aanslag neemen, tot dat het tot een' opstand kwam, en zy genoodzaakt waren, de party des volks te kiezen. Een eenig patriottisch burger, Grillo genaamd, beschaamde den Raad, en gaf alleen 50000. lire tot goedmaking der vereischte kosten uit zyn eigen zak. De aanslag werd met de grootste gewindheid uitgevoerd, zo dat de Oostenrykers hals over kop wyken moesten. Deeze wakkere onderneeming strekt den Genuezen des te meer tot eer, also zy sedert meer dan tweehonderd jaaren in rust geleefd hadden, en heden daags een volk zyn, dat nog in de wapenen, nog in den oorlog geoeffend is, maar zig met fabrieken en den koophandel bezig houdt.

De Genuezen hebben lang met de Venetiaanen om de heerschappy der zee gestreden. In 't jaar 1258. stelde Paus Alexander IV. vast, dat de Koningen van Jerusalem zonder medeweeten der magtige en onverwinlyke Republiek van Venetien en Genua niet zouden gekroond worden.

Genua.

den. Te gelyk verwierven zy den titel van beheerschersfen der zee. Somwylen hadden de Genueezen der overhand, vooral in 't jaar 1379. wanneer de magt der Venetiaanen geheel vernederd werd, zo dat zy zig gedwongen zagen, den Koning van Hungaryen om zyne bemiddeling te verzoeken.

Men ziet aan eenige huizen in de stad kettingen hangen, ter gedagtenis eener overwinning op de Pifaanen, (*) die gelyk men verhaalt, de haven van Genua met kettingen hadden gesloten.

De reeks der Doges begint in 't jaar 1339. met Simon Boccanegra. Hy werd toen tot Hertog of hoofd der Republiek verkoren, zynde de ingezetenen de vreemde heeren moede, en wenschende een hoofd uit hunne stad te hebben. In volgende tyden heeft men niet altyd Doges gehad. De onafgebrokene reeks derzelven begint eerst in 't jaar 1528. met de groote omwenteling, toen Andrea Doria zyn vaderland in vryheid stelde. Caraneo werd toen tot zevenenveertigsten Doge verkoren, en men telt tot nu toe honderd en zeventig Doges.

Ligging der stad.

Genua (†) ligt tegens eenen berg aan, gelyk als een

(*) De oorlog tegens de Pifaanen en de groote nederlaag, waarbij de magt der laatsten geheel vernield is geworden, zyn in her II. Deel, by 't artikel van Pisa, gedagt.

(†) Van de schilderyen en merkwaardigheden der stad Genua vindt men in het volgende kleine boek in duodec. goede berichten, *Genua nelle sua antichita ricercata*. De beroemde schilder Rubens heeft by zyn verblyf aldaar de tekeningen der beste byzondere gebouwen, waarvan Genua ryk is, ten deele zelf getekend, ten deele door anderen doen tekenen. Naderhand heeft hy ze in plaat doen brengen, en zig daardoor by de liefhebbers der bouwkunde verdiend gemaakt. Men heeft 'er twee uitgaven van in groot folio, onder den titel *Palazzi di Genova*.

amphitheater, dat zig naar de kromte der zee rigt. Haare *Gentia.* ligging is heerlyk, en na die van Napels onbetwifbaar de schoonste van Europa. Als men in Genua van den kant der voorftad S. Pietro d'Arena komt, fchynt de ftad als uit de zee te voorfchyn te komen, en zig allengskens meer en meer te verheffen naar maate men de haven naderd. 'T is der moeite waard, om deeze heerlyke ligging der ftad regt te beoordeelen, ze uit drie verfehiden gezigtspunten te befchouwen, naamlyk eens van de zeezyde, door met een fchuit eene myl of twee in zee te varen, ten tweede van de hoogte der vuurbaak, en ten derde van de fpits des bergs, aan welks voet Genua ligt. Op de plaats waar zig deeze berg, die van de Scrivia tot op twee mylen van zee loopt, als in twee armen verdeelt, liggen de fchaufen, de Diamant, de twee Broeders, en de Spoor, welke laafte op de fpits ligt; en van daar heeft men over de ftad, de fchoone landftreek, en de grenzenlooze zee, het verruklykfte uitzigt.

Genua draagt met regt den bynaam van *la Superba*. Zy verdient dien zo wel om haare heerlyke ligging, als de pragtige paleizen, waarmede de ftraaten Balbi en Strada nuova praalen. De platte daken met galleryen geeven een aartig aanzien. De ongelykheid des gronds heeft de eigenaars dikwyls genoodzaakt om het verzakken van den grond der huizen te beletten, groote boogen te zetten, die boven voor hunne huizen platte terraffen masken, welken met oranje en andere boomen bezet zyn, en kleine ruinen gelyken. Op eenigen afftand uit zee befchouwd, geeven zy der ftad een toncelagtig aanzien, en men kan zig als de zweevende tuinen, *borti penfiles*, der Koninginne Semiramis voorftellen.

De buitenfte omtrek der ftad, of de *Nuove Mura*, die *Grootte.* in 't jaar 1626. begonnen werden, fchat men op 9700.
Fran-

Genaa. Fransche roeden, of twaalf Italiaansche mylen. De vestingwerken zyn met tweehonderd en vyftig stukken kanon, die van 4. tot 24. pond schieten, bezet. By den Molo is een geschutgetery, voor de welke iemand uit de familie Giustiniani een klein kapitaal gemaakt heeft, onder voorwaarde, dat de Republiek daarvoor jaarlyks twee nieuwe kanonnen zou doen gieten.

Haven. De haven van Genua maakt een halven cirkel, die 1000. vademen in de middellyn heeft. De stad is rondom de zelve gebouwd, 't welk een kleinen omtrek van 1800. vademen maakt. De haven wordt door twee zwaare dammen, *Moli*, gedekt. De eene ligt oostwaards, en heet *Molo vecchio*. De andere, *Molo nuovo*, strekt zig uit tegens 't wessen, of naar de zyde van S. Pietro d'Arena. Schepen van tagtig stukken kunnen hier inloopen, en in den hoek van den Molo gaan liggen. De opening der haven tuschen de twee dammen bedraagt 350. vademen. Zy is voor den zuidoostenwind, *Libeccio*, niet zeker. By zwaare stormen uit die streek worden die schepen geweldig ginds en herwaards gessingerd, en somtyds van hunne ankers gerukt, waardoor groote schade veroorzaakt wordt. (*) Dit maakt den handel onveilig, die veelligt veel aanzienlyker zyn zoude, indien de haven voor alle winden gedeekt

(*) Den 5. December van 't jaar 1760. ontstond op den middag een zo ontzaglyke storm, dat de golven over de twee dammen heen sloegen, en, daar zy tegens de rotsen braken, de lugt als met een zouten stofregen vervulden, zo dat men dien zelfs op de Plaats der Annunziata, die naamlyk ver van de haven, en byna midden in de stad ligt, voelde. Drie schepen in de haven zelve zonken, en veel en werden onbruikbaar gemaakt. Men nam zyn toevlugt tot de aliek van den h. Joannes den Dooper, en bragt ze op Molo vecchio. Maar de storm ging van zelf binna een paar uren leggen.

dekt, en het inloopen niet zo onzeker was. De opening *Genoa.* is wel wyd genoeg maar gevaarlyk, als de stuurlieden niet op hun' hoede zyn, en niet wel op het stuur van 't schip van 't oosten naar 't westen passen. Men heeft reeds veele ontwerpen gemaakt, om ten minsten het grootste gedeelte van dit ongemak wegteneemen, en den schepen in de haven zelve veiligheid te bezorgen. Ten dien einde moest de Molo nuovo nog omtrent 100. vademen verder in zee gebragt worden; dog also dit groote kosten vorderen zou, is het tot nog toe agtergebleven, en zal ook nog zo schie-lyk niet geschieden.

Indien de zeemagt der Genueezen aanzienlyker was, zou zeflig mylen meer westwaards, te *Aracci* en *Lingueghia*, een schoone haven voor oorlogschepen kunnen gemaakt worden. Maar het is der moeite niet waard, om een paar gallien en eenige weinige gewapende barken veele kosten te doen.

De weg op den wal om de haven maakt een verruklyke wandelplaats, naamlyk van het aan 't oostlyke einde liggende klooster der nonnen van S. Antonie tot aan de lan-taarn of den vuurtoren. Eerst gaat men over de *Porta dell' Arco*, waar men de gantsche voorstad, de hoogte boven *Bisagno*, den verruklyken heuvel *Albaro* op de zuidoost-lyke zyde der stad, en alle de sorten, waardoor het buit-tenste gedeelte der stad verdedigd wordt, overziet. Ver-der heen vertoont zig de post by *Madonna del Monte*, dien de Hertog de Boullers in den laatsten oorlog tegens een' heftigen aanval der Oostenrykers, welken van de hoogtens der Kamaldolenses afkwamen, zeer dapper ver-dedigde.

Verder gaat men op deeze wandeling de Abdy *Fieschi* voorby, waar eertyds het Paleis *Fieschi* stond, 't welk egter omver gehaald en den grond gelyk gemaakt is, om

Genua. dat de eigenaat zig meester van de regeering gemaakt had.

Tegens 't zuiden van Carignano ziet men de ruinen, *la Cava* genaamd, van de boven gemelde onbillyke bombardering der stad, die Lodewyk XIV. veel gelds kostte, en weinig eers aandeed. Men heeft hier thans eene battery opgerigt, die vyandyken schepen in 't toekomende de aannadering moeilyk maaken kan. Toen de Engelsche Admiraal Matthews de stad in den laatsten oorlog tragte te bombardeeren, gingen de Genueezen op de nabuurige *Muragliette* geruft wandelen, om het vliegen der bomben te zien, terwyl ondertusschen deeze battery wakker op de Engelsche schepen speelde. Daarop komt men aan de *Sottoria*, als een vervolg van de bedekte galleryen, die binnen de haven in den muur, waarop men wandelen gaat, rondom loopt. Men werkt 'er nog aan.

Domkerk.

De kerk van *S. Laurentius* of de Domkerk is, volgens het voorgeeven, op de plaats gebouwd, waar deeze heilig op zyne reis uit Spanjen naar Rom en gewoond zou hebben, en hem reeds in 't jaar 260. na Christus gewyd. Zy is in de middeleeuwen, volgens een taamyken gothischen bouwtrant opgetrokken, en geheel met marmer bekleed. In de kapel ter rechterhand van 't koor ziet men een stuk van Baroccio, met een lieflyk koloriet. Egter ontbreekt in de zamenstelling de verbintenis. Het verbeeldt Christus aan 't kruis, en beneden Maria, S. Joannes en Magdalena. Op het altaar ter linkerhand van 't koor heeft Camblasi een aanbidding der koningen geschilderd.

In de schatkamer der sakristy wordt een vermaarde smaragden schaal, *il sagro Catino*, die zeshoekig is, en 14 duim in de middellyn heeft, vertoon. Zy heeft een voet, maar geene daarin gegravene figuren, en is na den grooten smaragd in 't klooster Reichenau aan 't Meer van Kon-

Konstants de grootſte dien men in Europa kent. Dat deeze *Geniâ*. ſchaal by Chriſtus laaſte avondmaal gebruikt zou zyn, is een legende, die geen' agting verdient. (*) Wy merken alleen aan, dat de Heer de la Condamine ze naauwkeurig onderzocht heeft, en vermoedt dat het een zamenſtelling is. (†) In eene byzondere kapel der kerke wordt de aſch van Joannes den Dooper bewaard, tot de welke de Genuezen in grooten nood hun toevlugt neemen, en die in Procesſie omdraagen, gelyk de Napolitaanen het bloed van S. Januarius.

L'Annunziata is eene zeer ruine kerk, en eene der *L'Annun-* pragtiſten van de ſtad, door eene eenige familie, naamlyk *ziata*. die van Lomellini, gebouwd. Het ſchip ruſt op ioniſche zuilen van wit marmer, en de kanneloerfels zyn met rood marmer ingelegd. De andere muuren der kerk zyn met rood en wit marmer overtoegen. Cartout, een middelmatig Genuees ſchilder, heeft het gewulf geſchilderd. De venſters in dit gewulf zyn klein, 't welk de kerk donker maakt. Het middelſchip is naar evenredigheid der breede zydfchepen te eng. Over 't geheel wordt het oog in deeze kerk door het overhoopen der ſieraaden vermoeid. Boven de deur hangt het heilige Avondmaal van Procaccini in een ſchoone manier gedaan. De koepel is door Valerio Caſtelli middelmaatig uitgevoerd. De overige ſchilderijen verdienen allen niet aangewezen te worden.

S.

(*) Verſtandige Roomſchgezinde ſchryvers zelfs gelooven het niet. Oudermſchen heeft een Genuees zig de ydele moeite gegeven, het in een gedrukt boek te willen bewyzen. *Il ſagro Catino di Smeraldo orientale, enz.*

(†) *Memoires de l'Acad. des Sciences* 1757, Pag. 340.

(**) Van deeze merkwaardige kerk is op twee bladen de grondtekening en de ſchets geſneden.

Genua.

*Maria di
Carignano.
Brug.*

S. Maria di Carignano is, zo wel als de brug voor de zelve door de familie van Sauli gebouwd. De brug is een merkwaardig stuk van bouwkunde. Zy rust op verbaazend hooge boogen, die uit de diepte opgetrokken zyn, om twee bergen daardoor te verbinden, en der kerke een gemaklyken ingang te verschaffen. Zy bestaat uit een kleinen en drie groote boogen, die boven de 90. voet hoog zyn. De huizen, die in de vally tusfchen beiden staan, en vier verdiepingen hoog zyn, gaan 'er onder door. Het maakt een aartige werking, wanneer men van de brug naar beneden op de huizen, en vooral op de straat in de diepte liggende, afziet, en eene menigte menschen ontdekt, met hunne zaaken bezig, en heen en weder loopende. De brug is 15. schreeden breed, en 170. lang. De middelste boog is beneden, waar de straat 'er onder door loopt, over de 30. schreeden wyd gespannen. De Republiek heeft den bouwer deezer brug in het publieke Paleis een gedenkteken doen oprigten.

De kerk *di Carignano* zelve is naar het bestek van den Franschen bouwmeester Puget gebouwd. (*) Het plan is aartig ontworpen, de evenredigheden zy fraai, en de sieraden met smaak verdeeld. In twee nischen onder de koepel ziet men een paar standbeelden van deezen meester, dien de Franschen voor hunnen Michael Angelo houden, en die hem ook inderdaad tot eer verstreken. (†) De
uit-

(*) Aan de voorzyde houdt een witte marmeren adelaar, zynde het wapen der familie, het opschrift: *Dominellus Sauli Basilicoma, Stephanus nepos Pontem legavit, Dominicus abnepos perfecit. A. S. 1724.*

(†) Pierre Puget was in 1623. te Marseille geboren. Hy lei zig eerst op de schilderkonst toe, en formeerde zig te Rom en naar Pieter van Cortona, maar zag 'er van af na eene zwaare krankte, en nam de beeldhouwkonst met zulk een gelukkig gevolg by de hand, dat hy

uitdrukking in den S. Sebastiaan is voortreflyk. Men ziet *Genua.*
 het geduldig verdraagen van 't martelen, maar ook te ge-
 lyk de menschelyke natuur, die de pyn niet geheel en
 al veriochenen kan. Het marmer schynt te leeven; het
 zagte der spieren en het veerkrachtige der huid is treflyk
 nagedaan.

Het tweede beeld is de zalige Alexander Sauli, een
 bischop uit de familie, de stigter deezer kerk. De dra-
 pery is natuurlyk, en in een goede manier geplooid, en
 het geen men van het vleesch ziet evenaart het eerste beeld
 volkomen in schoonheid.

De merkwaardigste schilderyen deezer kerk zyn de vol-
 genden: Petrus en Joannes, die den lammen gezond ma-
 ken, door Domenico Piola, een Genuees. De ordonnan-
 tie is goed, alleen ware het te wenschen, dat de meester
 eene ligtere hand in zyne werken vertoonde. Het marte-
 laarschap van S. Basilius door Karel Maratti heeft veete
 byzondere schoonheden, schoon het koloriet in 't roode
 valt, en de uitdrukking in de hoofden beter zyn konde.
 In den S. Franciscus, die de wonden ontvangt, door Guer-
 cino, is de tekening en drapery te pryzen. Het is be-
 kend, dat deeze meester in zyn leeven drieërlei manier ge-
 had heeft. Dit stuk schynt geschilderd te zyn in den tyd,
 dat zy zyne eerste manier met de tweede verruilen wilde.
 Vanni van Siena heeft de S. Maria Egiziaca, het avond-
 maal uit handen van S. Maximinus ontvangende, in de
 manier van Baroccio geschilderd. De hoofden zyn aartig;
 het landschap valt wat te klein uit. Een doode Christus
 van

hy een van de beste nieuwe meesters werd. Hy werd op 't laatst
 opperopzigt der koninglyke sloopstimmeren, en stierf te Ma-
 scille in 't jaar 1695.

- Genoa.* van Cambiasi heeft een te graauw koloriet, maar de klederen zyn wel uitgevoerd.
- S. Siro.* *S. Siro* was tot het jaar 985. de Domkerk, maar behoort nu den Theatynen. De kerk is aartig en met marmer bekleed. Het schip rust op gekoppelde ionische zuilen, welken het gebouw een sierlyk aanzien geeven. Carloni heeft het gewelf geschilderd, maar zig te veel aan zyn buitenspoorige verbeeldingskracht overgegeven. Over 't geheel lydt de goede smaak door de overtollige sieraden, verguldselen, en beeldwerk.
- S. Ambrogio.* *S. Ambrogio* by het profesiehuis der Jesuïeten. In de regter kruisgang hangt een groot stuk van Guido, vertoonende de hemelvaart van Maria met zes en twintig beelden. De uitdrukking in het hoofdbeeld is niet edel, anders bemerkt men eene schoone schikking, en eene zeer konfliktige verdeeling van 't ligt over het geheele stuk. Deze kerk is ryk aan schilderyen, door Rubens gedurende zyn verblyf te Genua geschilderd. Op het hoofdaltaar is eene besnydenis van Christus door hem. De beelden zyn schoon gegroept, en men ontdekt byzonderlyk de uitdrukking van 't medelyden in drie vrouwen beelden. Men erkent hier wel den jongen meester, die naderhand in de verdeeling van 't ligt en de houding zo groot werd. In den linker kruisgang heeft by *S. Ignatius*, die den duivel uit een bezetenen uitdryft en kinderen uit den dood opwekt, verbeeld. De ordonnantie in dit stuk is treflyk, ligt en schaduw zyn met veel bekwaamheid verdeeld, en in de hoofden bemerkt men schoone karakters. De toon van 't koloriet is beter dan in het eerste stuk.
- S. Luca.* De geheele kerk van *S. Luca* is door den ouden Piola beschilderd. Zyne manier heeft iets van die van Pieter van Cortona, en eenige koppen zyn in den smaak van Rubens; maar de tekening is niet juist, en het koloriet niet

natuurlyk. In eene kapel op de regterzyde hangt een stuk *Genua.*
 van Benedetto Castiglione. Het is schoon geordonneerd;
 de hoofden zyn fraai en fyn uitgewerkt, het vee is on-
 gemeen natuurlyk geschilderd, schoon de toon te veel in
 't roode valt. Allenthalven heerscht het bevallige penfeel
 van Castiglione.

Het altaar in de kerk van *Madonna delle Vigne* is van
 Pugets bestek. Men ziet 'er de zinnebeelden der euange-
 listen, een engel, een adelaar, een leeuw, en een os,
 op. Het werk is den meester waard.

S. Domenico heeft op het koor frescoos van Prete Ge *S. Dome-*
novese, of den zogenaamden Capucino. Het koloriet is *nico.*
 treflyk, maar het ontbreekt aan eene rigtige tekening en
 werking over het geheel. In de eerste kapel op de regter-
 zyde van 't koor heeft Procaccini een besnydenis geschild-
 derd, een schoon stuk, wel getekend, kragtig gekleurd,
 schoon het door den tyd zwart geworden is. De koppen
 verdienen lof, schoon het hoofd van Maria edeler zou kun-
 nen zyn. Ter linker hand bemerkt men de onthoofding
 van Joannes, door een onbekende hand, maar schoon uit-
 gevoerd. In de vierde kapel ziet men, insgelyks van een'
 onbekenden, *S. Vincentius Ferrier*, die een kind uit den
 dood opwekt. In het beeld heerscht een goed, hoewel
 eenigfins te donker koloriet, en eene rigtige tekening.

De kerk van *S. Magdalena* heeft Parmegianino geheel
 geschilderd. De smaak is niet zonderling, het koloriet
 valsch, en de kleederen vallen kwaalyk.

Wy gaan eene menigte van andere kerken voorby, die
 een reiziger ten minsten met een vlugtig oog bezien kan,
 wyl in allen iets goeds is. Over 't geheel zyn de kerken
 te *Genua* pragtig, waartoe de schoone marmergroeven,
 die in 't gebied der Republiek zyn, veel toebrengen. Maar
 zy zyn te veel opgeschikt, en met verguldsels en fluka-
 door-

Genua.

doorwerk overladen. In veelen vindt het oog nergens rust, maar wordt door de menigte van 't goud verblind, gezwegen, dat de veelvuldige krullen in de versieringen een' gothischen smaak beklappen. In de kerken van Rom en heerscht een min opzigtige pragt, de kostbaare sieraden zyn zeldzaamer en doen zig beter voor. Men bemerkt ze veel meerder, daar zig die van Genua veel door de menigte verliest, en in 't geheel niet bemerkt wordt; zelfs wordt in sommigen het verguldsel verveelend.

In de niet aangehaalde kerken zyn eenige stukken voortnaamlyk te bemerken, als de kapel der familie Doria in die van *S. Marco*, een schoon stuk van Van Dyk in die van *S. Francesco di Castelletto*. Op het hoofdaltaar der kerke *S. Stefano alle Porte dell' Arco* ziet men een merkwaardig stuk van 't martelaarschap van S. Steven op het hoofdaltaar. Het benedenste gedeelte heeft Raphaël, het bovenste Julius Romanus geschilderd. Het was voor een orgel en eene der kerken te Rom en geschikt, maar Paus Leo X. schonk het der Republiek.

*Jesuiteten
kollegie.*

Het Jesuiteten kollegie in de Strada Balbi is een schoon gebouw. By den ingang liggen twee leeuwen van wit marmar, die uit een stuk, en wegens hunne grootte merkwaardig zyn. De binnenplaats valt door haare dubbelde galleryen, die op honderd zuilen van Carrarisch marmar rusten, pragtig in 't oog. De bibliotheek is slegt in evenredigheid van den rykdom deezer order. Boven den ingang staat een hellige familie door Barotti in marmar gehouwen.

De kerk *S. Filippo Neri* gedenken wy niet zo zeer wegens haar menigvuldig marmar, inzonderheid van 't Brocattello di Spagna, waaraan zy ryk is, als om de schoone muziek, die men 'er des winters alle zondagavonden kan gaan hooren. Het is meest een schoon oratorio, daarop volgt

volgt een korte preek, en dan weder eene kleine muziek. *Genua.*
 Het inzicht is pryswaardig, men zoekt de menige des
 zondags ledig loopende menschen op een' aangename
 wys bezig te houden, en ze dus van wanorders afte-
 trekken.

Te Genna heeft men eene groote menigte geestelyke *Broeder-
 broederschappen.* Een en twintig zyn de voornaamsten, *schappen.*
 en worden *Casaffe* genoemd. Zy hebben weder minderen
 onder zig, en elke heeft haar' eigene kapel of bedenhuis.
 Elke *Casaffa* heeft haare *Cassa*, dat is een groote machine
 of statue, die met het geen 'er toe behoort zo zwaar is,
 dat dertig man ze naauwlyks verdraagen kunnen. Op wit-
 ten donderdag houden zy gemeenlyk een' processe, 't
 welk voor een vreemdeling een zonderbaaren optogt maakt.
 Men moet agt geeven, dat zy op hunnen togt in order
 blyven, wyl anders in de naauwe straaten van Genua ligt
 verwarring ontslaet.

Het Palei van den Doge of der Republiek is zeer ruim, *Paleis van
 den Doge.* maar heeft van buiten een slegt aanzien. Op den trap
 op de binnenplaats staan twee slegte statuen van marmer,
 meer dan leevensgrootte, welke de Republiek aan twee
 helden uit de familie Doria, als wederherstellers der vry-
 heid, ter gedagtenis heeft laten zetten. Zy zyn in har-
 nasfen, naar de manier der Roomsche helden, verbeeld.
 Onder eene der zelve leeft men:

*Andree Doriae, quod Rempubicam diutius oppresam
 pristinam in libertatem vindicaverit, patri proinde
 patrie appellato, Senatus Genuensis immortalis me-
 mor beneficii viventi posuit.*

Zyn aanzien is krygshafsig met zyn grooten baard. Het
 beeld van zyn neef en erfgenaam staat tegens hem over.

Genua. Het ziet 'er even zo krygszugtig uit. Onder het zelve zyn uitgehouwen de woorden:

Johanni. Andreae Doriae patriae libertatis conservatori
S. G. P.

In de eerste zaal krygen de gezanten gehoor, en wordt de Doge verkoren. Het schilderwerk in fresco is van Franceschini, en verbeeldt verscheiden daaden der Genueezen. In 't eene stuk ziet men den kryg met de Pisaanen; in het andere, hoe de Genueezen Jerusalem veroveren; in het derde het verdryven der Mooren uit Spanjen; in het vierde, hoe de Genueezen den Koning van Arragon, zyne gemaalin en zynen zoon, in vryheid stellen; in het vyfde de verovering van de groote smaragden schaal, waarvan wy boven gesproken hebben. In 't midden der zolder vertoont zig het triomfeerend Genua, op een wagen met griffioenen bespannen; het geluk wordt door Genua overweldigd. Alle deeze schilderyen zyn koel, dog de perspektief is 'er wel in betracht, en de laatste doet als een zolderstuk eene goede werking.

In de nissen deezer zaal staan zeven groote marmeren beelden, meer dan levensgrootte, van zulke mannen, die zig aan de Republiek zeer verdiend gemaakt hebben. Eerster zyn zy ten aanzien der konst geene byzondere agting waardig. Het nieuwste is ter eere van den Hertog van Richelieu opgerigt, na den laatsten oorlog, omdat hy de stad tegens de Oostenrykers verdedigd, en zig gedurende zyn verblyf in de zelve zeer voorzigtig gedragen had. Hy werd deswegens onder den Genueeschen adel aangenomen, en in het zogenaamde gouden boek ingetekend, en men besloot hem dit standbeeld ter gedagtenis opterigten.

De tweede zaal is het waar het kollegie der tweehonderd vergadert. Aan den agtermuur is de zetel van den Doge eenigfins verheven. Voor hem zitten in de vergadering twee Raadsheeren, en op elke zyde vyf. Hier worden ook de geheimeraadsvergaderingen gehouden. Wie van de Nobili eene zaak voortdraagen heeft, klimt op een soort van preekstoel.

In deeze zaal zyn drie stukken van Solimene. Het eene dient tot een zolderstuk, waarin egter de bouwkundige zuilen niet wel te pas gebragt zyn, alzo eene architectuur in de fugt niet zeer voeglyk is. Het verbeeldt de te regtstelling van de kinderen van Giustiniani, die Heer van 't eiland Cyprus was. Het geschiedde op bevel van den Turkschen Keizer Soliman.

De twee andere stukken zyn tegen over malkanderen, en de besten die Solimene ooit getchilderd heeft. Het eerste verbeeldt Kristoffel Colombo, het kruit by zyn aankomst in Amerika oprigtende. De aanleg van 't stuk is schoon, en de tekening verdient lof, maar wyl de middelen tusfchen ligt en schaduw ruw en weinig bewerkt zyn, zo gelykt het stuk meer een fraaije schets dan een geheel voltooid stuk.

Op het tweede ziet men, hoe de asch van Joannes den Dooper met groote staatfje naar Genua gebragt wordt. De ordonnantie is zinryk. De verscheidene gronden zyn wel ingerigt, en de perspektief zo wel in agt genomen, dat men zig verbeeldt, in het stuk te kunnen rond gaan. Ondertusfchen mangelt het hier, gelyk in de meeste stukken van Solimene, aan de vereifchte verdeeling van 't ligt. De voorwerpen fchynen eer van de maan dan van de zon verligt te worden.

Het arsenaal is klein. Men vertoont 'er buiten veele oude wapenen ook verscheiden harnassen van Genueefche

Genua. dames, die, uit eenen verkeerden yver, of veelligt uit liefde tot het zonderbaare, in 't jaar 1301. onder Paus Bonifacius VIII. een kruistogt naar 't Beloofde Land deden. Boven de deur ziet men een ouden yzeren scheepsvoorsteven, *Rostrum*, die by het zuiveren der haven gevonden is. (*) Deeze voorsteven is byna drie spannen lang, en het onderste vierkante stuk, voor dat het als een varkenssnuit van vooren spits wordt, byna eene halve el.

Paleizen. Weinige steden in de wereld hebben zo veel prachtige paleizen aantewyzen als Genua, en zo al eenigen hierin met haar gelyk zyn, treft men dog nergens zo veel marmere als hier aan. De voornaamsten ten aanzien der bouwkunde zyn de volgende: Het Paleis des Hertogs van *Turfi*, de beide Paleizen *Brignole*, naamlyk *Palazzo rosso* en *Palazzo bianco* in de *Strada nuova*; het Paleis *Pallavicini di Castellazzo* ten einde der *Strada nuova*; dat van den Hertog *Pietro Spinola*, de twee Paleizen *Balbi*, in de straat van dien zelve naam; dat van *Marcellone Durazzo* by 't Jesuïetenkollegie, en daar tegen over dat van *Marcellino Durazzo*; het Jesuïetenkollegie zelf, het Paleis van *Pietro Certili* by de *Loggia de' Bianchi*, het Paleis *Doria* by de *S. Thomaspoort*, enz.

Veelen van deeze paleizen zyn vorstlyk, en met zulk een pragt gemeubildeerd, dat men weinig zulke byzondere gebouwen aantreffen zal. Een liefhebber der schilderkonst vindt in de meesten schoone stukken; maar alzo het te wydloopig zyn zoude die allen nategaan, zullen wy alleen een-

(*) Men leest daaronder: *Vestigiis hoc avi Romani rostrum in expurgando portu A. 1547. erutum, unicum hoc usque visum, eximia formam in re nautica gloria dicavera concives.* Vader Zaccaria handelt 'er van in zyne *Scorze litterarie*.

eenige stukken in de voornaamsten aanwyzen, die byzon-*Genua.*
lyk verdienen gezien te worden. Die de andere paleizen
niet bezien wil, kan zig met deeze vyf vergenoegen, die
op 't kostbaarst ingerigt zyn: I. Het Paleis van Marcellino
Durazzo, over het Jesuïetenkollegie. II. Het Paleis *della*
Rovere by S. Catarina; III. dat van Ridolfo Brignole op
de Strada nuova, gemeenlyk Palazzo rosso genaamd. IV.
Dat van Jakob Willem *Correga*, op de zelve straat. V. Dat
van *Bartolomeo Saluzzo*, by de Plaats Giustiniani. Wy
willen de voornaamsten aanwyzen.

Het Paleis *Doria*, van alle reizigers zo geroemd wegens *Paleis*
zyne kostbaare huisfieraaden, heeft de heerlykste ligging, *Doria.*
die men bedenken kan. Het staat niet ver van de lantaarn,
en had voorheen een' steenen brug, van de welke men on-
middelyk aan boord der schepen stappen konde. Maar zy
is thans afgebroken. Wanneer Keizer Karel V. hier eens
aan land gestapt was, deed Doria een bedekte gallery tot
aan het schip maaken, en onthaalde zynen aanzientyken
gast op een schip in zee. Zo verstandig deeze Doria an-
ders was, gaf hy dog by deeze gelegenheid een belachlyk
voorbeeld van snorkery. Al het zilverwerk, 't welk in
eene verbaazende menigte was, werd, zo als men 't van
de tafel nam, over boord gesmeten. De Keizer en allen
die tegenwoordig waren stonden verbaasd over de ver-
kwisting, en wisten niet, dat op eene zekere diepte net-
ten rondom het schip gespannen waren, en dus weinig
verloren gaan konde. Eenige Spanjaards lieten bemer-
ken, dat zy, aangezien de ontzaglyke menigte zilvers,
vermoedden, dat Doria veel geleend had; waarom deeze
in 't Spaansch op zyde van zyn Paleis tegens over de lan-
taarn een opschrift, dat 'er nog staat, zetten deed, het
welk zeide, door de genade Gods en des Konings is in
dit huis niets gelecuds.

De

Genua.

De kleine tuin van 't Paleis komt uit aan den zeeoever. De fontein in denzelven is met het reusagtige standbeeld van Andreas Doria in de gestalte van Neptunus versierd, die drie groote paarden en zyn triomfwagen regeert. De beelden hebben niets byzonders voor de konst. Om ook by regen te kunnen wandelen is 'er eene gallery of overdekte colonnade 130. schreeden lang. Men kan onder en op de zelve op een terras gaan, en heeft te gelyk het fraaiste uitzigt over de ruime zee. Aan de muuren van 't Paleis ziet men eenige kinderspelen, door Pierin del Vaga geschilderd, die egter beginnen te bederven.

Eene kleine brug voert uit de tweede verdieping van dit Paleis in een grooten tuin, die tegens den berg aan ligt. Men ziet daarin een slegt gewerkt standbeeld van Jupiter, meer dan leevensgrootte, die zyn slinker voet op een grooten hond zet. Daar onder leeft men een zot grafchrift, waarait blykt dat dit marmeren gedendstuk ter eere eens honds gestigt is.

*Paleis
Brignole.*

Het Paleis *Brignole* is met schoone huissteraaden voorzien; maar het welk het voor de liefhebbers nog meer van belang maakt, is de heerlyke verzameling van schilderyen, waarvan wy de voornaamsten aanhaalen willen. Drie staan de beeldrenisten van Van Dyk, waaronder twee vrouwen. Judith, die het hoofd van Holofernes in een zak steekt, van Paul Veronese. De uitdrukking is meesterlyk. In het gezigt van Judith vertoont zig moed, en een afgryzen van de daad, dat haarer sex zo wel past. 'T is jammer dat de zwartin, die haar begeleidt, het aanzien heeft van eene karikatuur, en dat de verkorting van den eenen arm gebreklyk is, maar de overige schoonheden en het leevendige koloriet vergoeden deeze gebreken ryklyk.

Een oude kóp met een papier in de hand van Spag-

nolet. Een groot stuk met eene Maria, en vier stukken *Genoa*. met apostelen ten halven lyve, van Prete Genovesse of Capucino.

Twee groote stukken van Caravagio. Het eene verbeeldt Clorinde, die Sophronia en andere Christenen van den houtstapel verlost. De beelden op den voorgrond zyn maar tot het halve lyf. De schilders neemen dikwyls deeze vryheid om ruimte te winnen, dog het is altyd een misslag, en kwetst het oog ook in dit stuk. Het andere stuk stelt de opwekking van Lazarus voor, en is vol uitdrukking, dog te zwart geworden.

Rubens heeft zig zelve afgeschilderd, leggende de eene hand op den blooten boezem zyner huisvrouw, en met de andere haar een wynsles ontnemende. Hy heeft de figuur eens helds, dien een vader en een mingodtje ontwapenen. Het stuk is allegorisch en voortreflyk geschilderd, maar het denkbeeld valt wat in 't laage.

Een heilige familie, leevensgroote, van Procaccini. Eene Magdalena en verscheiden andere koppen, die van Titiaan schynen te zyn, ten minsten zyn zy schoon geschilderd, en hebben veel van zyne manier.

Maria op den troon, nevens den Euangelist Joannes en een Apostel, kragtig, en in een groote manier uitgevoerd, door Guercino. De verdryving der verkoopers uit den tempel, van den zelve. Men bemerkt voortreflyke hoofden en een helder, schoon eenigfins roodagtig koloriet, 'er in. Het is op een geheel andere wys, dan de schilders dit voorwerp gemeenlyk voorstellen, verbeeld.

Een voortreflyk stuk met beelden, 21. duim groot, van Castiglione. Een S. Sebastiaan, en een schoone schryvende vrouw, door Guido. Christus zyn kruis draagende, ten halven lyve, voortreflyk geschilderd, door Van Dyk. Een paar groote stukken, de roof der Sabyfche vrouwen,

Genua.

wen, en Apollo op zyn wagen door de uuren begeleid, schynen van een Venetiaan geschilderd te zyn. Het koloriet is gemanierd, maar schitterend; de tekening heeft veele gebreken.

Eene zittende vrouw met een' palmtak en een' pyl in de hand. De tekening is rigtig, het koloriet leevendig, het gewaad wel geplooid; met een woord, het stuk verdient alle goedkeuring, schoon men den meester niet kent. Eene zeer schoone heilige familie boven een deur van Andreas del Sarto. Het koloriet is zo leevendig niet als in zyne meesteragtige stukken, die men te Florence ziet.

In de eetzaal bemerkt men goede schilderyen en beeldwerk van Parodi. Het laatste bestaat in een paar kleine cascades, op welker eene de groep van Romulus en Remus staat, die uit een ei kruipen, 't welk een zwaan uitgebroeid heeft. Op de andere zoogt eene wolvin deeze tweelingen. De uitdrukking in het laatste stuk is zeer naif. Romulus schynt onder 't drinken in slaap gevallen te zyn, en Remus houdt den eenen voet der wolvin vast, op dat zy hem daar niet mede aanraake en wakker maake. Aan den muur tusfchen de twee cascades heeft deeze konstenaar Paris geschilderd, Venus den appel geevende. Maar hy is een beter beeldhouwer dan schilder. Zyn penfel kondigt meer smaaks aan den juistheid en konst aan.

Paleis Balbi.

Het Paleis van den Marquis *Francesco Maria Balbi*, (*) op de Strada Balbi, is eene der merkwaardigsten van Genua. Het heeft twee ryen pragtige kamers op de

(*) De bezitter heeft de lyst zyner schilderyen op een blad laten drukken, de welke aan de vreemdelingen gegeven wordt. 'T ware te wenschen, dat alle eigenaars van schilderykabinetten dit voorbeeld volg-

de tweede verdieping, met twee opene galleryen van do-*Genuee* rische order. 'T is zonderling, dat de bouwmeester geen verscheidenheid in zyn orders gebragt heeft. Deeze twee ryen hangen door twee kamers en een gallery, welker zol- der Valerio Castelli, een Genuées, geschilderd heeft, t'za- men. Het koloret is kragtig, en heeft veel van Rubens manier.

De voortreflykste schilderyen van 't Paleis zyn: Josef, die in de gevangenis den droom van den schenkeer en bak- ker van Faraó uitlegt, in een schoone manier, van Casti- glione. Een jaarmarkt van Jakob Basfano, met aartige vrouwen hoofden. Het stuk heeft geen verdieping genoeg, en de agtergrond is te zwart. Een treflyk portrait van eene vrouw uit het huis van Balbi, door Van Dyk. Joannes en Hieronymus, een paar groote stukken van Guido, schoon getekend, maar zwak van koloret. Nog een stuk in de laatste manier van dien meester, dat S. Hieronymus verbeeldt, en veel van Caravagio heeft. De vrouw van Van Dyk, met haar kind op den schoot, door hem zelver geschilderd. De uitdrukking in de moeder en in het ver- genoegde gezigt van 't kind is onvergelyklyk. Het kolo- ret is fyn, en ongemeen wel onderhouden. Nog twee groote en drie kinderportraits van hem. Andromeda aan den rots van Guercino. Christus op den Olyfberg van Michael Angelo Buonaroti. Maria Magdalena van Au- gustyn Caracci. Verscheidene stukken van Castiglione en andere goede meesters, die wy korthedshalven voor- bygaan.

Be-

volgden, also de grootste kenner onmooglyk alles kennen kan, en zy die hem rond leiden gemeenlyk 'er geen kennis van hebben, en om een meester optegeeven dikwyls den eersten den besten noemen die hun invalt.

Genaa. Behalven dit Paleis Balbi ligt 'er nog een ander op de zelve straat, dat met dit niet moet verward worden. Men noemt het, onderscheidshalven, *Palazzo di Giacomino Balbi*. Het verdient insgelyks om zyne schilderyen gezien te worden. De voornaamsten zyn:

Ander Paleis Balbi.

Een schoone S. Sebastiaan van Van Dyk, in een grooten smaak geschilderd. De halve tinten zyn zo juist niet waargenomen als hy anders pleegt te doen, waarom het niet zo goed gerond schynt als zyne overige stukken.

Twee gryzaards, een kind en eene vrouw, die bezeten schynt te zyn, van Guercino zeer kragtig geschilderd. Een zonderling geordonneerde opstanding van Tintoret.

Een triomf, die niet geheel is, het hoofddeel, naamlyk Bacchus, ontbreekt. Een vlytig uitgewerkte schets van Rubens. Een paar zeer stout geschilderde landschappen van den zelve meester. Zy doen een groote werking, en vertoonen eene vlakke landsdouw. Een heilige familie, insgelyks van hem voortreflyk uitgevoerd. Het beeldtenis eener nonne van groote schoonheid. Zy schynt te leeven, maar de meester is onbekend.

Drie groote stukken van Luca Giordano. Een Sabinitenroof, Perseus, die de tafel omstoot, en zyne vyanden door het hoofd van Medusa in steen verandert. De Koningin Jesabel, die van de honden gegeten wordt. Het voorwerp is wel uitgevoerd, zo dat het niets walglyks heeft. Men bemerkt een' stoute hand en veel vuurs 'er in. Nog een groot allegorisch stuk, waarop men een vrouw met haar gevolg, een held, eene furie, een tyger, en diergelyken ziet. Diogenes die menschen zoekt, insgelyks van hem.

Paleis

Marcellone Durazzo.

In 't Paleis *Marcellone Durazzo*, of *Filippo Durazzo*, ziet men ook goede schilderyen, schoon het hierin niet by de anderen komt. Men vindt 'er verscheiden portraiten van Van

Van Dyk, als; eene moeder, staande met haar zoon, een *Genue.* kind in 't wit gekleed, en een stuk met kinderen. Demokriet en Herakliet van Spagniolet. De fynspenning en David, die Urias een brief geeft, beiden van Guercino. De overspeelster van Procaccino, voortreflyk gekleurd. Marsias van Paul Veronese. De schepping der vogels, een schoon stuk; van Castiglione. S. Cecilia door Andreas del Sarto.

Het Paleis *Marcellino Durazzo*, tegens over het Jesuïtenkollegie in de Strada Balbi, heeft eene breede voorzy- *Marcellino Durazzo.* de, en kostbaar gemeubileerde kamers, waar het nog aan stukadoorwerk; nog andere sieraaden van smaak mangelt. Inzonderheid zyn de spiegels schoon, waarmede een gallery voorzien is. In dit stuk spant het de kroon boven alle de paleizen van Genua: Het is eerst na de laatste onlusten met de Oostenrykers in deezen kostbaaren staat gebragt. Ook ontbreekt het niet aan goede *statues* en antieke busten. Onder de laatste is het borstbeeld van Keizer Vitellius, als het beste dat uit de oudheid over is, be- roemd. Onder de schilderyen zyn de volgende de besten: Olint en Sophronia op den houtstapel. Zy zyn rugwaards aan malkander vastgebonden, gelyk Tasso dat droevig voorval afschildert:

Sono ambo stretti al palo stesso, e volto

E il tergo al tergo, il volto ascoso al volto.

Gierusal. lib. II. 32.

Zo schoon als Tasso de historie beschryft, zo treffend heeft ze Giordano in dit stuk uitgedrukt. Het beeld van Sophronia is bekoortlyk; men kan ze niet aanzien zonder 'er van ingenomen te worden. Egter kon het koloriet aangenaamer zyn; het valt te zeer in 't geele.

Genua.

Het beste stuk in dit Paleis, en, volgens gedagte van eenige kenners, in Genua, is Magdalena aan 's Heilands voeten, een heerlyk stuk van Paul Veronese. Haar schoone boezem is zeer ontbloot. Het kapsel gelykt dat der Italiaansche boerinnen, en de kleeding den dragt der aanzienlyke vrouwen van dien tyd. De meester heeft zig deeze vryheid, ten koste van 't kostuum, in zyne meeste stukken gegeven, en ook in dit zeer gelukkig ten nutte gemaakt. Het koloriet kan niet natuurlyker zyn. Men ziet zig aan de byzondere schoonheden van 't stuk byna niet zat. Wilde men 'er egter iets op te berispen vinden, zo moest het dit zyn, dat de schaduw in de beelden van den agtergrond byna even zo sterk is als by de voorsten. Men zegt, dat de eigenaars van dit Paleis eene zo volkomene kopy van dit stuk hebben, dat zy het nog vertoonen nog verkoopen, op dat in het toekomende 'er geen verschil ontflaa, welk van beiden het origineel zy.

Perseus, de gezellen van Phineus in steen veranderende, van Luca Giordano, schoon geordonneerd, en treslyk van werking. Adam en Eva, die uit het paradys verdréven worden, in een aangenaame manier, en met een vast penseel uitgevoerd, van Julius Cæsar Procaccini.

Maria met het kind en S. Catharina, een heerlyk stuk van Van Dyk. Een staand beeldtenis, en nog een van een' bisschop, beiden van Van Dyk.

In de schoone gallery heeft Parodi de zolder met een slegt koloriet geschilderd. Men ziet hier, buiten de reeds gemelde antieken, het standbeeld eens herders door Parodi, den roof van Proserpina, door Schiavino, onrigtig getekend, gemanierd, en buitenspoorig. Een paar schoone stukken van Jakob Bassano, vooral de zondvloed. Twee

voor-

voortreflyke schilderyen van Castiglione. Eene vrouw met beesten en vogels, van den zelve. *Genus.*

Twee koppen, een man die een ligt aansteekt, en eene vrouw in den smaak van Titiaan. Het beeldtenis van Anna Boleyn, gemaalin van Henrik VIII. Koning van Engeland, schoon gekleurd, maar van eene onbekende hand. Christus aan 't kruis en Maria, van het zagte en fyne penseel van Carlino Dolce. Een groot portrait van een' vrouw door Van Dyk, waaraan de handen opgeschilderd schynen.

Juno, de oogen van Argus in den staart van haar paauw zettende, schoon geordonneerd en van treflyke werking. De kinderen zyn te rood geschilderd. De meester is Rubens. Een kop met een tulband, een meesterlyk stuk van Rembrand, en iets zeldzaams in Italiën, waar deeze meester niet zeer bekend en geagt is.

Maria met het kind, twee herders, en een oud man, van Titiaan. De koppen zyn schoon, en het koloriet is kragtig, schoon wat droog. Maria met het kind, den kleinen Joannes en Elifabeth, rigtig en vast getekend, van Andreas del Sarto, wat graauw en niet zo frisch geschilderd als de stukken van hem te Florence. Van het terras van dit Paleis heeft men een treflyk uitzigt over de zee.

Het Paleis Carega in de Strada nuova heeft van buiten ionische en korinthische zuilen. De architectuur is van Michaël Angelo. Het is van binnen wel gemeubileerd, en om de schilderyen bezienswaard. Een aanbidding der Koningen, van Paul Veronese, is schoon, maar wat zwart geworden. Rubens, door hem zelve voortreflyk uitgevoerd. Coriolanus, die zyne moeder ontvangt, schoon geschilderd. Men schryft het stuk aan Van Dyk toe. Isaak, Jakob en Esau kragtig gewerkt, van Prete Genovesse. Maria

Genua. ria met het kind van het bevallige penfeel van Cignani. Rachel, zittende op de huisgoden van Laban, om ze te verbergen, in eene goede manier van Castiglione uitgevoerd.

Judith, ten halven lyve, en Jakob, dien men den rok van Jofef brengt, insgelyks halve beelden, een paar meesterlyke stukken van Guercino. Herodias met het hoofd van Joannes, schoon uitgevoerd door Titiaan. Maria met het kind, een schoon gekleurd stuk van Julius Cæsar Procaccini, en anderen meer.

*Paleizen
Doria en
Turfi.*

In de zelve straat ligt ook een Paleis van de familie Doria, dat eenige bezienswaardige schilderyen heeft. Het Paleis Turfi staat leeg, wyl de Hertog van Turfi Kamerheer des Konings van Napels is. De Infante van Parma bewoonde het, toen zy in 't jaar 1765. te Genua was, en de Infante van Spanjen betrok het Paleis Spinola by de kerk van S. Catharina.

Paleis Pallavicini.

Het Paleis *Pallavicini al Zerbina*, buiten de poort *L'Aqua sola*, niet ver van de voorstad Bisagno, is naar 't ontwerp van Michaël Angelo gebouwd, en met ionische en korinthische zullen voorzien. De architectuur over 't geheel, en de verdeeling, verdienen goedkeuring. Onder de overige schilderyen zyn 'er twee byzonderlyk vermaard. De verzoeking des eersten menschen, door Guido. Eva geeft een appel aan Adam, waartoe de slang, die een vrouwen hoofd heeft, haar overreedt. De Eva is bekoorlyk, en een meesterstuk, maar het beeld van Adam mischien wat te akademisch. Het gantsche stuk heeft iets ongemeen bevalligs. Het andere stuk is van Valentyn, en stelt de soldaaten voor, die om den rok van Christus dobelen. De werking van 't ligt is piquant, in de karakters heeft veel verscheidenheid en een meesterlyke uitdrukking.

Een ander Paleis *Pallavicini* heeft op de binnenplaats *Genus.* een aartigen waterval met eene grot, waarby twee Tritons een terras in de gedaante eener tribune houden. Deze beelden zyn in eene goede manier uitgevoerd, en worden aan Puget toegeschreven. *Ander Paleis Pallavicini.*

Men ziet hier ook eenige goede schilderyen, als Venus by den dooden Adonis, van Van Dyk voortreflyk uitgevoerd. Een allegorisch stuk verbeeldende de Stilzwygendheid, waarin het hoofd der vrouw voortreflyk is uitgevalen. Men houdt het voor 't werk van Rubens, en het heeft ook veel van zyne manier. Diana en Acteon van Albani. Het stuk is met het hem eigene aangenaame penseel geschilderd, dog heeft dat geelagtige koloriet niet, dat zyne stukken karakterizeert, maar valt veeleer in 't grauwe. Eene heilige familie en S. Hieronymus van Titiaan, een stuk van heertyke werking. Eene aanbidding der koningen van Tintoret, en meer anderen.

De liefhebbers vinden ook eenige goede stukken in het Paleis van den *Duca di S. Piero*, by voorbeeld, portretten van Van Dyk. De doop van Joannes door Paul Veronese, een doode S. Sebastiaan, en de overspeelfter van Caravagio, enz. Verders ook in de *Casa Ferrari* en de *Casa Senturioni*. Op de laatste plaats ziet men Mucius Scavola, die de hand in 't vuur steekt, een schoon stuk van Guercino.

L'Albergo is een pragtig hospitaal, waarin over de duizend kranke en elendige menschen, die onbekwaam zyn te werken, onderhouden worden. Die eenig vermogen hebben betalen eens kleinigheid, dog de meesten niets. Liederlyke vrouwlieden, welken de regeering opvatten doet, *Donne bandite*, vinden hier insgelyks haat verblyf. In 't jaar 1743. zaten hier 4000. Duitsche soldaaten gevangen, alzo het sterk gebouwd, en ligt te bezetten is. Men
Stigtingen.
L'Albergo.

Genaa. bragt ook herwaards het geld uit de bank van S. George, nevens de boeken. Gedurende de bombardeering onder Lodewyk XIV. hield zig hier de Doge op.

De stigter eener zo pryswaardige inrigting was iemand uit het huis van Brignole, en sedert hebben veele bemiddelde inwooners aanzienlyke sommen daaraan vermaakt, zo dat het thans een ryk armhuis is. Op de trappen en in de voorzaalen ziet men de statues der voornaamste weldoenders in marmmer. Die al hun goed'er aan gegeven hebben zyn zittend verbeeld, die over de 100000. Genuesche Lire maaken krygen geheele standbeelden, en die maar boven de 25000. Lire schenken, borstbeelden. Dit is een aartige manier om het aandenken der weldoeners te bewaaren, en hen te gelyk tot ryke giften aantemoedigen. Men staat verbaasd over de sommen, welken deeze stigting allengskens verkregen heeft, als men'er de lyst van beschouwt.

In de vier zaalen voor de mansperfoonen staan zeshonderd bedden. Elk geslagt heeft zyne byzondere eetkamer, en een afgezonderde plaats in de kerk. De jongens leeren een handwerk, 't zy weeven, schoenmaaken, 't zy andere dingen, die by het hospitaal te pas komen, en moeten, als zy ouder worden, tragten zig zelve voorttehelpen.

Het gebouw is groot en schoon, en zal nog veel kosten eer het geheel in staat is, alzo men den rots, daar het tegen aan staat, wegruimen moet. Nog eene geheele zyde moet gebouwd worden, indien het eerste bestek tot volkomenheid komen zal. De kapel tot het huis behorende is zeer aartig. Men ziet 'er een basrelief in van Michaël Angelo, verbeeldende Maria, het lyk van Christus beschouwende. Op het hoofdaltaar heeft Puget de hemelvaart van Maria in marmmer uitgehouwen.

Haar hoofd heeft iets voortreflyks in de uitdrukking, en *Genua.*
de engelen zyn ook niet kwaalyk gemaakt.

Buiten de stad, by *Bifano*, wordt nog een armenhuis of
Albergo aangelegd, 't welk iemant uit den huize Fiefchi
voor driehonderd meisjes gestigt heeft.

Het groote Hospitaal is eene andere pryswaardige stig- *Groot*
ting, waar alle kranken, zonder onderscheid van natie, *Hospitaal.*
worden opgenomen. Hun aantal is nooit beneden de duizend.
Hier worden ook alle vondelingen gevoed. De jongens blyven 'er zo lang in, tot dat zy voor zig zelve
zorgen kunnen, de meisjes altyd, en komen, als zy boven
de twaalf jaar zyn, in een Conservatorio, voor haar ges-
chikt. Het getal der vondelingen, die in het huis zelf
of op het land worden opgevoed, strekt zig gemeenlyk
boven de twee duizend uit.

De kranken hebben hunne byzondere zaalen, en die
aan 't herstellen zyn ook de hunnen. De laatste onthou-
den zig in het bovenste gedeelte van het huis, waar de
lucht het frischst is. Tot deeze uimuntende inrigting, dier-
gelyke men in andere hospitaalen niet heeft, wordt veel
plaats gevorderd; dog daar ontbreekt het hien niet aan.
Men heeft sedert eenige jaaren nog eene vergrooting van 't
gebouw begonnen, die over de 500000. Genueesche Lire
gekost heeft, en door vrywillige giften van ryke familien
is goedge maakt. Eenigen hebben 10000, anderen zelfs
20000. Lire gegeven. Al wie dit hospitaal over de 100000
Lire vermaakt, bekomt, gelyk in 't *Albergo*, een mar-
ren standbeeld van levensgroote. Het hospitaal is van
een zwartagtigen steen gebouwd, die veele kalkaartige
deelen schynt te hebben.

In het kleine Hospitaal worden alleen Genuezen ont- *Klein*
vangen, zy mogen dan met geneeslyke of ongeneeslyke *Hospitaal.*
ziektens bezogt zyn.

Genua. By het groote Hospitaal wyzen de Genueezen met genoeg een' vreemdeling de plaats, die in hunne historie altyd merkwaardig blyven zal. Het is in de *Strada Porteria*, wanneer men de *Strada Julia* ingaan wil, en zy is met opzet verfraaid, om de gedagtenis te bewaaren van de merkwaardige omwenteling, die hier den 10. December 1746. een aanvang nam. Gelegenheid daartoe gaf een jongeling, die oppasser in de herberg van 't witte Kruis was, en Carbone heette. Hy overleed in 1763.

Te S. Giorgio ziet men de bank en haare schatten, de archief, en de standbeelden der geenen die geld daartoe vermaakt hebben. Het is ook der moeite waard, de inrigting der ovens om brood te bakken, die den Staat toekomen, te bezigtigen.

Schoonheid der Straaten. Genua kan een paar prachtige straaten doen zien, die weinige haar gelyken hebben, wyl zy uit de schoonste paleizen bestaan. Deeze straaten zyn *Strada Balbi* en *Strada nuova*. De laatste zou in een regte lyn tot de eerste kunnen voortgetrokken worden, als men de tuschen staande huizen afbrak. Indien men dan in de tuschenruimte gebouwen de overigen gelyk aan zettede, zo zoudde 'er geene stad zyn, die zig over iets diergelyks beroemen konde. Als deeze twee straaten wat breeder waren, zouden zy een nog heerlyker aanzien hebben.

Ten einde de *Strada Balbi* ligt de Plaats van *San Spirito* zo genaamd naar een klooster, waar de gevangene Oostenryksche officiers in 't jaar 1746. werden opgestoten. Wat verder liggen de publieke magazynen, de poort van S. Thomas, welke de Oostenrykers bezet hadden, en het paleis van den beroemden Andreas Doria. Men komt dan op de straat der lantaarne, of vuurbaak. Hier zou nog veel veranderd kunnen worden, als men het inkomen in de stad zo breed en schoon wilde maaken als by S. Spirito geschied

schied is. Aan deezē weg vindt men ook de steengroeve, waaruit de steenen voor 't Scoglio genomen zyn. De Genueezen noemen *Scoglio* de opgehoopte groote stukken rots, die langs den wal in zee gesmeten worden, om het geweld der baaren te breeken, op dat zy den wallen en het muurwerk geene schade aanbrenge. Men heeft een wel bedagt werktuig, om de groote brokken rots met taamlyke snelheid op- en aftelaaden.

De Lantaarn of vuurbaak is een hooge toren, welks fundament een oud kasteel is, dat Lodewyk XII., Koning van Frankryk, reeds deed aanleggen. Hy is 366. treden hoog. Alle nagten branden 'er zes en dertig lampen in eene groote lantaarn, die van verre zig als een groot licht vertoonen, en den schepen tot een teken dienen. Als de wagers by dag van boven den toren een schip in zee ontdekken, hangen zy een kogel, en zien zy 'er twee, twee kogels uit. Vertoonen zig meer dan vyf schepen, zo steekt men een vlag uit, ten teken dat een eskader nabij is. Op deezē wys weten de Genueezen altyd, of 'er haast schepen aankomen zullen dan niet. Zo dragen narigt krygt, dat 'er een oorlogsvloot in de Middellandsche Zee is, worden alle de batteryen met geschut beplant.

Hier begint de pragtig gebouwde voorstad *San Pietro d' Arena*, waar voorheen de groote wandelplaats voor lie-den van aanzien was, maar thans is zy uit de mode; men rydt nu liever verder op het vlakke veld. Ten einde der voorstad leidt de brug van *Cornigliano*, waarvan wy boven reeds gesproken hebben, over de Polcevera. Deze brug is in de voorige eeuw op kosten van een Genueesch edelman, Benedetto Gentile, gebouwd.

Wat verder ligt de brug *di Sefri*, die Michaël Imperiali alleen voor voegangers gebouwd heeft. Deze Imperiali was

Genoa. was een ryk en zeer vrolyk man, van wien men nog veel grappige en scherpe invallen verhaalt, die hem egter dikwyls duur te staan kwamen.

Waterleiding. De bronnen aan de oostzyde der stad worden door eene waterleiding verzorgd, die van de *Scuffara*, vyf Italiaansche mylen ver, afkomt, en door de poort van S. Bartholomæus loopt. Het water doet eenige molens gaan, en verdeelt zig in verscheiden armen, die de inwoners van 't oostelyk deel van Genua van water voorzien. Op de westzyde heeft men fonteinen, en waterbakken. Het regenwater, en dat van de snelle kleine riviertjes, die van 't gebergte afkomen, valt in zes kanaalen, die op zekeren afstand liggen, en in de haven uitwateren.

Regeringsvorm. De Raad, die den staat van Genua regeert, bestaat uit dertien personen, den Doge, die den titel van *Serenissimo Doge* voert, en twaalf byzitters, of raadsheeren, die *Eccellentissimi Governatori* genoemd worden. Daarby komt de Kamer, *la Camera*, die de geldmiddelen der Republiek bestiert. Zy bestaat uit agt personen, en allen, die ooit Doge geweest zyn. Hun getal bestaat somwylen uit twaalf of meer personen, die men *Eccellentissimi Procuratori* noemt.

Deze twee collegies vereenigen zig, wanneer 'er buitenlandsche zaaken op 't tapyt zyn. Zy geeven den gezanten gehoor, en bezorgen alles wat 'er met vreemde hoven te doen is. Zwaare misdaden, als hoog verraad en vadermoord, gelyk ook het krygswezen, behooren daar heen, en zy roepen den grooten Raad t'zamen, als zy het noodig vinden.

Kleine Raad. De kleine Raad, *Consiglio* of *Minor Consiglio*, bestaat uit tweehonderd leden. Hy verkieft de magistraatspersonen, besluit oorlog en vrede, heeft het regt wetten te geeven, mits die niet aanloopen tegens die van 1576. en twee

twee derden 'er voor zyn. Hy kan ook den grooten Raad *Genud.* nieuwe wetten of imposten voorflaan, als de zaak in zyne vergadering maar vier vyfden der stemmen gehad heeft. Deeze kleine Raad regeert gemeenlyk den grooten, wyl hy reeds uit tweehonderd leden bestaat, die nevens derzelver zoonen, neeven, en verderen aanhang, de meeste stemmen in de grooten uitmaaken. Op deeze wys wordt een voorflag, als hy in den kleinen Raad doorgaat, ook gemeenlyk in den grooten doorgedrongen.

De groote Raad, *il gran Consiglio*, is de algemeene *Groote* verzameling der Nobili, en by hem is de opperste en wet- *Raad.* geevende magt. Hy alleen kan imposten opleggen, en de grondwetten des Staats veranderen. Hy benoemt de voornaamste bedienden van de Republiek, den Doge, de sekretarissen van Staat, den kapitein der gallyen, en de gouverneurs door het gantsche *Genueesche* gebied.

Om in den grooten Raad te komen, moet men tweentwintig jaar oud, en ten minsten drie jaaren burger geweest zyn. Men moet geen' kwaaden naam hebben. Jaarlyks wordt 'er eene nieuwe verkiezing van gedaan, maar de zelve, dat is alle de Nobili, worden weder verkozen. In het zogenaamde gouden boek, of de lyst des grooten en kleinen Raads, die jaarlyks gedrukt wordt, waren voor een jaar of twee drie honderd twee en veertig medeleden.

De Doge heeft de voorzitting in alle raadsvergaderingen, en heeft alleen het regt om de zaaken, die in raadslaging zullen genomen worden, voortestellen. Daarin bestaat egter ook zyn grootste aanzien. Hy regeert twee jaaren, en niets langer, en die waardigheid mag door hem nog langer bekleed, nog iemand uit zyn geslagt opgedragen worden. Na tien jaaren tyds is hy weder verkiesbaar. Egter is het nog niemand gebeurd, tweemaal die eer

Genoa. te genieten. Men kan Doge worden, zonder *Senatore* geweest te zyn, maar men moet over de vyftig jaaren wèzen. Hoe gering ook de magt van den Doge is, verlan- gen de Nobili egter genoeg naar dat geluk, en zoeken dik- wyls de stemmen der armen met grootte sommen te koo- pen. Zo lang iemand Doge is heeft hy den titel van *Serenita*, naderhand moet hy zig met dien van *Eccellenza* laa- ten te vrede stellen. (*) De Doge woont in 't Paleis der Republiek, neveris twee raadsheeren of *Governatori*, die een waakzaam oog op zyn gedrag houden. Hy draagt een lang donker rood kleed, dat of van fluweel of van zyde is, eene røde vierkante muts, die spits toeloopt, en boven aan een zyden kwast heeft. Zyne lyswagt be- staat uit tweehonderd Zwitsers, die voor zyne kamer en op de toegangen de wagt houden. (f)

(*) Keysler, de Abt Richard en anderen, schryven zonder grond, dat de sekretaris of kanselier des Raads den Doge, als zyn tyd omk is, dit kompliment zou maaken: „Alzo uwe *Serenita* nu de re- „geering afgelegd heeft, zo kan uwe *Eccellenza* uit het Paleis der „Republiek naar haar eigen huis terugkeeren.“ De Doge wagt dit onbeleefde kompliment niet af, maar gaat van zelf, begeleid door den gantschen adel, die hem geluk wenscht met het gelukkig volvoeren zynrer regeering, naar zyn huis.

(f) Voorheen werd de gekoren Doge gekroond. Men zettede hem, wegens het koningryk van Corsica, eene kroon op, en gaf hem een scepter in de hand. Of men deeze gewoonte na 't verlies van Corsica zal afschaffen, moet de tyd leeren. Corsica is den Ge- nueezen van ouds af van weinig nuts geweest, het geen het opbragt wierd 'er weder besteed. In de laatste jaaren kostte het den Staat veel gelds om de onrustige hoofden te betengelen, en dit kon nog- thans niet geschieden. Ondertuschen hadden de Genuezen daat veel mede op, dat zy bezitters van een koningryk waren, en ieder verbeeldde zig, een sink van een koning te zyn. Men verhaalt, dat zekere dame voor eenige jaaren, op de tyding van een door de Ge- nueezen behaald voordeel, vol vergenoogens, gezegd zou hebben: *Stans dunque ancora in peso Regine.*

De Doge moet van egten bedde zyn. Dit merken wy *Genitio* daarom aan, omdat het niet zeldzaam is, dat de Nobili hunne onwettige zoonen adopteeren, waartoe de Raad tiddruklyk zyne inwilliging en verlof geeft, zo dat de geadopteerde zoon het volle wapen zyns vaders voeren mag, zonder eenig teken zyner onegte geboorte, en zyn naam wordt in het gouden boek geschreven. De vader maakt hem dan eene zekere som by uitersten wil. De Staat heeft dit tot in standhouding der geslagten ingevoerd. Als zulk een geadopteerde zoon eene Genueesche vrouw van adel trouwt, zyn zyne zoonen weder tot Doge verkiesbaar.

Na 't eindigen zyner regeering kan een iegelyk den Doge binnen de eerste agt dagen by den *Sindicato dei Supremi* aanklaagen. De *Sindicatori* neemen alle de bezwaaren der borgers tegen hem aan, en onderzoeken in hoe verre die gegrond zyn. Bevindt men dat de Doge zig te zeer vergreepen heeft, zo verliest hy het regt, langer *Procuratore* te zyn.

Om een Doge te verkiezen worden vyftig personen uit den grooten Raad by 't lot getrokken, deelen slaan 'er twintig voor, die zy deezer eer waardig agten. Van deeze twintig verkieft 'er de groote Raad vyftien, en de kleine Raad neemt 'er zes uit deeze vyftien, en uit deeze zes verkieft 'er eindelyk de groote Raad eenen. Als men omtrent de keus eens nieuwen Doge niet eens kan worden, wordt zy van agt tot agt dagen verschoven, en ondertusschen regeert hy die 't langst *Senatore* of Raadsheer geweest is. Behalven dat de Doge vyftig jaaren oud moet zyn, wordt ook gevorderd, dat hy middelen hebbe, om zynen staat te voeren, alzo de Republiek zo veel niet heeft, dat het de kosten kan goed maaken.

De Raadsheeren of *Governatori* worden uit een pot,
Se-

Genl.

Seminario genoemd, by 't lot getrokken. Men werpt 'er honderd en twintig naamen in, en trekt daar alle zes maanden 'er zes uit. Zy moeten ten minsten vyftig jaaf borger geweest zyn, en zyn eerft na vyf jaaren, maar de *Procuratori* na drie jaaren, weder verkiesbaar.

De kleine Raad wordt niet veranderd. 'T is waar, men komt jaarlyks tot eene nieuwe verkiezing, dog dit is maar eene plégtigheid, want de zelve perfoonen worden altyd weder verkoren. Dit gefchiedt in het midden van December door dertig perfoonen, die de Raad zelf verkieft. Als 'er eene opengevallene plaats te vervullen is, gaat men op de zelve wys te werk.

Onder de andere magiftraatsperfoonen zyn de *Supremi Sindicatori* de voornaamften. Men kan ze met de *Ephori* der Lacedemoniers vergelyken. Zy moeten op het waarneemen der wetten agt geeven. Zy zyn vyf in getal, en men vreeft hunne magt het meeft. De zeven *Inquisiteurs* van Staat houden een waakzaam oog op de politie, en onderzoeken, of 'er in de familien ook iets voor den Staat na-deeligis gebrouwen wordt.

Onder de laagere eerampten zyn die der drie fekre-tarifen van Staat de voornaamften en voordeeligften. Elk brengt jaarlyks over de 7000. daalders op, en hy die ze bekleedt wordt 'er door veradeld, als hy geen edelman is. Niemand mag dat ampt langer dan tien jaaren be-kleeden, en maar zelden wordt het voor drie jaaren ver-langd.

Regters.

Tot regters in pleitgedingen neemt men altyd lieden uit andere Italiaanfche Staaten, en zeer dikwyls uit het Roomsche gebied. Zy mogen het niet langer dan drie jaaren zyn. Daar zyn 'er drie in borgerlyke, en vier in strafbaare zaaken. Men zig kan van hunne uitspraak in borgerlyke zaaken op drie Genueefche Doctores, of ook

tot

tót twee Doctores eenen Nobile, die zig de partyen kie- *Genoa.*
zen, beroepen.

Het Roomfche regt is de grondflag van het Geneefche. *Wetten.*
Egter hebben zy ook hunne byzondere ftatuuten, *Statuto*
civile e criminale, 't welk een deel in folio uitmaakt. (*)
De wetten in 't jaar 1576. zyn de grondwetten, waarop
de inrigting van den Staat gevestigd is. Zy ftellen vast,
wat elk magiftraatsperfoon te doen heeft, hoe veelen 'er
zyn, en hoe lang zy hunne ampten bekleeden moeten.
Die de inrigting des Staats naauwkeurig weeten wil, moet
ze uit dat boek leeren kennen. De wetten worden on-
der publiek gezag in order gebragt en plegtig gepubli-
ceerd. (†)

De Inquifitie of het geeftlyke geregtshof beftaat te Ge- *Inquifitie.*
nuua uit een' Dominikaan en twee hem toegevoegde Sena-
toren, zonder welker medeweeten hy niets onderneemen
kan. Zy is in 't geheel niet ftreng; naauwlyks hoort men
'er van fpreken. Voor een jaar of twee zat niemand in
haare gevangenis, behalven zekere Riva, een geneeskun-
dige, die een jaar of twintig geleden de godverzakery
verdedigd had, en al lang weder op vrye voeten gefield
zou zyn, indien hy zyn gevoel en openlyk had willen her-
roepen.

In-

(*) Men heeft een fchoon, maar zelden voorkomend, commenta-
rium daarover, *Bottini Collationes Juris Caesarei ad statutum civile*
Genove, in folio. Cafareggio, Bolco, en Benielli hebben het ook
opgehelder. Behalven dat, heeft men eene menigte van *decisiones*
der *Rota*.

(†) De titel van 't boek waarin zy bevat zyn, is, *Leges novae Rei-*
publicae Genuensis, a Legatis summi Pontificis, Caesaris, & Regis Ca-
tholici, in quos per Rempublicam collata fuerat auctoritas, condita, &
Genoa d. 17. Martii 1576. publicata. In folio.

Genua. Indien men de volken volgens oude spreekwoorden *Karakter* beoordeelen zoude, zo was het karakter der Genueezen *der inwo-
ners.* zeer slegt. Het spreekwoord zegt, *Monte senza legno, mare senza pesce, gente senza fede, donne senza vergogna*, een berg zonder hout, een zee zonder visch, een volk zonder trouw, vrouwen zonder schaamte. De Liguriërs stonden reeds by de ouden ten opzichte der trouw en eerlykheid in een slegt blaadtje, gelyk uit Silius Italicus, Aufonius, en inzonderheid uit Virgilius (*) blykt. In den tyd van Dante moeten zy by de Italiaanen even zo weinig in goeden reuk geweest zyn, wyl hy het 33. gezang van de Hel zeer nadeelig voor hun besluit:

*Abi Genovesi, uomini diversi
D'ogni costume, e più d'ogni magagna,
Perche non siete voi del mondo sperfi!*

Landini doet 'er, in zyne uitlegging over deeze plaats, by: *Degna & ben collocata esclamazione per molti rispetti, che sono noti quasi a tutti.* Maar wat verstandig mensch zal zulke nationeele beschuldigingen voor algemeen aanneemen? Zy komen gemeenlyk uit byzondere oorzaaken voort, die deeze of geene gehad heeft, om een zo ongunstig oordeel te vellen. Men beschuldigt de Italiaanen in 't algemeen, wraakgierig, baatzugtig en yverzugtig te wezen. Het kan zyn, dat dit by den gemeenen man meer plaats vindt, en die ook te Genua diergelyke verwytingen ver-

(*) Virgilius zegt van hun, *assuetum malo Ligurum*, en in 't II. boek der *Aeneis* legt hy Camilla de volgende woorden in den mond:

*Vane Ligur, frustra que animis elate superbis,
Neguicquam patrias tentasti lubricus artes.*

verdient. Maar onder lieden van aanzien en in goede gezelschappen heeft men geene reden zig daarover te beklagen; ten minsten reizigers kunnen geduurend een gemeenlyk kort verblyf te Genua de inwooners niet genoeg leeren kennen, om een zo nadeelig oordeel over hun te veilen. De goede gezelschappen zyn hier zo aangenaam als ergens in Italië, de vreemdelingen worden beleefd ontvangen, en hebben geen reden om zig over de agterhoudendheid der Genueezen te beklagen. De gemeene man leeft geruft, en is met zyne levenswys te vrede; hy zou misfchien wreed en wraakzugtig worden, als hy te veel onderdrukt werd. Van zyn' moed heeft het graauw in 't jaar 1746. een blyk gegeven; anders heeft het in de vreedzaamste tyden, waarin zig de Republiek federt eenige eeuwen bevindt, dat wilde en barbaarsche, 't welk het in de middeleeuwen aanhing, byna geheel afgelegd.

De regeering is zagt; men straft alleen diefstallen en hoofdmisdadaen; andere misdryven, die niet tegens den Staat en de openbaare zekerheid aanloopen, worden zeer door de vingers gezien. De geest van partyschap tuschen den adel en het volk is byna geheel uitgebluscht. De burgers leeven geruft, neemen hunne zaaken waar, en laaten aan den adel de regeering van den Staat over.

De adel is gezellig, en ziet, vooral in den herfst, gaarn vreemdelingen. De ryken leeven dan op hunne landhuizen heerlyk, en verlangen hunne pragt te doen zien en pryzen. De minsten bezitten wetenschappen, en worden ook van de jeugd aan daar niet toe opgebracht. Een goed natuurlyk verstand is alles, want voor de beschaaving daarvan wordt niet vroegtydig gezorgd, en by rypere jaaren event zo weinig daaraan gedagt. By de weinigen die gereisd hebben, en in de publieke zaaken gebruikt zyn, treft men meer kennis van de wereld aan: de overigen weeten weinig

Genua. buiten hunnen staat, schoon zy voor groote staatkundigen willen aangezien te worden, en zig verbeelden, dat hunne Republiek met alle buitenlandsche staaten in een nauwe verbindtenis is, en invloed op de hoven van Europa heeft.

Cicisbei. Nergens in Italien zyn de Cicisbei zo in de mode als te Genua. De mans, hoe groot men ook hunne yverzugt maake, bekommeren zig niet zeer om hunne vrouwen, en zyn te vrede als die zig met haare Cicisbei bezig houden. Zodra een adelyke dame trouwt, wordt met goedkeuring van beide de partyen een Cicisbeo gekoren. Men verandert niet ligt van Cicisbeo, en zo al beiden, zo wel de dame als de Cicisbeo, malkanderen in 't vervolg moede worden, blyven zy dog in deeze verbindtenis, die voor den laaften eene zeer lastige en verveelende bezigheid wordt. De dame gaat nooit zonder hem te kerk, wandelen, of in gezelschap. Men ziet te Genua byna geen andere koetsen dan coupés. Zelden trest men 'er twee dames in aan, maar altyd eene met haaren Cicisbeo. Ongedagt alle de Cicisbei zyn de processen over onvermogen niet zeldzaam. Als een paar niet wel t'zamen leeft, zo valt de egtfcheiding niet moeilyk te verkrygen, en beide partyen kunnen naderhand of weder trouwen, of de man moet zynere vrouw een jaarlykfeh inkomen geeven, en voor de opvoeding der kinderen zorgen. Veele dames zoeken wel de gelegenheid tot egtfcheiding, om naderhand des te grootere vryheid te hebben, schoon zy van haar jaarlykfeh inkomen op geen' zo grootfchen voet leeven kunnen. Ten minsten is het hier niet gebruiklyk, dat zy zig, gelyk op veele plaatsen, na de egtfcheiding in 't klooster begeeven, of by haare ouders gaan woonen. Zy kunnen leeven waar en zo als zy willen. Wyl men diergelyke gevallen niet vooruitzien kan, zo wordt by de meeste huwykysvoorwaarden vastgesteld, dat de vrouw al-

alles, wat haar na het trouwen by erfenis te beurt valt, *Genue* voor zig behoudt.

Maar deeze gebruiken zyn onder de borgers niet ingevoerd. De mans dilden geene Cicisbei, en leeven met hunne vrouwen eensgezind en ordentelyk. Daar zyn eenigen uit de aanzienlykste borgers, die hierin den adel willen navolgen, dog zy zyn ligt te tellen, en de mans hebben veelligt byzondere redenen daartoe.

Alzo de regceering der Republiek den adel niet genoeg *Spel* bezig houdt, en de minften werk van de weetenschappen maaken, zo is het spel een heerlyk middel om den tyd doortebrenge. Zy maaken 'er eene zeer ernstige bezigheid van. By de pharontafel geldt geen aanzien van persoon, die geld te verspeelen heeft is welkom, hy mag een edelman, een borger, een koopman, een geestlyke, van het land of uit de stad zyn. Egter laat de Staat geen openlyke huizen om te speelen toe, op dat geene vreemde speebers insluipen, en het geld uit het land trekken. Dog de Genueezen kunnen onder zig speelen zo hoog als zy willen. Men oordeelt dat het geld dog altyd in 't land blyft, en maar uit de eene in de andere hand gaat. Of dit een goede regel in de staatkunde is, en of niet vele familien daardoor ongelukkig, en de weelde door het hoge spel bevorderd wordt, laaten wy aan zyn plaats.

De regceering dult geene vreemde goochelaars, marionetten, in een woord niets, waardoor het geld uit het land zou kunnen gesleept worden. Uit het zelve beginsel maakte de Raad voor eenige jaaren eene wet, hoe veel een ieder aan porcellein bezitten zou, en lei een zwaaren impoff op den invoer daarvan, alzo het de mode werd, eene menigte van porcellein in de kamers te zetten, en aan tafel te gebruiken. Daartegen mag een ieder zo veel zilverwerk, waarin een waare waardy steekt, hebben als

Genua. hy wil. Dus vindt men ook werkelijk zeer veel zilverwerk in de Genuëfche huizen.

De geestlyke prebenden der bischoppen en abten zyn meest zeer voordeelig. Edellieden, die geen lust hebben tot werken, en om zig om de publieke bezigheden te bekommeren, zoeken zulk een' post, in den welken zy hun leeven gemaklyk, en zonder van iemant aftehangen doorbrengen kunnen. De wereldlyke priesters daartegen zyn mischien nergens zo weinig geagt en zo armzalig als te Genua. Het moet een vreemdeling niet wonderlyk voorkomen, wanneer hy by 't bezoeken der kerken dikwyls om een aalmoes van hun wordt aangesproken, en hy zyne liefhebbery by 't bezien van 't een of ander schilderstuk, dat zy zeer zorgvuldig toedekken, met eene Mancia of een fooitje betaalen moet. Voor 't overige bestaat de godsdienst hier, gelyk op veele plaatsen van Italiën, veel in uiterlykheden. Als het Ave Maria geluid wordt, leggen de dames de kaarten neer, doen schielyk een gebed, en speelen voort.

Kleeding. De vrouwen die te voet gaan hangen in de zes maanden, wanneer het weder 't veranderlykft is, een sluijer, *Mezzaro*, van goede of betere zyden stof, naar dat zy 't beter doen kunnen of niet, om. Hy bedekt het hoofd, de schouders, en armen. Zy kunnen 'er niet wel onder gezien worden, zyn veilig voor het kwaade weder, en behoeven niet zeer voor haar kapsel te vreezen. De dames, welken zig in de stad, waar de koetsen wegens de nauwe straaten niet in gebruik zyn, in draagfloeten laten dragen, gebruiken deezen sluijer niet.

De edellieden gaan in de stad, ingevolge der wetten, altyd in 't zwart gekleed, maar op het land mogen zy gekleurde en kostbaare kleederen draagen. Nooit gaan zy met een degen. Zy voeren den titel van Hertog, Graaf, of

of Marquis, als zy in 't Napolitaansche of elders landgoederen bezitten, met de welken zulk een titel verknogt is. De dames kleeden zig in kostbaare stoffen, en zyn inzonderheid zeer kostelyk in juweelen.

De aangenaamste tyd voor een' vreemdeling is die van 't verkiezen eens Doge, als men maaken kan dan te Genua te zyn. By de krooning van den nieuwen Doge ziet men de stad en alle de familien in haar grootste pragt; en ieder zoekt den ander by die gelegenheden in 't geeven van feesten en vermaaklykheden voorbytestreeven. Over 't geheel zyn de adellyke gezelschappen te Genua des winters talryk en luisterryk. Aan ongeveer veertig huizen heeft men driemaal ter weeke assemblée, zo dat elk zyne week heeft, waarom men die *Quaranta Vigilie* noemt. Op die gezelschappen worden allerlei lekkernyen tot overdaad toe aangeboden, en de zaalen zyn pragtig en kostbaar verligt. De hoofdzaak is het spel.

Genua heeft tweederlei schouwspelen, een opera en eene komedie. De eerste wordt op 't theater van S. Agostino of al Falcone in 't Paleis Marcellino Durazzo, beurtlings vertoond, zo dat 'er twee jaaren op het eene, en twee jaaren op het andere gespeeld wordt. Groote ernstige operas worden zeldzaamer gespeeld, omdat de opera comique niet zo kostbaar valt, en meer naar den algemeenen smaak is.

Tot de komedie is het kleine theater, *Teatrino*, voor de beurs geschikt. De zaal is groot genoeg, dog heeft geen goed aanzien. De loges van den eersten rang hebben tralies voor zig, die men kan open doen als men wil. Zulken die de loge niet toemaaken, hebben ter zyde waschaarsen, op de zelve wys als de blakers op de spiegels. Men speelt meest slegte stukken, waar men weinig aan verliest met ze niet te zien.

Genoa. Men rokent voor de geheele Republiek van Genua 400000. inwooners, waarvan byna het vierde deel in de hoofdstad woont. De Staat onderhoudt in vredenstyd omtrent de 3000. man geregeld krygsvolk, en kan des noods 20000. man op de been brengen. By ongewoone voorvallen, als by de groote omwenteling van 't jaar 1746. greep alles de wapenen aan, en het volk dwong tot de monniken toe op de wagt te trekken. Het volk op het land woonagtig, dat de wapenen des noods moet opvaren, rekt men op 20000. man. Elke landstreek heeft haare compagnie, en de stad is insgelyks in compagnien verdeeld, die alle maanden eens by een komen, en zig een weinig in den wapenhandel oefenen moeten.

De voorheen zo beroemde zeemagt der Genueezen maakt thans eene bedroefde figur. Zy bestaat uit vier gallyen, en eenige gewapende barken. De eersten dienen tot niets anders dan om eenige graanen uit Sicilien te haalen, of voor de dames om een klein togkje op zee te doen. Elke heeft omtrent 300. roeijers, waarvan 'er vier of vyf op eene bank ziten. Deezen zyn drieërlei. Eenige arme menschen verhuuren zig voor een jaar lang op de gallyen, anderen zyn Turksche slaaven, en de derden zyn misdadigers tot de gallyen verwezen. In de Darsena of gallyhaven gaan zy vry rond, maar in de stad altyd twee aan twee gekluisterd. Zy dryven meest een kleinen handel met kousfen, die zy gebreid hebben, katoen, kaas, en diergelyken, waartoe de officiers hun het geld schieten, en daarvoor ook eed weinig van de winst trekken.

Inkomsten. De inkomsten der Republiek bedraagen niet veel boven een millioen daalders. De bank van S. George trekt wel derdehalve millioen daalders van de haar verpande inkomsten des Staats, maar heeft weder een groot gedeelte daarvan aan byzondere perfoonen verzet. De rykdom der in-

wooners maakt den besten fchat van de Republiek uit. *Genua.*
 Genua is de armfte staat van Italiën, maar heeft de rykfte
 borgers. Dit ftrekt tot eer voor haare gefteeldheid, en is
 het waare geluk van elken staat, fchoon de meefte be-
 ftieters der geldmiddelen deeze fteeling niet begrypen kun-
 nen, of liever niet begrypen willen.

De fteden aan de kuff van Genua hebben zig ten deele
 den Genucezen vrywillig onderworpen, en betaalen alleen
 zeer geringe of byna geene fchattingen aan Genua. Men
 noemt ze gemeenlyk *Popoli convenzionati*.

De Bank van S. George, gemeenlyk *la Casa di S. Gior.* *Bank van*
S. George. genaamd, is een maatfchappy van handel, diegelyke
 men geene andere heeft. Zy heeft over de derdehalf mil-
 lioen daalders inkomen, maar moet ook zwaare fommen
 voor renten betaalen. Een deel van de inkomsten des
 Staats is haar by verfehieden gelegentheden, als de Repu-
 blick geld van doen had, verpagt geworden. Zy heft ze
 zelve. De bank heeft haar eigene wetten, vergaderingen,
 en magiftraaten, of afgezondenen, welken met die der
 Republiek in geen verbindtenis ftaan. Men kan ze als
 eenen kleinen Staat in een grooten aanzien, die uit de
 geïnterefeerden in de bank, of uit zulken die 'er aktien,
Luoghi, in bezitten, beftaat.

In 't jaar 1746. moest de bank omtrent de vyf millioe-
 nen daalders betaalen, maar zy heeft reeds de toen op-
 genomene hoofdfommen weder afbetaald. De handel met
 deeze bankbriefjes is aanzienlyk, gelyk ook over 't ge-
 heel de wifelhandel te Genua fterk is. De Nobilf laa-
 ten op die wys hun geld in Frankryk, Engeland, te Ro-
 men, en elders cirkuleeren. De Raadsheer Marcellone
 Durazzo is een groot bankier, en zyne twee zoonen zyn
 ook reeds bankiers voor hunne eigene rekening. In een
 land daar zo veel geld is kunnen de renten niet hoog

Genua. zyn. De aktien der bank, *Luoghi*, geeven drie ten honderd, maar de vaste goederen brengen minder op.

Politie. De politie wordt te Genua wel waargenomen, in zo verre zy 't verzorgen der stad van levensmiddelen betreft. De *Magistrati dell' Abondanza* moeten zorgen, dat de stad voor een jaar lang van graanen, wyn, en olie voorzien zy. In 't Genueefche wast weinig koorn, de vrugtbare vlakten van Lombardyen en Siciliën moeten het geen te kort komt vergoeden. De kust brengt, in plaats van graan, olie en goeden wyn voort. Gedagte magistraten stellen de pryzen der levensmiddelen vast, naar dat het een vrugbaar of schraal jaar is. De borgers die geen vaste goederen bezitten, en dus nog koorn, nog olie, nog wyn bouwen, of geen byzonder verlos hebben, moeten deeze drie artikelen uit de publieke magazynen neemen. De Republiek dryft daar een aanzienlyken en voordeeligen handel mede. Het brood wordt in haare ovens, die een byzonder gebouw uitmaken, gebakken. De bakkers in de stad zyn niet meer dan de verkoopers, en moeten al hun brood van de Republiek koopen. Inzonderheid zyn de herbergiers daartoe verplicht, zelfs mogen zy niet veel wyns op eens inleggen. Dit maakt dat men nergens in Italiën slegteren wyn drinkt dan te Genua in de herbergen. De doorlugtige Republiek verkoopt zelve slegte wynen, om des te meer te winnen, en de herbergier zoekt ook zyn voordeel, en vervalscht ze op nieuws. (*)

De zeefteden van Italiën worden ryklyk van visch voorzien;

(*) De wynkelders der Republiek zyn met wyn geladene schepen of groote barken, die in de haven liggen. De eene ton wordt na de andere afgetapt. Hoe frisch de wyn in den zomer, wanneer de schepen in de zon liggen, zyn moct, kan men zig ligt voorstellen.

zien; de arme man kan byna niets beter koop hebben, *Genua.* maar te Genua is dit omgekeerd. Schoon het boven aangehaalde spreekwoord ten laste van Genua groote uitzonderingen lydt, zo is het dog ten minsten waar, als men zegt, *mare senza pesca.* De kusten der Middellandsche Zee zyn anders zo vischryk, dat het de naspooringen eens natuurkundigen verdient, of de gesteldheid der kusten, dan de bodem der zee, oorzaak zyn, dat de visch deeze streek vermydt, en niet ver van daar weder in grooter overvloed gevonden wordt. Het weinige dat men vangt is van weinig smaaks, en nog ver nog groot.

Het vleesch en gevogelte is maatig van prys, maar Genua heeft gebrek aan hout. De bergen zyn daarvan geheel ontbloot. Egter is de lugtstreek zeer zagt; de hooge bergen, die op eenigen afstand liggen, weeren de koude af, en de ligging der stad op den rug eens bergs maakt, dat 'er de zonstraalen des te beter op vallen kunnen. Dus is de koude zo maatig, dat men, zelfs in den winter, byna geen hout dan in de keuken gebruikt.

Reizigers moeten by hun aankomst hunne naamen en het getal hunner bedienden opgeeven. Zy verkrygen dan uit het Paleis des Doge een verlosschrift om drie dagen in de stad te mogen blyven. Willen zy 'er zig langer ophouden, zo wordt het verlosschrift vernieuwd, waarvoor men eene kleinigheid betaalt. Als men den tolbedienden een drinkgeld geeft, zyn zy niet scherp in 't doorzoeken. Eigenlyk moet den vreemdelingen het schietgeweer by hun aankomst ontnomen worden, dog als men zegt 'er geen te hebben, zyn zy daarmede te vrede, en beklommen 'er zig niet verder om.

De Genueezen zyn fyn, en verstaan den handel. Schoon *Handel.* zy anders niet veel talenten bezitten, zyn zy dog schrandter genoeg, zodra 'er hun belang mede vermengd is, en
laa.

Genua. laaten geen gelegenheid voorby, als 'er iets te winnen is. Men vindt kooplieden, die by de duurtie van 't jaar 1764 en 1765, op het kooru vyftig of honderd duizend daalders gewonnen hebben.

Genua wint zelf wel veel zyde, dog die is egter niet voldoende, en men koopt in Lombardyen en Piemont veel zyde voor rekening der Genueezen op. Ook krygen zy zyde uit de Levant door de Engelschen, die hun ook veele nankings en lakens toevoeren. Daar zyn wel lakensfabrieken te Genua, dog niet toereikend. Om die reden draagt men veel Engelfche lakens. Daartegen wordt des te meer zyde verwerkt. Men reket langs de Genueefche kuff over de vyftienhonderd weeveryen, die altyd aan den gang zyn.

De gewigtigfte fabrieken, waarom de Genueezen ook alomme beroemd zyn, zyn die van fluweel. Vooral wordt het zwarte nergens in Europa beter gemaakt. Men weet het nergens dat fchoone zwart en die buigzaamheid te geeven. Ten aanzien der rooden, houden sommigen die van Lions voor beter. Het fluweel wordt niet alleen in de fad, maar ook langs de kuff gemaakt. Het volk is hier te gelyk boer en fabriekant; als het werk op 't veld voorby is, zitten zy op 't weeftouw. Komt 'er een flegt jaar, zo beftaan zy van 't weeven. Het fchoonfte fluweel geldt de palmo twee Duijche guldens, dat de Paryfche el ongeveer vyf daalders is.

Men maakt te Genua ook damaften en gebloemde ftoffen, dog het ontbreekt hier aan fmaak. Zy komen by de Lionsche ftoffen nog in aartige patroonen en losfe rekening, nog in fchoone nuances van kleur. Hunne kleuren vallen gemeentlyk hard uit, en komen niet by makander. Genua levert veel zyden kousfen, linten, papier en zeep. Men zendt 'er veel van naar Portugal en Span-

Spanjen, en krygt suiker of cacao, of baare piafters *Genua.* te rug.

Uit de Levant trekt Genua veel wol en katoen, uit Sicilien olie, uit Kalabrien rozynen. De Engelschen en Hollanders brengen suiker, cacao, en indigo, gelyk ook veel andere waaren, die van hier weder naar Spanjen verzonden worden, waarvoor baar geld naar Genua terugkomt. Uit vrees voor de zeeroovers, gebruiken de Genuezen gemeenlyk Engelsche en Fransche fregatten van oorlog, om zwaare remises van piafters overtevoeren. De kapiteins zyn zeer gereed om die moeite te neemen, alzo de kooplieden hun 'er een ten honderd voor geeven.

De schoone vrugten, als cedraaten, granaaten, enz. die de Genuesche bodem voortbrengt, geeven ook tot een zekeren handel aanleiding. De konstituenen van Genua zyn vermaard, en jaarlyks wordt 'er eene ongelooftyke menigte van verzonden. Te Genua zelf zyn zy goed koop, en daar zyn zo veele menschen die ze maaken, dat men zig verwondert, hoe die allen bestaan kunnen.

Gelyk Napels een groot vertier heeft van groote macaroni, zo maaken de Genuezen de kleiner soorten des te fyner en smaaklyker. Zy worden in groote menigte door geheel Italien, naar Spanjen, en Frankryk, als spys voor de vasten, verzonden. Men heeft 'er veele soorten van, die naar hunne gedaantens *Stellini*, *Fedellini*, en andere naamen hebben. (*) De afstrek van champignons en truffels naar Spanjen is insgelyks zeer aanmerklyk.

De Genuesche olie is beroemd, en wordt van veelen *Olie.* boven die van Provence gesteld. De meeste wordt aan de baai

(*) Het pond kost te Genua 2. Parpaioli, dat iets meer dan een Duitsehe Grosch uitmaakt. Men neemt 'er 't fynste meel toe, dat ten dien einde uit Sicilien gehaald wordt.

Genua.

baai van Spezia gewonnen. Hoe witter en doorfchynender de olie is, des te beter; ook moet 'er geen reuk, nog dikke vettigheid aan zyn. De geele kleur is een teken, dat de olie uit onrype olyven geperst is, of lang gelegen heeft en oud geworden is. De *Oglio vergineo* is de beste, en wordt ook duurder betaald. (*)

Meer dan tweehonderd Genuuefche fchepen varen onder Engelsche vlag, waarvan de kapiteins, fchoon geborene Genuuezen, op Engelsche fchepen gediend, en daardoor patenten als Engelsche kapiteins verkregen hebben. Op die

(*) De olyfboom blijft altyd groen, zonder oppaffing noodig te hebben, en gelykt een wilg. Als de vrugten op 't rypen ftaan wordt de fchil zwart, maar het fap en vleefch blijft wit. Hoe ryp de vrugt wordt, des te meer olie geeft zy. Om die reden laat men ze eenigen tyd een hand dik op den grond in huis liggen, op dat zy door en door ryp worde. Deeze handgreep geeft meer olie, maar die is ook flegter. Zonderbaar is het, dat eene zo bittere vrugt, als de onrype olyven, als zy ryp is een zo zoet fap geeft. De olyven van den zelven boom rypen niet te gelyk. Een deel is reeds in Oktober ryp, de anderen eerst in 't begin van 't volgende jaar, of wel eerst in April, zo dat men fomtyds te gelyk den bloeifem en de rype vrugten op den zelven boom ziet. De rype olyven worden afgefchud, en onder groote fteenen, die door 't water of door ezels omgedreven worden, gebragt, en nevens de pitten verpletterd. Dan brengt men ze in een foort van manden onder zwaare perfen, en begint ze met heet water; het uitgedrukte fap loopt onder in een gat 't zamen, en de boven op dryvende olie wordt afgefchept.

De beste of maagden olie, *Oglio Vergineo*, die by de Ouden groene olie heette, wordt of uit rype olyven, of uit groenen en onrypen geperst, dog onder het perfen giet men 'er geen heet water, of zeer weinig op. Dus wordt 'er minder fcherps uitgetrokken, en men krygt wel minder olie, dog die heeft een aangenaamen fmaak. Om die reden moet zy ook duurder verkofft worden. De uitgedrukte fchillen gebruikt men om te branden; als zy nog niet uitgedroogd zyn, geeven zy een fchoon helder ligt.

die wys zyn zy voor de Barbaarsche zeeroovers in veilig-*Genua.*
heid. Egter laaden de kooplieden alhier ook in Holland-
sche en Zwedsche schepen. Zy zenden veele goederen
naar Livorno en Marseille, om daar anderen intencemen,
die zy dan voor hunne rekening weder naar andere havens
voeren laten.

De menigvuldige marmergroeven in 't Genuesche gee-
ven ook aanleiding tot een soort van handel, ten minsten
bestaan veele menschen van 't zaagen en polysten van 't
marmor. Deeze kostbaare steen is byna nergens gemeener,
dan in de huizen te Genua. De schoonste soorten zyn het
Mischio, het *Alabastro di Sestri*, 't welk zes mylen van de
stad gebroken wordt, het groene en roode marmor van
Polcevera, en het Karrarische.

De lei, *Lavagna* genaamd, is zeer gemeen te Genua, wyl
zy vyf en twintig mylen van de stad, op eene plaats waar
naar zy genaamd wordt, in zulke eene menigte te vinden
is, dat men ze niet verbruiken kan.

Men verlakt ook zeer wel te Genua, en maakt eene me-
nigte doozen. Voor twintig jaaren woonde een verlakker
by de kerk van S. Magdalena, wiens werk zo vermaard
was, dat men nog een zeker soort van verlakfel *Vernice
della Magdalena* noemt.

De scheepsbouw is op de Genuesche kusten, vooral te *Scheeps-
Sestri*, taamyk in bloei. Men timmert niet alleen pinken *bouw.*
en barken van 160. ton en grooter, die dienen voor den
handel van de eene haven der Middellandsche Zee op de
andere, maar ook oorlogschepen van 50. of 60. stukken.
De Genuezen hebben die voor hun zelve niet van noo-
den, maar bouwen ze voor rekening der Spanjaards en
Portugeezen. In den laatsten oorlog hebben zy ook sche-
pen aan de Franschen geleverd. Men zegt van hunne
oor.

Genua. oorlogfchepen, dat zy moeilyk te regeeren zyn, en niet ligt zeilen.

Maat en gewigt. De Genuuefche voer, *il Palmo*, houdt byna 9. Fransche duimen. De el, *Canna*, die men by 't bouwen en afmeeten gebruikt, houdt 10. palmi, maar die voor ftoffen en lakens maar 9. palmi. Het Fransche pond weegt iets meer dan 18. Genuuefche oncen. Een *Rubo* weegt 25. pond, *a peso sottile*, of het pond op 12. oncen gerekend. Het *Cantaro* houdt 6. *Cubi* of 300. pond, dat 194. Fransche ponden maakt. De wyn wordt by flesfen gemeten. Twee *Amole* maaken eenen *Fiasco*, 45. Fiaschi gaan op een *Barile*, en 2. Barili maaken een *Mezzarola*.

Munt. Eene Genuuefche *Lira* geldt omtrent 4. Duitsche Grosfchen. Zy houdt 10. *Parpaioli*. Een *Genovina* geldt byna een halven Louis d'or. Men kan ook met Fransche Louis d'or en dukaaten te regt komen, egter zyn de Venetiaanfche zechini, wegens den Levantschen handel, het gezogst. Over 't geheel is Genna eene koopstad, waar het geld als eene waar beschouwd wordt, en waar men alle geldfpecien regens Genuuefche munten wifelen kan.

Lotery. De Genuuefche Lotery heeft gelegenheid gegeven tot oprehting van alle de anderen in Italien, en haare voordeelige inrigting voor den onderneemer heeft federt eenige jaaren in Duitschland navolgers gevonden, schoon zy, in den grond beschouwd, een' staat altyd nadeelig is. Wy kunnen ze deswegens niet geheel met filzwygen voorby gaan. Het zo genaamde *Lotto di Genova* of *Seminario* werd reeds in 't jaar 1620. opgerigt, en wordt in 't Paleis der Republiek jaarlyks tienmaal getrokken. De pagters daarvan geeven den Staat 306000. Genuuefche Lire. Het heet *il Seminario*, omdat men voor de 90. nummers de naamen van 90. Raadsheeren neemt, die by de naaft aan-
staan-

staande verkiezing der Governatori uitgetrokken zullen *Genuee* worden. By de agt trekkingen, wanneer 'er geene verandering in de regeering geschiedt; neemt men, in plaats daarvan, 90. naamen van vrouwen.

Van de 90. nommers worden by elke trekking maar 5. uitgetrokken. Men kan van 1. tot 90. vyf getallen kiezen, wordt 'er dan een uitgetrokken, zo zegt men een Extract gewonnen te hebben, komen 'er 2. uit, zo wint men een Ambe, en als 'er 3. uitkomen, dat egter een zonderling geluk is, eene Terne. Naar eene juiste evenredigheid zou een Extract den inleg agttienmaal, een Ambe vierhonderdmaal, en eene Terne elfduizend zevenhonderd en agt en veertig maal winnen; egter betaalt het Lotto te Genua het Extract dertien maal, dat te Romem veertien maal, en dat van de *Ecole Militaire* te Parys vyftien maal. Eene Terne wordt te Genua tweeduizend agthonderd en zeven en vyftig maal, te Romem vyfduizend een honderd en twee en veertig maal, en te Parys vyfduizend tweehonderd en agt maal betaald; by gevolg is de Genueefche lotery voor de inleggers de minst voordeelige.

In het geluksrad, waarin de naamen der Raadsheeren zyn, steeken omtrent 400. naamen. Men heeft als iets byzonders aangemerkt, dat een naam, die van Benedetto Gentile, sedert 1620. niet eens uitgetrokken is, schoon de trekking alle jaaren twee maal geschiedt. Dit is de zelve Gentile, die de lotery het eerst ingevoerd, en de boven aangewezene brug van Cornigliano aangelegd heeft. De gemeene man, die niet begrypen kon, waarom die naam nooit te voorschyn kwam, zeide, dat de duivel den uitvinder en zynen naam gehaald moest hebben, en had mischien geen ongelyk, dit van een' man te gelooven, die eene lotery tot bederf van veele familien ingevoerd had. Dog

Genua. toen men eenige verbeteringen aan het geluksrad maakte wilde, bevond men dat de naam niet weg, maar nooit uitgekomen was.

Beroemde mannen. Onder de beroemde mannen, die uit den Genueeschen Staat voortgesproten zyn, staat Christophorus Columbus met regt boven aan. Hy was op een klein dorp Cuculerto, dat vyftien mylen westwaards van Genua aan zee ligt, geboren. Hy wendde zig met zyn ontwerp om nieuwe landen te ontdekken tot de Genuezen; maar alzo die om het jaar 1485. met de Turken en Florentynen de handen vol hadden, vond hy geen gehoor. Even zo werd hy in Engeland en Portugal afgewezen, tot dat hem eindelyk Ferdinand, Koning van Arragon, een paar schepen gaf, met de welken hy in 1493. den 11. October in Amerika aanlandde.

De Genuezen kunnen ook verscheiden Pauzen aanwyzen, van de welken wy alleen Innocent IV. en Nikolaas V. noemen. De eerste wydde het eerst de gouden roozen, en gaf den Kardinaalen hunne roode hoeden, ten teken, dat zy bereid moesten zyn, hun bloed voor de kerk te storten. De ander was wegens zyne geleerdheid in zulk een aanzien, dat hy in 1447. in een jaar Bischof, Kardinaal en Paus werd.

Staat der wetenschappen. De wetenschappen zyn te Genua niet zeer geagt, dus kan die stad niet veele geleerden aanwyzen. Koophandel en kaartspeelen, zie daar de hoofdbezigheden der Genuezen, als men den tyd uitzondert, dien zy, welken aan de regeering zyn, daaraan besteeden. Egter zyn 'er eenige weinige uitzonderingen van den regel. Daartoe behoort de Marquis Lomellino, die zeer ver is in de hooge wiskunde. Hy is te gelyk een goed digter. Men heeft veertien sonnets van hem op zekere voorwerpen uit de
star-

starenkunde, waarin zig de bekwaame starenkundige en *Genua* fierlyke digter vertoont. (*) Ook heeft hy, onder den bedekten naam van *Lemillo Caramicio*, het schoone gedigt van Watelet over de schilderkonst, in 't jaar 1765. in 't Italiaansch vertaald uitgegeven. Hy leeft stil, en laat zig in de groote speelgezelschappen in 't geheel niet in.

Eertyds heeft de akademie der *Adormentati* goede medeleden gehad. Zy vergaderden in den tuin van Lomellini. Maar tegenwoordig is 'er nauwlyks de naam van bekend.

De rivieren in 't Genuësche voeren kleine steenen van *Grond in* graniet, marmer, porfier, en diergelyken met zig, maar *het Ge-* de bergen zyn hoofdzaklyk leyagtig. Geheel Genua is *nueesche* van leyagtige steenen gebouwd, waarin men aderen van spaath en kwarts aantref. De ry van bergen van Genua tot Ottagio bestaat uit diergelyke steenen, en de huizen der dorpen in die streek zyn met de schoonste zwarte lei, welke die der stad Genua ver overtreft, gedekt. De gantsche grond schynt alzo leyagtig te zyn. Men vindt, 't is waar, wel kalkaartige steenen, waarvan de schoone merggroeven een bewys zyn, maar in deeze groeven zelve komt men ten laatsten op leyagtige steenen.

Zes mylen van Genua naar den kant van S. Pietro d'Arena treft men een zwart magnetisch zand aan, dat inzonderheid na een storm op den oever gevonden wordt. Butter-

(*) Op eene plaats, waar hy der zonne de beweging der staart, staren in haare baan toeschryft, drukt hy zig dus uit,

*Ed alle Comete che in remota parte
Sembrano senza legge andar vaganti
E lume e modo e legge il sol comparte;*

Genoa. terfield (†) heeft 'er proeven mede genomen, en die van Doctor Moulton met een diergelyk zand in Virginien herhaald. Men vindt ook diergelyk magnetisch en aantrekend zand by Livorno. De menigvuldige yzerdeelen, die 'er in zyn, veroorzaaken zelfs een wanorder in de kompassen der schepen, waarvan de Admiraal Hawke ondervinding gehad heeft.

In de baai van Spezia trest men midden in zee eene zoete wel aan, die haar water in den omtrek van eenige voeten behoudt, zonder zig met het zeewater te vermengen. Men vindt hier en daar zulke verschynfels in de natuur, gelyk men ook heete bronnen in 't midden van koud water ontmoet.

Landstreek om Genua. De landhuizen der ryke Genuezen zyn even zo pragtig en bezienswaard als hunne paleizen in de stad. De voornaamsten zyn die van *Marcellone Durazzo* in Cornigliano, *Imperiali*, *Spinola*, *Ambrogio Doria*, *Giovanni Battista Grimaldi*, en *Giuliano Pallavicino* in de voorstad S. Pietro d'Arena; en die van *Giuseppe Brignole*, *Saluzzo* en *Giustiniani* te *Albaro* aan de oostzyde van Genua.

Te *Sestri*, zes mylen van Genua, heeft Maria Spinola een landhuis. Agostino Lomellini, Pietro Francesco Grimaldi, en de Prins Doria hebben de hunnen te *Pegli*, negen mylen ver; Francesco Maria della Rovere en Marcellino Durazzo te *Albisola*, dertig mylen van Genua, enz.

De oevers der rivier Polcevera, van Campomarone tot aan S. Pietro d'Arena zyn met aartige landhuizen bezet, waaronder dat van Marcellino Durazzo, negen mylen van Genua, het voornaamste is.

Die

(†) *Philosoph. Transact.* no. 244, van 't jaar 1734.

Die van Genna naar Frankryk terug wil keeren, doet *Genna*, best, de reis te zee te doen, en tot Antibes een seloek, waarvoor men 12. zechini betaalt, te neemen. By goed *Reis van* weder is de reis zeer aangenaam. Men rekent omtrent 120. *Genna* mylen langs eene bekoorlyke kust, die met steden en dor *naar An-* pen als bezaaid is. Agter deezen verheffen zig vrugtbaare *tibes*. bergen, die met oranje en citroenboomen bezet zyn, en der kust het aanzien van een' onafgebrokenen tuin geeven. Inzonderheid is de landstreek by *S. Remo* onvergelyklyk. *S. Remo*. Deeze plaats dryft een aanzienlyken handel in oranjeappelen en citroenen, die in de nabuurschap wasfen. De inwooners klaagen zeer over de onderdrukkingen, die zy van de Genuezen moeten lyden, en hebben die zelfs op den ryksdag te Regensburg gebragt.

Van Genna komt men eerst aan de stad Savona, daarna zeilt men Noli, Finale, Albenga, Oneglia, S. Remo, Vintimiglia voorby.

Savona is na Genna de voornaamste stad der Republiek. *Savona*. Zy is groot en versterkt, en heeft boven dat een citadelle op een rots. In 't jaar 1745. lagen hier veele Fransche en Spaansche vaartuigen met krygsvoorraad, die door de Engelschen in den grond geboord werden.

Finale, een stad met een markgraaffschap, kwam door *Finale*. den vrede van Aken in 't jaar 1748. in het geruste bezit der Genuezen. Zy werden deswegens van te vooren in eenen oorlog ingewikkeld, alzo de Koningin van Hungaryen den Koning van Sardiniën al haar regt daarop afgestaan had, en deeze zig in 't bezit van Finale zetten wilde. De Genuezen lieten zig, om dit te verhinderen, in een verbond met Frankryk in, dat hun duur te staan kwam, alzo de oorlog hun ontzaglyke sommen kostte.

Monaco is een klein steeftje, met een kasteel, en eene *Monaco*. Fransche bezetting. De vorst is onder bescherming van Frank.

Genua. Frankryk, en trekt van zyn vorstendom omtrent 100000 daaiders. De voorbyvaarende schepen moeten hier een geringen tol betaalen. De haven is klein, maar veilig. Het sleetje, op den berg liggende, heeft eene verruklyke ligging.

Nizza. *Nizza*, de hoofdstad van 't graaffchap diens naams, ligt in een heerlyke landsdouwe, die eene menigte van oranjes, citroenen, en alles wat men maar wenschen kan, voortbrengt. Alzo het hier goedkoop en aangenaam te leeven is, onthoudt zig hier veel van den Piemonteeschen adel. De Koning van Sardiniën heeft de haven tot eene vrye haven verklaard, ten deele om der plaats meer welvaarts te bezorgen, en ten deele om den handel van Genua afbreuk te doen. Dog tot nog toe is hy in dit inzicht niet geslaagd. De lugt van Nizza wordt voor ongemeen gezond gehouden, waarom teeringagtige en zieklyké menschen hier somtyds hun verblyf komen neemen, en hunne voorige gezondheid niet zelden weder bekomen. De Engelschman Smollet, die als historiefchryver bekend is, hield zig met dat inzicht eenigen tyd te Nizza op, en schreef daar zyne elendige reis door Italiën, die wy in de Voorreden aangewezen en beoordeeld hebben.

E I N D E.

BLADWYZER

V O O R

DE ZES DEELEN.

A.

- Aarde*, groene te Verona. VI. 219.
Aardvuur, te Pietra Mala. II. 130.
Abano, warme baden. VI. 186.
Abdy, beroemde, Monte Cassino. V. 323.
— S. Justina. VI. 170.
Acheron. V. 235.
Acquapendente. II. 337.
Adda, de rivier. VI. 252.
Adders, gebruikt in Italiën. VI. 185.
Addison, zyne aanmerkingen over Italiën. Voorbericht 62.
Adige, de rivier de VI. 206.
Afstand van Koning Victor Amadeus. I. 230.
Agnadel, slag van VI. 263.
Agnano, het meer en de stad. V. 205.
Agnus Dei, beschreven. IV. 264.
Aiguebelle. I. 211. De meeste menschen hebben daar krop-
pen. I. 212.
Aix, in Savoyen, en baden aldaar. I. 205.
Akkerbouw, slegte toestand daarvan in 't Roomsche ge-
bied. IV. 270.
— in 't Napelsche. V. 188.
Akademien in Italiën, menigte en lyst daarvan. I. 110. Te
Turin. I. 272. Milaan. I. 336. Parma. II. 31. Bo-
logna. II. 78. Academia Clementina. II. 86. Platoni-
ca en del Cimento te Florence. II. 220. della Crusca.
II. 222. Te Siena. II. 329. der Arkadiers. IV. 303.
der

B L A D W Y Z E R.

- der Humoristen en Imperfetti. IV. 302. der Lincei. IV. 306. Te Perugia. V. 374. Cortona. V. 323. Verona. VI. 209. Fransche tekennakademie te Romen. III. 252. te S. Luca. IV. 61. op 't Kapitoel. IV. 54.
- Albaneta*. V. 331.
- Albano*. IV. 379.
- Alexandria*. I. 293.
- Aluinwerken* te Civita Vecchia. IV. 390. Roomsche aluin aid Aluin van de Solfatara. V. 214.
- Ambrosiaansche kerkgebruiken* te Milaan behouden. I. 306.
- Amphitheater* van Vespasianus te Romen. III. 143. Amphitheatrum Castrense. III. 166. te Capua. V. 26. te Castinum. V. 322. te Puzzoli. V. 226. te Verona. VI. 207.
- Anagni*, oudtyds een ryke stad. V. 334.
- Ancona*. De haven. V. 408. Kerken 409. Triomfboog. 410. De molo, en de citadelle. 411. Inwoonders. *Ballani*, of *Dattili del Mare*. 412. Andere vischen. 414.
- Andes*, zie Pietola, Virgilius geboorteplaats.
- Anecy* in Savoyen. I. 205.
- Antieken* S. Schilderkonst. Aanmerkingen daarover. I. 76.
- Antiquario* z. Cicerone.
- Antiquiteiten* z. Oudheden.
- Antium*, nu Nettuno. V. 15.
- Anxur*, haven van, by Terracina. V. 5.
- Apocynum*, gebruik daarvan. V. 194.
- Spotbecken*, schoonheid, menigte, en misbruik daarin te Napels. V. 44. noot.
- Aquino*, geboorteplaats van Thomas Aquinas. V. 333.
- Arco felice*. z. Triomfboog.
- Ardea*. IV. 386.
- ARETINO**, *Pietro*. V. 389.
- Arezzo*. V. 387. Stigtingen. 389. Beroemde mannen. 389.
- Aricia*. IV. 385.
- ARIOSTO**, zyn graf. VI. 28.
- Arkadiers*. IV. 303.
- Arpino*, vaderland van Cicero. V. 333.
- Arqua*, en Arquato, verblyf en graf van Petrarca. VI. 188.
- Arsi*, vaderland van S. Franciscus. V. 360.
- Asti*. I. 292.

B L A D W Y Z E R

Afura. V. 14.
Atella. Atellani ludi. V. 27.
Averno, het meer. V. 233.
Aversa zie Atella.

B.

Baccano. II. 345.
Baden. Warme baden te Porretta. II. 132. Baden te Pisa. II. 268. te Siena. II. 324. te Abano. VI. 186.
Bagnaia. II. 342.
Baia by Napels. V. 228. Ruinen van tempels aldaar. V. 230.
Ballets, Italiaansche. V. 149.
Bank van S. George te Genua. VI. 329.
BARETTI, zyn werk over Italiën. Voorbericht. 64.
Basrelief, beroemd, de Attila in de Pieterskerk te Rome. III. 68.
Basfano, boekdrukkery aldaar. VI. 190.
Battisterio van 't Lateraan. III. 152.
Bauli by Napels. V. 239.
Beeldhouwers, beroemde, Donatello. II. 142. Michaël Angelo, zyn huis en graf. II. 207.
Beeldhouwkunst, haar toestand in Italiën. I. 48. te Napels. V. 158.
Belgioisfo. VI. 274.
Belrespiro, of Villa Pamfilii. IV. 321.
BENEDICTUS XIII. aanmerkingen over hem. IV. 274.
 XIV. ————— IV. 277.
Benevento. V. 320.
Bergen, ontstaan van nieuwe. V. 224. Vuurbraakende, zie Etna, Vesuvius. Val eens bergs op een' stad. II. 37. Gespouwen berg by Gaëta. V. 21.
Bergamo. VI. 255. La Fiera. 256. Kerken. 257. Paleizen. 260. Handel. 261. Inwoonders. 261.
Bevolking van Lucca en van Frankryk. II. 297.

B L A D W Y Z E R

- Bibliotheken*, Ambrosiaansche, I. 308. Van Pertusati, I. 322. alla Minerva, IV. 9. te Bologna, II. 81. in 't Paleis Barberini, III. 232. Mediceo Laurentiana, II. 200. in 't Paleis Pitti, II. 190. Van Magliabecchi, II. 180. Te Modena, II. 56. Te Turin, I. 252. in 't Vanikaan, III. 121.
- BLAINVILLE's* werk over Italiën. Voorbericht. 63.
- Bloemen*, versterde nergens schoonder gemaakt als te Rome. IV. 283.
- Bloed* van S. Jannarius vloeyend gemaakt; oorzaken daar van. V. 106.
- BACCIO*, Zyn huis en geboorteplaats, II. 271.
- BOCAGE*, Madame du, haare brieven over Italiën. Voorbericht. 60.
- Bocchetta*, pas in 't Genuesche gebergte, VI. 278.
- Bodem*, zonderlinge te Modena, II. 61.
- Bologna*, II. 67. Instituut, II. 78. Akademie der wetenschappen, 80. Kerken, 90. Paleizen, 107. Kerken in den omtrek, 115. Regeering, 120. Geleerden, 123. Fabrieken enz. 125. Steen, 126. Muziek, 127.
- Bolsena*, het meer en de stad, II. 338.
- Borromeische* eijanden, I. 343.
- BOSROMINI*, een bederver van den smaak in de bouwkonst, III. 332.
- BOSCOVICH*, een groot wiskundige, VI. 273.
- Boschen*, weinig in Lombardyen, VI. 275.
- Botanische* tuin te Florence, II. 204. te Pisa, II. 261. te Rome, IV. 153. te Padua, VI. 181.
- Bouwkonst*, die van Juvara en Guarini te Turin afgekeurd, I. 238. van Borromini, III. 332. Etrurische en Toskaansche, II. 195. Haar toestand in Italiën, I. 82. te Rome, IV. 310. te Napels, V. 158. Van Palladio te Vicenza, III. 191.
- Bouwmeeesters*, Brunelleschi, II. 142. Vanvitelli, V. 159. Palladio, VI. 191.
- BRACCIO*, Forte Braccio, V. 366.
- Brenta*, vaart van Padua naar Venetiën, VI. 159.
- Brescia*, VI. 235. Zeeden, 247. Geleerden, 248. Handel, 249. Kerken, 238. Paleizen, 239. 143. Muntkabinet, 245. Regeering, 246. Gebied van Brescia, 251.

B L A D W Y Z E R:

- BREVAL, zyne reis naar Italiën. Voorbericht. 62.
Bronnen, zoete in zee, V. 239. In de Golf van Spezia,
 VI. 340.
Brug van Caligula te Pozzoli, V. 221.
Brunette, Fort la, zeer sterk. I. 227.
Bucentaurus, te Venetien. VI. 84.
Buffels, IV. 319. Buffelkaazen. V. 14. noot.
Buonconvento, II. 355.
 BURNET, zyne reis naar Italiën. Voorbericht. 61.
Busten, merkwaardige in de Gallery te Florence. II. 159.

C.

- Cairo*, berg by Monte Cassino. V. 333.
Calcio, il, een feest te Florence. II. 217.
Camaldoli, V. 392.
 CAMPANI, zyne glazen. II. 83.
Campidoglio, z. Kapitoel.
Campus Martius te Rome. III. 279.
Canosa, II. 43.
Capo di Monte, V. 54.
Caprarola, II. 343.
Caperla, V. 309.
Capua, V. 23.
 CARACCI, Hannibal, zyne gallery. III. 355.
Caserta, V. 312. Waterleiding. 317.
Cascatelle te Tivoli, IV. 358.
Casinum, V. 321.
Castel Gandolfo, IV. 378.
Castelazzo, I. 343.
Castiglione in Toskanen. II. 334.
 — by Brescia. VI. 233.
Castro Pales, V. 394.
Catacomben te Rome. IV. 101. te Napels. V. 63. Geen
 wooningen voor de Christenen geweest. V. 66.
Catajo, VI. 187.
Catbarina van Siena, II. 326.
Catolica, V. 420.

B L A D W Y Z E R

- Cement*, Lastrica, te Napels. V. 165.
Cenis, Senis, Mont Cenis. I. 220.
Cento. VI. 23.
Ceremonien, kerklyke te Romen. IV. 227.
Certaldo. II. 271.
Cervia. VI. 5. Zoutwerken. ald. VI. 6.
Cesena. VI. 20.
Cesenatico. VI. 5.
Cest. Windgaten aldaar. V. 341.
Chambery. I. 208.
Chambre, La. I. 215.
Chiana, La, een rivier. II. 336.
Chiusza. VI. 37.
Chiusi, Clusium. II. 336.
CICERO, zyn vaderland. V. 333.
Ciceroni, of Antiquarii. III. 18.
Cicisbei, te Romen. IV. 239. Vooral te Genua in 't ge-
 bruik. VI. 324.
Cimini, het meer Vico. II. 344. noot.
Cinchtano, oudtyds Cynthianum. IV. 385.
Circello, de berg, waarby de stad Circeum pleegt te staan.
 V. 16.
Circus maximus te Romen. IV. 116. Agonalis. III. 334.
 Caracalle. IV. 102. Flaminii. IV. 72. Floræ. III. 193.
 Heliogaball. III. 168. Aanmerkingen over de bouwkonst
 der renbaanen. IV. 102.
Cisferna. V. 4.
Citadellen, de voornaamste, van Italiën, te Sufa. I. 227.
 te Turin I. 234. Milaan. 316. Parma. II. 12.
Citta Leonina, een deel van Romen. IV. 161.
Civita Castellana. V. 335.
Civita Lavinta. IV. 386.
Civita vecchia. IV. 389.
Clasfe, een steedje by Ravenna. VI. 7.
CLEMENS IX. X. XII. XIII. Aanmerkingen over hun. IV.
 272. 276. 278.
Clitumnus, een rivier, en de tempel van Clitumnus.
 V. 357.
Clusium. II. 336.
COCHIN; oordeel over zyne reis naar Italiën. Voorbericht.
 58.

B L A D W Y Z E R

- COIA DI RIENZO*, berigten van hem. IV. 29.
Coliseo. III. 143.
Colonna. IV. 367.
Colorno, het lustflot. II. 36.
Columbaria, wat dat waren. III. 167.
Conca. V. 421.
Conclave. Ceremonien enz. IV. 208.
Congregaties te Rome, wat het zyn. IV. 193.
Confistorium, van den Paus. IV. 194.
Confistoriaal advokaaten. IV. 195.
Consulta te Rome. IV. 197.
Cora, oudheden aldaar. V. 3.
Cornetto, oudheden aldaar. II. 340.
Cortona, de stad. V. 377. Kloosters. 379. Kerken. 380.
     Pateizen. 381. Oudheden. Akademie. 382.
COSKA, Stanislaus, zyne kapel. III. 142.
Cratere, zeeboezem by Napels. V. 32.
Cremera, eene beroemde beek. V. 335.
Cremona, de stad. I. 355.
Cuma, eene oude stad. V. 240.

D.

- Dadelmosfelen te Ancona*. V. 412.
Dampen, gevaarlyke te Laterina. V. 392.
DANTE, de digter. VI. 16.
Darmsnaaren, hoe te Napels gemaakt worden. V.
     174.
Diavolini, wat zy zyn. V. 162.
Digentia, waar Horatius Villa was. IV. 365.
Digters, de voornaamste van Italien. Aretino. V. 389.
     Ariosto. VI. 28. Boccaccio. II. 271. Dante. VI. 16.
     Frugoni. II. 32. Marino. V. 111. Metastasio. IV. 369.
     Petrarca. VI. 188. Sannazario. V. 201. Tasfo. IV. 135.
     VI. 29. Tasfoni. II. 58. Vida. I. 356.
Digters voor de vuist, zie *Improvvisatori*. De Napolitaan-
     schen zeer opgeblazen. V. 155.

Dem

B L A D W Y Z E R

Dom te Milaan. I. 301. te Parma. II. 23. te Florence. II. 142. te Pifa. II. 247. te Siena. II. 309.
Dominikaanen, hun invloed op de wetenschappen te Romem. IV. 9.

E.

Ebbe en vloed in de Adriatische Zee. V. 414. VI. 45.
Echelles, in Savoye. I. 207.
Echo, merkwaardige by Milaan. I. 349.
Eerampten te Romem, byzondere, Custode del Cavallo en Lettore di Livio. IV. 27. noot.
Eetwaaren der ouden te Herculanium gevonden. V. 266.
Egyptische overblyffels. IV. 39.
Elifeische velden by Napels. V. 235.
Empoli, een vlek. II. 244.
Engelenburg te Romem. IV. 163.
Eolische bergen. V. 349.
Esterikken te Napels. V. 165.
Etna, niet met den Vesuvius verbonden. V. 303.
Eururiers, oude. V. 364.

F.

Faenza. De stad. VI. 21. Het *Fayance* daarnaar genoemd. ald.
Falerno, Falerner wyn. V. 23.
Fano. Theater, Dom, Triomfboog. V. 416.
Ferrefsch munitkabinet, van Parma naar Napels gebragt. V. 56.
FERRACINI, een groot werktuigkundige te Padua. VI. 184.
Ferrara. VI. 22.
Finale. VI. 341.
Fiunicino. IV. 389.

B L A D W Y Z E R:

- Florence*. II. 136. Eene der schoonste steden van Italiën. II. 140. Domkerk. II. 142. Gallery. II. 155. Mediceefche Venus. II. 167. De Faun. II. 169. De Slyper. II. 170. Venus van Titiaan. II. 171. Hemaftrodiet. II. 179. Paleis Pitti. II. 182. Bibliotheek. II. 190. Mediceo Laurentiana. II. 200. Justitie. II. 213. Schouwburgen. II. 214. Gezelschappen. II. 215. Feest del Calcio. II. 217. Weetenschappen. II. 218. Akademies. II. 220. Spraak. II. 223. Geleerden. II. 227. Handel. II. 230. Munten. II. 234. Omtrek van Florence. II. 237.
- Florentynsch werk*. II. 181.
- Faligno*. V. 358.
- Fondi*. V. 16.
- Forli*. VI. 20.
- FORTE BRACCIO**. V. 366.
- Formia*. V. 18. Franciscus St. V. 360. Zyne order. V. 361.
- Frascati*, de stad. IV. 368.

G.

- Caëta*, de stad. V. 19. Gespouwen rots aldaar. V. 21.
- Gallerjen*, van schilderstukken. De Mediceifche te Florence. II. 155. In 't Paleis Colonna te Romén. III. 243. In 't Paleis Farnese. III. 355. Te Modena. II. 54. In 't Kapitoel. IV. 36.
- Gebruiken*, kerkgebruiken te Romén. IV. 227.
- Geldmangel* te Romén. IV. 281.
- Genfano*. IV. 384.
- Genua*. VI. 279. Oorsprong des adels. 280. Andrea Doria. 282. Ligging der stad. 286. Grootte. 287. Haven. 288. Domkerk. 290. Kerk en brug Carignano. 292. Andere Kerken. 294. Paleis van den Doge. 297. P. Doria. 301. P. Brignole. 302. P. Balbi. 304. P. Giacomino Balbi. 308. P. Marcellone Durazzo. 308. Marcellino Durazzo. 309. P. Carega. 309. Andere paleizen. 310. L'Albergo. 311. Hospitaalen. 313. Straaten. 314. Kleine Raad. 316. Grootte Raad. Doge. 317.

B L A D W Y Z E R:

317. Andere magistraatsperfoonen. 320. Wetten. In-
 quisitie. 321. Karakter der Genueezen. 322. Cicis-
 bei. 324. Spel. 325. Kleeding. 326. Tydverdryven.
 327. Geraal der inwooners. Magt der Republiek. 328.
 Bank van S. George. 329. Politie. 330. Handel. 331.
 Maaten. Munten. Lotery. 336. Beroemde mannen.
 Weetenfchappen. 338. Natuurlyke gefieldheid van den
 grond. 339. Landfreetk om Genua. 340.
Gerigtsboven te Romen. IV. 200.
Germano, S. een stad. V. 320. Zweetbaden te *S. Ger-*
mano. V. 206.
Glasvenfters der ouden. V. 259.
Gonzaga Julia. V. 17.
Gragnano. V. 309.
 GROSLEY, oordeel over zyn werk. I. 8.
Grotta Ferrata. IV. 376.
Grotta del Cane. V. 207.
Grotta Dragonara. V. 238.
Guastalla, de stad. II. 43.

H.

- Hadriaans Villa.* IV. 351. Zyn graf. IV. 163.
Hainerani, een ftempelfnyder. IV. 312.
Harmoniefche zaal in 't Paleis Verofpi. III. 264.
Hemelshol, een oude, met gefarntens. III. 362.
Herculanium. Ontdekking. V. 248. Hoe men daar graaft.
 V. 255. Theater, het beffe van alle de ouden. V.
 257. Glasvenfters. V. 259. Kabinet van oudheden te
 Portici. V. 260. Eetwaaren. V. 266. Oude fchriften.
 V. 270. Schilderyen. V. 273.
Hieroglyphen der Egiptenaars, eenigen verklaard. III. 336.
Hol, het flangenhol. IV. 390. van Poflippa. V. 207. der
 Sibylle. V. 234. *Grotta Dragonara.* V. 238. te *Cafiro*
Pales. 394. Eolifch hol. V. 349.
Hooge fchoolen, te Bologna, Florence, Milaan, Padua,
Pavia, Pifa, Siena, Turin, worden by die fteden aan-
gewezen.

B L A D W Y Z E R

HORATIUS, zyne Villa. Zie Digentia.
Huisgereedschap der ouden te Herculanium gevondens
 V. 265.

J.

- Jaarmarkten**, liefhebbery der Italiaanen daarvoor. I. 44.
 Beroemde zyn te Bergamo, Padua, Senigaglia, Reggio. Zie de beschryving van die steden. Elke stad heeft er eene. I. 44.
Jagt, leuwerken jagt. VI. 252. *Duivenjagt*. V. 342.
Januarius St. zyn bloed te Napels. V. 106.
Jean de Maurienne. I. 215.
Jesuiten, klinkdigt op hun. IV. 13. noot.
Imola, de stad. VI. 21.
Improvisatori, wat dat zyn. II. 225.
Index van verbodene boeken. IV. 198.
Industria, eene oude stad; aldaar gevonden oudheden.
 I. 264.
INNOCENT XI. en XIII. IV. 272. 273.
Inquisitie te Romem. IV. 9. Haar paleis. IV. 168. Intrigting. IV. 197.
Instituut te Bologna. II. 78.
Instrumenten voor de muziek der ouden. V. 268.
Jooden te Livorno. II. 280. te Venetien. VI. 96.
Ischia, het eiland. V. 242.
Iseo, het meer. VI. 252.
Isiaca menfa. I. 246.
Italien, schoonheid des lands. I. 1. Zeeden der Italiaanen. I. 11. Politieke staat. I. 30. Smaak in de konsten. I. 48. in de weetenschappen. I. 107. Akademiën. I. 110. Theater en muziek. I. 112. Karakter der Italiaanen. I. 124. Munten. I. 133. Wegen, rytuigen, enz. I. 135.
Istri, een stad. V. 18.
Julius Romanus, de schilder. VI. 231.
Jumars, wat beesten het zyn. I. 282. noot.
S. Justina, een kerk te Padua. VI. 170.

B L A D W Y Z E R.

K.

- Kaas*, Parmezaansche. I. 340. II. 9. noot. van Brescia. VI. 253. Soorten. II. 9. noot.
- Kamers*, hoe in Italiën veel versierd. V. 259.
- Kanaal te Albano*. IV. 382. In 't Milaneesche. I. 330.
- Kapitoel*, het oude. IV. 21. Het nieuwe. IV. 24. Standbeelden en schilderyen aldaar. IV. 36.
- Kardinaalen*. Hun oorsprong. IV. 185. getal. 186. foorten. 186. Staatse. 190.
- Karneval te Romem*. IV. 259. Te Venetien. VI. 134.
- Kastraaten*, hun vaderland is Napels. V. 144.
- Katten*, te Romem gevoed. IV. 319. noot.
- Kerken*, voornaamste, del Sudario, la Superga te Turin, de Dom te Milaan, te Florence, de kapel del Mediceis, S. Pieter te Romem, S. Jan van 't Lateraan, S. Maria maggiore, S. Maria degli Angioli, S. Andrea della Valle, Il Giesu, te Monte Cassino, Loretto, S. Vitalis te Ravenna, S. Antonio en S. Giustina te Padua, S. Marcus te Venetien, de Dom te Siena, de Karthuizer te Pavia, worden onder haare artikels, of onder die der steden aangewezen.
- Kerken*, gedaante der oude. III. 146.
- Kerklyke vryheden*, zeer nadeelig. I. 295. IV. 196. noot.
- Kleinodien*, der ouden, te Herculanium gevonden. V. 267.
- KEYSZLER*, zyne reis beoordeeld. Voorb. 65.
- Koepel van St. Pieter te Romem*, III. 75. Dubbelde koepels. III. 138. Koepel van 't Lateraan te S. Andrea della Valle. III. 383.
- Komedien*, Italiaansche. I. 112. VI. 143.
- Koorn* hoe te bewaaren. V. 190.
- Koornbandel te Romem*. V. 268.
- Koraalfabriek te Livorno*. II. 283.
- Krayon*, konst van het te fixeeren. V. 170.
- Kroppen in Savoye*. I. 212.
- Kunsten*, in Italiën. I. 48. te Romem. IV. 296.

B L A D W Y Z E R

L.

- LABAT**, zyne Italiaanfche reis beoordeeld. Voorb. 58.
Lagrime Christi, een foort van wyn. V. 163.
Lago di Garda. VI. 232.
Lago Maggiore. I. 345.
Lagunen van Venetien. VI. 37.
LA LANDE, zyne reis. Voorb. 67.
Landbouw, in Piemont. I. 296. Milaan. I. 339. te Bologna. II. 126. Lucca. II. 299. in Toskanen. II. 133.
 Om Romen. IV. 314. te Napels. V. 188.
Lanebourg in Savoye. I. 220.
Lanuvium. IV. 386.
Laocon, een beroemd beeld. III. 114.
Lariccia of Ariccia. IV. 385.
Lastrica te Napels. V. 165.
Laurentum. IV. 386.
Lauwvinnen, of afrollende sneeuwklompen in de Alpes.
 I. 211.
Lava van den Vesuvius. V. 287. 299.
Lazaroni te Napels. V. 137.
Lectisternium der ouden. V. 264.
Lentisco, of mastixboom. V. 18.
Licenza, het oude Digentia. IV. 365.
Lignum fossilè. V. 355.
LIGORIUS, Pyrrhus, zyne handschriften. I. 247.
Ligten der zee. V. 204.
Livorno. II. 272. De haven. 276. Torens. 278. Slaaven. 279. Olymagazyn. 279. Kerken. 280. Handel. 282. Koraalfabriek. 283.
Lodi, een stad. I. 354.
Loyeryen te Napels. V. 178.
Lombaarden, oprigting en nut. I. 244. Te Romen, Monte di Pieta. III. 368.
Loretto. V. 369. Het heilige huis, zyne reizen, schatten enz. 397.
Loteryen te Genua. VI. 336.

B L A D W Y Z E R

- Lucca*. II. 285. Regeering. 294. Volkrykheid. 297. Landbouw. 299.
Lucchef, Padri. V. 46.
Lucullanum. V. 45.
Ludi Atellani. V. 27.
Lugtsgefeldheid te Romen. IV. 314. te Pifa. II. 268. te Napels. V. 182.

M.

- Maaten*, by iedere stad worden de maaten en gewigten aangewezen.
Macaroni. V. 167.
Macerata, een stad. V. 395.
Machines, zeer gemakkelyke in de Pieterskerk. III. 278.
Malamocca. VI. 38.
 MALATESTA, vaarzen op zyn graf. V. 423.
Manna Kalabrische. V. 162.
Mantua, beschryving VI. 221. Het Hertoglyk paleis en de schilderyen. 228. Dom en andere kerken. 224. Paleis T. en schilderyen van Julius Romanus. 229.
Marenme di Siena. II. 333.
Marforio te Romen. III. 333.
Marino, S. Republiek. VI. 1.
 — eene stad. IV. 377.
Marmers, en merkwaardige steenen. IV. 290. Verde antico, Cipollino, Porta fanta, Bigio. 291. Graniet, Porfier. 292. Basalt, Traventynsteen. 293. Peperino. 294. Marmers te Caserta. V. 315.
 MASANIELLO, zyn oproer. V. 30.
Mastix. V. 18.
Meeren, van Agnano. V. 205. Albano. IV. 382. Averno. V. 233. di Fondi. V. 17. di Garda. VI. 232. Celano, Cimini, Nemi. IV. 382. 384. Vico. II. 344.
Mensa Ifaca. I. 246.
 METASTASIO. IV. 369.
Metauro, een rivier. V. 415.
Milaan. Volkrykheid, historie. I. 297. Dom. 301. Ambro

B L A D W Y Z E R.

- brofiaansche bibliotheek. 308. Kerk van S. Ambrosius. 313. andere kerken. 314. Lazareth. 320. Kanaalen. 330. Regeering. 331. Geleerden. 334. Karakter der Milaneezen. 337. Belastingen. 338. Handel. 339.
- Mineraal water te Masino.* I. 351. te Pifa. II. 268. *Acqua acetosa te Romen.* IV. 328. te Viterbo. II. 341.
- Minturnum*, overblyffels daarvan. V. 23.
- Miscne*, overblyffels dier stad, en voorgebergte. V. 237.
- Misson's reize* beoordeeld. I. 4.
- Modena.* Historie. II. 47. Hertoglyk Paleis. 50. Kerken. 57. Zondetlinge bodem. 61. Lustflot Sasuolo. 63. Luststreek. 64. Weetenschappen. 64.
- Moerbezieboomen*, I. 284. II. 133.
- Moerassen*, Pomptynsche. V. 7.
- Monaco.* VI. 341.
- Moncallier.* I. 292.
- Mont Senis.* I. 220.
- Monte Casfino.* V. 323.
- Monte Cavo.* IV. 382.
- Monte di Pietà.* Zie Lombaard.
- Montefiascone.* Wyn aldaar. II. 339.
- Montmelian.* I. 210.
- Monte Eolo.* V. 349.
- *nuovo by Napels.* V. 224.
- *Pulciano*, wyu. II. 336.
- Monterosi.* II. 345.
- Monte Rossi.* II. 340.
- Mozaïek.* IV. 171. II. 181. Schoone mozaïeken vloer in den Dom te Siena. II. 311.
- Munten*, by iedere stad worden op het einde der beschryving de gangbaare munten opgegeven.
- Munkabinetten*, te Turin. I. 253. te Milaan. I. 313. 317. van den Abt Trivulzi. I. 328. te Modena. II. 55. te Florence. II. 179. te Napels. V. 61.
- Museum Kircherianum.* IV. 5. Capitolinum. 36.
- Muziek*, toestand in Italiën. I. 112. te Napels. V. 143.
- Myrtella*, of manlyke myrtenboom. V. 17.

B L A D W Y Z E R

N.

- Naamen*, doopnaamen meest in Italiën gebruikt. I. 297.
- Napels*, de grootste stad van Italiën, historie. V. 28. Golf van Napels. 32. Volkrykheid. 36. Koninglyk Paleis. 37. Castello nuovo. 39. Haven. 41. Castello dell' Uovo. 47. Voorstad Chiaia. 48. Kastel S. Elmo. 50. Karthuiserklooster. 50. Capo di Monte. 54. de Karakomben. 63. De Dom, of S. Gennaro. 102. Bloed van S. Januarius. 106. Regeering. 126. Krygsmagt en adel. 129. Regtsoeffening. 132. Politie. 134. Lazaroni, het graauw. 137. Leevenswys. 138. Pragt. 139. Cicisbei. 140. Uitdrukkingen. 141. Muziek. 143. Kastraten. 144. Metastasio. 147. Weeten'schappen. 150. Bouwkunst. 158. Maaten. 160. Munten. 161. Handel. 162. Levensmiddelen. 165. Ruschgeel. 169. Prins S. Severo, zyne uitvindingen. 170. Snaaren. 174. Looyeryen. 178. Pinnæ marinæ. 181. Lugt. 182. Tarrantola. 184. Vruchtbaarheid des lands. 188. Wyn. 192. Zyde. 193. Schapenteelt. 194. Landfreek rondom Napels. 196.
- Narni*, eene stad, en merkwaardige brug aldaar. V. 339.
- Naturalia*, verzamelingen daarvan te Milaan. I. 310. Parma. II. 15. Bologna. II. 82. Florence. II. 228. Pisa. II. 261. Siena. II. 330. Rome. IV. 5. Capo di Monte. V. 62. te Padua. VI. 180.
- Naviglio grande*, een kanaal. I. 297.
- Nemi*, het meer. IV. 384.
- Nepotismus*. IV. 186. noot.
- Nettuno*, oudtyds Antium. V. 15.
- Niobe*, groep van IV. 295.
- Nisida*, het eiland. V. 242.
- Nizza*, de stad. VI. 342.
- Nocchia*, een soort van kreeften. V. 414.
- Novatese*. I. 226.
- Novi in 't Genueefche*. VI. 277.
- Nuntius*, Pauslyke, zyn gebied te Napels. V. 76.

B L A D W Y Z E R.

O.

Obelisk op de Pietersplaats te Romem. III. 41. by 't Late-
raan. III. 160. by Maria Maggiore. III. 160. 177. in
Campo Marzo. II. 280. by Porta del Popolo. III. 300.
op Piazza navona. III. 335. alla Minerva. IV. 10. Aan-
merkingen over de obeliskem, en de groeven in Egipt-
ten, waaruit zy gehouwen zyn. III. 161.

Oglio, de rivier. VI. 252.

Olie uit druifkorrels. VI. 250. Maagden olié, en berei-
ding des olles in 't Genueefche. VI. 333.

Oliemagazyn te Livorno. II. 279.

Operaas, Italiaanfche. aanmerkingen daarover. V. 147.

Opfchriften, menigvuldig en belacchelyk in Italien. III.
15.

ORBESSAN, Marquis d', zyne brieven beoordeeld. Voorb.
60.

Orders, geestelyken, Bernhardmer. III. 203. Fate ben
Fratelli, IV. 81. van S. Hieronymus. IV. 89. Kruis-
draagers. III. 265. Scuole pie. III. 343. Somafchi.
III. 314. Theatynen. 381. Lucchesi. V. 46.

Oreste S. merkwaardige berg. V. 337.

Orvieto, wyn aldaar. II. 338.

Ostia, zoutwerken aldaar. IV. 388.

Otricoli, fchoone berg aldaar. V. 338.

Ouden, hunne fchilderkonst. V. 281. hunne huizen. V.
308.

Ouabeden te Romem, een handel. IV. 283.

— te Baja, Capua, Puzzoli, Formie, Hercula-
num, Cora, Cornetto, Romem, Verona, worden onder
die artikels befchreven.

— kabinetten van, te Turin. I. 253. Parma. II.
19. Modena. II. 54. te Bologna. II. 84. te Florence.
II. 174. te Cortona. V. 382. Portici. V. 260. in 't
kapitol. IV. 36. Museum Christianum te Romem. III.
124. te Verona. VI. 209.

B L A D W Y Z E R.

P,

- Paarden*, een van Virgilius in brons te Napels. V. 93. Antieke te Venetien. VI. 51.
- Paardenrennen* te Florence. II. 216. te Romem. IV. 261.
- Paddenstoelen*, keurlyke. IV. 383.
- Padua*, historie. VI. 161. Ligging. 162. Dom. 163. Kerk van S. Antonie. 165. S. Giustina. 170. Andere kerken. 172. Paleizen. 178. Hooge school. 179. Raadhuis. 176. Theater. 183. Geleerden. 182. Handel. 185. Landstreek. 186.
- Paleizen*, zyn by iedere stad te zoeken, en als zy in den Bladwyzer niet opgegeven worden, kan men ze vinden vooraan voor ieder deel.
- Palestrina*. IV. 366. Mozaïek aldaar. 366.
- PALLADIO*. VI. 191.
- Pallia*, gewyde. III. 207.
- Pandekten* te Florence. II. 154.
- Panttheon*, of de Rotonda te Romem. III. 273.
- Parma*. Grootte. II. 10. Historie. 11. Schilders daar geboren. 13. Kerken. 14. Paleis des Hertogs. 15. Theater. 19. Andere kerken. 22. Inkomsten des lands. 29. Zeeden. 30. Weetenfchappen. 32. Maaten enz. 34.
- Pasquino*. III. 333.
- PASSIONEI*, Kardinaal. III. 190. noot.
- Pauzen*, Lyst van Pauzen. III. 11. Pauslyke kroon. IV. 180. zyn gevolg. 181. zyne muil gezocht. 183. Gehoorgeeving. 184. Verkiezing der Pauzen 208. krooning. 222. bezitneeming van 't Lateraan. 224. Aanmerkingen over eenigen der laaften. 272. Zyne inkomsten. 263.
- Pauzin Joanna*, aanmerkingen over die historie. I. 309. III. 159.
- Pavia*. VI. 268. Geleerden. 272. Hooge school. 271. Karthuiserklooster. 264. Kerken. 270. Paleizen. 272. Handel. 274.
- Peperino*, fchyut uit brandende bergen ontstaan. IV. 294.
- Perugia*, de stad. V. 365. Citadelle. 367. Dom, en andere

B L A D W Y Z E R.

- dere kerken. 368. Inwooners. Akademien. 374. Lacus
 Trafymentus. 376.
- Pesaro*, een stad. V. 418.
- Peschiera*, een vesting. VI. 232.
- Pesto*, ruimen te, V. 310. merkwaardige tempel. 311.
- PETRARCA, de digter. VI. 188.
- Phosphorus* of Bologneezer steen. II. 126.
- Piacenza*, beschryving. II. 1. Paleis des Hertogs. 6. Ca-
 fini. 7.
- Piemont*. Handel en fabrieken. I. 282.
- Pieterskerk* te Romén, de schoonste der wereld. Historie.
 III. 31. Ligging. 34. De plaats mer den obelisk daar-
 voor. 40. Colonnade. 43. Het Portaal. 47. Het bin-
 nenste der kerk. 49. Grootte. 50. Hoofdaltaar. 53.
 De groote koepel en het dak der kerk. 75. Grotten on-
 der de kerk. 80.
- Pietola*, of Andes. VI. 232.
- Pietra Mala*, aardvuur aldaar. II. 130.
- Pigni*, de vrugt onder 't brood gemengd. II. 134.
- Piperno*. V. 5.
- Piramide van Cestius*. IV. 93.
- Pisa*. Historie. II. 244. Beschryving. De Dom. 247.
 II Battisterio. 251. Hangende toren. 254. S. Stefano.
 256. Ridder van S. Stefano. 257. De Beurs. 261.
 Bruggen. 262. Spiegelgevegten. 263. Hooge school
 en geleerden. 264. Staat der stad. 267. Baden. 268.
- Pisciarelli*, Acqua de V. 211.
- Piscina mirabile* by Napels. V. 236.
- Pistoja*. II. 304.
- Plaatsen*, openlyke te Romén, Piazza, de voornaamste,
 zyn die van S. Pieter. III. 40. Monte Cavallo. 233.
 Piazza Colonna. 265. del Monte citorio. 269. Piazza
 di Spagna. 288. Piazza Navona. 334.
- Plaatfnyderskonst*, in Italién. I. 101. Plaatén van Romén.
 III. 21.
- Pa*, overstromingen van die rivier. VI. 31.
- Poggio a Cajano*. II. 305.
- Poggio Imperiale*. II. 238.
- Poggio Reale* by Napels. V. 124.
- Polcevera*, een dal en rivier by Genua. VI. 278.
- Pompeji*, ruinen dier stad. V. 305.

B L A D W Y Z E R.

- Pomptynsche plasfen.* V. 7.
Pontanus, Joannes Jovianus. V. 94.
Porcellein te Florence. II. 233.
Porretta, heete baden aldaar. II. 132.
Portici, Lustflot. V. 243. Kabinet van oudheden uit Herculanum aldaar. V. 260.
Portiuncula, vermaarde kerk. V. 364.
Porto. IV. 389.
Pesfilippo, vermaard hol aldaar. V. 197.
Possesso, il, des Pauzen. IV. 224.
Pozzuoli. V. 218. Oudheden. 219.
Pozzolana. IV. 295. V. 225.
Pratolino. II. 240.
Procida, het eiland. V. 242.

Q.

- Quintiliolo.* IV. 360.
Quirinaal, het. III. 235.

R.

- Radicofani.* II. 336.
Ramasse, aller à la ramasse. I. 222.
RAPHAËL. Zyn grafteken. III. 276. Zyne stukken in 't Vauikaan. III. 96. in 't kleine Paleis van Farnese. IV. 138. Zyne Verheerlyking. IV. 150.
Ravenna. Historie. VI. 7. Het Exarchaat en oudheid. 9. Kerken. 10. Graaf van Dante. 16. Geleerden. 17.
Recanati. V. 369.
Regen, menigte daarvan jaarlyks in Italien. V. 183. te Nepels. 295.
Reggio. II. 44.
Remo. S. VI. 341.
Reno, de rivier. II. 68.

B L A D W Y Z E R,

- RICHARD, Abt, zyn werk. Voorb. 60.
 RICHARDSON, zyne reis. Voorb. 62.
Ricina, ruinen daarvan. V. 395.
Ridderorders, der Annunziata en S. Maurice. I. 266. Van
 S. Stefano. II. 257.
Rimini. V. 421.
Ritus Ambrosianus te Milaan. I. 306.
Rivoli by Turin. I. 230.
Rochemelan, een hooge berg. I. 225.

R O M E N.

- Inleiding tot de beschryving van Romem. III. 1.
 Volkrykheid. III. 3. 8.
 Grootte. III. 4.
 Ciceroni. III. 18.
 Boeken en printen aangaande Romem. III. 21.
 Poorten, bruggen. III. 128.
 Waterleidingen. III. 133.
 De Tiber. III. 130.
 Zeeden en gebruiken. IV. 234.
 Trasteveryners, een ruw graauw. IV. 248.
 Schouwspelen. IV. 253.
 Carneval. IV. 259.
 Inkomsten. IV. 263.
 Handel. IV. 280.
 Maaten en gewigten. IV. 286.
 Weetenschappen en konsten. IV. 296.
 Akademien. IV. 302.
 Graveerders. IV. 311.
 Stempelsnyders. IV. 312.
 Lugt en landstreek. IV. 314.
 Dieren. IV. 319.
Kerken, de Pieterskerk. III. 31. Maria di Loretto. 138.
 Nome di Maria en Spirito Santo. 139. Francesca Ro-
 mana. 141. S. Clemente. 146. Maria en Dominica.
 148. Stefano rotondo. 151. Battisterio di S. Giovanni
 di Laterano. 152. S. Giovanni di Laterano. 153. S.
 Croce. 164. Lorenzo fuor della Mure. 168. Bibiana.
 170. Eusebio. 171. Antonio Abbate. Maria Maggiore.

B L A D W Y Z E R.

173. Prassede. 177. Pudenziana. 178. Pietro in vin-
 coli. 179. Catarina di Siena. 184. Silvestro. 186. An-
 drea. 190. S. Carlo alle quattro fontane. 193. Maria
 degli Angeli. 199. Bernardo alle Terme Diocleziane.
 203. Agnese. 207. Costanza. 208. Vincenzo ed A-
 nastasio. 213. Giovanni de' Maroniti. 213. Concezio-
 ne. 214. Maria della Vittoria. 221. Susanna. 223. S.
 Apostoli. 246. Romualdo. 250. Maria in Via lata. 257.
 Giuseppe. 259. Andrea delle Fratte. 260. Silvestro in
 Capite. 261. Maria Madalena al Corso. 262. La Ro-
 tonda of het Pantheon. 273. Maria Madalena de' Cro-
 ciferi. 278. Lorenzo, in Lucina. 282. Carlo al Cor-
 so. 283. Trinita de' Monti. 289. Atanasio de' Greci.
 298. Gesù e Maria al Corso. 299. Madonna del Po-
 polo. 301. Maria de' Miracoli. 304. Maria di Monte
 Santo. 305. S. Rocco, Girolamo degli Schiavoni. 306.
 Giovanni Batista de' Fiorentini. 317. La Pace. 320.
 Maria dell' Anima. 321. Niccolo de' Lorenese. 323.
 Apollinare, Agostino. 324. Lorenzo in Damaso. 328.
 Chiesa nuova. 330. Agnese. 338. Pantaleone. 343.
 Carlo a Catinari. 344. Trinita de' Pellegrini. 346. Ma-
 ria di Monferrato, Girolamo della Carita. 349. Eusta-
 chio. 370. Luigi de' Francesi. 375. Giacomo de'
 Spagnoli. 378. Andrea della Valle. 381. Ignazio, IV. 1.
 Maria sopra Minerva. 6. Stimate di S. Francesco. 12.
 Il Gesù. 13. S. Marco. 19. Maria Ara Coeli. 54. Ma-
 ria in Portico. 56. La Consolazione, Giuseppe de Fa-
 legnani. 57. Pietro in Carcere. 58. Martina e Luca.
 59. Adriano. Lorenzo in Miranda. 68. Cosimo e
 Damiano. 69. Catarina de' Funari. 73. Ambrogio della
 Masima. 76. Maria in Publicolis. Valentino. 77. Bar-
 tolemeo al Isola. 80. Giovanni Colabita. 81. Maria
 Egiziaca. 83. Madonna del Sole. 84. Maria in Cos-
 medin. 85. Sabina. 88. Alessio. 89. Paolo fuor delle
 mura. 93. Paolo alle tre fontane. 98. Scala del Cielo.
 99. Sebastiano alle Catacombe. 100. Urbano. 105.
 Maria delle Palme. 106. Giovanni a Porta Latina. Ce-
 sareo. Nereo & Achilleo. 108. Gregorio Magno. 110.
 Giovanni e Paolo. 115. Maria Liberatrice. 123. Teo-
 doro. Anastasia. 126. Giorgio in Velabro. 130. Gio-
 vanni Battista decollato. Galla. 131. Niccolo in Car-
 cere.

B L A D W Y Z E R.

cere. 132. Onofrio. 135. Pietro in Montorio. 149. Pancrazio fuor delle mura. 153. Margherita. Grifogono. Cecilia. 154. Maria dell Orto. 155. Francesco a Ripa. 157. Cosimato, Maria in Trastevere. 158. Maria della Scala. 160. Maria Transpontina. 166. Anna in Borgo pio. 170.

Wyken, straaten, plaatsen, poorten, collegies, hospitaalē, fonteynen, baden, theaters, tempels, triomfboogen en andere oudbeden.

Eerste wyk, Rione de' Monti. III. 134. Columna Trajana. 134. Forum Nervæ. 139. Torre de Conti. 141. Arco di Tito. 142. Il Coliseo. 143. Meta sudans. 145. Boog van Konstantyn. 146. Amphitheatrum Castrense. 166. Tempel van Minerva Medica. 167. Porta Maggiore. 167. Campus Esquilinus. 168. Trofeen van Marius. 171. Boog van Gallienus, Tuinen van Mæcenas. 172. Obelisk. 177. Theater van Flora. 179. Baden van Titus. Sette Sale. 182. Tuinen van Nero. 183. Baden van Paulus Æmiliius. 185. Vier Fonteynen. 192. Circus Floræ. 193. Baden van Diokletiaan. 197. Fontana di Termine. 204. Koornmagazynen. Campus Sceleratus. Porta Pia. 206. Ponte Salaro. Mons Sacer. 209. Tweede wyk, Rione di Trevi. Fontana di Trevi. 210. Tuinen van Lucullus. 213. Tuinen van Sallustius. 220. Piazza Barberini. 224. Piazza del Monte Cavallo. 233. Clivus Salutis. 241. Il Corso. 251. Academia di Francia. 252. Derde wyk, Rione di Colonna. Porta Pinciana. Tuinen van Lucullus. 258. La Propaganda. 259. Piazza Colonna. Columna Antonina. 265. Monte Citorio, Curia Innocenziana. 268. Piazza di Pietra. La Dogana. 271. Seminario Romano, Piazza Capranica. 272. Vierde wyk, Rione di Campo Marzo. Campus Martius. 279. Obeliscus horarius. 280. Mausoleo d'Augusto. 284. Piazza di Spagna. 288. Teatro Aliberti, Porta del Popolo. 299. Egyptische obelisk. 300. Graf van Domitian. 301. Giacomo de gl'Incurabili. 305. Porto di Ripetta. 307. Collegio Clementino. 314. Vyfde wyk, Rione di Ponte. Banco di S. Spirito. 315. Bibliotheca

Aa.

B L A D W Y Z E R

Angelica. 326. Zesde wyk, Rione di Parione. Campo di Fiore. Theater van Pompejus. 327. Strada degli Orsici. 329. Pasquino. 333. Piazza Navona. 334. Fontein van Bernini met den obelisk. 335. Zevende wyk, Rione della Regola. 344. Fontana di Ponte Sisto. 347. Carceri nuove. 348. Monte di Pietà. 368. Agtste wyk, Rione di S. Eustachio. 370. La Sapienza. 379. Teatro Argentina, en Valle. 386. Negende wyk, Rione della Pigna. IV. 1. Collegio Romano. 4. Tempel van Isis. Obelisk. 10. Tiende wyk, Rione di Campitelli. 20. Tempel van Jupiter Capitolinus. 21. Tarpejische rots. 23. Capitolium. 24. Plaats van 't Kapitoool. 25. Columna rostrata. 30. Verzameling van standbeelden en schilderyen op 't Kapitoool. 36. Forum Ostorium. Drie kolommen. 57. Forum Cæsaris. 59. Schilderakademie van S. Lukas. 61. Campo Vaccino. 62. Tempel van Vesta. Triomfboog van Septimius Severus. 64. Tempel der Eendragt. Boog van Tiberius. 65. Tempel van Janus. Meer van Curtius. 66. Tempel der Vrede. 70. Via sacra. 71. Elfde wyk, Rione di S. Angelo. Circus Flaminius. 72. Fontana delle Tartarughe. 75. Pescaria. 76. Il Ghetto. 77. Twaalfde wyk, Rione di Ripa. Brug Quattro Capiteiland S. Bartolomeo. 79. Ara maxima. Ponte Rotto. 82. Tempel der Fortuna virilis. 83. Il Priorato. 90. Monte Testaccio. 91. Piramide van Cestius. 93. Porta di S. Paolo. 94. Katakomben van S. Sebastiaan. 101. Circus Caracallæ. 102. Capo di Bove. 104. Porta di S. Sebastiano. 107. Monte Celio. 108. Terme Antoniane. 109. Mons Palatinus. 116. Paleis der Keizers. 117. 121. Zuilen uit een tempel van Jupiter Stator. 124. Circus Maximus. 126. Velabrum. 128. Boog van Janus. Boog der Goudsmeden. 129. Fontein van S. George. Cloaca Maxima. 130. Theater van Marcellus. 132. Dertiende wyk, Rione di Trastevere. 134. Porta di S. Spirito. 135. Fontana dell'Acqua Paola. 152. Kruidtuin. Porta di S. Pancrazio. 153. S. Michele a Ripa grande, een hospitaal. 156. Porta Portese. 157. Naumachia Augusti. 158. Veertiende wyk, Rione di Borgo. 161. Pons Triumphalis. Ponte S. Angelo. 162. Castello di S. Angelo. 163. Graf

B L A D W Y Z E R

Graf van Scipio. 166. Prata Quinczia. 167. Spedale di S. Spirito. 168. De Munt. 170.

Paleizen, openbaare en byzondere, en Ville.

Het Vatikaansche Paleis. III. 83. Palazzo Imperiall. 139. Villa Mattei. 148. Villa Casali 151. Villa Altieri. 166. Villa Pamfili 185. Pal. Rospigliosi. 187. Pal. della Consulta. 189. Pal. Albani. 193. Villa Strozzi en Negroni. 195. Pal. Cavalieri. 213. Villa Ludovisi. 215. Pal. Barberini. 224. Het Quirinaal. 235. Pal. Colonna. 241. Pal. Muti. 246. Pal. Braciano. 248. Pal. Pamfili. 254. Pal. Verospi. 256. Pal. Bernini. 260. Tweede Pal. Verospi. 262. Pal. Conti. 264. Pal. Chigi. 266. Pal. Ruspoli. 285. Pal. Zuccheri, Villa Medicis. 291. Pal. Borghese. 307. Pal. Ciciaporci. 315. Pal. Sacchetti. 318. Pal. Gabrieli, Lancelotti. 319. Pal. Altemps. 323. Pal. Pio. 328. La Cancellaria. 329. Pal. Pamfili. 340. Pal. Santobuono. 342. Pal. Masfani. 343. Pal. Falconieri. 348. Pal. Farnese. 350. Pal. Pichini. 365. Pal. Spada. 366. Pal. Cenci, Lante, Ginstiniani. 371. Governo nuovo. 377. Pal. Valle. 385. Pal. Strozzi. IV. 11. Pal. Altieri. 17. Pal. S. Marco. 20. Pal. del Senatore. 28. Pal. dei Conservatori. 29. Pal. Caffarelli. 55. Pal. Mattei. 74. Pal. Costaguti. 76. Pal. Boccapaduli. 77. Paleis der Keizers. 117. 121. Villa Farnese. 119. Villa Spada. 123. Pal. Orfini. 133. Pal. Salviati. 136. Pal. Farnese alla Lungara. 137. Pal. Corsini. 145. Paleis der Inquisitie. Villa Barberini. 168.

Ronciglione. II. 345.

Rosynen te Napels. V. 163.

Rubicon, de rivier. VI. 4.

Rubiera. II. 47.

Ruscbgeel, hoe te Napels gemaakt. V. 169.

B L A D W Y Z E R.

- Sannazarius* graf. V. 201.
Sapienza te Romen. III. 379.
Sardiniën, Koningryk van; geest den Koning weinig voordeels. I. 279.
Sasuolo. II. 63.
Savanorola, Hieronymus. II. 204.
Savona. VI. 341.
Savoje. I. 206. Zeeden der Savoyards. I. 218.
Scagliola, wat werk dat is. II. 182. noot.
Schriften, oude te Herculatum. V. 270.
Scirocco, een wind te Romem. IV. 318.
Scorpioenen te Napels. V. 187.
Schilders. Tydkundige lyft der Italiaanfche schilders naaf de verscheldene schoolen. I. 147.
Schilderyen, de vermaardste, in Italien. De nagt van Corregio. II. 53. noot. Maria met Hieronymus van denzelven. II. 16. de Dido van Guercino. III. 367. Maria van Cavedone. II. 93. S. Cecilia van Raphaël. II. 102. Venus van Titiaan. II. 171. Maria van Raphaël. II. 190. Madonna del Sacco. II. 205. Laatste oordeel van Mijchaël Angelo. III. 88. In 't Vatikaant van Raphael. III. 96. Slag van Konstantyn. III. 98. Zaal van Pieter van Cortona. III. 225. Aurora van Guercino. III. 217. Magdalena van Guido. III. 231. Aurora van Guido. III. 188. Bruiloft van Psyche. IV. 138. S. Petronella van Guercino. III. 238. S. Romualdo van Sacchi. III. 250. Afneeming van 't kruis. III. 289. Diana op de jagt van Domenichino. III. 309. Dood van S. Anna door Sacchi. III. 345. Avondmaal van S. Hieronymus. III. 349. Pousfins kindermoord. III. 373. De Sakramenten van Pousfin. IV. 77. Verheertyking van Raphaël. IV. 150. Verzameling te Napels. V. 56. Bacchusfeest van Titiaan. III. 255. Miniaturen van Clovio. V. 60. Maria van Paul Veronese. VI. 69. Avondmaal van Vinci. I. 315. Gallery van Caracci. III. 355.

B L A D W Y Z E R

- Scuole*, broederschappen te Venetien. VI. 72. noot.
Secchia rapita, een gedigt van Tassoni. II. 58.
Selle stercoraria. III. 159.
Senigaglia. V. 414.
Senis, Mont. I. 220.
Sepi, een visch. V. 414.
 S. SEVERO, de Prins van; zyne ontdekkingen. V. 90.
Sezza. V. 23. Sinuesfa by de ouden.
Sezze, het Setinum der ouden. Tempel van Saturnus.
 V. 4.
 SHARP, zyne elendige reis. Voorb. 64.
Siena. Historie. II. 305. Ligging. 308. Dom. 309.
 Vermaarde vloer in den Dom. 311. Hospitaal. 315.
 Raadhuis. 317. Theater. 318. Paleizen. Kerken. 320.
 Universiteit. 324. Catarina di Siena, de kerk. 325.
 de heilige. 326. Regeering, inwooners. 328. Wee-
 tenschappen. 329. Landstreek. 331.
 SMOLLET zyne reis beoordeeld. Voorb. 64.
Solfatara by Napels. V. 212. by Tivoli. IV. 348.
Somaschi. III. 314.
Sonnet, van Petrarca op Rome. III. 9.
Soraete, de berg S. Oreste. V. 337.
Spaccato, Monte. IV. 364.
Spel, hoofdbezigheid der Genueezen. VI. 325.
Spiegels, Venetiaansche en Parysche. V. 247.
Spoletto. V. 352.
Stabia, een oude stad, haare ruinen. V. 309.
Standbeelden, 60000. te Rome. III. 17. De vermaard-
 en: de S. Theresia te Turin. I. 242. De Venus van Me-
 dicis. II. 167. en nog vyf anderen. II. 169. De Cen-
 taurus en Hermaphrodiet te Florence. II. 178. Lao-
 coon. III. 114. II Torso. III. 119. Apollo. III. 116.
 S. Bibiana. III. 170. Paarden op Monte Cavallo. III.
 233. Arria en Pæus. III. 217. S. Theresia van Ber-
 nini. III. 222. Hercules Farnese. III. 352. Flora en
 Toro Farnese. III. 353. 362. Pompejus. III. 367. Chri-
 stus van Michaël Angelo. IV. 7. Seneca, de Centau-
 rus, de Hermaphrodiet. IV. 332. 339. Apollo en
 Daphne. IV. 334. De Schermer. IV. 336. De Faun.
 IV. 338. Nonius Balbus te Napels. V. 244. Moses
 van Michaël Angelo. III. 180. De Godsdienst in de
 IV. DEEL. Aa Pie-

B L A D W Y Z E R.

Pieterskerk. III. 66. Groep van Papirius. 216. Twes der beste nieuwe standbeelden. III. 276. noot. Nio- bie. III. 295. Pasquino. III. 333. M. Aurelius op 't Kapitoel. IV. 26.

Storia. II. 347.

Straaten. De schoonste van Italiën, te Turin. I. 236. II. Co- so te Romèn. III. 251. Strada di Toledo te Napels. V. 76. Strada nuova en Balbi te Genua. VI. 314.

Stukadoorwerk, hoe gemaakt wordt. IV. 178.

Studioli, van marmer. IV. 285.

Stupinigi, Lustflot. I. 259.

Subiaco IV. 365.

Superga by Turin. I. 261.

Susa, in Piemont. I. 227.

T.

Tarantola, een spin in 't Napelsche. V. 184.

TARTINI, groot muzikant te Padua. VI. 183.

Tasso, zyn graf. IV. 135.

Tempels, de voornaamsten te Baja. 230. Van Clitumnus. V. 357. de Fortuin te Antium. V. 15. te Pestum. V. 311. te Pompeji. V. 306. te Pozzuoli. V. 219. Van Antoninus en Faustina te Romèn. IV. 68. de Vrede. IV. 70. van Eskulaap. IV. 80. van Janus. IV. 66. Jupi- ter Capitolinus. IV. 21. van Minerva, en Isis. IV. 11. Minerva Medica. III. 167. De Sibylle te Tivoli. IV. 357. van Vesta. IV. 64. de Eendragt. IV. 65. van Sa- turnus. V. 4. van Bacchus. III. 208. van Rediculus. IV. 103. van Mars. IV. 106. del Gigante. V. 241.

Terni. Waterval. V. 342.

Terracina. V. 5.

Teverone, de, IV. 348.

Theater, het oude te Herculanium. V. 257.

Theaters. Beroemdste van Italiën, te Turin. I. 249. te Milaan. I. 325. Piacenza. II. 7. Parma. II. 19. Reg- gio. II. 46. Bologna. II. 127. Florence. II. 214. Lucca. II. 293. te Romèn. IV. 253. Vicenza. VI. 192. Siena. II. 318.

Ther-

B L A D W Y Z E R:

- Therma* van Caracalla of Antoninus. IV. 109. Diocletianus. III. 197. Titus. III. 182. Domitianus. III. 287. Neroniana. III. 377. Van Paulus Æmilius. III. 185.
- Tiber*, de, III. 130.
- TITIAAN*, zyn graf. VI. 90.
- Tivoli*. Grootte. IV. 355. Historie, het oude Tibur. 356. Tempel der Sibylle. 357. Waterval. 358.
- Tolentino*. V. 394.
- Torre di Patria*. V. 242.
- Tortona*. I. 294. VI. 276.
- Toskanen*. Gesteldheid des Lands. II. 133.
- Trappen*, zeer schoone, by de kerk S. Trinita di Monte. III. 288. in 't Paleis Ruspoli. III. 285.
- Trafymenus Lacus*. V. 376.
- Travertino* of Travertynsteen. IV. 293.
- Triclinium* van Leo. III. 163.
- Tritola*, zweetbaden. V. 232.
- Triomfboogen* te Suza. I. 228. te Ancona. V. 410. te Fano. V. 416. te Rimini. V. 421. Arco felice. V. 241. te Romen. Arco di Tito. III. 142. Boog van Konstantyn. 146. van Gallienus. 172. van Septimius Severus. IV. 64. van Tiberius. 65. van Janus, der Goudsmeden. 129. van Drusus. 108. van Dolabella. 116. Arco di Portogallo. Porticus Gordiani. III. 287.
- Trofeen* van Marius. III. 171.
- Truffels*. I. 288.
- Turin*. Grootte. I. 232. Citadelle. 234. Straaten. 235. Kerken. 238. Hospitalen. 243. Lombarden. 244. Konpaleis. 245. Hertoglyk paleis. 248. Theater. 249. Universiteit. 252. Paleis Carignan. 254. Valentin, lufflot. 255. La Venerie. 256. Stupinigi. 259. Vigne de la Reine. 260. La Superga. 261. Ridderorders. 266. Regtbanken. 267. Het hof. 269. Zeeden. 271. Weetenschappen. 273. Inkomsten des Konings. 275. Troepen. 277. Konsten. 280. Handel. 282. Maaten en munten. 291.
- Tuinen*. Te Turin. I. 256. Boboli te Florence. II. 191. Van 't Belvedere te Romen. III. 120. op Monte Cavallo. III. 239. Zie Villa.

B L A D W Y Z E R.

U.

Uuren, wyze van de uren te rekenen. I. 25.

V.

Vaazen, worden by Siena nog gemaakt in den ouden
smaak. II. 244. Trefflyke verzameling daarvan te Na-
pels. 155. Beroemde vaas in de Ville Medicis. III.
293.

Val d'Arno. V. 393.

Valentin, lustflot. I. 255.

Vatikaan. III. 83. Scala regia. 84. Sixtynsche kapel.
Laatste oordeel van Michaël Angelo. 88. Sakristy. 91.
Loges van Raphaël. 92. Zaal met schilderyen van Ra-
phaël. 96. Slag van Konstantyn. 98. Zaal van Helio-
doar. 100. De mis. Attila. 101. School van Athenen.
102. Zangberg. 105. Incendio del Borgo. 106. Bel-
vedere. 111. Standbeelden aldaar. 112. Zie standbeel-
den. Tuinen. 120. Bibliotheek. 121. Museum Chri-
stianum. 124. Tuighuis. 127.

Veillane. I. 230.

Velino, waterval in die rivier by Terni. V. 344.

Velleja. II. 37.

Velletri. V. 1.

Venafro. V. 333.

Venerie by Turin. I. 256.

Venetien. De derde stad van Italien. VI. 38. Historie.
39. Gebied. 42. Grondtekeningen. 43. Eilanden. 44.
Eb en vloed. 45. Bouworder. 46. Kerk van S. Mar-
cus. 47. Oude paarden. 51. Hertoglyk Paleis. 59.
Plaats van S. Marcus. 65. De Munt. 66. Toren. 67.
Wyk van S. Marcus. 68. Arsenaal. 80. De Bucentoro.
84. Wyk van S. Paulus. 86. Scuola di S. Rocco. 87.
Paleis Barbarigo. 97. Noordelyk deel van Venetien. 93.
Zui-

B L A D W Y Z E R.

- Zuidelyk Deel. De eilanden S. Georgio en La Zuecca. 97. De kerk van S. Georgio Maggiore. 99. Eilanden van Venetien. 106. Regeering. Gran Consiglio. 107. Pregadi. Consiglio de' Dieci. Inquisiteurs. 108. Pieno Collegio. 109. Doge. 110. Zyne verkiezing. 111. Savii. 112. Nobili. 113. Procurator di S. Marca. 114. Avogadori. Gerechtshoven. 117. Inkomsten en krygsmagt. 118. Zeeden en gebruiken. De adel. 119. Gezelschappen. 123. Leevenswys. 124. Cafini. 126. Courtianes. 127. Kleeding. 128. Gondels. 129. De borgers. 130. Stadspolitie. Godsdienst. 131. Karneval. 134. Trouwen der zee. 138. Schouwspelen. 141. Weetenschappen. 147. Schilderkonst. 150. Gewigt enz. 153. Handel. 154. Spiegels. 155. Lugt. 157.
- Vercelli*. I. 295.
- Verona*. Grootte. VI. 203. Historie. 204. Beschryving. 206. Het amfiteater. 207. De Plaats Bra. 208. Het theater, en 't Museo Veronese. 209. Kerken. 211. Raadhuis. La Fiera. 214. Paleizen. Kabinetten. 215. Weetenschappen. 216. Handel. Zeeden. 218. Groene aarde. 219. Versteende vischen. 220.
- Veronica*. Haar standbeeld. III. 57.
- Vesuvius*. V. 284. Wegen derwaards. 289. Hoogte. 291. Zyn mond. 293. Rook en nevels, waaruit ontstaan. 296. Oorzaaken der ontbranding. 297. De Lava. 299. Asch. 302. Heeft geen' gemeenschap met den Etna. 303.
- Via Appia*. III. 129. V. 7. Aurelia. IV. 153. Flaminia. IV. 326. Vitellia. IV. 153. Portuensis. IV. 157.
- Vicenza*. VI. 190 Teatro Olimpico. 192. Raadhuis. 193. Paleizen. 194. Kerken. 195. Oudheden. Handel. 196. Regeering. 197. Inwoonders. 198. Landsdouwe. 198. Merkwaardigheden. 199.
- Vico*, het meer. 344.
- Vigne de la Reine*. I. 260.
- Villa*. Ville te Romen, zie art. ROMEN, Paleizen, en Ville. Villa Pamfili of Belrespiro. IV. 321. Corsini. Girand. 324. Madama. Mellini. 325. Giustiniani. 326. di P. Giulio. 327. Borghese. 329. Albani. 341. Aldobrandini. 346. Sacchetti. 347. Adriana. 351.

B L A D W Y Z E R.

- Eftenfe. 362. Belvedere. 369. Ludovifi. Taverna.
 Mondragone. 372. La Rufina. Bracciano. 374. Ci-
 bo. 379. Pamfili en Lercari. 381.
Vino Santo. VI. 251.
 VIRGILIUS' vaderland. VI. 231. Zyn graf. V. 199.
Vifchen, der Adriaifche Zee. V. 414.
Viterbo. II. 341.
Vuur, ewigduurend, door den Prins van S. Severo uit-
 gevonden. V. 93. noot. Vuur uit de aarde voortko-
 mende. II. 130. Vuurbergen, zie Vesuvius; fpooren
 daarvan by Radifocani. II. 337.

W.

- Water, beftiering daar omtrent in 't Brefciaanfche. VI.
 254.
Waterleidingen. Hoe het water gemeten wordt. IV. 288.
 Waterleidingen te Romem. III. 133. te Caferta. V. 317.
Wateroal, te Terni. V. 344. te Tivoli. IV. 358.
Wellen, van zoet water in zee. V. 239. In de Golf van
 Spezia. VI. 340.
Wind, uit de bergen komende. V. 341. 349.
 WINKELMAN, een der grootfte oudheidkenners. III. 194.
 WRIGHT, zyne reis beoordeeld. Voorb. 63.

Y.

- Ybergen* in Savoyen. I. 204.

Z.

- ZABAGLIA, een beroemd werktuigkundige te Romem. IV.
 307.
Zand, magnetifch by Genua. VI. 339.

Zout

B L A D W Y Z E R.

Zoutwerken, te Castiglione. II. 334. te Ostia. IV. 389.
te Cervia. VI. 6.

Zuilen. Van Trajaan. III. 134. van Antonyn. 265. Co-
lumna rostrata. IV. 30. uit den tempel van Jupiter Sta-
tor. 124.

E I N D E.

L Y S T

D E R

GEZICHTEN VAN PALEISEN, KERKEN, STEDEN, ZUILEN, e. z. v.

waar mede dit Werk versierd is.

De Negen Kerken, e. z. v. te plaetsen in 't IIIde Deel, tegen over	blad. 31.
De St. Pieterskerk in 't Vatikaen.	44.
— Dezelve van binnen te zien.	56.
Groot Altaer, en St. Pieters-Stoel.	65.
Paleis van den Paus in 't Vatikaen.	83.
— Hetzelve van eene andere zyde.	83.
Tiber - stroom.	130.
Trajaensche Zuil, e. z. v.	134.
Villa Mattei.	148.
St. Jan van Lateraen.	153.
Baden van Titus.	182.
Overblyffels van de Baden van Titus.	182.
Paleis Barberini.	224.
Gezicht van 't Pauslyk Paleis <i>del Monte Cavallo</i>	235.
De groote Plaets van het zelve.	236.
Paleis <i>de Propaganda Fide</i>	259.
— van den Prins Chigi.	266.
— <i>Curia Innocentiana</i>	268.
— van den Prins Borghefe.	307.
De Plaets <i>Navona</i> , e. z. v.	334.
Paleis van den Prins Pamphilus.	340.
— <i>Farnese</i>	352.
Gezicht van twee zyden van het Paleis van <i>Sapienza</i>	380.
	Ge-

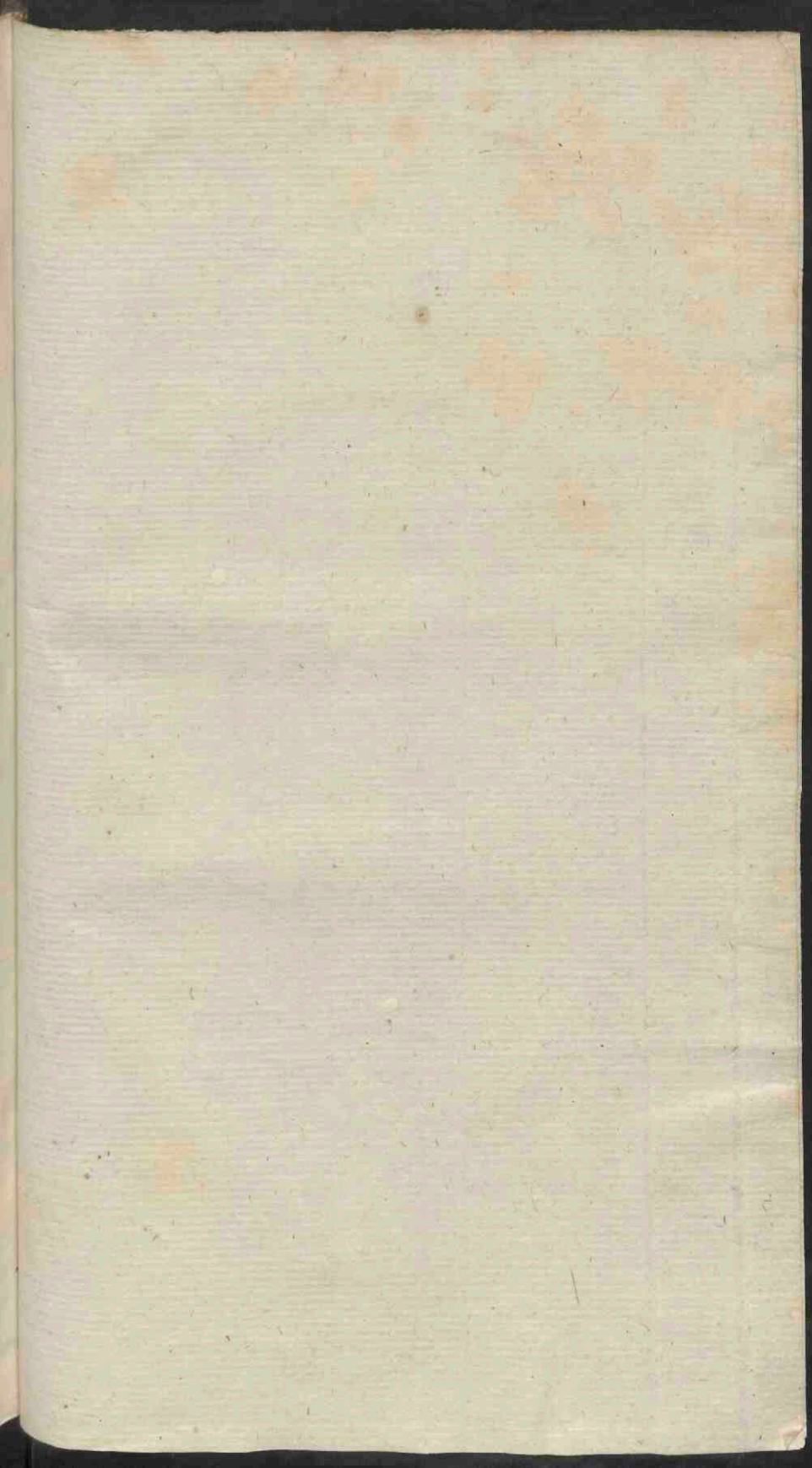
Lyst der Plaeten e. z. v.

Gezicht van twee zyden van het <i>Collegio Romano</i> . <i>te plaetsen in het IVde Deel, tegen over</i>	bladz. 4.
Paleis van den Prins Altieri.	18.
Tempel van Jupiter Kapitolinus.	21.
Paleis van 't Kapitoool.	25.
— der Magistraets-Perfoonen, e. z. v.	29.
De Stad Frascati, e. z. v.	368.
Gezicht van den Wyngaerd van Mondragone.	372.

De *Kaart van ITALIEN* moet gevoegd worden in het
Iste Deel, tegen over bladz. 203.

NB. Dit *Bericht* te plaetsen aan het einde des *Zesden*
Deels.

De Kerk van St. Petrus en Paulus te Amsterdam	12
De Kerk van St. Nicolaas te Amsterdam	13
De Kerk van St. Janskerk te Amsterdam	14
De Kerk van St. Margaretha te Amsterdam	15
De Kerk van St. Catharina te Amsterdam	16
De Kerk van St. Antonie te Amsterdam	17
De Kerk van St. Agatha te Amsterdam	18
De Kerk van St. Barbara te Amsterdam	19
De Kerk van St. Elizabeth te Amsterdam	20
De Kerk van St. Gertraud te Amsterdam	21
De Kerk van St. Hildegard te Amsterdam	22
De Kerk van St. Kunigunde te Amsterdam	23
De Kerk van St. Ludwige te Amsterdam	24
De Kerk van St. Margaretha te Amsterdam	25
De Kerk van St. Mathias te Amsterdam	26
De Kerk van St. Nicolaas te Amsterdam	27
De Kerk van St. Petrus te Amsterdam	28
De Kerk van St. Paulus te Amsterdam	29
De Kerk van St. Salvator te Amsterdam	30
De Kerk van St. Simeon te Amsterdam	31
De Kerk van St. Stephanus te Amsterdam	32
De Kerk van St. Thomeas te Amsterdam	33
De Kerk van St. Vincent te Amsterdam	34
De Kerk van St. Willebrord te Amsterdam	35
De Kerk van St. Zoon des Leuens te Amsterdam	36

De Kerk van St. Antonie te Amsterdam, 17e eeuw, 12e eeuw, 13e eeuw, 14e eeuw, 15e eeuw, 16e eeuw, 17e eeuw, 18e eeuw, 19e eeuw, 20e eeuw, 21e eeuw, 22e eeuw, 23e eeuw, 24e eeuw, 25e eeuw, 26e eeuw, 27e eeuw, 28e eeuw, 29e eeuw, 30e eeuw, 31e eeuw, 32e eeuw, 33e eeuw, 34e eeuw, 35e eeuw, 36e eeuw, 37e eeuw, 38e eeuw, 39e eeuw, 40e eeuw, 41e eeuw, 42e eeuw, 43e eeuw, 44e eeuw, 45e eeuw, 46e eeuw, 47e eeuw, 48e eeuw, 49e eeuw, 50e eeuw, 51e eeuw, 52e eeuw, 53e eeuw, 54e eeuw, 55e eeuw, 56e eeuw, 57e eeuw, 58e eeuw, 59e eeuw, 60e eeuw, 61e eeuw, 62e eeuw, 63e eeuw, 64e eeuw, 65e eeuw, 66e eeuw, 67e eeuw, 68e eeuw, 69e eeuw, 70e eeuw, 71e eeuw, 72e eeuw, 73e eeuw, 74e eeuw, 75e eeuw, 76e eeuw, 77e eeuw, 78e eeuw, 79e eeuw, 80e eeuw, 81e eeuw, 82e eeuw, 83e eeuw, 84e eeuw, 85e eeuw, 86e eeuw, 87e eeuw, 88e eeuw, 89e eeuw, 90e eeuw, 91e eeuw, 92e eeuw, 93e eeuw, 94e eeuw, 95e eeuw, 96e eeuw, 97e eeuw, 98e eeuw, 99e eeuw, 100e eeuw.

Nr. 101 van de 102e eeuw, 103e eeuw, 104e eeuw, 105e eeuw, 106e eeuw, 107e eeuw, 108e eeuw, 109e eeuw, 110e eeuw, 111e eeuw, 112e eeuw, 113e eeuw, 114e eeuw, 115e eeuw, 116e eeuw, 117e eeuw, 118e eeuw, 119e eeuw, 120e eeuw, 121e eeuw, 122e eeuw, 123e eeuw, 124e eeuw, 125e eeuw, 126e eeuw, 127e eeuw, 128e eeuw, 129e eeuw, 130e eeuw, 131e eeuw, 132e eeuw, 133e eeuw, 134e eeuw, 135e eeuw, 136e eeuw, 137e eeuw, 138e eeuw, 139e eeuw, 140e eeuw, 141e eeuw, 142e eeuw, 143e eeuw, 144e eeuw, 145e eeuw, 146e eeuw, 147e eeuw, 148e eeuw, 149e eeuw, 150e eeuw, 151e eeuw, 152e eeuw, 153e eeuw, 154e eeuw, 155e eeuw, 156e eeuw, 157e eeuw, 158e eeuw, 159e eeuw, 160e eeuw, 161e eeuw, 162e eeuw, 163e eeuw, 164e eeuw, 165e eeuw, 166e eeuw, 167e eeuw, 168e eeuw, 169e eeuw, 170e eeuw, 171e eeuw, 172e eeuw, 173e eeuw, 174e eeuw, 175e eeuw, 176e eeuw, 177e eeuw, 178e eeuw, 179e eeuw, 180e eeuw, 181e eeuw, 182e eeuw, 183e eeuw, 184e eeuw, 185e eeuw, 186e eeuw, 187e eeuw, 188e eeuw, 189e eeuw, 190e eeuw, 191e eeuw, 192e eeuw, 193e eeuw, 194e eeuw, 195e eeuw, 196e eeuw, 197e eeuw, 198e eeuw, 199e eeuw, 200e eeuw.

